

Integracija Roma u Hrvatskoj - primjer Međimurske županije

Šlezak, Hrvoje

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:069358>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET

Hrvoje Šlezak

INTEGRACIJA ROMA U HRVATSKOJ – PRIMJER MEĐIMURSKE ŽUPANIJE

Doktorski rad

Zagreb, 2019.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF SCIENCE

Hrvoje Šlezak

INTEGRATION OF ROMA IN CROATIA – THE CASE OF MEĐIMURJE COUNTY

Doctoral thesis

Zagreb, 2019

Mentorice

Prof. dr. sc. Laura Šakaja

Prof. dr. sc. Laura Šakaja redovita je profesorica u trajnom zvanju na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je zaposlena od 2004. g. Radila je kao savjetnica u Zavodu za kulturu Ministarstva kulture Hrvatske (1989-2000), znanstvena suradnica u Institutu za migracije i narodnosti (2001-2004). Bila je glavna i odgovorna urednica časopisa Migracijske i etničke teme (2002-2004) te suvoditeljica međunarodnog kursa "Divided societies" u Inter University Centre u Dubrovniku (2006-2008). Autorica je knjiga "Kultura i prostor: prostorna organizacija kulturnih djelatnosti u Hrvatskoj" (1999) i „Uvod u kulturnu geografiju“ (2015) te dobitnica nagrade Federik Grisogono za osobit doprinos razvoju geografije u Hrvatskoj. Njezin je znanstveni rad povezan s proučavanjem mentalnih karata, simboličkih krajolika te prostornih aspekata etničkih odnosa.

Doc. dr. sc. Ksenija Bašić

Doc. dr. sc. Ksenija Bašić zaposlena je na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 1990. godine. Područje njezinoga znanstvenog djelovanja su demogeografija i urbana geografija. Nositelj je sljedećih predmeta na različitim studijskim smjerovima na Geografskom odsjeku: Statističke i grafičke metode u geografiji, Demogeografija, Demogeografska analiza malih područja.

Zahvala

Ovom prilikom zahvaljujem ponajprije svojoj supruzi Ivani na razumijevanju, ogromnom strpljenju i bezbrojnim žrtvama koje je podnosila u obiteljskom životu omogućujući mi dovršiti istraživanje i napisati ovaj rad. Hvala joj i na svakom poticaju u trenucima kad sam namjeravao odustati od rada. Hvala i mojoj djeci koja su također podnosili žrtvu i (pre)često bivali bez tate koji je sjedio za računalom.

Veliku zahvalu upućujem i mentorici prof. dr. sc. Lauri Šakaji bez čije podrške i stalnog poticaja ovaj rad nikad ne bi ugledao svjetlo dana.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno - matematički fakultet
Geografski odsjek

Doktorska disertacija

Integracija Roma u Hrvatskoj - primjer Međimurske županije

Hrvoje Šlezak

Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Geografija

Rad raspravlja o perspektivi i problemima integracije romske etničke zajednice u Hrvatskoj na primjeru Međimurske županije koja predstavlja prostor najvećeg broja i koncentracije romskog stanovništva. Romsko stanovništvo u Međimurskoj županiji, iako participira u zajedničkom prostoru s većinskim stanovništvom, svojim specifičnim kulturnim elementima izgrađuje i održava snažnom etničku granicu spram lokalnog stanovništva, te otežava i umanjuje mogućnosti vlastite integracije. Sa svrhom razumijevanja uzročno-posljedičnih odnosa i problema integracije istražena su različita obilježja romske etničke zajednice u Međimurju iz prostorno-geografske perspektive. Provedena je analiza prostorne distribucije romskog stanovništva u Međimurskoj županiji s naglaskom na pojavu i trendove promjene prostorne segregacije. Istražena su obilježja romskog kulturnog pejzaža, odnosno brojna specifična obilježja romskih naselja. Istraženi su i lokalni prostorni obrasci u iskazivanju stavova, stereotipa i socijalne distance prema Romima čiji rezultati ukazuju na značenje prostornog aspekta integracije Roma.

300 stranica, 77 grafičkih priloga, 97 tablica, 168 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Bajaši, integracija, Međimurje, Romi, segregacija, socijalna distanca, stereotipi

Voditelj: Prof. dr. sc. Laura Šakaja
Doc. dr. sc. Ksenija Bašić

Povjerenstvo: Prof. dr. sc. Neven Hrvatić
Prof. dr. sc. Dražen Njegač
Doc. dr. sc. Lana Slavuj Borčić

Tema prihvaćena: Prosinac 2011.

Rad prihvaćen: 11. travnja 2019.

Datum i vrijeme obrane: 15. svibnja 2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Hrvatska te na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Ph. D. Thesis

Integration of Roma in Croatia – the case of Međimurje County

Hrvoje Šlezak

Doctoral University Study of *Geography*

The paper discusses the perspectives and problems of integration of the Roma ethnic community in Croatia on the example of Međimurje County, which represents the space of the largest number and concentration of the Roma population. The Roma population in Međimurje County, though participating in a common area with the majority population, builds and maintains a strong ethnic boundary to the local population with its specific cultural elements and hampers and reduces the possibilities of its own integration. For the purpose of understanding the cause-and-effect relations and integration problems, different characteristics of the Roma ethnic community in Međimurje from the spatial-geographical perspective were explored. An analysis of the spatial distribution of Roma population in Međimurje County was carried out with an emphasis on the occurrence and trends of spatial segregation. The characteristics of the Roma cultural landscape, ie numerous specific features of Roma settlements, were explored. Local spatial patterns were also explored in expressing attitudes, stereotypes and social distance towards Roma, whose results point to the importance of the spatial aspect of Roma integration.

300 pages, 77 figures, 97 tables, 168 references; original in Croatian

Keywords: Bajash, integration, Međimurje, Roma people, segregation, social distance, stereotypes

Supervisor: Laura Šakaja, Ph D, Professor
Ksenija Bašić, Ph. D. Assistant Professor

Reviewers: Neven Hrvatić, Ph D, Professor
Dražen Njegač, Ph D, Professor
Lana Slavuj Borčić, Ph D, Assistant Professor

Thesis submitted: December 2011

Thesis accepted: April 11th 2019

Thesis defense: May 15th 2019

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia, in National and University Library in Zagreb, Croatia and at the University of Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Objekt i prostorni obuhvat istraživanja	2
1.2. Dosadašnja istraživanja i saznanja o Romima u Hrvatskoj i Međimurju	4
1.3. Hipoteze, cilj i zadaci istraživanja.....	7
1.4. Romi, geografija i prostor	11
1.5. Integracija – teoretski pristup	16
1.5.1. Hrvatski zakonski (pravni) i strateški okvir	19
1.6. Metodološke napomene.....	22
1.7. Terminološke napomene	26
2. ROMI U PROSTORU MEĐIMURJA	29
2.1. Identitet međimurskih Roma	31
2.1.1. Jezik Roma Bajaša kao temelj identiteta.....	35
2.2. Razmještaj Roma u Međimurskoj županiji	41
2.2.1. Prostorna koncentracija Roma u Međimurskoj županiji	41
2.2.2. Romi u gradovima i općinama Međimurske županije	47
2.3. Prostorna segregacija romske populacije u Međimurju	53
3. ROMSKI KULTURNI KRAJOLIK	64
3.1. Romska naselja u Međimurskoj županiji	65
3.1.1. Definicija i klasifikacija romskih naselja u Međimurskoj županiji.....	65
3.1.2. Romski etnički arhipelag.....	79
3.2. Morfološka obilježja romskih naselja	81
3.3. Infrastrukturna obilježja romskih naselja	97
3.3.1. Prometna infrastruktura romskih naselja.....	97
3.3.2. Infrastrukturna opskrbljenost romskih naselja	99
3.3.3. Kvaliteta stambenog prostora.....	104
3.4. Funkcionalna obilježja romskih naselja	112
3.5. Problemi romskih naselja	117
4. PROSTORNI ASPEKT SOCIJALNIH ODNOSA.....	121
4.1. Sociodemografska obilježja ispitanika.....	123
4.1.1. Sociodemografska obilježja ispitanika većinskog stanovništva.....	123
4.1.2. Sociodemografska obilježja ispitanika Roma Bajaša.....	135
4.1.3. Sociodemografska obilježja ispitanika ostalih Roma.....	138
4.2. Stereotipi	143

4.2.1. Stereotipi većinskog stanovništva	143
4.2.2. Stereotipi Roma o Romima	157
4.3. Socijalna distanca	165
4.3.1. Socijalna distanca većinskog stanovništva	165
4.3.2. Socijalna distanca Roma prema drugim narodima i nacionalnim manjinama .	181
4.4. Prostorni aspekt stavova prema Romima	191
4.4.1. Analiza razlika socijalnih odnosa većinskog stanovništva.....	204
5. IZAZOVI INTEGRACIJE ROMA	226
5.1. Spremnost na integraciju	226
5.2. Odgovornost za integraciju	233
6. ZAKLJUČAK	237
7. LITERATURA I IZVORI.....	252
PRILOZI.....	264
POPIS GRAFIČKIH PRILOGA	266
POPIS TABLICA.....	269
SUMMARY	274
ŽIVOTOPIS I POPIS OBJAVLJENIH RADOVA AUTORA	284
ANKETNI UPITNIK ZA VEĆINSKO STANOVNIŠTVO	287
ANKETNI UPITNIK ZA ROME NEBAJAŠE	293
ANKETNI UPITNIK ZA ROME BAJAŠE.....	297

1. UVOD

Romi čine etničku zajednicu koja se umnogome razlikuje od većinskog stanovništva prostora u kojem žive. Svugdje i u svako vrijeme gdje su Romi bili prisutni ili su prisutni još i danas, čine marginalnu skupinu stanovništva (Babić, 2004). Od samih početaka pojavljivanja Roma u Europi pa sve do današnjih dana oni su sporedna, periferna ljudska zajednica bez utjecaja na dominantna društveno-gospodarska zbivanja. Kako ističe Šućur (2000), višestruko su marginalizirani, što se očituje u prostornoj, ekonomskoj i sociokulturnoj sferi njihova života. Odnos većinskog stanovništva prema Romima temeljen je na negativnim stereotipima i predrasudama. Oduvijek su izloženi različitim oblicima diskriminacije i segregacije, čime su im ugrožena mnoga prava. Pristupanjem Republike Hrvatske europskim integracijama pitanje prava i zaštite manjina postalo je vrlo važno. Danas su Romi prepoznati kao vrlo ranjiva skupina potrebna pomoći pri ostvarenju svojih osnovnih prava. Posljedica toga je da romska problematika posljednjih nekoliko godina postaje tema sve većeg broja različitih mjera i aktivnosti poduzimanih s ciljem poboljšanja položaja Roma. Integracija se često ističe kao jedini ispravan put rješavanja brojnih problema s kojima se romska etnička zajednica susreće, uključujući i probleme međuodnosa s većinskim stanovništvom u prostorima gdje zajedno obitavaju. Zapravo, integracija je cilj većine dosad poduzimanih mjera i aktivnosti vezanih uz poboljšanje položaja romske manjine u hrvatskom društvu.

Usporedno s razvojem i provođenjem niza mjera i aktivnosti za bolju integraciju Roma, javlja se sve više znanstvenih radova koji se bave tom etničkom skupinom otkrivajući različite aspekte njihovog života. Geografija, međutim, iz svoga gledišta još nije dovoljno proučila navedenu populaciju u Hrvatskoj. Iako se hrvatski Romi susreću s mnogim problemima koji su zajednički svim Romima na globalnoj razini, velik dio problema romske manjine lokalnog je karaktera. Zbog samih razlika između postojećih romskih skupina naseljenih u Hrvatskoj ali i posebnosti prostora gdje su naseljeni, lokalno-prostorni pristup njihovom proučavanju od velike je važnosti. Većina dosad provedenih istraživanja prostorni aspekt romskih problema nije uopće uzimala u obzir ili ga se je samo rubno doticala. Stoga je želja problematici integracije Roma pristupiti s dosad djelomično zanemarenoga prostornoga aspekta i otkriti postojeće probleme i njihove uzroke na lokalnoj razini. Ovaj rad, prema tome, integraciji Roma pristupa prvenstveno s prostornog aspekta, odnosno otkriva uzroke problema integracije iz geografske perspektive.

1.1. Objekt i prostorni obuhvat istraživanja

Republika Hrvatska u etničkom smislu nije homogen prostor. Osim dominantne populacije Hrvata kao većinskog stanovništva koji prema popisu stanovništva 2011. čine 90,4% (Popis 2011.), prostor Republike Hrvatske naseljen je i pripadnicima većeg broja etničkih manjina. U vrijeme posljednjeg popisa stanovništva 2011. zabilježeno je, između ostalih, oko sedamnaest tisuća pripadnika romske nacionalne manjine¹. Najveći broj Roma pritom je zabilježen u najsjevernijem dijelu Republike Hrvatske, u Međimurskoj županiji. Romi u Međimurskoj županiji svojom brojnošću čine najveću manjinsku etničku zajednicu. Od ukupnog broja izjašnjenih Roma tijekom navedenoga popisa, u najmanjoj i najsjevernijoj hrvatskoj županiji tom je prilikom živjela čak jedna trećina svih Roma u Republici Hrvatskoj.

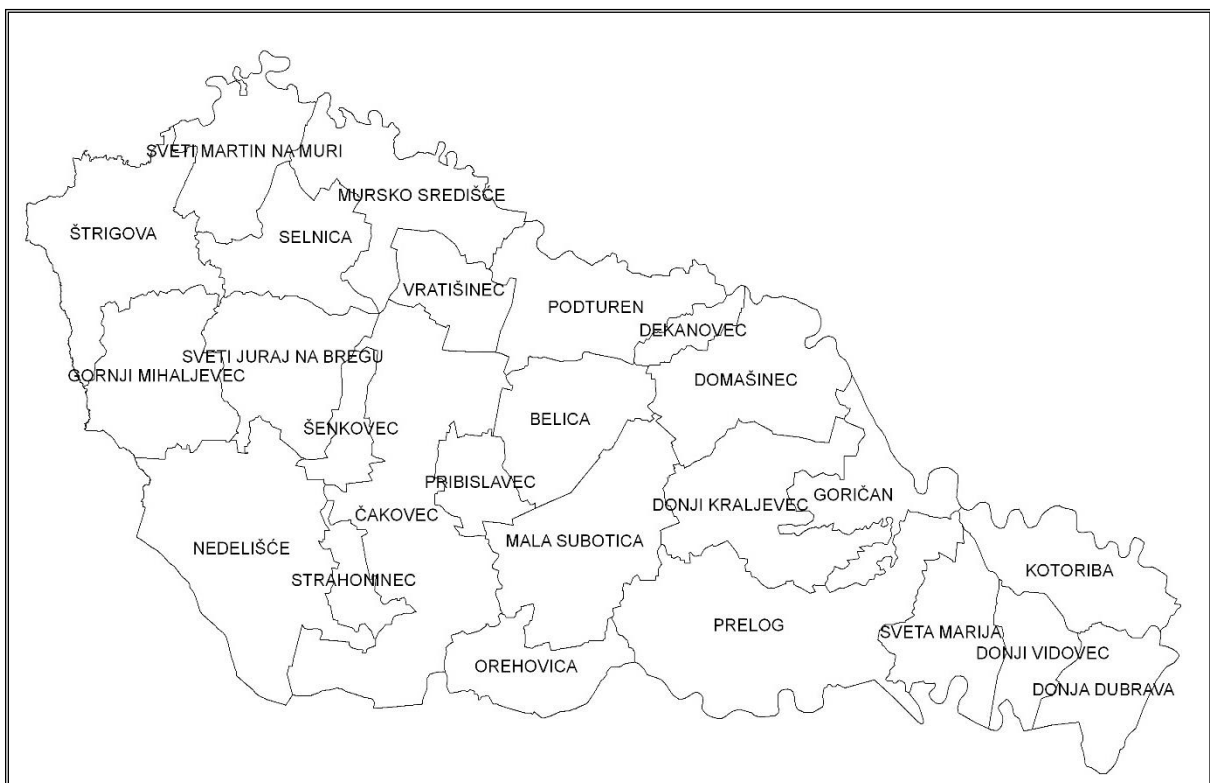
Objekt istraživanja ovog rada je romsko stanovništvo Međimurske županije. S prostorno-geografskoga aspekta istražuju se obilježja romske etničke skupine u Međimurskoj županiji. Unatoč svim dosadašnjim naporima i cijelom nizu dugogodišnjih institucionalnih mjera, romsko se stanovništvo ne uspijeva kvalitetno integrirati u život modernoga hrvatskoga društva. Romi čine vrlo prepoznatljivu etničku zajednicu. Obilježja poput naseljenosti, načina života, niskog obrazovnog statusa, nezaposlenosti i predanosti romskoj tradiciji čine samo neka od prepoznatljivih obilježja. No, unatoč njihovoj prepoznatljivosti, stvarno poznavanje navedenih obilježja vrlo je površno. Odnos romskog i većinskog stanovništva opterećen je brojnim problemima koji onemogućavaju uspješniju integraciju romske manjine u većinsko društvo. Predrasude i stereotipi neke su od značajnijih kočnica uspješnije romske integracije. Ovim se radom s ciljem otkrivanja uzroka slabe i otežane integracije Roma u hrvatsko društvo, želi detaljnije istražiti niz za geografiju relevantnih obilježja romske manjine u Međimurskoj županiji kao i obilježja lokalno – prostorne socijalne interakcije Roma s većinskim stanovništvom. Na regionalnoj, lokalnoj i mikro lokalnoj razini istražuje se suodnos romskog i većinskog stanovništva i otkrivaju ključni elementi (ne)prihvatanja Roma i dosadašnje (ne)uspješnosti njihove integracije.

Prostorni obuhvat istraživanja uglavnom je ograničen na Međimursku županiju. Osnovni razlog navedenome jest brojnost i zastupljenost romskog stanovništva u Međimurskoj županiji. Intenzitet i posebnosti međuodnosa romskog i većinskog stanovništva u svim ostalim županijama Republike Hrvatske prisutni su u puno manjoj mjeri. Iz tog je razloga kao primjer

¹ Prema popisu stanovništva 2011. Romima se izjasnilo 16 975 osoba. Izvor: Popis stanovništva i kućanstava 2011., DZS

na kojem se otkriva i istražuje problem integracije Roma u većinsko hrvatsko društvo izabrana upravo Međimurska županija. Dio istraživanja, ipak, zbog sveobuhvatnije slike i shvaćanja razlika unutar samog romskog etničkog korpusa u Hrvatskoj proširen je i na područje Zagreba i Rijeke. Navedena dva grada, uz Međimursku županiju, prostori su s najvećim brojem Roma u Republici Hrvatskoj.

Zbog geografske preciznosti, potrebno je naznačiti činjenicu da se za potrebe ovog rada prostorni pojam Međimurja poistovjećuje s Međimurskom županijom. „Pojam Međimurja kao prirodno-geografske i kulturno-povijesne cjeline Hrvatske obuhvaća prostor između dviju najsjevernijih hrvatskih rijeka, Mure na sjeveru i Drave na jugu, te Slovenije na zapadu. Administrativno područje Međimurske županije svojim najvećim dijelom poklapa se s prostorom Međimurja, no ne u potpunosti. Najistočniji dio Međimurja, oko ušća Mure u Dravu, pripada Koprivničko-križevačkoj županiji. Vrlo mali dijelovi Međimurske županije nalaze se južno od Drave i sjeverno od Mure. Istovremeno, vrlo mali dijelovi Međimurja sjeverno od Drave pripadaju Varaždinskoj županiji. Obzirom da u dijelovima Međimurske županije van Međimurja kao i u dijelovima Međimurja koji pripadaju drugim županijama nema naseljenih mjesta, postojeće male površinske razlike između pojma Međimurja i prostora Međimurske županije mogu se zanemariti“ (Šlezak, 2010b, 2).

Sl. 1. Administrativna podjela Međimurske županije

Izvor: Državna geodetska uprava

1.2. Dosadašnja istraživanja i saznanja o Romima u Hrvatskoj i Međimurju

Porijeklo i povijest Roma osnovna je tema starijih radova o Romima. Osim porijekla i povijesti, u tim ranijim radovima provlači se pitanje romskog načina života koje obuhvaća uglavnom običaje i tradiciju pojedinih skupina Roma. S obzirom na veliku raseljenost Roma, u tim je radovima prisutan i pokušaj analize rasprostranjenosti Roma u svijetu. Jedan od prvih sveobuhvatnijih prikaza Roma na hrvatskom jeziku datira iz 1967. godine. Riječ je o prijevodu djela francuskog autora Jean-Paul Cleberta pod naslovom „Cigani“ (Clebert, 1967) u kojemu autor na sistematičan način iznosi tadašnje spoznaje o povijesti, porijeklu i načinu života Roma.

Na temelju navedenog djela, proširujući teme i na prostornu rasprostranjenost Roma u svijetu, 1987. godine Rajko Đurić, pripadnik romske zajednice u Srbiji, ujedno i književnik, sociolog i romolog izdaje svojevrsnu nadogradnju Clebertova djela u knjizi „Seobe Roma - krugovi pakla i venac sreće“ (Đurić, 1987).

Od radova objavljenih na hrvatskom jeziku značajan doprinos razumijevanju povijesti Roma i njihovog načina života donosi i Fonseca (2005) kao prijevod djela izvorno pisanom na engleskom jeziku (Fonseca, 1996).

Vrlo živopisan opis života Roma donosi Jan Yoors u svojem djelu jednostavnog naziva „The Gypsies“ (Yoors, 1987).

Povijest Roma u širem prostoru srednje i istočne Europe detaljnije obrađuju Marushiakova i Popov (2001).

Jedan od prvih hrvatskih istraživača koji su se ozbiljnije bavili romskom problematikom je Neven Hrvatić. Njegovi radovi sistematično obrađuju problem obrazovanja Roma i model interkulturalizma (Hrvatić, 1994a, 1994b, 1996, 2000, 2004, 2005, 2009, 2014). Svjestan važnosti obrazovanja kao osnovnog preduvjeta integrativnih procesa, Hrvatić iznosi prijedloge modela i smjernice kvalitetnijeg obrazovanja romske djece.

Povijest Roma na prostoru današnje Hrvatske u razdoblju zaključno s II. Svjetskim ratom sustavno istražuje Danijel Vojak (2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2005c, 2005d, 2009, 2010, 2013, 2016, 2017). U dijelu navedenih istraživanja donosi uvid u tijek doseljavanja Roma na područje Podravine, ali i susjednog Međimurja. Kao najbrojniju skupinu Roma u Podravini ističe Rome Koritare. S obzirom da navedenoj skupini pripadaju i međimurski Romi, iz navedenih povijesnih uvida u ondašnji romski način života može se pretpostaviti način života međimurskih Roma u istraživanjima predstavljenom razdoblju. Poviješću Roma u Hrvatskoj

bave se Hrvatić i Ivančić (2000), te Dragun (2000). Pojedine povijesne detalje Roma u Međimurju istražuje Bunjac (2008, 2011, 2014).

Značajan doprinos razumijevanju sociokulturnog položaja Roma u Hrvatskoj daje izdanje Instituta za društvena istraživanja Ivo Pilar iz 2005. godine pod naslovom „Kako žive hrvatski Romi“. Velik dio radova u navedenom izdanju bavi se pitanjima naseljenosti, infrastrukture i općih sociokulturnih obilježja (Rogić, 2005; Štambuk, 2005; Mišetić, 2005; Šućur, 2005; Miletić, 2005; Šikić-Mićanović, 2005). Ovdje je, kao i u većini slučajeva, riječ o ukupnoj romskoj populaciji u Hrvatskoj. Samo manji dio radova temelji se na istraživanju djelomično provedenom i u nekim međimurskim romskim naseljima. Način i kvaliteta života Roma, odnosno različita sociokulturna obilježja također su tema kojom se bavi određen broj autora (First-Dilić, 1985; Galogaža, 1985; Hodžić, 1985; Posavec, 2000; Štambuk, 2000b).

Veći broj hrvatskih autora u svojim radovima donose rezultate istraživanja marginalizacije, segregacije i diskriminacije romske manjine i ističu problem (ne)jednakosti u ostvarenju prava unutar šire društvene zajednice (Babić, 2004; Bogdanić, 2004; Horvat, 2009; Novak 2004; Šućur, 2000; Tatalović, 2003; Šlezak, 2009b).

Demografska problematika romske populacije u Hrvatskoj proučavana je samo kroz manji broj radova (Pokos, 2005; Šlezak, 2010a, 2013). Postoje, međutim, neki radovi koji se djelomično bave demografskim obilježjima Roma u susjednim državama (Bogdanović i sur. 2007; Raduški 2004, Josipović i Repolusk, 2003). Rezultati navedenih radova korišteni su za usporedbu s dobivenim rezultatima vlastitog istraživanja.

Većina dosad provedenih istraživanja o Romima obuhvaćala su, u najvećem broju slučajeva, njihovu sveukupnu populaciju u Republici Hrvatskoj. Vrlo malo radova obuhvaća isključivo Rome u Međimurju ili bajašku etničku skupinu kojoj međimurski Romi pripadaju. Kao iznimka ističe se opsežnije multidisciplinarno istraživanje s antropološkog, epidemiološkog i medicinskog aspekta koji su za ciljanu skupinu imali Rome Bajaše u Međimurju i Baranji (Škarić-Jurić, T. i sur., 2006; Škarić-Jurić, T. i sur., 2007; Zajc i suradnici, 2006; Zajc, 2007).

Lingvistička istraživanja pojedinih domaćih i stranih autora koji ističu posebnost jezika Roma Bajaša (Kemeny, 1999; Sorescu Marinković, 2008; Novak Milić, 2007; Olujic i Radosavljević, 2007; Sikimić, 2005a; Radosavljević, 2009, Radosavljević, 2012) čine važan izvor u definiranju identiteta Roma Bajaša. Kako jezik predstavlja jednu od osnovnih odrednica identiteta, navedeni radovi vrlo su važni u smislu određivanja položaja Roma Bajaša unutar sveukupne romske zajednice. Osim prije navedenih lingvističkih istraživanja Romi Bajaši su

zasebno proučavani i s etnološkog aspekta, prvenstveno oni u Srbiji (Sikimić, 2005a, 2005b, 2006).

Istraživanja koja je u susjednoj Sloveniji provodio Zupančić (2003, 2006, 2007, 2014) također predstavljaju važnu referentnu točku za usporedbu s prostorom Međimurja. Posebno značenje navedenih radova proizlazi iz činjenice da je riječ o autoru koji predmetnoj problematici pristupa iz geografske perspektive.

Romi u Međimurskoj županiji dosad nisu bili sustavnije proučavani. Vrijedan pokušaj spoznavanja specifičnosti Roma u Međimurju je izlazak tematskog broja časopisa „Međimurje“ iz 1990. godine. U njemu se nizom stručnih i istraživačkih radova dotiče problematika obrazovanja Roma (Ovčar, 1990; Ciglar, 1990; Kermek-Sredanović, 1990), socijalna problematika (Balent, 1990; Dugonjić, 1990; Bilić, 1990) i zdravstvena problematika (Majerić-Varga, 1990; Sačer-Starčević, 1990; Jalšovec, 1990; Golubić, 1990). Pitanje kriminaliteta pripadnika romske nacionalne manjine već je onda jedan od prepoznatih problema (Blašković i Magdalenić, 1990). Za ovaj rad najvrjedniji dio je članak o tadašnjim romskim naseljima, njihovim lokacijama i građevinskoj uređenosti (Cipek, 1990).

S geografskog aspekta romska populacija u Hrvatskoj, pa tako ni romska populacija u Međimurju još nije sustavno proučavana. Samo manji broj radova ističe prostorni aspekt u istraživanjima romske populacije u Međimurju (Šlezak, 2009b; 2010a; 2010b; 2013; Šlezak i Šakaja, 2012; Šakaja i Šlezak, 2013; Kliček i Lončar, 2016). Ova doktorska disertacija će svojim sadržajem biti prvi sveobuhvatni rad koji se romskom populacijom Međimurja bavi s prostorno-geografskog aspekta i otkriva prostorno determinirana obilježja te etničke skupine.

1.3. Hipoteze, cilj i zadaci istraživanja

Pitanje integracije Roma je tema koja može biti obrađena sa stajališta brojnih znanosti kojima integracija Roma, odnosno romska tematika može biti objekt istraživanja. Štoviše, neke od njih su već dale velik doprinos razotkrivanju i razumijevanju uzroka slabe ili gotovo nikakve integracije Roma u većinska društva gdje su prisutni. Pitanja prostornih obrazaca različitih struktura, procesa i socijalne interakcije, kao i prostorne perspektive integracije Roma dosad su, nažalost, nedovoljno istražena. Stoga je namjera ovoga rada pristupiti zadanoj temi s prostorno–geografskog aspekta kako bi se otkrilo postoje li prostorno uvjetovani problemi integracije Roma, te ukoliko postoje, predložiti način njihovog prevladavanja.

Romska etnička zajednica čini skupinu stanovništva koja je ponajmanje integrirana kako u hrvatsko, tako i u ostala europska društva. Na primjeru Međimurske županije koja predstavlja prostor najvećeg broja i koncentracije romskog stanovništva istražuje se problematika integracije Roma u hrvatsko društvo. Uspoređuje se postojanje i provođenje niza mjera na nacionalnoj i regionalnoj razini s ciljem kvalitetnije integracije Roma u Hrvatskoj sa sličnim mjerama u europskom okruženju. Analizom različitih obilježja romske zajednice u Međimurskoj županiji otkrivaju se postojeće prepreke i ograničenja njihovog ravnopravnog uključivanja u različite aspekte hrvatskog društva. Sa svrhom razumijevanja uzročno-posljedičnih odnosa i problema integracije istražuju se prvenstveno za geografiju relevantna obilježja romske etničke zajednice u Međimurju.

Iz navedenog proizlazi cilj rada, a to je iz prostorno-geografske perspektive istražiti različite strukture i procese unutar romske etničke zajednice u Međimurskoj županiji koji zbog svoje različitosti u odnosu na svoje okruženje predstavljaju prepreku uspješnijoj integraciji Roma u hrvatsko društvo, te rasvijetliti prostorne obrasce socijalne interakcije između Roma i većinskog stanovništva.

S obzirom na to da je integracija nit vodilja ovog rada, postavljene hipoteze odnose se na mogućnost integracije romske manjine u većinsko hrvatsko društvo. Jednako tako, postavljene su i hipoteze o eventualnom postojanju i značaju prostorno uvjetovanih struktura, procesa i socijalnih odnosa.

Postavljene hipoteze glase:

1. Prostorna segregacija romskog stanovništva s vremenom se povećava.
2. U odnosu većinskog stanovništva prema Romima postoje prostorno uvjetovane razlike.

3. Prostorna blizina i stalan prostorni kontakt većinskog stanovništva i Roma smanjuju razinu socijalne distance i iskazivanje stereotipa.
4. Romi u Međimurju dvostruko su neprihvaćeni, i od većinskog stanovništva i od ostatka romske zajednice u Hrvatskoj.
5. Većinsko stanovništvo Rome percipira kao prijatnu.

S obzirom na nužnost sveobuhvatnog, holističkog pristupa pitanju integracije romske manjine (Posavec, 2000), sa svrhom ostvarenja navedenog cilja i potvrđivanja postavljenih hipoteza, postavljeni su i posebni zadaci koji se odnose na različite istraživane aspekte romske zajednice. Kako iz geografske perspektive romska populacija u Hrvatskoj nije dovoljno proučena, posebni zadaci istraživanja usmjereni su na spoznavanje za geografiju relevantna obilježja romske populacije u Međimurju.

Dio tema obrađenih u ovome radu djelomično su istražene i obrađene na primjeru jednog romskog naselja u Međimurskoj županiji – Kuršanca (Šlezak, 2010b). Ova disertacija umnogome proširuje i nadograđuje spoznaje prethodnog autorovog istraživanja na primjeru navedenoga naselja. Prethodno istraživanje dalo je naslutiti određene prostorne pojave i procese koji se ovom prilikom puno detaljnije obrađuju na primjeru cijele Međimurske županije.

Prostorno-geografski pristup ovog rada očituje se u tri osnovne teme. Prva tema posvećena je lokaciji, odnosno prostornom razmještanju i segregaciji romskog stanovništva. Druga tema odnosi se na istraživanje romskog kulturnog krajolika, odnosno pejzaža romskih naselja: od morfologije naselja i infrastrukturne opskrbljenosti, preko kvalitete stambenog fonda, do funkcionalnih obilježja i definiranja brojnih problema romskih naselja.

Posljednja analitička cjelina posvećena je rezultatima istraživanja postojećih prostorno definiranih obrazaca socijalnog međuodnosa Roma i većinskog stanovništva na lokalnoj razini.

Kao osnovu daljnjeg tijeka istraživanja ponajprije je valjalo definirati stvaran broj Roma i njihov prostorni razmještaj u Međimurskoj županiji. Otkrivajući prostorne obrasce naseljenosti Roma, jedna od istaknutijih zadaća bila je istražiti stupanj prostorne segregacije Romskog stanovništva u Međimurju i trendove eventualne promjene određenih segregacijskih pokazatelja.

Identitet i samoodređenje pripadnika romske zajednice vrlo je važno pitanje kojim se također bavi prva navedena analitička cjelina. Pažnja je ponajviše usmjerena na jezične osobitosti međimurskih Roma koje ih ponajviše diferenciraju u odnosu spram drugih romskih skupina.

Obilježja romskih naselja važan su element širokog spektra specifičnosti romskog načina života. Otkrivajući niz posebnosti romskog kulturnog krajolika vezanog uz način života

i životne uvjete u romskim naseljima, ukazuje se na uzroke viđenja prostora naseljenog Romima kao prijetećeg zbog neusklađenosti s prostornim normama većinskog stanovništva (Sibley, 1992). Takav odnos prema prostoru naseljenom Romima zasigurno čini jednu od značajnih prepreka njihovom prihvaćanju i integraciji. Istraženi su i neki aspekti kvalitete života romske zajednice. Unutar tog dijela, jedan od istaknutijih zadataka bio je upoznati infrastrukturnu i kvalitetu stambenog fonda romskog stanovništva. Kroz pregled naseljenosti i funkcija pojedinih naselja, razrađuje se tipologija romskih naselja u Međimurju i otkriva poseban podsustav unutar sustava centralnih naselja Međimurske županije.

Posljednja analitička cjelina iz naglašene prostorne perspektive istražuje iskazivanje socijalne, odnosno etničke distance lokalnog stanovništva spram romske manjine, kao i romskog prema većinskom stanovništvu. Jednako tako, istražuje se iskazivanje stereotipa prema Romima, ali i autopercipija samih Roma, odnosno stupanj stereotipnog viđenja vlastite zajednice. Naglasak ove cjeline stavljen je na prostorni aspekt iskazivanja socijalne distance i stereotipa. Njihova analiza obrađena je iz prostorne perspektive s ciljem razotkrivanja postojanja prostornih obrazaca u iskazivanju međusobne socijalne distance i stereotipnog viđenja romske nacionalne manjine. U sklopu navedene cjeline istraženi su i prostorni obrasci iskazivanja stavova, odnosno percepcije Roma od strane većinskog stanovništva. Naglasak je usmjeren na istraživanje postojanja percepcije Roma kao društvene, kulturne, ekonomske, zdravstvene, sigurnosne i prostorne prijetnje.

Uzimajući u obzir rezultate prethodno obrađenih cjelina detektiraju se glavni problemi integracije Roma u Međimurju. Na primjeru Međimurske županije rad pridonosi boljem razumijevanju socijalne strukture prostora u kojem participira romsko stanovništvo. Temeljem iscrpno analiziranih obilježja romske zajednice i problema njihovog suživota s većinskim stanovništvom otkrivaju se najznačajnije prepreke uspješnijoj integraciji, odnosno ravnopravnom uključivanju Roma u sve aspekte hrvatskog društva. Iako prepoznatljiva, mnoga obilježja romske etničke skupine još uvijek nisu dovoljno istražena. Nedovoljno ili vrlo površno poznavanje romske problematike, zasigurno je jedan od razloga izrazite socijalne izolacije i segregacije, kao i brojnih predrasuda i negativnih stereotipa koje većinsko stanovništvo ima o Romima. Predočena nova saznanja mogu pridonijeti kvalitetnijoj međuetničkoj suradnji i pripomoći boljem shvaćanju i prihvaćanju drugačije, osebujne kulture u smislu međusobnog obogaćivanja. Kako je nizom analiziranih obilježja predočena kompleksna slika o životu romske manjine u Međimurju, nove spoznaje na znanstvenim osnovama mogu biti temelj razvoja različitih mjera i aktivnosti za rješavanje pojedinih specifičnih problema prisutnih unutar romske zajednice, a samim time i pridonijeti boljoj integraciji pripadnika romske

zajednice u hrvatsko društvo. U skladu s navedenim autor navodi prijedloge mjera i aktivnosti s ciljem poboljšanja položaja Roma, ostvarenja kvalitetnijeg suživota i uključivanja Roma u zajedničke društveno-gospodarske tokove Međimurske županije, odnosno uspješnije njihove integracije u hrvatsko društvo.

1.4. Romi, geografija i prostor

Ovaj rad bavi se romskom etničkom skupinom u Međimurskoj županiji. Objekt istraživanja potiče pitanje povezanosti geografije s istraživanjem etničkih manjina. Kako se etničnost uklapa u suvremenu geografiju?

Romsko stanovništvo u Međimurskoj županiji, iako participira u zajedničkom prostoru s većinskim stanovništvom, svojim specifičnim kulturnim elementima izgrađuje i održava snažnom etničku granicu spram lokalnog stanovništva, te otežava i umanjuje mogućnosti vlastite integracije. Kako navodi Barth (1969), „etnička granica usmjerava socijalni život što podrazumijeva često vrlo kompleksnu organizaciju ponašanja i socijalnih odnosa“ (Barth, 1969, 15). Svakako da navedena organizacija suživota s Romima ima i svoju prostornu dimenziju, odnosno prostorno definirane obrasce.

Istraživanja etničnosti iz prostorne perspektive u skladu su s novom paradigmom kulturne geografije. Kao nasljednica njemačke Landschaftskunde, francuskog posibilizma s Paulom Vidalom de la Blacheom i Berkeleyske škole kulturne geografije u SAD-u, kulturna geografija uz tradicionalni prostorni pristup, sve više naglasak stavlja na istraživanja percepcije prostora kao konvergencije eksperimentalnih i interpretativnih interesa te konvergencije znanstvenih i humanističkih načela (Šakaja, 1998). Time se istraživačima otvara mogućnost subjektivne interpretacije kulturnog pejzaža i otkrivanja simbola i značenja određenih kulturnih elemenata u prostoru kao rezultata socijalne interakcije. „Dok su više tradicionalne perspektive kulturnog pejzaža pridonijele znanju o detaljima ljudskih tvorevina u prostoru, suvremene perspektive su unaprijedile to znanje istražujući značenje tih tvorevina“ (Yatsko, 1997, 11). Dok, dakle, „tradicionalna“ kulturna geografija u prvi plan stavlja prostorno definiranje različitih kulturnih areala, „nova“ kulturna geografija preferira interpretaciju pejzaža.

Kako „u žarište „nove“ kulturne geografije dolaze socijalne skupine i socijalne interakcije“ (Šakaja, 1998, 474), različite etničke skupine postaju važan objekt kulturno-geografskih istraživanja. Upravo geografija, kako navodi Cosgrove (2004), postaje ključna referentna točka u disciplinskoj konvergenciji društvenih i humanističkih znanosti koje „prisvajaju pitanja kulture, značenja i identiteta na „znanstvenim“ teorijama posuđenima iz ekonomije, biologije, psihologije ili političkih znanosti“ (Cosgrove, 2004, 57).

Šakaja (2008) ukazuje na promjene u kulturnoj geografiji gdje upravo lokalne različitosti kao prostorna kategorija postaju objektom istraživanja. U tom smislu kazuje da „postmoderna kritika sveobuhvatnih teorija rezultira preferiranjem u znanstvenoj praksi

lokalnih partikularističkih studija koje naglašavaju detalje, razlike, fragmentarnost, heterogenost, kaos“ (Šakaja, 2008, 288). Etničnost svakako u tom smislu čini važan čimbenik očuvanja lokalnih različitosti, pogotovo u svjetlu suvremenih globalističkih trendova. U vremenu smanjenja i uklanjanja mnogih tradicionalnih društvenih razlika, etničnost se još uvijek održava kao čvrsta razlikovna društvena komponenta. Pitanje etničnosti u smislu multikulturalnosti prostora prema Šakaji (1999) u skladu je s postavkama postmoderne teorije i kao takvo predstavlja jedan od interesa kulturno-geografskih istraživanja. Heršak (1998, 158) navodi da multikulturalizam valja shvatiti kao „potvrđivanje i promicanje mnogobitnosti u kulturi i kao zaštitu kulturne različitosti od opće težnje u modernim društvima za ujednačavanjem i sravnjivanjem svih kulturnih sadržaja“. Suživot manjinske i većinske kulture u zajedničkom prostoru kroz multikulturalizam teži uklanjanju postojećih društvenih neravnopravnosti, ali i očuvanju kulturnih posebnosti, u ovom slučaju etnički uvjetovanih. Kulturu valja pritom shvatiti kao „sustav simbola i značenja, intersubjektivnu realnost koja nastaje i modificira se tijekom socijalne interakcije“ (Šakaja, 1999, 72.). Kultura u navedenom smislu upućuje na postojanje različitosti u određenom zajedničkom prostoru. Pojam kulture pritom služi razlikovanju vlastite sredine, pojedinaca, društvenih institucija od tuđih (Šakaja, 1999). Kako navodi Mitchell, „ideja kulture zahtijeva lokalizaciju, ona zahtijeva da se razlike jasno razgraniče“ (Mitchell, 1995, 112). Tim različitostima moguće je izdvajati zasebne prostore koji se diferenciraju postojanjem jedne ili druge kulture. To je tzv. regionalno omeđivanje, odnosno fizičko izdvajanje prostora temeljem različitih kulturnih obilježja svojstveno „tradicionalnoj“ kulturnoj geografiji. Suvremena kulturna geografija, međutim, naglasak stavlja na društveno omeđivanje, odnosno izdvajanje kulturnih različitosti u prostoru u kojem se isprepliće više različitih kultura. Razumijevanje prostora kao mjesta koegzistencije, suživota s Drugima za posljedicu ima vrednovanje postojećih kulturnih razlika u smislu određivanja društvenih granica. U ovom slučaju navedene društvene granice poklapaju se s etničkim granicama romske populacije. Sukladno tome, „kritički fokus istraživanja iz ove točke gledišta postaje etnička granica koja definira grupu, a ne kulturni elementi koje ta granica zatvara“ Barth (1969, 15.). Ovaj rad istražuje upravo navedenu etničku granicu s nizom elemenata koji otežavaju ili čak onemogućuju integraciju Roma u većinsko hrvatsko društvo.

U slučaju romske etničke skupine postojanje jake etničke granice prema većinskom stanovništvu uzrok je izrazitog marginalnog položaja Roma. Ovaj rad, stoga, otkrivajući kulturne posebnosti romske etničke manjine u Međimurskoj županiji ukazuje na uzroke postojanja izrazite etničke granice koja u ovom slučaju nema samo socijalni, već ima i svoj konkretni prostorni odraz u vidu prostorne segregacije i posebnosti romskog kulturnog pejzaža.

„Veza kulture i geografije, odnosno veza etničnosti, kulture i geografije očituje se u jednom od temeljnih pojmova kulturne geografije: u pojmu kulturni pejzaž“ (Šakaja, 1999, 69). Upravo su specifičnosti romskog kulturnog pejzaža važan element prepoznavanja Roma kao Drugih i njihove socijalne isključenosti. To je posljedica činjenice da je „percepcija manjinskih kultura izvan granica društva povezana ne samo s karakterizacijom grupe, već i sa slikama pojedinih mjesta, krajolika isključenosti koje izražavaju marginalni status isključene skupine“ (Sibley, 1992, 107.). Romski kulturni pejzaž, prostor romskih naselja kod većinskog stanovništva izaziva osjećaj prijetećeg. U tom smislu Sibley ističe da „označavanje mjesta kao prijetećeg potvrđuje Drugost manjina s kojima su ta mjesta povezana, a njihovo smještanje u marginalne prostore služi pojačavanju osjećaja njihove devijantnosti“ (Sibley, 1992, 112.).

Važnost proučavanja pejzaža proizlazi iz činjenice da „kulturne skupine socijalno konstruiraju pejzaž kao odraz sebe“ (Evans, Roberts i Nelson, 2001, 53). Dakle, prostor kojeg određena grupa zauzima i promjene u njemu se odvijaju na temelju drugačijeg značenja i vrednovanja prostora ovisno o društvenim i kulturnim posebnostima pripadnika određene grupe. Za dubinsko razumijevanje prostora naseljenog Romima potrebno je istražiti cijeli niz struktura i procesa koji su uvjetovali i još uvjetuju njegovu transformaciju, jer, kako navodi Vresk, „objašnjenje krajolika ili pejzaža zahtijeva analizu svih procesa koji su doveli do njegovog nastanka, kao i svih procesa koji mijenjaju postojeće stanje“ (Vresk, 1987, 20). U tom smislu Šakaja ističe da „nije dostatno samo opisati pejzaž, treba ga interpretirati, čitajući ga kao tekst – otkriti kôdove i pretpostaviti značenja čiji su oni izraz“ (Šakaja, 1998, 479).

Ovaj rad, prema navedenom, predstavlja kulturno–geografski uradak koji kombinirajući tradicionalan i suvremen pristup kulturne geografije, istražuje niz sociokulturnih posebnosti romske etničke skupine u Međimurskoj županiji i s njom povezan kulturni pejzaž, te otkriva postojanje izrazite etničke granice između Roma i većinskog lokalnog stanovništva. Spoznajom kulturnih elemenata i s njima povezanih procesa koji održavaju navedenu granicu moguće je utjecati na razvoj različitih akcija i mjera čiji će cilj biti smanjenje ili uklanjanje navedene etničke granice i uspješnija integracija romske etničke manjine u hrvatsko društvo.

Romska populacija u Međimurju nalazi se pod utjecajem većinskog stanovništva kao izvora informacija. Vrednovanjem tih informacija romska zajednica stvara inovacijske procese i utječe na transformaciju postojećih i stvaranje novih struktura. Mijenjanje postojećih struktura zapravo predstavlja prostorne procese koji se odvijaju unutar romske zajednice. Istovremeno, određene prostorne strukture, poput prostorne segregacije, nisu rezultat djelovanja isključivo romske manjine, već međuodnosa obje promatrane skupine stanovništva. Stoga je pitanje socijalne interakcije Roma i većinskog stanovništva u zajedničkom prostoru među ključnim

značajkama kojima se rad bavi. Upravo ta koegzistencija u zajedničkom prostoru postaje fokus novijih kulturno-geografskih istraživanja usmjerenih na pitanja sociokulturne stratifikacije. „Drugi nije više u nekome drugom prostoru, on djeluje među nama... Granica između nas i Drugoga nije određena toliko regionalnom, koliko grupnom pripadnošću“ (Šakaja, 1999, 71).

Ovaj rad, stoga, otkrivajući određene kulturne elemente, posebnosti romskog kulturnog pejzaža i procesa uključenih u njegovu transformaciju pridonosi boljem razumijevanju kompleksnosti prostora naseljenog pripadnicima romske nacionalne manjine. Otkrivanjem uzroka i prostorno definiranih obrazaca negativnih pojava i procesa poput segregacije ili diskriminacije moguće je planirati određene mjere s ciljem njihovog ublažavanja ili promjene postojećih trendova, odnosno u konačnici pridonijeti boljoj integraciji romskog stanovništva u većinsko društvo.

„Analizirajući, dakle, osnovni objekt kulturne geografije – kulturni pejzaž – geograf dekodira i interpretira prirodni, socijalni i kulturni kontekst u kojem se pejzaž razvijao i u kojem se razvija“ (Šakaja, 1998, 480). Navedeni kontekst razvoja konkretnog romskog pejzaža nezaobilazna je stavka u razumijevanju međuetničkih odnosa u Međimurskoj županiji. Prostorni obrasci socijalnih odnosa potencirani su vidljivošću romske manjinske zajednice i njenog kulturnog pejzaža koji je rezultat osebujne romske kulture s drugačijim sustavom vrijednosti u odnosu na većinsko stanovništvo.

Percepcija manjinskih kultura kao zajednice van granica dominantnog društva povezana je ne samo s obilježjima skupine, nego i s predodžbama prostora ili krajolika isključivanja koji izražavaju marginalni status skupine (Sibley, 1992). Upravo predodžbe prostora u kojem obitavaju Romi, izgled romskih naselja, igraju važnu ulogu u percepciji romske zajednice. Morfološka obilježja romskih naselja ističu se kao najvažniji vidljivi elementi koji potkrepljuju percepciju isključenosti i marginalizacije romske zajednice. Vizualni elementi prostora naseljenog romskim stanovništvom značajno pridonose viđenju Roma kao društveno isključene zajednice i održanju takve percepcije. Otkrivanje obilježja romskog kulturnog pejzaža, u ovom slučaju romskih naselja, pridonosi razumijevanju svih onih uvjeta koji su uvjetovali transformaciju prostora naseljenog Romima. U tom smislu Šakaja ističe da „morfološka struktura naselja, materijal i način izgradnje, broj katova, visina i oblik krovova ovise o ekonomskim potrebama, trajnim prirodnim i socijalnim uvjetima života i okruženju neke društvene zajednice. Ti uvjeti djeluju na formiranje tradicije stambene izgradnje i drugih tradicija koje se očituju u pejzažu“ (Šakaja, 1999, 70).

Kako naglašava Sibley (1992), prostorne strukture mogu pojačati ili smanjiti socijalne granice, naglašavajući društvenu podijeljenost ili obrnuto. U istraženom slučaju međimurskih

romskih naselja prostorne strukture izrazito naglašavaju međusobnu društvenu podijeljenost romske zajednice i većinskog stanovništva. Romska naselja doživljavaju se prijetećim prostorima što je posljedica povezivanja prostora s obilježjima zajednice koja ga nastanjuje. Označavanje prostora kao prijetećeg potvrđuje različitost manjine s kojima je taj prostor povezan. Vizualna percepcija prostora romskih naselja koja svojim fizionomskim obilježjima znatno odudaraju od prostornih normi uređenja naselja većinskog društva, transferira se na percepciju samih stanovnika koji u navedenim naseljima žive. Prostor oblikovan u romski kulturni pejzaž predstavlja sastavni dio segregacijskih i diskriminacijskih odnosa spram romske nacionalne manjine. Stoga je za razumijevanje društvenih odnosa romske zajednice i većinskog stanovništva važno predočiti obilježja prostora kojeg zauzima romska etnička skupina. Jednako tako, vrlo je važno uočiti i ukazati na postojeće smjerove i trendove transformacije prostora, odnosno romskih naselja.

Kao što je „zaposjedanje vlastitoga prostora unutar grada od strane manjinske etničke grupe, tj. formiranje vlastitoga kulturnog pejzaža, jedan od bitnih čimbenika etničke konfliktnosti unutar gradova“ (Šakaja, 1999, 75), tako je i stvaranje vlastitog manjinskog kulturnog pejzaža u ruralnom prostoru element koji pridonosi socijalnoj isključenosti Roma i povećanju predrasuda koje koče integrativne procese. Iako je romski kulturni pejzaž u ruralnom prostoru Međimurske županije manje vidljiv većinskom stanovništvu nego je to slučaj u gusto naseljenim gradskim područjima koje spominje Šakaja (1999), visoka gustoća naseljenosti Međimurske županije od 156 st./km² pridonosi dovoljnoj vidljivosti koja utječe na stvaranje percepcije prostora naseljenog Romima.

Prostorni razmještaj Roma u Međimurju utječe na sagledavanje romskog pejzaža kao rezultat zasebnih etnički diferenciranih kulturnih areala svojstvenih „tradicionalnoj“ kulturnoj geografiji. S druge strane, navedena gustoća naseljenosti otvara mogućnost sagledavanja prostora Međimurja kao jedinstvenog polietničkog prostora gdje romski kulturni pejzaž čini integralni dio šireg međimurskog kulturnog pejzaža u čijim se elementima traže tragovi socijalne diferencijacije. Pri tome valja, u skladu s postavkama „nove“ kulturne geografije tražiti simboliku i skrivene kodove koje romski pejzaž nosi.

1.5. Integracija – teoretski pristup

Prema Aniću i Goldsteinu integracija označava „pretvaranje ili spajanje dijelova u cjelinu, objedinjavanje” (Anić i Goldstein, 2000). Isti autori navode da pojam integracije u sociološkom smislu označava „jednakopravnost i jednakovrijednost za sve građane neke zemlje, bez obzira na rasnu (vjersku i sl.) pripadnost ili podrijetlo” (Anić i Goldstein, 2000). U istraživanom slučaju integracija etničke ili nacionalne manjine označavala bi jednakopravno i jednakovrijedno sudjelovanje pripadnika manjine u svim aspektima društvenog života određenog područja. Prema Mesiću (2002), integracija je proces sudjelovanja imigranata u temeljnim strukturnim područjima društva države primateljice i njihova identifikacija s tim društvom. To je dvosmjernan proces kojim društvo države primateljice mora osigurati formalna prava imigrantu za sudjelovanje u gospodarskom, kulturnom, socijalnom i općedruštvenom životu zajednice te prilagodbu standardima i vrijednostima društva države primateljice bez odricanja vlastitog kulturnog identiteta, uz aktivno sudjelovanje u procesu integracije. Iako Mesić u svojoj definiciji integracije prvenstveno govori o integraciji imigranata, sama definicija primjenjiva je i na sve druge manjinske zajednice koje su prisutne i čine integralni dio određenog multikulturnog društva.

Recentni procesi globalizacije povlače za sobom pitanje integracije, kako pojedinca, tako i društvenih skupina. Nasuprot višestoljetnoj dominaciji nacionalno i kulturno homogenih društava, danas u prvi plan izlaze društva koja karakterizira multietničnost i multikulturalnost unutar granica građanskih država. Neke su države takvima postale zahvaljujući povijesnim okolnostima stalnih promjena granica i čestim djelomičnim okupacijama etničkog teritorija. Drugi dio država svoj multietnički i multikulturni sastav stanovništva mogu zahvaliti migracijskim kretanjima stanovništva. Ekonomske migracije u drugoj polovici 20. stoljeća, intenzivirane posljednjih nekoliko godina učinile su od mnogih razvijenih europskih država multikulturalna društva. U takvim novim, promijenjenim društvenim okolnostima pitanje integracije manjinskih skupina postaje jedno od ključnih društvenih pitanja. Iako se u velikoj većini razvijenih društava pitanje integracije manjinskih zajednica zrcali prvenstveno u aspektu kulturne integracije, procesi društvene i ekonomske integracije ponovno zaokupljaju sve veću pažnju stručne i znanstvene javnosti zbog intenzivnog recentnog imigracijskog vala u europski prostor.

Hrvatska svoju multietničnost može zahvaliti prvenstveno povijesnim okolnostima i osvajačkim pohodima, prvenstveno Osmanskog carstva. Prisutnost Roma u prostoru Hrvatske

posljedica je starih migracijskih kretanja romskog stanovništva i njihova doseljavanja u Europu, ali i nešto mlađem migracijskom valu 20-stoljeća u vrijeme dok su danas samostalne države jugoistočne Europe činile jedinstveni državni jugoslavenski prostor.

Značajniji migracijski val doseljavanja Roma zbio se u drugoj polovici 19. stoljeća nakon ukidanja ropstva u ondašnjoj Vlaškoj i Moldaviji, današnjoj Rumunjskoj kad su prostor kontinentske Hrvatske naselile skupine Roma Bajaša.

Kad je riječ o etničkoj integraciji, Giddens (2007) ističe tri osnovna modela: asimilaciju, lonac za taljenje (melting pot) i model kulturnog pluralizma.

Asimilacija označava „napuštanje izvornih običaja i navika prilagođavajući ponašanje vrijednostima i normama većine (Giddens, 2007., 256). Prilikom asimilacijskog postupka pripadnici manjinskih zajednica odriču se vlastitih društvenih i kulturnih elemenata i preuzimaju kulturne obrasce većinskog društva. Osnovni problem asimilacijskog postupka, bio on dobrovoljan ili prisilan, jest odustajanje od određenih temeljnih odrednica vlastitog identiteta i potpuna kulturna apsorpcija u većinsko društvo. Kao zoran primjer države koja promovira asimilaciju kao model integracije može poslužiti Francuska.

Model melting pota, odnosno lonca za taljenje pretpostavlja da kulturni obrasci i tradicije manjinskih skupina umjesto da „se rasplinu u korist tradicija koje dominiraju u populaciji koja već postoji u društvu, one se uklapaju i tako stvaraju nove, evoluirajuće kulturne uzorke. Ne samo da se različite kulturne vrijednosti i norme donose u društvo izvana, nego se raznolikost također stvara usporedno s time kako se etničke skupine prilagođavaju široj socijalnoj okolini“ (Giddens, 2007., 256). Navedeni model prisutan je u primjeru Sjedinjenih Američkih Država u čijem društvu anglokultura prevladava, ali se istovremeno u mnogim dijelovima očituje utjecaj brojnih skupina koje sačinjavaju današnje američko društvo. Iako dugo smatran ponajboljim modelom, navedeni je model, kako navodi Mesić (2002), zapravo samo američki tip asimilacije u kojem se manjinske skupine primorava prihvatiti engleski jezik, ponositi se američkom nacijom i odrednicama američkog identiteta.

Model kulturnog pluralizma predstavlja poticanje razvoja „istinski pluralnog društva u kojem je priznata jednaka vrijednost brojnih različitih supkultura. Iz gledišta pluralističkog pristupa etničke manjinske skupine su jednakovrijedni članovi društva, što znači da trebaju imati ista prava kao i većinsko stanovništvo“ (Giddens, 2007., 257).

U modelu kulturnog pluralizma mogu se razlikovati dva podmodela: multikulturalizam i interkulturalizam. Multikulturalizam se shvaća kao „priznavanje činjenice kulturnoga (etničkog) pluralizma i prava različitih društvenih grupa (u prvom redu novih imigranata) na zadržavanju svoje specifičnosti“ (Mesić, 2006, 67). No Mesić jednako tako napominje da „ideja

multikulturalizma ima vrlo različita značenja i shvaćanja“ (Mesić, 2006, 408). Interkulturalizam, pak, predstavlja model „koji smjera otvorenim modelima kulture, poticanju novih kontakata i prožimanju“, te upućuje na „dinamički, upravo dijaloški međuodnos“ (Mesić, 2006, 67-68). Dakle, dok multikulturalizam na određeni način samo prepoznaje i uvažava činjenicu postojanja kulturnih različitosti na ravnopravnoj osnovi, interkulturalizam potiče međuodnos i svjesno poticanje izražavanja elemenata manjinske kulture.

Velika većina zemalja razvijene demokracije promovira kulturni pluralizam kao najprihvatljiviji model etničke integracije. U nekim je zemljama, štoviše, kao na primjer u Nizozemskoj ili Švedskoj, multikulturalizam definiran kao službena integracijska politika.

Republika Hrvatska također njeguje i potiče model kulturnog pluralizma kao najbolji model etničke integracije. Tome pridonosi i činjenica da je etnička multikulturalnost hrvatskog državnog prostora prvenstveno posljedica davnih povijesnih okolnosti i da je od stvaranja multietničke strukture stanovništva proteklo već puno vremena, te da je multietničnost konstanta ovog prostora. Unatoč značajnom migrantskom valu započetom 2015. koji je na putu prema zapadnoj Europi prolazio i hrvatskim teritorijem, nekog značajnog broja novih migranata u Republici Hrvatskoj još nema. Mali broj azilanata i imigranata potiče tek rijetke stručnjake i znanstvenike da propituju hrvatsku politiku integracije. Svojevrсна otežavajuća okolnost prihvaćanja etničke pluralnosti jest relativno nedavan etnički sukob u Domovinskom ratu 1991. – 1995. tijekom kojeg je izborna samostalnost Republike Hrvatske kao dio trenda raspada višenacionalnih i stvaranja nacionalnih država s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća.

Romi od svojeg dolaska i naseljavanja europskog kontinenta u sociološkom smislu imaju status Drugog i drugačijeg. Prepoznatljivost i istaknutost pojedinih romskih obilježja utjecali su na izgradnju jake etnokulturne granice između Roma i domicilnog stanovništva. Barany navodi da su Romi od samog dolaska u Europu bili „politički, socijalno, kulturno i gospodarski marginalizirani od strane dominantnih skupina u regiji. S druge strane, sami Romi su razvili svoj marginalni status očuvanjem svojeg osebujnog identiteta i opiranjem pokušajima asimilacije i integracije većinske grupe određenog prostora“ (Barany, 1994, 323).

Od samih početaka njihove prisutnosti pa sve do današnjih dana situacija se, zapravo, nije mnogo promijenila. Integracija Roma oduvijek je bila i ostala velik izazov kako za same Rome, tako i za većinsko stanovništvo prostora u kojem su Romi prisutni.

1.5.1. Hrvatski zakonski (pravni) i strateški okvir

Približavanjem Republike Hrvatske Europskoj Uniji pitanje prava manjina postavilo se kao jedan od uvjeta zapadnih zemalja u procesu pristupanja. Unatoč tome što postojeći modeli ostvarenja prava manjina u zapadnim zemljama teško mogu biti primjenjivi u slučajevima novih članica srednje i jugoistočne Europe, manjinska prava po zapadnom modelu postala su nezaobilazan uvjet svim državama u procesu približavanja i pristupanja Europskoj Uniji.

„Zapadne zemlje se međusobno razlikuju u svojem pristupu spram etničkih odnosa, ti su pokušaji stvaranja zajedničkih minimalnih standarda ili najbolje prakse dokazano teški. Štoviše, uspjeh tih pristupa često se duboko osporava u zapadnim zemljama. Mnogi građani zapadnih demokracija unutarnje politike spram etničkih odnosa smatraju kao neučinkovite, ako ne i zapravo štetne... Zapadni pristupi jednostavno mogu biti nerelevantni ili beskorisni, te pokušaji njihovog nametanja protiv želje ili tradicije lokalnog stanovništva može biti kontraproduktivno u smislu etničkih odnosa... Dakle, odluka da prava manjina postanu jedan od kriterija za "ujedinjenje Europe" počiva na nizu kontroverznih pretpostavki. Ova odluka donesena je od strane zapadnih lidera ranih 1990-ih, gotovo u panici, kao odgovor na bojazan da bi etnički sukob izmakao kontroli post-komunističkog svijeta“ (Kymlicka, 2002, 1-2).

Unatoč kritici Willa Kymlicke, jednog od vodećih svjetskih političkih filozofa koji je svoj znanstveni rad posvetio pitanju multikulturalizma i prava manjina, Republiku Hrvatsku u procesu pristupanja Europskoj Uniji nije mimoišao uvjet ostvarenja značajnih prava nacionalnih manjina, uključujući i prava romske nacionalne manjine.

Iako Štambuk ističe da „uzroci marginalnog društvenog i gospodarskog položaja Roma u Hrvatskoj su, s jedne strane, u nekim obilježjima romske populacije, a s druge, u dugotrajnom neadekvatnom odnosu vlasti na području Hrvatske prema njima (Štambuk, 2000a, 202)., unazad petnaestak godina formalne promjene u odnosu vlasti prema Romima vidljive su usvajanjem niza strateških dokumenata koji predstavljaju temelj razvoja programa i mjera za unapređenje položaja Roma u hrvatskom društvu.

Ipak, već i samim Ustavom Republike Hrvatske svim njenim građanima zajamčena su jednaka prava. Romi se u izvorišnim odredbama Ustava izrijeком spominju kao nacionalna manjina kojoj se „jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta“ (Sabor Republike Hrvatske, 1990). Detaljnija razrada prava nacionalnih manjina izvršena je u Ustavnom zakonu o pravu nacionalnih manjina (Sabor Republike Hrvatske, 2002).

Osim temeljnih pravnih dokumenata kao što su Ustav i Ustavni zakon, Republika Hrvatska s ciljem ostvarenja prava Roma i njihove integracije vodi se i cijelim nizom strateških dokumenata međunarodne i nacionalne razine.

Od recentnijih međunarodnih strateških dokumenata valja izdvojiti Zaključke Vijeća Europske Unije o uključivanju Roma (Vijeće Europske Unije, 2009), te Okvir za koordinaciju nacionalnih strategija za Rome do 2020. godine (Europska komisija, 2011). U 2013. godini uslijedile su Preporuke Vijeća EU o djelotvornim mjerama integracije Roma u državama članicama (Vijeće Europske Unije, 2013). Navedeni se dokumenti uglavnom referiraju na nekoliko osnovnih područja na koja države članice EU trebaju usmjeriti pažnju. Riječ je ponajprije o mjerama koje bi trebale osigurati jednako postupanje prema Romima i poštivanje njihovih temeljnih prava, te osigurati kvalitetniji pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj skrbi i stanovanju.

Navedeni međunarodni dokumenti temelj su na kojem su razrađeni nacionalni strateški dokumenti vezani uz pitanje integracije Roma i poboljšanja kvalitete njihova života.

Među najvažnije spada Nacionalni program za Rome (Vlada Republike Hrvatske, 2003), Akcijski plan Desetljeća za Rome 2005. – 2015. (Vlada RH, 2005) i Nacionalna strategija za uključivanje Roma 2013-2020 (Vlada Republike Hrvatske, 2012) kojima se predviđa niz mjera za poboljšanje različitih aspekata života Roma. Poimence su to uključivanje Roma u društveni i politički život, očuvanje tradicijske kulture Roma, statusna pitanja, suzbijanje diskriminacije i pravna pomoć, odgoj i obrazovanje, zdravstvena zaštita, zapošljavanje, socijalna skrb, zaštita obitelji, materinstva i mladeži i prostorno uređenje lokacija naseljenih Romima. Sve navedene mjere predstavljaju zapravo različite aspekte integracije romske etničke manjine u hrvatsko društvo.

Ocjenjujući da je provedba Desetljeća u Republici Hrvatskoj još uvijek neujednačena u mnogim područjima, u cilju poboljšanja socio-ekonomskog položaja Roma Republika Hrvatska je pristupila izradi Nacionalne strategije za uključivanje Roma od 2013. do 2020. godine (Vlada Republike Hrvatske, 2012).

Strategijom za uključivanje Roma želi se na sustavan način pomoći pripadnicima romske nacionalne manjine u Hrvatskoj u poboljšanju uvjeta življenja, potaknuti i podržati njihovo uključivanje u društveni život i procese odlučivanja u lokalnoj i široj zajednici, a da pri tom ne izgube vlastiti identitet, kulturu i tradiciju, te ih poticati na preuzimanje aktivne uloge u promjeni svog položaja u društvu. Strategija je usmjerena i na promjenu stava većinskog stanovništva prema Romima, promičući načela nediskriminacije i desegregacije.

Najrecentniji dokument koji definira ostvarenje pojedinih prava Roma, ali i ostalih nacionalnih manjina jest dokument pod nazivom „Operativni programi za nacionalne manjine 2017-2020.“ (Vlada Republike Hrvatske, 2017). Iako je riječ ponajprije o političkom dokumentu i svojevrsnom koalicijskom sporazumu vladajuće većine i predstavnika nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru, operativni programi svojim sadržajem definiraju obvezu Republike Hrvatske u provedbi niza mjera i aktivnosti koje su sami predstavnici Roma prepoznali kao bitne i ostvarive u četverogodišnjem planiranom razdoblju.

Visoka prava manjina u Republici Hrvatskoj prepoznata su i u Izbornom zakonu koji pripadnicima nacionalnih manjina garantira osam zastupničkih mjesta u Hrvatskom saboru. Jedno zastupničko mjesto garantirano je skupini dvanaest manjih nacionalnih manjina a Romi čine većinu među svim tim manjinama. Posljedica toga jest da Romi unazad nekoliko parlamentarnih izbornih ciklusa imaju vlastitog predstavnika u Hrvatskom saboru.

Za usporedbu, od svih država istočne Europe samo je Rumunjska zemlja koja garantira političku zastupljenost svim nacionalnim manjinama, pa tako i Romima (Barany, 2001).

1.6. Metodološke napomene

Iako je razvojna tendencija kulturne geografije odmak od pozitivizma i njegovih kvantitativnih metoda, u ovom radu korištene metode uključuju kako pojedine kvantitativne metode, tako i metode kvalitativne analize. U tom smislu Šakaja s pravom kritizira odmak kulturne geografije od kvantitativnih metoda: „Usredotočivanje, pak, pozornosti na proučavanje prostora dovodi u pitanje negativan odnos kulturne geografije prema kvantitativnim metodama koje su dale izvanredne rezultate upravo u proučavanju prostornih zakonitosti. Kao drugo, usvajanje interpretacije kao osnovne znanstvene metode ne isključuje primjenu kvantitativnih tehnika, jer znakovi ili reprezentacije od kojih se sastoji kulturni pejzaž isto tako mogu biti mjerljivi. Dapače, kvantitativne metode mogu omogućiti uočavanje i spoznavanje nekih inače teško uočljivih znakova u prostoru“ (Šakaja, 1998, 480).

Jednako tako, Zupančić s pravom navodi važnost kvalitativnih metoda u istraživanjima političke geografije, pogotovo u istraživanjima etničkih pitanja: „Čini se da pri (ponovnom) uvođenju kvalitativne analize također metoda uporabe terenskih indikatora zasigurno pridobiva na značenju, posebno na područjima gdje zbog različitih razloga rezultati statističkih popisa i evidencija nisu na raspolaganju ili s pravom sumnjamo u njihovu kvalitetu...To je posebno istinito za istraživanje manjinskog pitanja i granice“ (Zupančić, 2006, 11). Terenski indikatori koje navodi Zupančić prvenstveno se odnose na kvalitativnu interpretativnu analizu kulturnog pejzaža manjinskih etničkih skupina. Njima je moguće definirati obilježja „pojava koje su u prostoru vidljive i prepoznatljive i rezultat su određenog prostornog ponašanja pripadnika pojedinih društvenih skupina“ (Zupančić, 2006, 10).

Predočeni rad kombinirajući pristup prostorne analize i kulturne geografije koristi i kvantitativne i kvalitativne metode. Kako je službenih podataka o romskoj nacionalnoj manjini u Međimurskoj županiji vrlo malo ili su upitne vjerodostojnosti, provedeno istraživanje temeljilo se prvenstveno na metodi terenskog rada, anketnoj metodi i istraživačkom razgovoru. Zbog želje za rasvjetljavanjem života Roma u Međimurju s više različitih gledišta, naglašeno je korištenje analitičke metode prikaza različitih obilježja romskog stanovništva. Kvantitativna analiza zastupljena je osnovnim statističkim i matematičkim metodama. Kako je riječ o geografskom radu, zasebno valja istaknuti korištenje kartografske metode. S obzirom na opširnost teme, pojedina obilježja nisu dubinski analizirana već su analizirana korištenjem deskriptivne metode. Kvalitativna analiza zastupljena je prvenstveno kroz interpretaciju osnovnog objekta kulturne geografije, u ovom slučaju romskog kulturnog pejzaža.

Podaci korišteni u ovom radu rezultat su terenskog istraživanja poduzetog u svrhu otkrivanja postojećih struktura i procesa koji vladaju unutar romske zajednice. Podaci za ovaj rad prikupljeni su terenskim istraživanjem provedenim u drugoj polovici 2013. godine u sklopu UNDP-ovog projekta „Platforma za uključivanje Roma u Međimurskoj županiji“ u kome je autor sudjelovao kao voditelj istraživanja, te vlastitog terenskog istraživanja poduzetog posebno u svrhu izrade ovog rada tijekom 2016. godine. Mnoga anketna pitanja tijekom jednog i drugog istraživanja odnosila su se na ista obilježja, te je, zahvaljujući tome, bilo moguće istražiti eventualne promjene i smjerove tih promjena u višegodišnjem razdoblju.

Veliku prepreku istraživanju predstavljalo je provođenje ankete i intervjua s pripadnicima romske zajednice. Vrlo je teško bilo pronaći dovoljan broj sugovornika koji bi predstavljali reprezentativan uzorak njihove populacije, a koji su imali dovoljno povjerenja u anketare koji su ispunjavali anketni upitnik. Velik problem prilikom provođenja ankete predstavljala je činjenica da je dobar dio anketiranih bio nepismen. U tim se slučajevima usmeno postavljalo pitanja i bilježilo odgovore. Problem je u nekim slučajevima bila i jezična barijera, odnosno nedovoljno razumijevanje hrvatskog jezika na kojem su anketni upitnici bili pripremljeni. U određenim situacijama bila je neophodna pomoć pri prijevodu određenih pojmova kako bi ispitanici u dovoljnoj mjeri razumjeli što se od njih traži. U provedbi ankete s pripadnicima romske zajednice sudjelovali su kao pomoć i nekolicina Roma s područja Međimurja, Rijeke i Zagreba koji su zbog vlastite pripadnosti romskoj zajednici osigurali pristup romskim naseljima i provedbu istraživanja.

Anketni upitnici pripremljeni su posebno za romsko i posebno za većinsko stanovništvo. Kod anketnog upitnika za romsko stanovništvo pripremljene su dvije verzije upitnika: jedna za Rome Bajaše u Međimurskoj županiji, a druga za Rome izvan Međimurske županije koji ne pripadaju bajaškoj etničkoj skupini.

Kod romskog stanovništva u Međimurskoj županiji radilo se o reprezentativnom uzorku od 100 ispitanika. Uzorak je određen sukladno spolnoj, dobnoj i obrazovnoj strukturi romskog stanovništva u Međimurju. Navedene strukture romskog stanovništva pretpostavljene su temeljem case study istraživanja u romskom naselju Kuršanec (Šlezak, 2010b) i navedenog istraživanja UNDP-a u sklopu projekta „Platforma za uključivanje Roma u Međimurskoj županiji“. Osim navedenoga, ispitanici su zadovoljili i uvjet rezidencijalne reprezentativnosti jer je u uzorak uključeno onoliko ispitanika iz određenog romskog naselja kolika je njihova zastupljenost u ukupnom romskom stanovništvu Međimurske županije. Na taj je način anketom obuhvaćeno romsko stanovništvo iz trinaest različitih naselja. U obzir su uzeta ona naselja u kojima živi više od 0,5% ukupnog romskog stanovništva Međimurske županije.

Kod romskog stanovništva izvan Međimurske županije koji ne pripadaju bajaškoj etničkoj skupini anketom je obuhvaćen slučajni uzorak od stotinu romskih stanovnika starijih od 15 godina. S obzirom da ne postoje podaci o dobnoj ili obrazovnoj strukturi romskog stanovništva izvan Međimurja, nije bilo moguće odabrati reprezentativan uzorak prema navedenim obilježjima. Uravnoteženost uzorka prisutna je u smislu jednake zastupljenosti muških i ženskih ispitanika. Tim dijelom istraživanja obuhvaćeno je po pedeset ispitanika iz Grada Zagreba i Grada Rijeke, dva prostora najvećeg broja i koncentracije romskog nebajaškog stanovništva.

Anketom je ispitano i 250 pripadnika većinskog stanovništva u Međimurskoj županiji. Uzorak je određen prema spolnoj, dobnoj i obrazovnoj strukturi ukupnog stanovništva Međimurske županije. Kako je jedan od glavnih ciljeva istraživanja bilo otkriti postojanje prostornih obrazaca međuetničkih odnosa, uzorak je imao i svoju prostornu komponentu. Polovica ispitanih pripadnika većinskog stanovništva živjelo je u naseljima unutar kojih postoji romsko naselje s većim brojem Roma. Druga polovica ispitanih živjela je u gradovima i općinama unutar kojih nema romskog naselja i značajnijeg broja romskih stanovnika.

Kartografski prilozi u radu izrađeni su u računalnom GIS programu Arc Info, verzija 10.1. Statistička analiza izvršena je uz pomoć računalnog programa SPSS.

Za utvrđivanje statistički značajnih razlika korišteno je nekoliko statističkih alata. T-test korišten je za utvrđivanje značajnosti razlike između aritmetičkih sredina dvije promatrane skupine ispitanika. Na temelju tih podataka utvrđeno je razlikuju li se vrijednosti promatranih parametara statistički značajno. Za potrebe istraživanja postavljene su dvije hipoteze:

H0: Stavovi između promatranih skupina ispitanika ne razlikuju se značajno

H1: Stavovi između promatranih skupina ispitanika značajno se razlikuju

ANOVA test, odnosno analiza varijance korištena je za usporedbu nekoliko različitih uzoraka pri čemu svaki uzorak predstavlja zasebni skup (populaciju) koji se međusobno uspoređuju. Analiza varijance ili ANOVA koristi se kada želimo ispitati postoji li značajna razlika u aritmetičkim sredinama za više od dvije skupine varijabli.

U svrhu istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

H0: Između promatranih skupina ne postoji statistički značajna razlika

H1: Između promatranih skupina postoji statistički značajna razlika

Signifikantnost testa postavljena je na 5%. Dakle, ukoliko je signifikantnost testa manja od 5% (razina signifikantnosti od 5% jednaka je pouzdanosti od 95%) odbacit će se hipotezu H0 i prihvatit će se alternativna hipotezu H1, odnosno zaključit će se da postoji značajna razlika između promatranih ispitanika. Ukoliko signifikantnost bude veća od 5% odbacit će se hipoteza

H1 i prihvatiti H0, odnosno zaključit će se da nije dokazana statistički značajna razlika između promatranih skupina.

Kako bi se ustanovilo utječu li određeni promatrani parametri analize na vrijednost promatranih kategorija provest će se KruskalWallis test. KruskalWallis test spada u skupinu neparametrijskih testova za skupinu više od dvije varijable, svojevrsnu neparametrijsku inačicu ANOVA testa. Budući da je u određenim skupinama prisutan relativno malen broj ispitanika, odnosno broj ispitanika manji je od dvadeset, te su pojedine promatrane skupine značajno različitih veličina, uputno je provesti neparametrijska testiranja.

Za potrebe testa postavljene su dvije hipoteze:

H0: rangovi između promatranih skupina s obzirom na promatrane parametre ne razlikuju se značajno

H1: rangovi između promatranih skupina s obzirom na promatrane parametre značajno se razlikuju.

1.7. Terminološke napomene

Sa svrhom boljeg razumijevanja rada, potrebno je navesti i objasniti osnovnu korištenu terminologiju. Određeni pojmovi koji se koriste imaju široku lepezu značenja. U tom smislu potrebno je pobliže definirati koje se značenje predmnijeva korištenjem određenog pojma.

Prva terminološka dvojba koja se postavlja jest pitanje statusa Roma, je li riječ o etničkoj ili nacionalnoj manjini. Temeljni problem definiranja statusa Roma proizlazi iz činjenice da pojedini autori pojam etničke manjine različito definiraju. Nastavno, problem proizlazi i iz samog pravnog okvira priznavanja i zaštite manjina u pojedinim državama Europske Unije.

Sukladno Ustavu i zakonima Republike Hrvatske, Romi u Hrvatskoj imaju status nacionalne manjine. Ipak, kako Romi nemaju vlastitu nacionalnu državu u kojoj bi činili većinski konstitutivni narod gdje bi pripadnici njihove zajednice nastanjeni van matičnog prostora mogli biti smatrani nacionalnom manjinom, određeni autori status nacionalne manjine stavljaju pod znak upitnika. Kako pojam nacionalne manjine predstavlja „dio nacionalne cjeline koji je zbog povijesnih ili političkih razloga ostao izvan granica područja/države na kome živi većina pripadnika toga naroda i koji ima svijest o pripadnosti naciji kao posebnu društvenom kolektivitetu“ (Heršak, 1998, 160), za Rome bi se mogao koristiti i pojam etničke skupine. Etnička skupina prema Heršaku „označuje jednu ili više skupina ljudi, odnosno zajednicu čiji pripadnici dijele zajednički identitet na temelju iste kulture, religije, jezika, običaja i drugih čimbenika“ (Heršak, 1998., 54). Istovremeno, Romi svojim obilježjima zadovoljavaju i korištenje pojma etničke manjine koja je definirana kao skupina manja „od ostatka stanovništva države u kojoj živi, a posjeduje osebujna kulturna, fizička ili povijesna obilježja (tradicija, svijest o podrijetlu) u odnosu prema ostalima (većinski narod, druge skupine)“ (Heršak, 1998., 54). Navedena klasifikacija upućuje na raspoznavanje manjina čiji matični narod ima (nacionalna manjina), odnosno nema matičnu državu (etnička manjina).

Najnovija i najdetaljnija klasifikacija manjina s detaljno razrađenim pravima pojedinih manjina iz 2000. godine definirana je u sklopu deklaracije o pravu manjina proizašle kao rezultat radne skupine pod predsjedanjem Willa Kymlicke. Skupina je razrađivala klasifikaciju manjina i njihova prava tijekom tri godine, u razdoblju od 1998. do 2000. godine. Zaključci doneseni 2000. u Berlinu izdvajaju tri osnovne skupine manjina. To su etnokulturne manjine, nacionalne manjine i starosjedioci. Svaku od temeljnih skupina manjina Deklaracija definira kako slijedi:

„Prvo, etnokulturne manjine. Čine ih većinom imigranti, izbjeglice i njihovi potomci koji uglavnom stalno žive u zemljama različitim od onih iz kojih su potekli. Ta kategorija također obuhvaća i raseljene osobe. U većini suvremenih rasprava o problemima manjina ne spominju se te skupine, tj. nisu općenito prihvaćene kao manjine u klasičnom smislu. U Deklaraciji ne namjeravamo raspravljati o zakonskim i političkim definicijama, već samo utvrđujemo nepobitnu činjenicu da živimo u razdoblju velikih migracija, te da problemi koji se uslijed toga javljaju vane za rješavanje. Imigranti i izbjeglice također imaju prava, iako ne sva ona "klasičnih", manjina odnosno starosjedioca, a jedan je od ciljeva ove Deklaracije utvrditi koja bi to prava bila. U tu kategoriju također ulaze skupine koje se razlikuju od većinskog stanovništva po određenim obilježjima, kao što su rasa ili vjera, a često imaju povijesne korijene u migracijama iz prošlosti“ (The rights of minorities, 2001, 7-8).

„Drugo, nacionalne manjine, tj. povijesno naseljene zajednice koje imaju svoj poseban jezik i/ili vlastitu kulturu. One su često postajale manjinom uslijed prekrajanja međunarodnih granica pa je područje na kojem žive prelazilo iz vlasti jedne države u drugu; ili se pak radi o etničkim skupinama koje, iz različitih razloga, nisu osnovale vlastitu državu i stoga se nalaze unutar veće države odnosno nekoliko država. Očigledno, radi se o "klasičnim", manjinama na koje se odnosi većina postojećih nacionalnih i međunarodnih instrumenata zaštite manjina“ (The rights of minorities, 2001, 7-8).

„Treće, starosjedioci. Na njih se odnose sva obilježja nacionalnih manjina, a dodatno se razlikuju po tome što je starosjedilačko stanovništvo naselilo određeno područje prije većinskog stanovništva, a postalo je manjinom nakon osvajanja i/ili kolonizacije. Pošto su "prvi narod", svoje zemlje i imaju daleko starija prava na teritorij od onih koji su ih potisnuli i potom najčešće podjarmili, oni zbog toga imaju posebna prava“ (The rights of minorities, 2001, 7-8).

Čačić-Kumpes i Kumpes (2005) osvrćući se na navedenu deklaraciju navode osnovne kriterije prema kojima se određene manjine klasificiraju u jednu od tri osnovne skupine. To su uvjeti pod kojima su manjine nastale (migracije, povijesne okolnosti uvjetovane ratovima, prekrajanjem granica, kolonizacijom i sl.), njihova društveno-politička prošlost unutar određene države, duljina boravka na određenom teritoriju, državljanstvo i postojanje/nepostojanje matične države. Iz različitih kriterija proizlazi i različita razina prava koje pojedina vrsta manjina ostvaruje u pojedinim zemljama.

Prema navedenoj deklaraciji i kriterijima klasifikacije manjina, Romi u Hrvatskoj možemo svrstati u skupinu nacionalnih manjina. S obzirom na to da su Romi i samim hrvatskim Ustavom definirani kao nacionalna manjina, kao logička posljedica nameće se opravdanost korištenja navedenog pojma u nastavku rada.

Valja na početku rada pokušati definirati još jedan pojam koji se neopravdano našao u uporabi u određenom dijelu kako znanstvenih, tako i neznanstvenih uradaka o Romima, uključujući različita izvješća, novinske članke, publikacije raznih institucija koje se bave ljudskim pravima i romskom problematikom. U njima se često nailazi na pojam „nerom“, odnosno „ne-Rom“, u množini „neromi“ ili „ne-Romi“, kao i razne izvedenice navedenog pojma. Navedeni pojam (pojmovi) koristi se u svrhu određenja društvene zajednice nasuprot Roma, koju čine pripadnici većinskog stanovništva i svih drugih nacionalnih manjina. Takva složenica nipošto nije prilična za uporabu iz nekoliko razloga: Kao prvo, potpuno je nekorektno, neprihvatljivo i nedopustivo identifikaciju većinskog dijela društvene zajednice zajedno s nizom manjina vršiti na nepripadnosti jednoj od manjinskih nacionalnih zajednica. Kao drugo, sama riječ „Rom“ na romskom jeziku Romani Chib znači „čovjek“. Shodno tomu, apsolutno je neprihvatljivo pripadnika većinske zajednice okarakterizirati kao „nečovjeka“. Navedeni se pojmovi, stoga, zbog nabrojanih razloga neće koristiti, nego će se u većini slučajeva koristiti neki drugi opisni pojam kojim će se definirati pripadnici većinskog hrvatskog naroda poput pojma „većinsko stanovništvo“ u kojeg će se za potrebe ovoga rada ubrojiti i pripadnici svih ostalih nacionalnih manjina.

2. ROMI U PROSTORU MEĐIMURJA

U prostoru Međimurja Romi se prvi put spominju 1688. godine u Legradu² povodom krštenja djeteta „ciganskog“ vojvode Ivana (Hrvatić i Ivančić, 2000). Ipak, sve do druge polovice 19. stoljeća u Međimurju nema značajnijeg broja Roma. Val doseljavanja Roma u Međimurje povezan je s ukidanjem ropstva u današnjoj Rumunjskoj 1855. kada su oslobođeni u tadašnjoj Moldaviji, odnosno 1856. u Vlaškoj nakon čega u prostor današnje Hrvatske doseljavaju velike romske skupine i naseljavaju se uglavnom na području Međimurja i Podravine. Pripadali su romskoj skupini Koritara (Hrvatić i Ivančić, 2000; Vojak, 2005a).

Prvi pisani dokumenti koji upućuju na naseljavanje Roma Koritara u Međimurju jesu matice rođenih. S obzirom na to da su međimurski Romi katoličke vjeroispovijesti, župnici su dosljedno bilježili sve rođene, vjenčane i umrle katolike na svom području. Najraniji spomen Roma u matičnim knjigama međimurskih župa zabilježen je 1.9.1865. u Maloj Subotici. U dokumentima stoji da je tog datuma rođena Romkinja Marija Mrazović (Bunjac, 2014). Već 1866. zabilježen je veći broj rođenih Roma u Međimurju, od čega čak 6 u Kuršancu što ukazuje da je već tada bilo najmanje toliko obitelji nastanjeno u tom mjestu. Olakotna okolnost prepoznavanja nacionalnosti rođenih Roma je što su svi župnici jednoobrazno u matične knjige bilježili da je riječ o „cingarima“. Tako je i u današnjoj općini Podturen. „10.12.1866. pokraj Mure u Podturnu rođen Adam Bogdan, zakoniti sin Stjepana i Helene r. Oršoš. Kao narodnost Adama izričito je upisano „zingarus““ (Bunjac, 2008).

Kako zaključuje Bunjac (2014), s obzirom da prije 1865. nema zabilježenih Roma u matičnim knjigama, iz navedenog proizlazi da su prvi Romi doselili u Međimurje najranije 1864. Navedeni dokumenti ukazuju, dakle, da se svega desetak godina nakon ukidanja ropstva u Rumunjskoj Romi naseljavaju u prostoru Međimurja gdje započinju sjedilački način života i ostaju do današnjih dana.

Bunjac nadalje ističe (2014) da su Romi iz sredine 19. stoljeća bili uredno crkveno vjenčani i da su u pravilu imali i zanimanja. Sami su sebe dijelili na dvije osnovne skupine prema zanimanjima, a to su bili Koritari i tzv. Šlajfari. Šlajfari su krpali lonce, a Koritari su se bavili izradom drvenih kućnih potrepština.

² Legrad je u to vrijeme fizički bio dio Međimurja. 1710. je zbog preseljenja korita Drave sjeverno od Legrada bio „izbačen“ iz Međimurja čime je postao dio Podravine.

Pregledom matičnih knjiga Bunjac (2014) zaključuje da su se Romi ponajviše pojavljivali u istim mjestima u kojima se i danas nalaze. Bilo je, međutim, i sporadičnih pojavljivanja u nekim mjestima gdje ih danas više nema.

Već od početka doseljavanja Roma u prostor Međimurja odnos prema njima bio je opterećen nepovjerenjem i odbojnošću. Procesi segregacije i marginalizacije bili su realnost i u vrijeme doseljavanja Roma (Vojak, 2004).

Zasigurno najteži i najdramatičniji povijesni period za Rome u Hrvatskoj bilo je vrijeme masovnog stradavanja temeljenog na nacističkoj ideologiji tadašnje Nezavisne države Hrvatske tijekom Drugog svjetskog rata kada je velik broj Roma stradao u koncentracijskim logorima. Zbog snažnog kolektivnog sjećanja na taj period stradavanja, mnogi se Romi još uvijek ne žele izjasniti kao pripadnici romske manjine i prikrivaju svoj etnički identitet (Hrvatić, 1996).

Zahvaljujući činjenici da su današnje Međimurje, kao i Baranja tijekom Drugog svjetskog rata bili pod mađarskom okupacijom, odnosno izvan nadležnosti ondašnje NDH, Romi u navedenim prostorima bili su u puno manjoj mjeri izloženi progonima i stradavanjima (Sorescu Marinković, 2008). Iako su stradavanja bila prisutna i u navedenom prostoru (Bunjac, 2011), svojim opsegom ona su zaostajala za prostorima pod direktnom upravom tadašnje NDH. Posljedica navedenih okolnosti je činjenica da su upravo Međimurje i Baranja dva područja s ponajvećim brojem Roma u današnjoj Hrvatskoj.

2.1. Identitet međimurskih Roma

„Svaki pojedinac ima potrebu (samo)odrediti se kao pripadnik određene šire zajednice. Pritom je bitno postojanje sličnosti ili istovjetnosti određenih obilježja koja su zajednička svim pripadnicima neke grupe ljudi. Svjesnost postojanja zajedničkih obilježja temelj je samoodređenja, samoidentifikacije, odnosno izgradnje identiteta“ (Šlezak, 2010b).

Pojam etničkog identiteta označava „pripadnost ili svijest o pripadnosti pojedinca (skupine pojedinaca) etniji, odnosno samosvijesti skupine o svojoj osobitoj etničnosti; to se tumači i kao (najopćenitiji) navlastit osjećaj osobe, odnosno okrenutost pojedinca prema svojoj etničkoj pripadnosti (etničnosti)“ (Heršak, 1998, 80). Sukladno navedenome identitet može biti kolektivni ili individualni, ovisno je li riječ o (samo)identifikaciji skupine ljudi ili pojedinca. Tri su osnovne značajke kolektivnog identiteta: svijest o zajedničkom prostoru, svijest o zajedničkoj povijesti i svijest o zajedničkoj kulturi (Crljenko, 2008). Tom prilikom prostor čini element konstrukcije identiteta koji svojim značenjem izbija u prvi plan (Banovac, 2004). Kad je riječ o (samo)identifikaciji Roma, navedeni elementi, odnosno značajke identiteta nalaze se u prvom planu, ali su istovremeno i vrlo problematične za same Rome. Štambuk u tom smislu ističe da se Rome „izvana doživljava i tretira kao iznimno prepoznatljivu etničku i kulturnu cjelinu, dok je, s druge strane, njihova slika o sebi samima vrlo rahla ili barem nedostatno identificirajuća za sve pripadnike“ (Štambuk, 2000a, 201). Zbog prostorne i vremenske rascjepkanosti romskog etničkog korpusa kroz cijeli niz migracijskih struja i valova, prostor sjeverozapadne Indije kao ishodišni prostor migracije Roma vrlo je slabo ili gotovo uopće nije zadržan u kolektivnoj svijesti Roma. Isti razlog uvjetuje vrlo različitu svijest o zajedničkoj povijesti Roma. Jednako tako, specifična kulturna obilježja pojedinih romskih skupina različito su se tijekom romske povijesti razvijala također kao posljedica duge prostorne i vremenske razdvojenosti različitih romskih skupina.

Shodno navedenome, sve tri osnovne značajke kolektivnog identiteta, svijest o zajedničkom prostoru, svijest o zajedničkoj povijesti i svijest o zajedničkoj kulturi u slučaju Roma ostaju nedovoljno kvalitetno definirane. Iz toga razloga „postoje stanovite prepreke da ih definiramo kao naciju ili narod, jer se zbog velike raspršenosti u njih nije uspjela formirati svijest o zajedništvu“ (Nikšić, 2004, 388).

Kako ističe Babić (2004, 319) „u Roma je izražen problem diverzificiranog identiteta, što je posljedica međusobnog nepriznavanja, kao i sukoba plemenskoga karaktera unutar tog etnikuma“. S druge strane Romi su narod koji je uspio očuvati kulturne posebnosti i način života

(Hrvatić, 2004) prisutan i svojstven svim romskim skupinama unatoč postojanju značajnih razlika među njima kao i prostorno-vremenskoj međusobnoj udaljenosti.

„Razumijevanje identiteta kao vremenski i prostorno promjenjive kategorije pronalazi potvrdu upravo u definiranju identiteta romske zajednice. Iako Romi pripadaju istoj transnacionalnoj etničkoj skupini, njihova samoidentifikacija vremenski i prostorno vrlo je različita. Različitost identifikacije prostorno raspršenih romskih zajednica potkrepljuju neke od postojećih teorija, poput postkolonijalne teorije ili nekih postmodernih teorija“ (Šlezak, 2010b, 156). „Subjekt se ponajprije razumije kao nedovršen entitet, koji je aktivan činitelj u vlastitoj izgradnji, a ne kao posjednik fiksna ili unaprijed konstituirana identiteta koji osobama jamči autorstvo vlastitih postupaka ili kao nepreinačen izraz društvenih struktura“ (Martin, 2008, 137).

Usprkos prije navedenoj prostornoj i vremenskoj razdvojenosti različitih romskih skupina, Romi su sačuvali osnovne kulturološke značajke vlastitog identiteta. Nomadizam kao dio romske tradicije jedan je od elemenata koji je pridonio izgradnji i očuvanju romskog identiteta, „ali je imao vjerojatno i funkciju sprečavanja njihove asimilacije i gubitka etničkog identiteta“ (Sućur, 2000, 221).

Druga polovica 20. stoljeća vrijeme je jačanja svijesti o zajedničkim elementima povijesti, porijekla i kulture Roma. 1971. u Londonu je održan prvi svjetski kongres Roma. Tom prilikom odlučeno je o izgledu i usvajanju službene zastave Roma (sl. 2), službene himne i službenog jezika Roma. Romani chib, govor Roma Lovara postao je službenim jezikom svih Roma. Značajno za navedeni kongres jest i činjenica da je pritom usvojen i jedinstveni naziv „Romi“ za sve pripadnike ove transnacionalne etničke skupine. Kotač, kao glavni simbol prisutan na romskoj zastavi, predstavlja prikaz tradicionalnog života Roma u stalnom pokretu, odnosno nomadizam kao osnovnu značajku načina života.

Postojeći problem zajedničkih značajki identiteta i brojnost različitih romskih skupina iz kojeg proizlaze poteškoće definiranja romske zajednice danas u većini europskih zemalja ne predstavlja problem u formalnom ostvarenju nacionalnih prava. Tako je slučaj u većem broju europskih država gdje Romi ostvaruju formalan status nacionalne manjine ili nacionalne zajednice. U Republici Hrvatskoj situacija je slična. Romi su u Republici Hrvatskoj priznati kao nacionalna manjina kojoj su manjinska prava zajamčena Ustavom i drugim zakonskim propisima.

Sl. 2. Romska zastava

Izvor: Preuzeto sa https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people#/media/File:Flag_of_the_Romani_people.svg

Romi koji žive u prostoru Međimurske županije pripadaju posebnoj romskoj skupini koja govori jezikom *ljimba d bjaš*. Upravo jezik kojim govore čini osnovni element razlikovanja od većine ostalih Roma u Hrvatskoj koji govore neku od inačica službenog romskog jezika *romani chib* (Hrvatić, 2004). Pripadnici ove romske skupine zbog jezika kojim govore nazivaju se Romi Bajaši. Slično je i u Mađarskoj gdje se nazivaju Beashi (Nikšić, 2004), u Srbiji Banjaši (Sikimić, 2006). Porijeklom su iz prostora Rumunjske odakle su doselili tijekom 19. stoljeća nakon ukidanja ropstva sredinom 1850-ih godina u ondašnjoj Vlaškoj i Moldaviji.

„Pripadnici ove skupine često su bili identificirani prema dominantnoj djelatnosti koju su obavljali, a to je izrada predmeta od drveta. Najimpozantniji proizvodi bila su korita izrađena iz jednog komada drveta. Izrađivali su i različite zdjele, pribor za jelo i druge drvene kućne potrepštine“ (Šlezak, 2010b, 22). Zbog navedene djelatnosti, pogotovo izrade drvenih korita često se u domaćoj literaturi može naići na pojam Romi Koritari (Hrvatić, 2000; Vojak, 2005a, 2005b, 2005c).

Pojam „Koritari“ u smislu etničke identifikacije unutar šire romske zajednice kod međimurskih Roma danas više gotovo da i ne postoji. Osim sve dominantnijeg zajedničkog romskog identiteta, Romi ovog prostora za svoju skupinu koriste naziv Bajaši. Navedena je

činjenica dokaz da im jezik kojim govore predstavlja osnovni element identiteta i razlikovanja od ostalih romskih skupina.

Znanstvenici koji se bave i proučavaju pitanje romske povijesti i identiteta Rome dijele na dvije osnovne skupine i to na temelju jezika kojim govore. Prvu, brojniju skupinu čine Romi koji se služe „pravim“ romskim jezikom, romani chib. Drugoj skupini pripadaju Bajaši koji govore bajaškim jezikom. Vojak navodi da jezik međimurskih Roma predstavlja bajaški dijalekt starorumunjskog jezika (Vojak, 2005b). Radosavljević pak detaljnije pojašnjava da je govor međimurskih Roma dijalekt dakorumunjskog jezika. Pritom ističe da sam etnonim Bajaši korijen ima u rumunjskoj riječi *băi* koja označava rudnik (Radosavljević, 2009). Poveznica lingvističkog objašnjenja pojma Bajaši i identitetskog elementa navedenog pojma leži u činjenici da su brojni pripadnici navedene skupine tijekom povijesnog perioda boravka u prostoru današnje Rumunjske bili robovi u vlasništvu države koji su kao rudari radili na iskapanjima, uglavnom zlata. Na temelju djelatnosti kojom su se bavili u vrijeme svojeg boravka u prostoru Transilvanije razvila se romska skupina naziva *Băieșii*. Jezičnim promjenama tijekom vremena došlo se do pojma Bajaši.

Pripadnici bajaške etničke romske skupine osim u Međimurju u nešto značajnijem broju žive još i u Baranji, Podravini te u par naselja u okolici Siska, Kutine i Slavenskog Broda. U većem broju prisutni su u Mađarskoj, Srbiji i Bugarskoj, dok nešto manji broj živi u prostoru Makedonije, Grčke, Ukrajine, Slovenije, Slovačke i Bosne i Hercegovine (Sorescu Marinković, 2008).

Sorescu Marinković (2006) navodi postojanje bajaškog prostornog kontinuuma uz rijeku Dravu s hrvatske i mađarske strane. U Hrvatskoj su Bajaši najbrojniji u Međimurju i Baranji, no ima ih i na desnoj obali u području Podravine, uglavnom varaždinske i ludbreške Podravine. Sorescu Marinković ističe da su prije postojala bajaška naselja i između dva prostora današnje najveće koncentracije, Međimurja i Baranje, no ona su reducirana ponajviše tijekom stradanja Roma u II. svjetskom ratu. S mađarske strane najveća koncentracija Bajaša je u županijama Baranji i Somogy (Kemeny, 1999).

Istraživanje Šlezaka (2010b) na primjeru romskog naselja Kuršanec pokazuje problem konstrukcije etničkog identiteta Roma Bajaša. Rezultati navedenog istraživanja ukazuju na fluidnost etničke identifikacije između dominantnog isključivog romskog identiteta, preko romskog bajaškog do isključivog bajaškog identiteta. Priznavanje transnacionalnog romskog identiteta, ali i isticanje posebnosti elemenata bajaškog identiteta ukazuje na pluralnost etničkog identiteta unutar romske zajednice u Međimurju. U određenom postotku navedeni rezultati

ukazuju i na pojavu etnomimikrije, odnosno prikrivanja stvarnog nacionalnog identiteta i izjašnjavanja kao pripadnika većinskog naroda.

2.1.1. Jezik Roma Bajaša kao temelj identiteta

Jezik je, kao što ističe Posavec (2000) jedan od temeljnih odrednica etničkog identiteta. Razvoj bajaškog etničkog identiteta, bilo zasebnog, bilo u koegzistenciji s transnacionalnim romskim, temeljen je upravo na jeziku kojim govore međimurski Romi.

Ljimba d bjaš, jezik kojim govore Romi Bajaši u Hrvatskoj, ali i izvan nje, „arhaičan je rumunjski govor koji je, zahvaljujući prostornoj i vremenskoj odvojenosti od matičnog jezika, razvio i neke osobitosti“ (Olujčić i Radosavljević, 2007, 102). Taj su jezik Romi Bajaši preuzeli tijekom perioda ropstva u Rumunjskoj gdje su u ondašnjim okolnostima bili prisiljeni napustiti vlastiti, romski jezik i služiti se rumunjskim jezikom kojeg su zadržali i prenijeli na mlađe naraštaje te ga donijeli u prostore gdje danas žive (Šlezak, 2010b).

Prema lingvističkim istraživanjima Radosavljevića (2012), jezik Roma Bajaša obuhvaća tri dijalekta stare varijante dakorumunjskog jezika prema kojima je moguće Rome Bajaše podijeliti u tri skupine. Riječ je o *erdeljskom bajaškom*, *baranjskom muntenskom* i *ludarskom muntenskom*. U Međimurju su nastanjeni pripadnici skupine koja govori erdeljskim dijalektom. Pojam *erdeljski* dolazi od etnonima *Ardeleani* kojim baranjski Bajaši imenuju pripadnike ove skupine, a dolazi od riječi Erdelj, prema mađarskoj riječi Erdély koja je povijesno označavala Transilvaniju. Ime dijalekta ove bajaške podskupine ukazuje na prostor odakle su doselili u hrvatske krajeve u drugoj polovici XIX. stoljeća. Prema vjerskom opredjeljenju pripadnici ove skupine uglavnom su katolici (Sorescu Marinković, 2006). Pripadnici bajaške zajednice koji govore erdeljskim dijalektom nose nekolicinu specifičnih prezimena čime je olakšano prepoznavanje etničke pripadnosti. Ponajprije je riječ o prezimenima Oršuš ili Oršoš i Ignac te Horvat, Bogdan i Balog. Nešto rjeđe je prezime Kalanjoš, no valja i njega spomenuti. Osim u Međimurju, pripadnici ove podskupine žive uglavnom u Varaždinskoj županiji, Koprivničko-križevačkoj županiji, u nekoliko naselja u Baranji i djelomično u Sisačko-moslavačkoj županiji.

Govornici baranjskog muntenskog bajaškog dijalekta u Hrvatskoj su nastanjeni isključivo u Baranji, dok govornici ludarskog muntenskog žive djelomično u prostoru Sisačko-moslavačke (Sisak - Capraške poljane, Kutina) i Brodsko-posavske županije (Slavonski Brod). Muntenski dijalekti bliži su današnjem standardnom rumunjskom govoru, dok erdeljski dijalekt

bilježi veće odstupanje od standardnog rumunjskog, osobito na fonološkoj razini (Olujić i Radosavljević, 2007). Pojam *Ludarski muntenski* Radosavljević generira iz pojma *Ludari* kako govornici navedenog dijalekta sami sebe identificiraju. Ova je skupina vrlo slična Rudarima u Bugarskoj i Rumunjskoj. Pretpostavka je da je navedeni etnonim Ludari upravo nastao iz riječi Rudari zamjenom suglasnika *r* i *l*. Radosavljević ističe da su Ludari u Hrvatskoj potomci skupine koju se u Bosni i Hercegovini naziva Karavlasli i da je riječ o najmlađoj bajaškoj skupini naseljenoj u Hrvatskoj.

Sikimić (2006) na sličan način kao i Radosavljević (2012) izdvaja bajaške podskupine temeljem dijalekta kojim njihovi pripadnici govore. Ona, međutim, izdvaja samo dvije skupine, odnosno dva osnovna dijalekta. Naziva ih *ardealski* i *munteanski* (Sikimić, 2006). Riječ je, dakle, o vrlo sličnoj podjeli koja, međutim, ne izdvaja dvije podskupine govornika muntenskog dijalekta, nego samo jednu.

Navedenim jezikom, odnosno nekim od navedenih dijalekata kako ističe Sorescu Marinković, govore brojne skupine rasprostranjene u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Rumunjskoj, nešto manje u Makedoniji, Grčkoj, Ukrajini, Slovačkoj i Sloveniji (Sorescu Marinković, 2006). Nazivi za pripadnike ove skupine međusobno se razlikuju ovisno o prostoru gdje žive. U Hrvatskoj su to Bajaši, u Srbiji Banjaši, rumunjski Cigani ili Karavlasli, Mađarskoj Boyasi, u Bugarskoj Rudari, u Rumunjskoj Băeși ili Rudari, u Bosni i Hercegovini Karavlasli (Sikimić, 2006; 2008).

Postojanje dijalektalnih razlika unutar bajaškog etničkog korpusa predstavlja problem bolje međusobne suradnje i povezivanja, kao i razvoja transregionalnog bajaškog identiteta. Otegotnu okolnost predstavlja i činjenica da bajaški jezik u Hrvatskoj nije standardiziran, odnosno da je riječ još uvijek samo o govornom jeziku.

Problem izgradnje transregionalnog bajaškog identiteta predstavlja činjenica da govor kojim se služe Romi Bajaši nije romski jezik, već jezik rumunjskog naroda s kojim Romi, zapravo, nemaju nikakve veze osim što su dugi niz godina boravili u njihovom matičnom prostoru. Zbog navedenog jezika kojim ovdašnji Romi govore, slično kao i u zemljama u okruženju gdje žive pripadnici bajaške etničke skupine, i u Međimurju se određeni broj Roma tijekom popisa izjašnjava Rumunjima. Tijekom popisa 2001. godine 37 osoba u Međimurskoj županiji izjasnilo se Rumunjima i to gotovo svi u dvije općine u kojima postoje romska naselja: Kotoribi i Pribislavcu.

Rezultati popisa 2011. ukazuju na značajno smanjenje iskazivanja rumunjskog identiteta. Svega pet osoba u Međimurskoj županiji tijekom popisa izjasnilo se Rumunjima, što je značajno smanjenje u odnosu na popis 2001. U Kotoribi i Pribislavcu u kojima se 2001.

godine 35 osoba izjasnilo Rumunjima, tijekom provedbe popisa 2011. Rumunjima se nije izjasnio nitko.

Znakovito je usporediti broj izjašnjenih Rumunja s brojem stanovnika koji su tijekom popisa izjavili da im je materinji jezik rumunjski (tab. 1). 2001. godine 156 stanovnika Međimurske županije izjavilo je da im je materinji jezik rumunjski. Ako se ima na umu da je samo 37 osoba izjasnilo se kao Rumunji, daje se zaključiti da je 119 osoba drugih nacionalnosti reklo da im je rumunjski materinji jezik. Pretpostavka je da je tu riječ isključivo o Romima jer je najveći dio tako izjašnjenih stanovnika zabilježen u općinama gdje postoje romska naselja: Kotoribi (73 osobe s materinjim rumunjskim jezikom), Selnica (46 osoba)³, Goričan (17 osoba).

Godine 2011. puno je manje osoba izjavilo da im je rumunjski jezik materinji jezik. Svega 89 stanovnika Međimurske županije izjasnili su se kao govornici rumunjskog materinjeg jezika. Najviše ih je zabilježeno u Kotoribi (31), Goričanu (21), Pribislavcu (12) i Orehovici (11). To su sve općine u kojima postoje romska naselja i pretpostavka je da su upravo Romi izjavili da im je rumunjski materinji jezik, jer se je samo 5 osoba u cijeloj županiji izjasnilo kao Rumunji.

Danas manji broj Roma u Međimurskoj županiji shvaća i čvrsto vjeruje da govore varijantom rumunjskog jezika nego je to bio slučaj deset godina ranije. Očito je na snazi proces jačanja zajedničkog romskog identiteta na uštrb zasebnog bajaškog identiteta temeljenog na jezičnim posebnostima.

Interesantna je činjenica da je 2001. godine zabilježeno više Roma (2887) nego govornika romskog jezika (2751), dok je 2011. situacija obrnuta. Posljednjim popisom zabilježeno je 5107 Roma i 5232 govornika romskog jezika.

Predočena tablica ukazuje na postojanje različite razine prepoznavanja, prihvaćanja i iskazivanja nacionalnog identiteta u pojedinim romskim naseljima. Pojava etnomimikrije, odnosno prikrivanja nacionalnog identiteta očita je pojava unutar romske zajednice u Međimurskoj županiji. Interesantno je, međutim, uočiti razlike u etnomimikriji između pojedinih naselja, kao i promjene u iskazivanju nacionalnog identiteta tijekom vremena. U Orehovici i Domašincu 2001. godine jezik nije bio prepoznat kao temelj nacionalnog identiteta. U oči upada podatak da je u Orehovici 2001. zabilježeno 237 Roma, ali samo 28 govornika romskog jezika. Deset godina poslije, upravo jezik kojeg sami govornici većinom prepoznaju kao romski, čini temelj identiteta jer je popisom 2011. zabilježeno 491 Rom, a 560 govornika

³ Općini Selnica 2001. godine pripadalo je romsko naselje Sitnice koje je poslije prešlo u sastav Grada Mursko Središće.

romskog i 11 govornika rumunjskog jezika. Jednako tako, u Domašincu je 2001, zabilježen 61 Rom i niti jedan govornik romskog jezika.

Tab. 1. Usporedba nacionalnog izjašnjavanja Roma i Rumunja i romskog i rumunjskog materinjeg jezika prema popisima 2001. i 2011.

Izabrani gradovi i općine	2001.				2011.			
	Broj Roma	Broj Rumunja	Romski materinji jezik	Rumunjski materinji jezik	Broj Roma	Broj Rumunja	Romski materinji jezik	Rumunjski materinji jezik
Čakovec ⁴	1105	18	1094	18	1039	0	1043	4
Pribislavec	-	-	-	-	608	0	621	12
Selnica ⁵	162	0	146	46	1	0	0	0
Mursko Središće	7	0	23	0	285	4	309	3
Goričan	9	0	21	17	42	0	21	21
Kotoriba	156	19	181	73	320	0	320	31
Orehovica	237	0	28	1	491	0	560	11
D. Vidovec	0	0	0	0	32	0	31	1
D. Kraljevec	0	0	0	0	18	0	17	0
D. Dubrava	0	0	0	0	7	0	7	5
Nedelišće	541	0	603	0	1239	0	1266	0
Domašinec	61	0	0	0	100	0	109	0
Mala Subotica	430	0	485	1	694	0	697	0
Podturen	173	0	163	0	224	0	225	0
Međimurska županija	2887	37	2751	156	5107	5	5232	89

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

S druge strane, u nekim naseljima u znatnijoj se mjeri prikriva nacionalni identitet, ali se zadržava iskazivanje jezičnog identiteta. To je ponajviše slučaj u manjim romskim naseljima. Tako je, primjerice, u Goričanu 2001. zabilježeno 9 Roma, ali 21 govornik romskog jezika i 17 govornika rumunjskog jezika. Približna je situacija i u prostoru Murskog Središća u kojem je popisom 2001. obuhvaćeno romsko stanovništvo u naselju Hlapičina. Ondje je zabilježeno samo 7 Roma, ali 23 govornika romskog jezika. Slična je situacija u Kotoribi, kao i u općinama Nedelišće i Mala Subotica.

⁴ U sastavu Grada Čakovca za 2001. godinu ubrojena je i današnja Općina Pribislavec koja se osamostalila 2003.

⁵ Romsko naselje Sitnice 2001. je bilo u sastavu Općine Selnica, a 2011. u sastavu Grada Mursko Središće.

Godine 2011. situacija je promijenjena u smislu da u većini naselja postoji određena razina prikrivanja nacionalnog identiteta s većom mjerom iskazivanja pripadnosti govornicima romskog jezika. Niti u jednoj jedinici lokalne samouprave u Međimurskoj županiji nema izraženije pojave iskazivanja nacionalnog identiteta u kombinaciji s nijekanjem romskog ili rumunjskog kao materinjeg jezika.

Unatoč činjenici o jeziku Roma Bajaša kao arhaičnom obliku rumunjskog jezika, predloženi podaci ukazuju na skromno znanje samih Bajaša o vlastitom jeziku. Jednako tako, interesantno je uočiti prostorne razlike u prepoznavanju i iskazivanju rumunjskog kao materinjeg jezika između pojedinih romskih naselja u Međimurskoj županiji.

U korist teze o relativno slabom znanju o vlastitom jeziku govore i rezultati istraživanja Šlezaka (2010b) o materinjem jeziku ispitanika u romskom naselju Kuršanec. Pitanje je bilo poluzatvorenog tipa, odnosno ponuđena su tri jezika, Bajaški, romski i rumunjski, ali je ostavljena i mogućnost eventualno nadodati i neki drugi jezik. Predloženi odgovori (tab. 2) ukazuju na dualnost identifikacije vlastitog jezika kao romskog ili kao bajaškog uz vrlo mali broj onih koji vlastiti jezik prepoznaju kao rumunjski.

Tab. 2. Izjašnjavanje Roma o materinjem jeziku

Ljimba d'bjaš (bajaški jezik)	Romski jezik	Rumunjski jezik
72	94	5
42,11%	54,97%	2,92%

Izvor: Šlezak, 2010b

Kao zaključak Šlezak navodi da „navedeni nedostatak spoznaje o vlastitom jeziku zacijelo pridonosi problemu razvoja identiteta. Manji dio međimurske romske populacije svjestan postojećih jezičnih posebnosti Roma Bajaša razvija zasebnu, bajašku komponentu identiteta. Prihvatanje šireg zajedničkog romskog identiteta u velikoj je mjeri uvjetovano ne sviješću o zajedničkim elementima identiteta, nego neznanjem o vlastitoj bajaškoj povijesti i kulturi“ (Šlezak 2010b, 161).

Kao posljedica nedovoljnog poznavanja vlastitog jezika, kulture i tradicije, očito je da dio Roma pribjegava izgradnji identiteta temeljem percepcije od strane većinskog stanovništva. Zbog toga, kako navodi Hrvatić (2004, 371), „za dio Roma u Hrvatskoj nije primarno, dakle, očuvanje nacionalnog identiteta, već njegovo ponovno otkrivanje“.

Primjer fluidnosti etničkog identiteta Roma Bajaša u Međimurskoj županiji kao prostorno i vremenski promjenjive kategorije ide u prilog tezi nejedinstvenosti u etničkoj samoidentifikaciji Roma Bajaša u većini prostora gdje žive. U tom smislu Sikimić ističe da se u Srbiji mnogi Romi Bajaši izjašnjavaju Rumunjima, iako ih njihova socijalna okolina doživljava i tretira isključivo kao Rome (Sikimić, 2006).

Dokazana prostorno-vremenska fluidnost identiteta Roma Bajaša u Međimurskoj županiji uz pretpostavku razvoja novih spoznaja o romskoj povijesti i kulturi, „specifičnostima jezika i mentalnog bajaškog prostornog kontinuuma postojeća identifikacija pripadnika ove etničke skupine neminovno će se naći u procesu preispitivanja postojećeg identiteta. Pluralnost etničkog identiteta unutar bajaške zajednice u Međimurju čini vrlo realnom mogućnost razvoja postojećih identiteta u međusobno drugačijim odnosima, ali i možebitan razvoj nekog novog identiteta. Unutar te romske skupine etnička samoidentifikacija ne predstavlja, dakle, statičnu datost kao nepromjenjivu kategoriju, već predstavlja razvojni proces u traženju i odabiru glavnih zajedničkih elemenata identifikacije. Nedovoljna međusobna povezanost i nepostojanje svijesti o širini vlastite etničke skupine otežavajuća je okolnost izgradnje identiteta temeljenog na zajedničkim obilježjima bajaške skupine“ (Šlezak, 2010b, 162).

2.2. Razmještaj Roma u Međimurskoj županiji

Analiza razmještaja romskog stanovništva prvi je korak k rasvjetljavanju prostornog aspekta međunacionalnih odnosa u Međimurskoj županiji. Za razumijevanje i shvaćanje etničke granice većinskoga i manjinskoga romskoga stanovništva potrebno je imati uvid u brojno stanje i naseljenost Roma u istraživanom prostoru Međimurske županije.

Zbog nepostojanja javno dostupnih podataka o naseljenosti Roma u Međimurskoj županiji koji bi se mogli smatrati apsolutno točnima, u ovome radu analizirana naseljenost rezultat je kombinacije popisnih podataka i višestrukih terenskih istraživanja autora. Dosad je u literaturi postojao svega jedan pokušaj kartografskog prikaza naseljenosti Roma u Međimurskoj županiji (Sorescu Marinković, 2008). Njegova se relevantnost zbog oslanjanja isključivo na istraživački razgovor s nekolicinom pripadnika romske zajednice u samo jednom naselju može dovesti u pitanje.

Vrijedan pokušaj prikaza naseljenosti Roma u Međimurju predstavlja „Atlas romskih naselja Međimurske županije“ (UNDP, 2014). Riječ je o digitalnoj verziji prikaza naseljenosti i određenih sociodemografskih podataka romskog stanovništva na razini naselja. S obzirom da je autor ovoga doktorskoga rada sudjelovao kao glavni istraživač i koordinator izrade Atlasa, podaci prikupljeni istraživanjem u sklopu UNDP-ovog projekta „Platforma za uključivanje Roma u Međimurskoj županiji“ važan su izvor podataka i za ovdje predočeni rad. Zbog ograničenih resursa istraživanja, metodoloških zadanosti projekta u sklopu kojeg je Atlas izrađen, kao i zbog brzih demografskih promjena unutar romske zajednice, predočeni podaci samo u određenom dijelu mogu se smatrati relevantnima. Na temelju navedenoga Atlasa i u njemu predočenih podataka objavljen je i rad koji je obuhvatio migracijska obilježja Roma na primjeru naselja Kuršanec i funkcionalna obilježja prostora naseljenoga Romima u Međimurskoj županiji (Kliček i Lončar, 2016).

Ovaj doktorski rad, stoga, zbog metodološkog pristupa prikupljanja podataka koji obuhvaćaju službenu statistiku provedenih popisa, ali i podatke jedinica lokalne i regionalne samouprave, kao i podatke prikupljene višestrukim terenskim istraživanjima, predstavlja dosad najrelevantniji znanstveno utemeljeni prikaz naseljenosti Roma u Međimurju.

2.2.1. Prostorna koncentracija Roma u Međimurskoj županiji

Etnička struktura Međimurske županije ukazuje na priličnu homogenost stanovništva najsjevernijeg dijela Republike Hrvatske. Prema popisu iz 2011. godine udio Hrvata doseže

gotovo 94% (tab.3). Posebnost Međimurske županije u odnosu na etničke strukture svih ostalih županija Republike Hrvatske jest romska nacionalna manjina. Romi u Međimurskoj županiji čine jedinu značajniju i brojniju nacionalnu manjinu (sl.3).

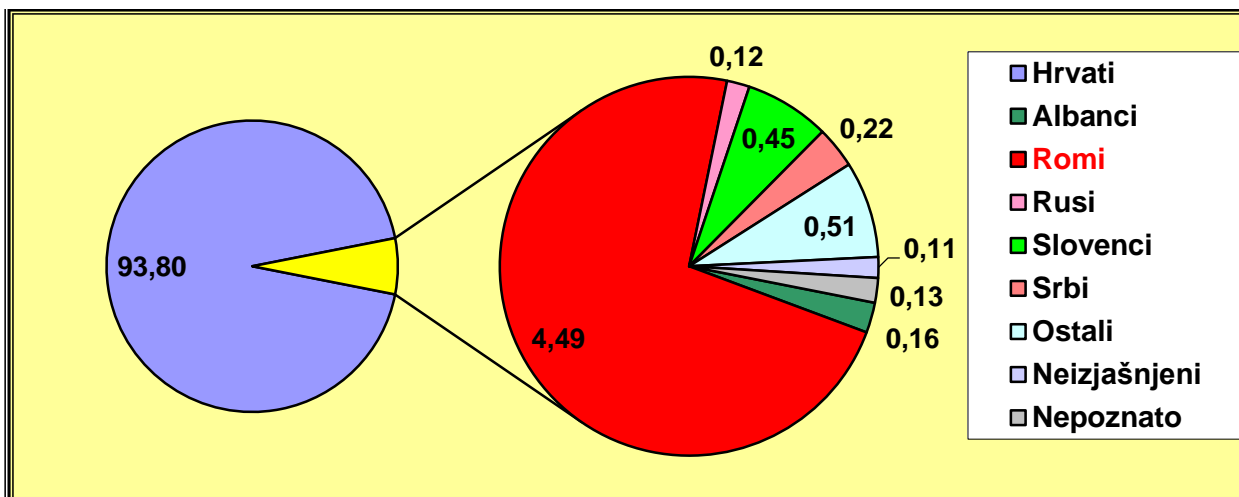
Prilikom provedbe popisa 2011. u Republici Hrvatskoj Romima se izjasnilo 16 975 osoba. U Međimurju je tom prilikom popisano 5 107 pripadnika romske nacionalne manjine, odnosno tadašnjih 4,49% stanovnika Međimurske županije. Pretpostavka je da pripadnika romske nacionalne manjine ima nešto više od popisom utvrđenoga broja. Navedena pretpostavka proizlazi iz činjenice da se pojedini Romi ne izjašnjavaju takvima tijekom popisa. Dokaz da je proces etnomimikrije, odnosno skrivanja nacionalnog identiteta prisutan u romskoj zajednici jest manji broj popisom izjašnjenih Roma (5107) nego broj osoba kojima je romski materinji jezik (5232).

Slovenci, kao druga najbrojnija nacionalna manjina u Međimurskoj županiji, sa 516 izjašnjenih pripadnika činili su svega 0,45% ukupnog stanovništva Međimurja. Odnos broja i zastupljenosti Roma i ostalih nacionalnih manjina ukazuje na izrazito dominantnu ulogu Roma u manjinskom korpusu u Međimurskoj županiji.

Tab. 3. Nacionalna struktura stanovništva Međimurske županije 2011.

Nacionalnost		Broj stanovnika	Udio u %
Hrvati		106 744	93,8
Nacionalne manjine	Albanci	200	0,18
	Romi	5 107	4,49
	Rusi	137	0,12
	Slovenci	516	0,45
	Srbi	249	0,22
	Ostali	580	0,51
Nacionalno neizjašnjeni		123	0,11
Nepoznato		148	0,13
MEĐIMURSKA ŽUPANIJA		113 804	100,00

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Sl. 3. Nacionalna struktura stanovništva Međimurske županije 2011.

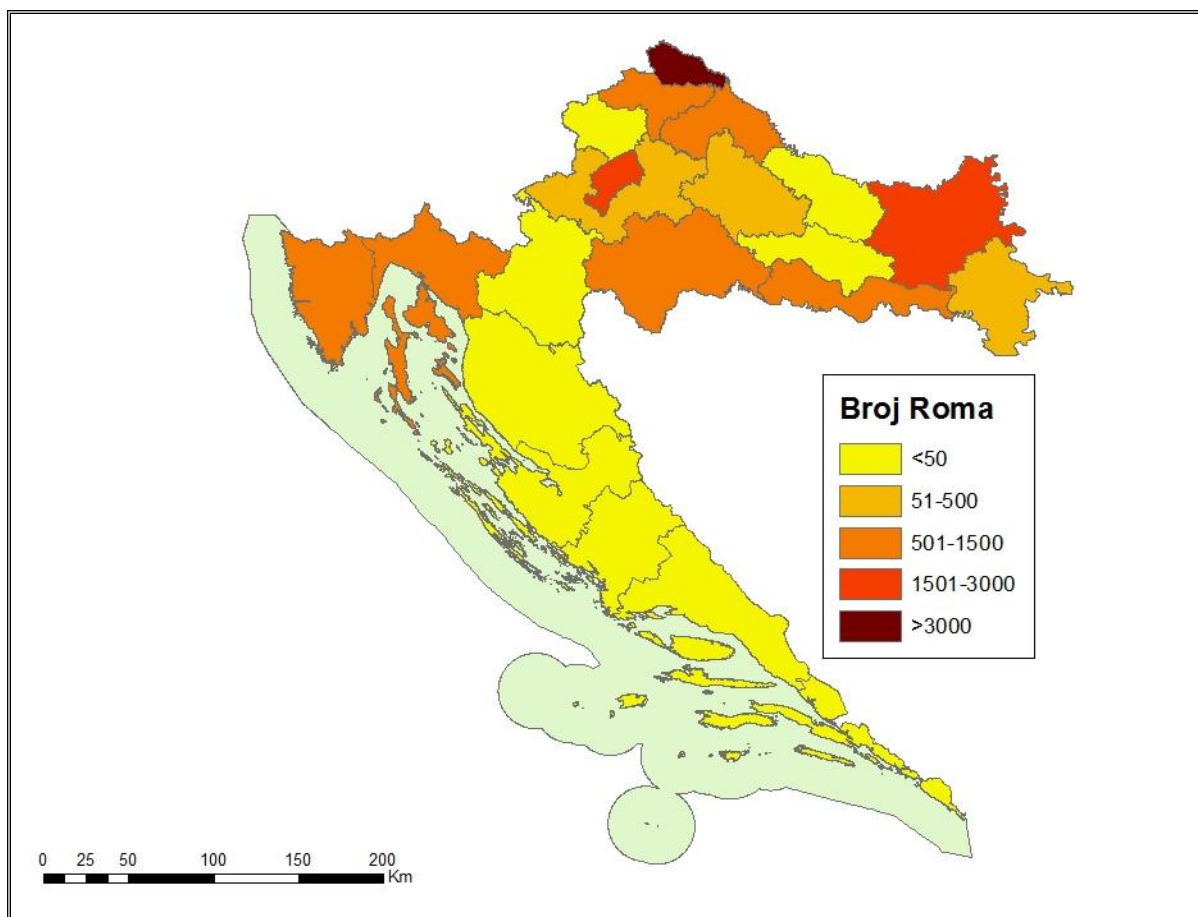
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Analizirajući rasprostranjenost Roma po županijama Republike Hrvatske, Međimurje kako apsolutnim brojem Roma, tako i svojim relativnim udjelom izbija u prvi plan. Naime, upravo je Međimurska županija sa svojih 5107 popisom zabilježenih Roma 2011. na prvom mjestu među svim hrvatskim županijama (tab. 4). Na drugom mjestu s gotovo dvostruko manje pripadnika romske zajednice nalazi se Grad Zagreb s 2755 popisanih Roma. Zapaženiji broj pripadnika romske manjine zabilježen je još i u prostoru Osječko-baranjske (1 874), Sisačko-moslavačke (1 463), Istarske (858), Primorsko-goranske (1072), Brodsko-posavske (1 178), Koprivničko-križevačke (925) i Varaždinske županije (711). U ostalim županijama broj stanovnika koji su se izjasnili pripadnicima romske nacionalne manjine znatno je manji (sl. 4).

Tab 4. Romi u županijama Republike Hrvatske 2011.

Županija	Broj stanovnika romske nacionalnosti	Udio u stanovništvu županije (%)	Udio u ukupnom romskom stanovništvu (%)
Međimurska	5107	4,49	30,09
Grad Zagreb	2755	0,35	16,23
Osječko – baranjska	1874	0,61	11,04
Sisačko – moslavačka	1463	0,85	8,62
Brodsko – posavska	1178	0,74	6,94
Primorsko – goranska	1072	0,36	6,32
Koprivničko – križevačka	925	0,80	5,45
Istarska	858	0,41	5,05
Varaždinska	711	0,40	4,19
Bjelovarsko – bilogorska	391	0,33	2,30
Zagrebačka	258	0,08	1,52
Vukovarsko – srijemska	253	0,14	1,49
Karlovačka	26	0,02	0,15
Šibensko – kninska	22	0,02	0,13
Ličko – senjska	21	0,04	0,12
Virovitičko – podravska	14	0,02	0,08
Požeško – slavonska	13	0,02	0,08
Zadarska	12	0,01	0,07
Dubrovačko – neretvanska	11	0,01	0,06
Splitsko – dalmatinska	8	0,00	0,05
Krapinsko – zagorska	3	0,00	0,02
Republika Hrvatska	16975	0,40	100,00

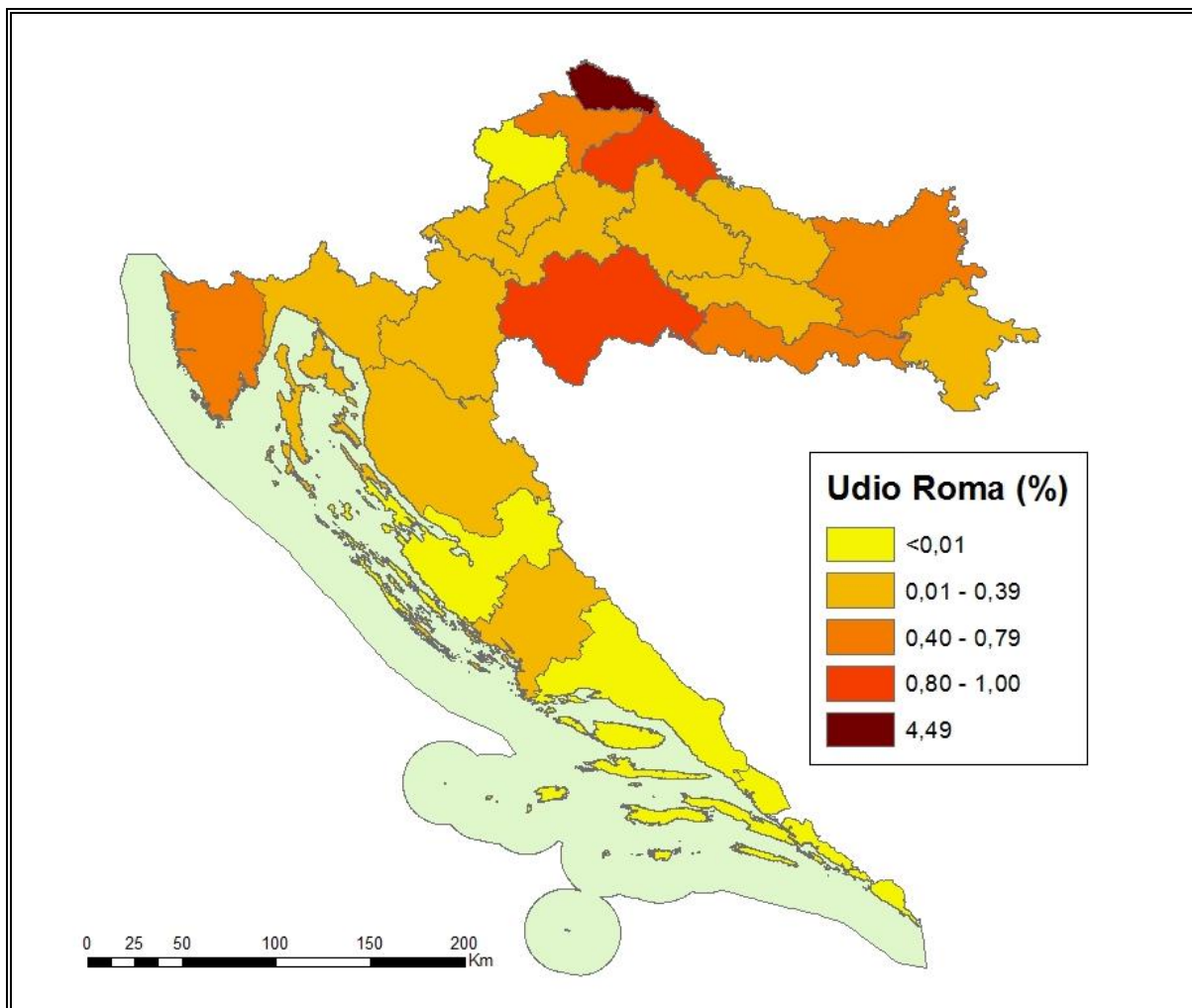
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Sl. 4. Broj Roma u županijama Republike Hrvatske 2011.godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Jednako kako u apsolutnim brojevima Međimurska županija zauzima prvo mjesto prema broju romskih stanovnika, tako i prema relativnim pokazateljima, odnosno zastupljenosti romskog u ukupnom stanovništvu nalazi se na prvome mjestu. Već prije navedena posebnost nacionalne strukture s 4,49% romskog stanovništva pozicionira Međimursku županiju na prvo mjesto u analizi relativne zastupljenosti romskog stanovništva u hrvatskim županijama. Na drugom mjestu s daleko nižim udjelom, s više od pet puta manjim postotkom nalazi se Sisačko-moslavačka županija (0,85%). U odnosu na ukupnu zastupljenost Roma u Republici Hrvatskoj koja je 2011. iznosila 0,40%, iznadprosječnu zastupljenost romskog stanovništva zabilježile su svega četiri županije: Koprivničko-križevačka 0,80%, Brodsko-posavska 0,74%, Osječko-baranjska 0,61% i Istarska županija 0,41%. Varaždinska županija s 0,40% Roma ima podjednaku zastupljenost romskog stanovništva državnom prosjeku (sl. 5). Ostalih trinaest županija ima znatno nižu zastupljenost romskog u ukupnome stanovništvu.

Sl. 5. Zastupljenost Roma u ukupnom stanovništvu po županijama Republike Hrvatske 2011.

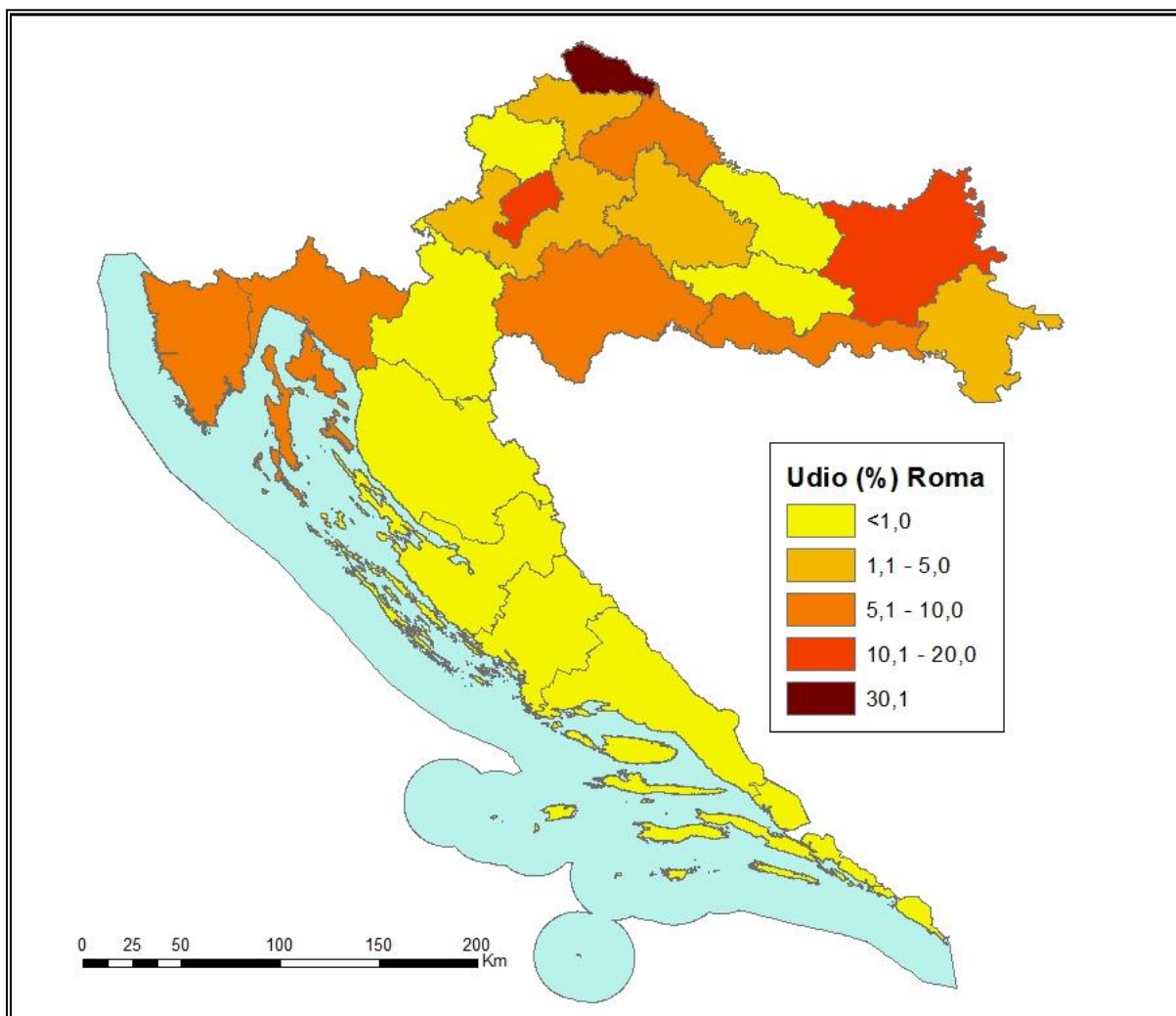
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Analiza zastupljenosti romskog stanovništva pojedinih županija RH u ukupnome romskom stanovništvu Hrvatske također donosi zanimljive rezultate. Navedena analiza predstavlja pokazatelj prostorne koncentracije romskog stanovništva na razini županija Republike Hrvatske.

Međimurje sa svojih nešto više od pet tisuća Roma okuplja gotovo trećinu svih Roma u Hrvatskoj. Točnije, 30,09% svih hrvatskih Roma zabilježeno je u Međimurskoj županiji. Značajniju koncentraciju romskog stanovništva zabilježili su još Grad Zagreb (16,23%) i Osječko-baranjska županija (11,04%) (sl. 6). Interesantno je zamijetiti da u navedene tri jedinice regionalne samouprave živi više od polovice svih hrvatskih Roma (57%), dok u ostalih osamnaest županija živi preostalih 40-ak posto pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.

Svi navedeni podaci ukazuju na izrazitu prostornu koncentraciju romskog stanovništva u najmanjoj i najsjevernijoj hrvatskoj županiji. U okvirima Republike Hrvatske Međimurska

županija predstavlja prostor najvećeg broja i koncentracije romskog stanovništva. Već je ranije istaknuto da uzroke takve prostorne distribucije i koncentracije romskog stanovništva valja tražiti u povijesnim okolnostima. Zahvaljujući činjenici da je Međimurje tijekom II. svjetskog rata bilo pod izravnom mađarskom upravom, tadašnje romsko stanovništvo nije bilo izloženo stradanjima u tolikoj mjeri kao u ostalim dijelovima Hrvatske pod upravom ondašnje NDH.

Sl. 6. Udjeli romskog stanovništva hrvatskih županija u ukupnom romskom stanovništvu 2011.

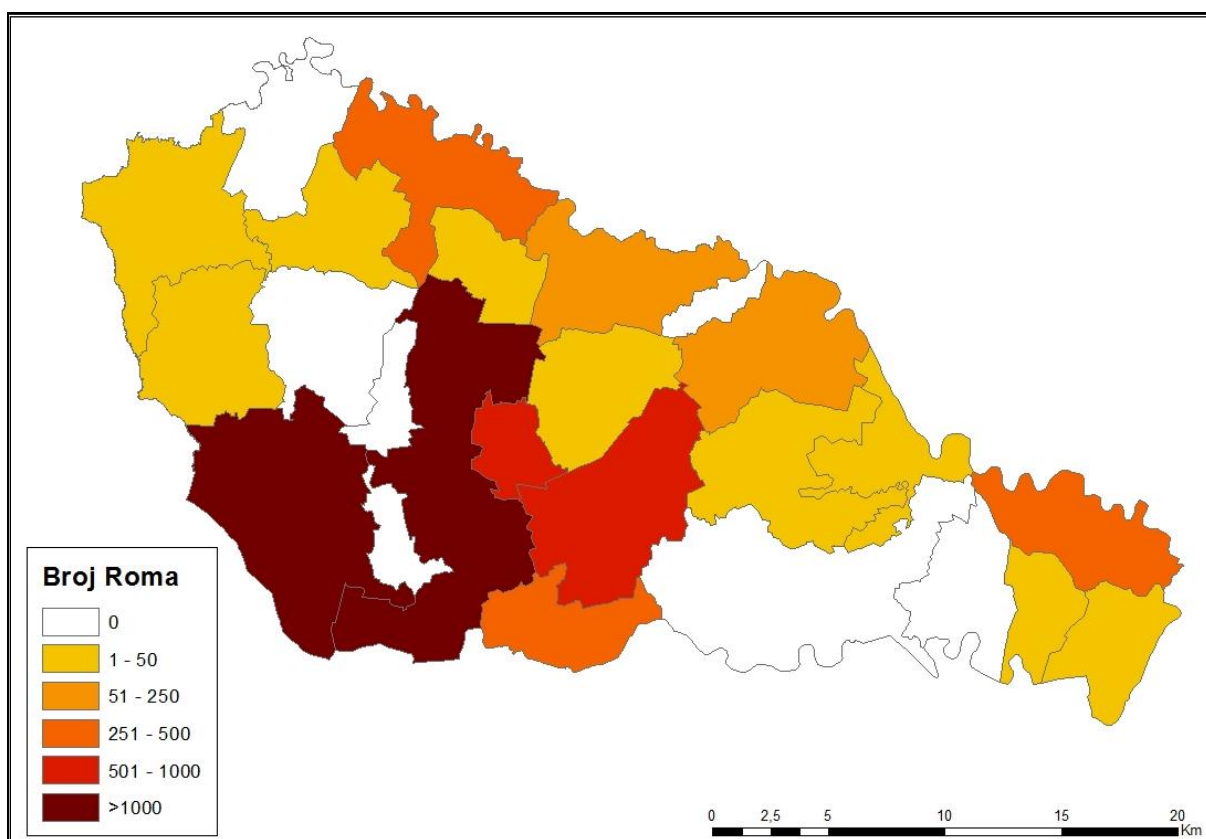
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

2.2.2. Romi u gradovima i općinama Međimurske županije

Međimurska županija u svojem sastavu ima ukupno 25 jedinica lokalne samouprave. Riječ je o tri grada, Čakovcu, Prelogu, Murskom Središću i 22 općine. Tijekom posljednjega popisa Romi su zabilježeni u 72% jedinica lokalne samouprave, odnosno u gradovima Čakovcu i Murskom Središću te šesnaest općina (tab.5). Tom je prilikom najveći broj Roma zabilježen u općinama Nedelišće (1239), Mala Subotica (694), Pribislavcu (608), Orehovici (491),

Kotoribi (320), Podturnu (224), Domašincu (100), Gradu Čakovcu (1039) i Gradu Mursko Središće (285) (Tab. 5).

Iako su Romi zastupljeni u 18 jedinica lokalne samouprave, značajniji broj Roma zastupljen je u puno manjem broju gradova i općina. U čak 7 općina zabilježeni broj Roma manji je od 20 osoba, odnosno sveukupno u navedenim općinama žive 33 osobe romske nacionalnosti, dok u šest općina i Gradu Prelogu tijekom popisa 2011. nije zabilježen niti jedan pripadnik romske nacionalne manjine (sl. 7). Značajnija koncentracija s više od 500 stanovnika romske nacionalnosti zabilježena je u Gradu Čakovcu i općinama Nedelišće, Mala Subotica i Pribislavec. U navedene četiri jedinice lokalne samouprave živi čak 70% svih međimurskih Roma.

Sl. 7. Broj Roma u gradovima i općinama Međimurske županije 2011.

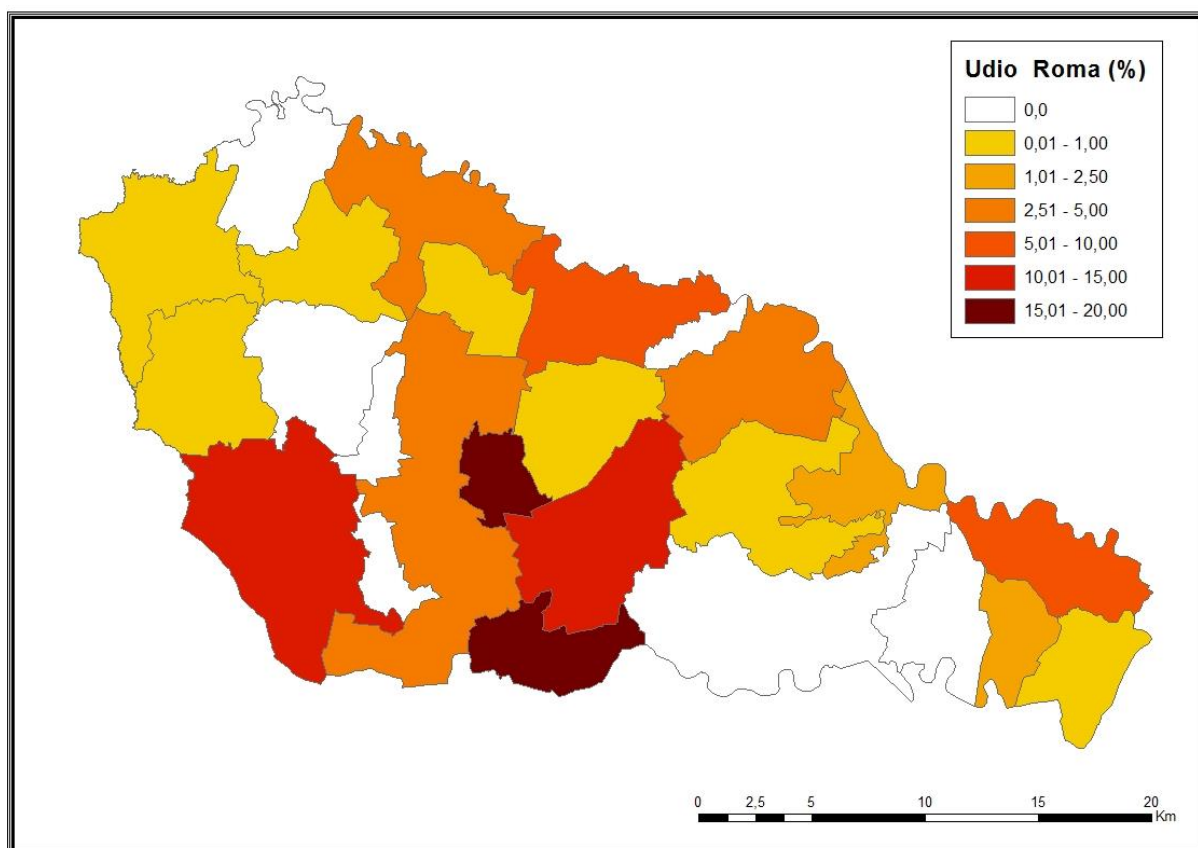
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Tab. 5. Romi u gradovima i općinama Međimurske županije 2001. i 2011.

Grad / općina	2001.			2011.		
	Romi	Udio Roma (%)	Udio u romskom stan. (%)	Romi	Udio Roma (%)	Udio u romskom stan. (%)
Čakovec	724	2,63	25,08	1.039	3,83	20,34
Mursko Središće	7	0,11	0,24	285	4,52	5,58
Prelog	-	-	-	-	-	-
Belica	6	0,17	0,21	1	0,03	0,02
Dekanovec	-	-	-	-	-	-
Domašinec	61	2,48	2,11	100	4,44	1,96
Donja Dubrava	-	-	-	7	0,36	0,14
Donji Kraljevec	-	-	-	18	0,39	0,35
Donji Vidovec	-	-	-	32	2,29	0,63
Goričan	9	0,29	0,31	42	1,49	0,82
Gornji Mihaljevec	-	-	-	1	0,05	0,02
Kotoriba	156	4,68	5,40	320	9,93	6,27
Mala Subotica	430	7,58	14,89	694	12,73	13,59
Nedelišće	541	4,69	18,74	1.239	10,35	24,26
Orehovica	237	8,56	8,21	491	18,29	9,61
Podturen	173	3,94	5,99	224	5,78	4,39
Pribislavec	381	13,01	13,20	608	19,39	11,91
Selnica	162	4,71	5,61	1	0,03	0,02
Strahoninec	-	-	-	-	-	-
Sveta Marija	-	-	-	-	-	-
Sveti Juraj na Bregu	-	-	-	-	-	-
Sveti Martin na Muri	-	-	-	-	-	-
Šenkovec	-	-	-	-	-	-
Štrigova	-	-	-	3	0,11	0,06
Vratišinec	-	-	-	2	0,10	0,04
Međimurska županija	2887	2,44	100,00	5.107	4,49	100,00

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Kad je riječ o relativnoj zastupljenosti romskog stanovništva, općina s najvećim udjelom romskog stanovništva u Međimurskoj županiji je općina Pribislavec u kojoj Romi čine oko petine ukupnog stanovništva (19,39%). Približno visok udio romskog stanovništva bilježi i općina Orehovica (18,28%). Visok udio Roma u osim u navedenim jedinicama lokalne samouprave zabilježen je još u općinama Maloj Subotici (12,73%), Nedelišću (10,35%) i Kotoribi (9,93%). Nešto veću zastupljenost romskog stanovništva od županijskog prosjeka imaju još općina Podturen (5,78%) i Grad Mursko Središće (4,52%) (sl.8).

Sl. 8. Zastupljenost Roma u stanovništvu gradova i općina Međimurske županije 2011.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Vrlo je interesantno usporediti rezultate nacionalne strukture stanovništva Međimurske županije u vrijeme posljednja dva popisa stanovnika (tab. 5). Ovdje odmah valja napomenuti nekoliko stvari koje je potrebno imati na umu prilikom interpretacije predočenih podataka. Podatke popisa iz 2001. godine u određenoj mjeri možemo smatrati manje vjerodostojnima. U prilog ovoj tezi ide činjenica da je u vrijeme popisa u Donjoj Dubravi postojalo romsko naselje s oko 60-ak stanovnika, a u navedenoj općini nije popisani niti jedan Rom. Vrlo je teško pretpostaviti da se niti jedan član romske nacionalne manjine nije takvim i deklarirao tijekom popisnog izjašnjavanja. Puno je vjerojatnije da stanovnici navedenog naselja uopće nisu

popisani. Vjerojatnost takvog stanja stvari valja tražiti i u načinu vrednovanja rada samih popisivača koji su bili paušalno plaćeni za svoj rad, bez obzira na broj popisanih kućanstava ili osoba. Situacija je 2011. bila kudikamo drugačija jer su popisivači bili plaćeni po učinku i samim time bili su puno motiviraniji u doba ekonomske recesije običi i popisati sva kućanstva i stanovnike koji su im bili dodijeljeni.

Nadalje, pri usporedbi rezultata treba imati na umu promjene granica općina prilikom kojih je romsko naselje Sitnice iz sastava općine Selnica uključenu u sastav Grada Mursko Središće. To je rezultiralo značajnim promjenama u nacionalnoj strukturi navedenih jedinica lokalne samouprave u međupopisnom razdoblju.

Prilikom baratanja podacima o broju stanovnika romske nacionalnosti na temelju popisa stanovništva mora se u obzir uzeti činjenica da se određeni dio Roma nacionalno ne izjašnjava kao Romi. Unutar njihove zajednice još je djelomično prisutna pojava etnomimikrije, odnosno skrivanja nacionalnog identiteta. Uzrok navedenoj pojavi „valja tražiti u njihovoj diskriminaciji i segregaciji, što je imalo za posljedicu voljnu asimilaciju u većinsku ili neku drugu nacionalnost, gubljenje ili prikrivanje svoga etničkog identiteta“ (Raduški, 2004, 434).

Popisom zabilježenih 2887 romskih stanovnika 2001. godine gotovo je za 1000 osoba manji od stvarnog stanja u ono vrijeme. Šlezak (2013) temeljem kompleksnoga izračuna procjenjuje da je u vrijeme provedbe popisa 2001. u Međimurskoj županiji živjelo 3873 osoba romske nacionalnosti. Prema navedenom, 25% romskih stanovnika ili nije popisano ili se takvima nisu izjasnili tijekom provođenja popisa.

Popisom zabilježen broj stanovnika romske nacionalnosti 2011. godine također je manji od stvarnog broja Roma u Međimurskoj županiji. Ipak, postojeći rezultati kudikamo su bliži stvarnom stanju no što su to bili podaci prethodnog popisa. Pretpostavku za navedeno potkrepljuje prije navedeni način materijalnog vrednovanja rada samih popisivača. Potom valja napomenuti da su uoči popisa romska naselja katastarski uređena na način da su ulice u njima dobile nazive i da su građevinama dodijeljeni kućni brojevi. Dotad je praksa bila da su cijela romska naselja, u nekim slučajevima gotovo tisuću osoba, bila prijavljena na jednoj jedinjoj adresi! Zasiurno je i sređivanje prijave prebivališta koje je uslijedilo nakon katastarskog uređenja romskih naselja pridonijelo kudikamo lakšem snalaženju i provođenju popisa u romskim naseljima.

Ništa manje važna nije ni činjenica da je i samim Romima postalo u interesu da se u čim većem broju takvima i izjasne tijekom popisa. Razlog je, doduše, vrlo prozaičan kojeg najbolje dočarava izjava Josipa Baloga, člника jedne romske udruge iz Goričana koji tijekom istraživačkog razgovora 2010. kaže: „Treba potaknuti ove naše (Rome, op.a.) da se sljedeće

godine na popisu svi izjasne kao Romi. Ako hoćemo dobiti novce iz europskih fondova moramo pokazati da nas ima.“ Očito je u svojoj namjeri dobrim dijelom uspio jer su se u Goričanu 2011. Romima izjasnile 42 osobe, dok je to 2001. godine učinilo samo 9 osoba.

Temeljem dostupnih podataka Ureda državne uprave u Međimurskoj županiji, terenskog istraživanja i izračuna prirodnog kretanja romskog stanovništva (Šlezak, 2010a; 2013), procjena je da je u vrijeme popisa 2011. u Međimurju živjelo oko 5650 osoba romske nacionalnosti. Uzme li se u odnos popisani i procijenjeni broj Roma, dolazi se do zaključka da je posljednjim popisom obuhvaćeno 90% svih Roma u Međimurskoj županiji. Svega 10% Roma nije se takvima izjasnilo ili, eventualno, nije popisano. U odnosu na prethodni popis uočava se značajni kvalitativni pomak u obuhvaćenosti i nacionalnom izjašnjanju romskog stanovništva.

Uspoređujući popisne podatke dvaju posljednjih popisa, osim povećanja broja romskih stanovnika uviđa se širenje areala u kojem obitavaju Romi. Danas su Romi prisutni u nekoliko općina više nego tijekom popisa 2001. U nekima od njih su se naselili nakon popisa, a u nekima se tijekom popisa nisu izjasnili Romima, poput prije spomenutog slučaja Donje Dubrave. Zahvaljujući brzom porastu broja stanovnika romske nacionalnosti, u gotovo svim općinama porastao je i relativan udio romske populacije. Jedino smanjenje zabilježeno je u općini Selnica. Ovdje je riječ o tome da je romsko naselje Sitnice, promjenom granica katastarskih općina, iz općine Selnica preseljeno u grad Mursko Središće. Samim time, udio Roma se u Selnici jako smanjio, a u Murskom Središću povećao.

2.3. Prostorna segregacija romske populacije u Međimurju

Jedno od osnovnih obilježja naseljenosti Roma u Međimurskoj županiji je prostorna segregacija (Šlezak, 2009b). U svome radu objavljenom 2009. Šlezak potvrđuje postojanje izrazite prostorne segregacije romskog stanovništva u Međimurskoj županiji kroz detaljnu analizu određenih kvantitativnih pokazatelja prostorne segregacije. Kako je navedeni rad temeljen na popisnim podacima iz 2001. godine, vrlo je interesantno napraviti analizu kvantitativnih pokazatelja prostorne segregacije i na podacima popisa 2011. Usporedba vrijednosti navedenih pokazatelja može dati odgovor na pitanje povećava li se s vremenom prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji? Navedeni odgovor potvrdit će ili opovrgnuti prvu hipotezu ovog doktorskog rada.

Kako je osnovna tema ovoga rada integracija romske nacionalne manjine, postojanje i trendovi promjene segregacijskih pokazatelja, u ovome slučaju prvenstveno onih iz prostorne perspektive umnogome mogu pridonijeti „razumijevanju socijalne strukture prostora u kojem participira romsko stanovništvo. Bolje razumijevanje prostorne odvojenosti, odnosno segregacije romskog stanovništva na ovom primjeru može potaknuti planiranje različitih mjera čiji će rezultat biti smanjenje razlika i jača integracija romske manjine u hrvatsko društvo“ (Šlezak, 2009b, 66).

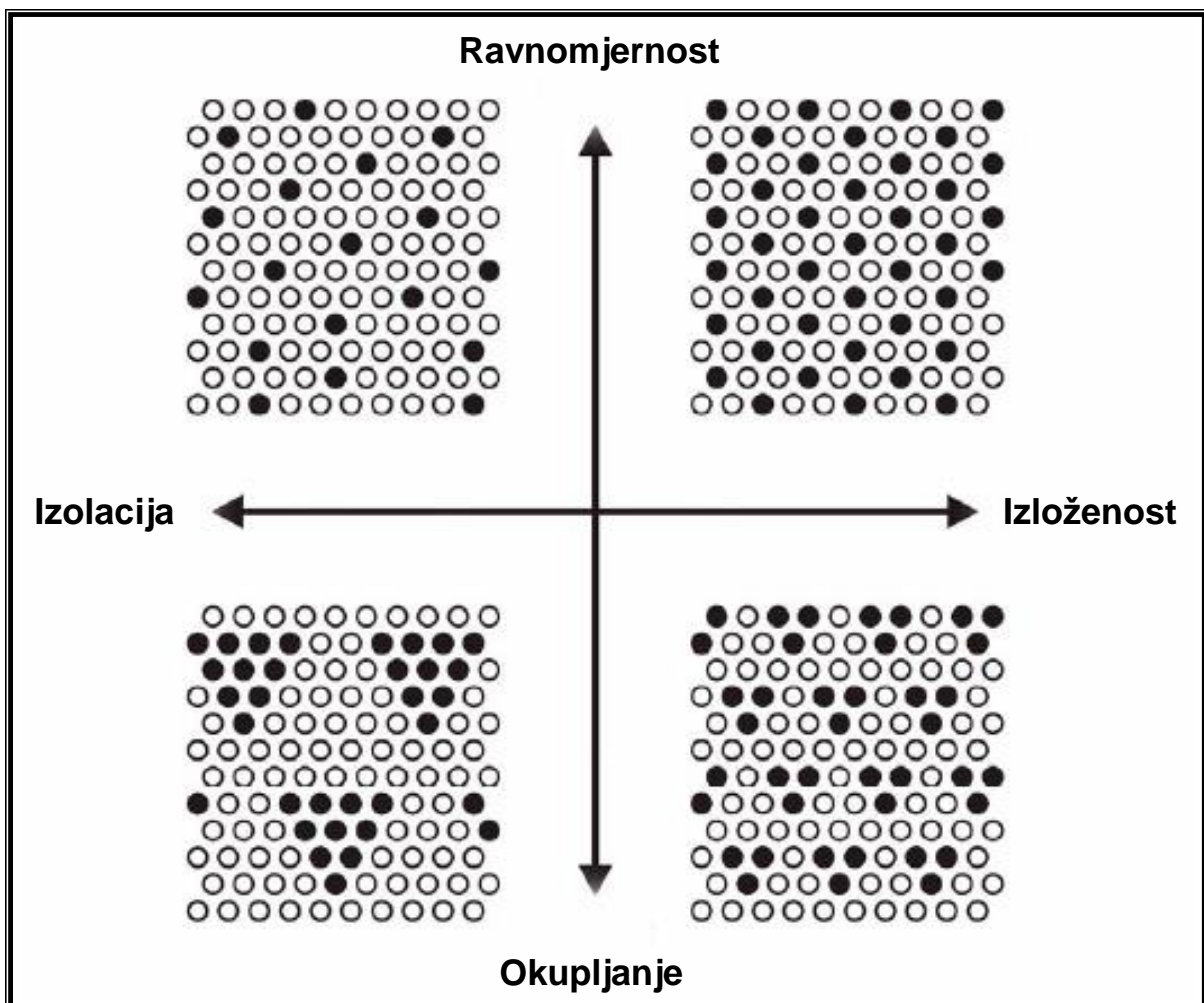
Iako je segregaciju kao društvenu pojavu prvo započela proučavati sociologija, od sredine 20. stoljeća njenom se proučavanju pridružuje i geografija. Ona svoj doprinos daje kroz proučavanje prostornog aspekta segregacijskih odnosa različitih socijalnih i/ili etničkih skupina u društvu (Martori i dr., 2005; Wong, 2001).

Segregacija kao prostorna pojava prema Vresku (2002) predstavlja socioekološki proces koji podrazumijeva koncentraciju određene grupe stanovništva u jednom prostoru, odnosno neravnomjeren raspored pojedinih grupa stanovništva u promatranom području.

Massey i Denton (1988) donose teorijsku podlogu o postojanju pet dimenzija prostorne segregacije: ravnomjernost, izloženost, koncentraciju, centralizaciju i okupljanje. Obrazlažući navedene dimenzije Šlezak navodi da se ravnomjernost „odnosi na stupanj u kojem je neka skupina više ili manje zastupljena u različitim prostornim jedinicama u odnosu na njenu ukupnu zastupljenost u teritorijalnoj jedinici višeg ranga. Izloženost je stupanj mogućega kontakta među pripadnicima manjinske i većinske skupine u određenome promatranom području. Koncentracija se u ovom kontekstu odnosi na relativnu veličinu prostora koji određene skupine stanovništva zauzimaju. Centralizacija kao dimenzija predstavlja aspekt segregacije koji se

uglavnom javlja u urbanim područjima i proučava zastupljenost manjinske grupe u centralnom području grada. Okupljanje je peta dimenzija i znači mjeru u kojoj se teritorijalne jedinice nastanjene manjinskom skupinom okupljaju, odnosno nadovezuju jedna na drugu“ (Šlezak, 2009b, 68).

Reardon i O'Sullivan (2004) svojim radom predlažu izdvajanje svega dvije osnovne dimenzije prostorne segregacije: ravnomjernost i izloženost. U tom kontekstu okupljanje sagledavaju kao dio dimenzije ravnomjernosti, a izolaciju kao dio dimenzije izloženosti ali suprotnih predznaka (sl. 9).

Sl. 9. Dimenzije prostorne segregacije
Prilagođeno prema Reardon i O' Sullivan, 2004.

S obzirom na postojanje razlika u konceptima proučavanja prostorne segregacije, a samim time i brojnim pokazateljima navedene pojave, ovdje će se pozornost usmjeriti na pokazatelje koji zadovoljavaju potrebe ovoga rada, odnosno koji na najprimjereniji način mogu predočiti postojanje prostorne segregacije romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji.

U svojem radu Šlezak (2009b) kao prvi kvantitativni pokazatelj prostorne segregacije kroz dimenziju ravnomjernosti koristi indeks disimilacije D, kojeg su razradili Duncan i Duncan (1955). Navedeni pokazatelj predočuje zastupljenost promatranih skupina u teritorijalnim jedinicama nižeg reda u odnosu na njihovu zastupljenost u teritorijalnoj jedinici višeg reda. Kako postoje određene zamjerke korištenju navedenog pokazatelja poput osjetljivosti na promjenu teritorijalne razine istraživanja ili djelomičnu „neprostornost“ jer ne uzima u obzir stvarnu prostornu grupiranost pripadnika istraživane skupine, dio istraživača kroz svoje teorijske radove pokušavaju razraditi niz mogućih prilagođenih pokazatelja prostorne segregacije (Feitosa i dr., 2004; Feitosa i dr., 2007; Wong, 2003; Wong, 2004; Wong, 2005; Reardon i O'Sullivan, 2004; Jargowsky i Jeongdai, 2005; Lee i Culhane, 1998; Anselin, 1995; Reardon i Firebaugh, 2002; Brown i Chung, 2006; Morill, 1991). Unatoč cijelom nizu pokušaja detaljnije razrade izračuna uključivanjem većeg broja varijabli, izvorni indeks disimilacije ostaje temeljni i najčešće korišten pokazatelj prostorne segregacije kroz dimenziju ravnomjernosti. Time, zapravo na jedinstven način predočuje neuravnoteženost zastupljenosti promatranih skupina u administrativnim prostornim jedinicama proučavanog područja i daje općenitu sliku razine segregacije neke skupine stanovništva u određenome promatranom području.

Indeks disimilacije D izražava se formulom

$$D = 0,5 \sum | p_{ir} / R - p_{ih} / H |$$

Gdje je p_{ir} populacija grupe r u prostornoj jedinici i,

p_{ih} populacija grupe h u prostornoj jedinici i,

R ukupna populacija grupe r, a

H ukupna populacija grupe h.

U ovom slučaju r predstavlja Rome, a h ostalo stanovništvo. Indeks disimilacije vrlo je primjeren pokazatelj za proučavanje prostorne segregacije Roma u Međimurju jer se rabi uglavnom u slučajevima proučavanja segregacijskih odnosa dviju grupa stanovništva, kao što je ovdje slučaj: manjinske romske i većinske grupe stanovništva.

Moguće kretanje vrijednosti indeksa u rasponu je od krajnje vrijednosti 0 koja označuje jednoliku raspodjelu promatranih skupina u odnosu na njihovu zastupljenost u ukupnoj promatranoj populaciji, do krajnje vrijednosti 1 koja označuje potpunu segregaciju, odnosno odvojenost promatranih skupina u proučavanom prostoru.

Vrijednost predloženog kvantitativnog pokazatelja ukazuje na neravnomjernu zastupljenost romske etničke manjine unutar Međimurske županije. Vrijednost indeksa disimilacije za romsku populaciju u Međimurju 2001. iznosila je 0,436. Deset godina kasnije, 2011., vrijednost navedenog pokazatelja iznosila je 0,454. Ti podaci upućuju na činjenicu da je zastupljenost romske populacije u administrativnim prostornim jedinicama, odnosno gradovima i općinama, u velikom nerazmjeru u odnosu na njihovu zastupljenost u cijeloj županiji. Dobivena vrijednost indeksa disimilacije (D) upućuje na postotak pripadnika romske manjine koji bi se hipotetično trebali razmjestiti po drugim općinama i gradovima Međimurske županije kako bi njihova rasprostranjenost bila ujednačena. Kao što ističe Šlezak, „za ravnomjernu distribuciju romske manjine na razini općina i gradova u Međimurskoj županiji bilo bi potrebno da gotovo polovina svih pripadnika romske manjine promijeni mjesto boravka“ (Šlezak, 2009b, 74)

Blago povećanje indeksa disimilacije u međupopisnom razdoblju ukazuje na povećanje prostorne segregacije romskog stanovništva kroz dimenziju ravnomjernosti. Iako su 2011. Romi bili zastupljeni u čak šest administrativnih jedinica više nego 2001., njihov značajniji porast broja i zastupljenosti u najvećim romskim naseljima u odnosu na naselja gdje su prisutni u manjem broju, doprinio je povećanju navedenog segregacijskog pokazatelja. Zbog specifičnosti demografskih kretanja romskog stanovništva u odnosu na većinsko stanovništvo (Šlezak, 2013) i imajući na umu naseljenost Roma u svega nekoliko naselja s velikim brojem pripadnika romske nacionalne manjine, za očekivati je i u narednom razdoblju porast indeksa disimilacije kao pokazatelja prostorne segregacije u dimenziji ravnomjernosti.

Reardon i O'Sullivan (2004.) za prikaz druge predložene dimenzije segregacije - izloženost, navode dva osnovna pokazatelja: indeks interakcije i indeks izolacije. Izloženost kao dimenzija prostorne segregacije odnosi se na stupanj mogućega kontakta pripadnika manjinske i većinske skupine stanovništva promatranoga prostora. Navedena dva pokazatelja „odražavaju vjerojatnost u kojoj pripadnik manjinske grupe dijeli teritorijalnu jedinicu s pripadnikom većinske grupe. Pritom indeks interakcije mjeri izloženost članova manjinske grupe prema članovima većinske grupe, a indeks izolacije pokazuje u kojoj su mjeri članovi manjinske skupine upućeni na same sebe“ (Šlezak, 2009b, 71).

Formula indeksa interakcije glasi:

$$I_n = \sum (p_{ir} / R)(p_{ih} / P_i)$$

p_{ir} je broj pripadnika grupe r u prostornoj jedinici i ,

p_{ih} je broj pripadnika grupe h u prostornoj jedinici i ,

R je ukupan broj pripadnika grupe r u promatranom području, a

P_i je ukupan broj stanovnika u prostornoj jedinici i.

Analogno, formula indeksa izolacije glasi:

$$I_z = \sum (p_{ir} / R)(p_{ir} / P_i)$$

Navedena dva pokazatelja u međusobnom su obrnuto proporcionalnom odnosu. Kako zbroj navedena dva međusobno povezana pokazatelja ima vrijednost 1, smanjenje jednoga utječe na povećanje drugoga i obrnuto. Snižen indeks interakcije i viši indeks izolacije upućuju na viši stupanj segregacije promatrane skupine u određenom prostoru. Suprotno tome, više vrijednosti indeksa interakcije i manje vrijednosti indeksa izolacije upućuju na manju izraženost prostorne segregacije kroz dimenziju izloženosti.

Indeks interakcije za romsku nacionalnu manjinu na razini Međimurske županije 2001. godine iznosio je visokih 0,942, dok je vrijednost indeksa izolacije iznosila 0,058. Godine 2011. indeks interakcije smanjen je na vrijednost 0,897, a indeks izolacije povećan na 0,103. Navedene vrijednosti upućuju na zaključak kako su Romi u proučavanim prostornim jedinicama lokalne samouprave živjeli izmiješano s ostalim stanovništvom. U svim općinama i gradovima Međimurske županije Romi su činili manjinu stanovništva. Romi su na razini gradova i općina izloženi kontaktu s ostalim stanovništvom. Prostorno su upućeni na većinsko stanovništva koje prevladava u svim međimurskim gradovima i općinama.

Smjer promjene navedenih pokazatelja u međupopisnom razdoblju upućuje na zaključak da se prostorna segregacija romskog stanovništva kroz dimenziju izloženosti povećava. To je posljedica činjenice da su Romi u pojedinim administrativnim jedinicama znatno povećali svoju brojnost i zastupljenost. Tako je, primjerice, zastupljenost Roma u Pribislavcu, općini s najvećim romskim udjelom u stanovništvu, u međupopisnom razdoblju povećan s 13 na gotovo 20%. Navedeno povećanje segregacijskih pokazatelja ukazuje na povećanje upućenosti pripadnika manjinske zajednice na same sebe na promatranoj općinskoj razini administrativnog ustroja.

Osim dosad predočenih indeksa disimilacije, indeksa interakcije i indeksa izolacije kojima je analizirana prostorna segregacija kroz dimenzije ravnornosti i izloženosti, Šlezak (2009b) koristi i lokacijski kvocijent kao pokazatelj prostorne segregacije kroz dimenziju koncentracije. Riječ je o pokazatelju koji predočava relativnu zastupljenost manjinske grupe u određenoj jedinici lokalne samouprave u odnosu na ukupnu zastupljenost promatrane skupine, u ovom slučaju Roma, u teritorijalnoj jedinici višega reda, odnosno u ovome slučaju

Međimurske županije. Prednost ovoga pokazatelja je što u obzir uzima svaku jedinicu lokalne samouprave zasebno. Jednako tako u geografskom smislu prednost ovoga pokazatelja je u mogućnosti vizualizacije rezultata u obliku kartograma. Štoviše, usporedbom rezultata prema podacima različitih popisa stanovništva moguće je uočavati promjene i njihove smjerove uspoređujući vizualizirane rezultate.

Lokacijski kvocijent izračunava se formulom

$$LQ_i = (r_i / p_i) / (R / P)$$

Pritom r_i i p_i predstavljaju broj pripadnika promatrane skupine i ukupnog stanovništva određene prostorne jedinice, a R i P ukupni broj pripadnika ciljane skupine i ukupni broj stanovnika cijeloga istraživanog prostora.

U promatranom slučaju to znači da ako postotni udio romske nacionalne manjine unutar određenog grada ili općine odgovara postotnom udjelu te skupine unutar sveukupnoga istraživanog područja Međimurske županije, vrijednost $LQ = 1$. Ako je zastupljenost u promatranom gradu ili općini veća od sveukupne županijske zastupljenosti, onda je $LQ > 1$, odnosno ako je manja, vrijednost je $LQ < 1$. Raspon mogućih vrijednosti kreće se između 0 i ∞ .

Brown i Chung (2006) ističu postojanje određene značajnosti za koncentraciju ciljane skupine za LQ vrijednosti $\geq 1,2$. Za vrijednost $LQ \leq 0,85$ ističu postojanje izraženije podzastupljenosti promatrane skupine u odnosu na relativnu zastupljenost u ukupnome proučavanom prostoru.

Lokacijski kvocijent romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji 2001. kretao se u rasponu od 0,007 u općini Belica do 5,336 u općini Pribislavec.

Deset godina kasnije, 2011. godine raspon vrijednosti je manji, od 0,007 u Belici do 4,320 u Pribislavcu (tab. 6). Svakako valja napomenuti da su ovo vrijednosti lokacijskog kvocijenta za gradove i općine u kojima su Romi tijekom provedenih popisa zabilježeni. Razlog smanjenja raspona lokacijskog kvocijenta u međupopisnom razdoblju treba tražiti u intenzivnijem porastu zastupljenosti Roma na županijskoj razini (s 2,44 na 4,49%) nego u Općini Pribislavec (s 13,01 na 19,39%). To je posljedica činjenice da porast broja stanovnika uz pripadnike romske nacionalne manjine bilježi i većinsko stanovništvo Pribislavca, dok na županijskoj razini većinsko stanovništvo bilježi pad broja stanovnika (Šlezak, 2013).

Tab. 6. Lokacijski kvocijent romskog stanovništva u Međimurskoj županiji 2001. i 2011.

Grad/općina	LQ 2001.	LQ 2011.
Čakovec	1,078	0,854
Mursko Središće	1,033	1,006
Prelog	0	0
Belica	0,070	0,007
Dekanovec	0	0
Domašinec	1,017	0,989
Donja Dubrava	0	0,081
Donji Kraljevec	0	0,086
Donji Vidovec	0	0,509
Goričan	0,117	0,331
Gornji Mihaljevec	0	0,011
Kotoriba	1,919	2,211
Mala Subotica	3,107	2,836
Nedelišće	1,922	2,305
Orehovica	3,510	4,075
Podturen	1,615	1,288
Pribislavec	5,335	4,320
Selnica	0	0,007
Strahoninec	0	0
Sveta Marija	0	0
Sv. Juraj na Bregu	0	0
Sv. Martin na Muri	0	0
Šenkovec	0	0
Štrigova	0	0,024
Vratišinec	0	0,022

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

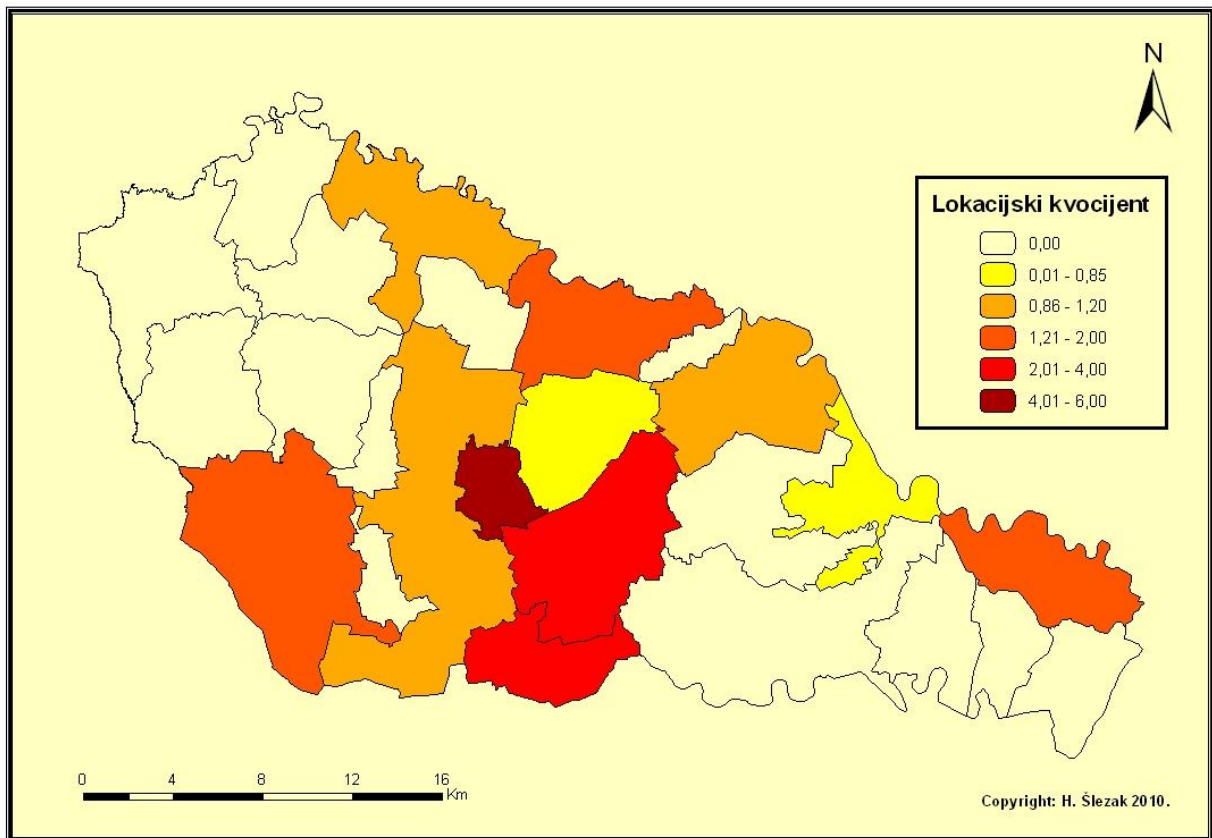
Od ukupno osamnaest općina i gradova u kojima su predstavnici romske manjine 2011. zabilježeni, u osam njih su Romi izrazito podzastupljeni u odnosu na ukupnu zastupljenost u Županiji. To su općine u kojima je zabilježen vrlo mali broj Roma: Belica, Donja Dubrava, Donji Kraljevec, Gornji Mihaljevec, Selnica, Štrigova i Vratišinec. Goričan i Donji Vidovec također bilježe značajniju podzastupljenost, ali ipak manju od prije nabrojanih općina. U tri teritorijalne jedinice, Gradu Čakovcu, Murskom Središću i Domašincu, zastupljenost Roma

približna je ukupnoj županijskoj zastupljenosti. Lokacijski kvocijent kreće se od 0,854 do 1,007. U ostalih šest općina u kojima je zabilježeno romsko stanovništvo zastupljenost Roma u odnosu na županijski prosjek puno je izraženiji. Najveća koncentracija romskog stanovništva zabilježena je u općinama Pribislavec, gdje su Romi 4,320 puta zastupljeniji nego na županijskoj razini i Orehovici, (LQ = 4,075). U navedenim je općinama udio romskog stanovništva daleko iznad županijske zastupljenosti, koja je 2011. iznosila 4,49% (Pribislavec 19,39%, Orehovica 18,27%). U Kotoribi, Maloj Subotici, Nedelišću i Podturnu zastupljenost Roma je veća između 1,289 i 2,837 puta u odnosu na županijski prosjek.

Dok, dakle, segregacijski pokazatelji kroz dimenzije ravnomyernosti i izloženosti bilježe porast svojih vrijednosti kao dokaz povećanja prostorne segregacije Roma, lokacijski kvocijent u većini promatranih administrativnih jedinica bilježi približavanje prema hipotetičnoj vrijednosti 1 koja bi označavala jednoliku koncentraciju u odnosu na županijsku razinu. To je bio slučaj u trinaest gradova i općina koji bilježe približavanje lokacijskog kvocijenta vrijednosti 1. U sedam od njih trinaest, taj pomak treba pripisati činjenici da su popisom stanovništva 2011. Romi po prvi put u njima zabilježeni, te je lokacijski kvocijent s vrijednosti 0 približen vrijednosti 1.

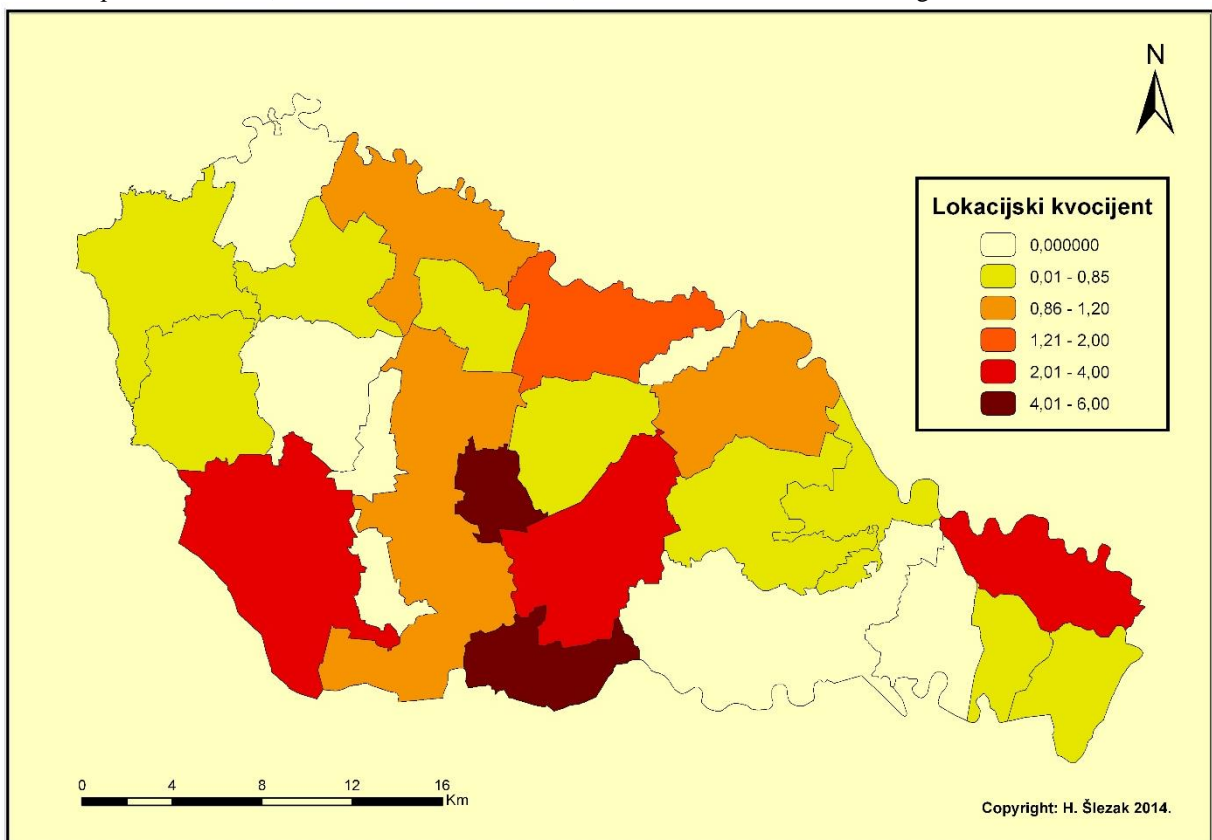
U pet administrativnih jedinica došlo je u međupopisnom razdoblju do većeg odmaka od hipotetičke vrijednosti 1 nego je to bio slučaj prethodnog popisa. U gradu Čakovcu je odnos zastupljenosti s minimalne iznadprosječne vrijednosti od 1,079 smanjena na nešto izraženiju ispodprosječnu vrijednost 0,854. U Belici je ionako vrlo izražena ispodprosječna vrijednost smanjena na još manju.

U Kotoribi, Nedelišću i Orehovici došlo je do porasta vrijednosti lokacijskog kvocijenta što ukazuje na značajniji porast zastupljenosti romskog stanovništva u navedenim općinama nego je to slučaj na županijskoj razini. To je posljedica značajnijeg nerazmjera u smjeru kretanju broja romskog i većinskog stanovništva (Šlezak, 2013).

Sl. 10. Lokacijski kvocijent romske manjine u Međimurskoj županiji 2001.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.

Sl. 11. Lokacijski kvocijent romske manjine u Međimurskoj županiji 2011.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Pređočena kvantitativna analiza prostorne segregacije ukazuje na povećanje njenih vrijednosti na županijskoj razini kroz dimenzije ravnornosti i izloženosti. Analizom promjene indeksa disimilacije u međupopisnom razdoblju 2001.-2011. uočava se povećanje prostorne segregacije. Slično, smanjenje indeksa interakcije i povećanjem indeksa izolacije u promatranom periodu upućuje na zaključak povećanja prostorne segregacije Roma u Međimurskoj županiji kroz dimenziju izloženosti.

Ipak, zbog smanjenja raspona lokacijskog kvocijenta provedena analiza upućuje na smanjenje prostorne segregacije kroz dimenziju koncentracije. Međutim, analizom promjene lokacijskog kvocijenta u gradovima i općinama Međimurske županije uočava se postojanje dvostrukog procesa. S jedne strane u većini administrativnih jedinica smjer kretanja zastupljenosti Roma pridonosi smanjenju prostorne segregacije, odnosno vrijednost kretanja lokacijskog kvocijenta približava se vrijednosti 1. S druge strane u nekoliko jedinica lokalne samouprave Međimurske županije smjer promjene lokacijskog kvocijenta upućuje na povećanje prostorne segregacije u dimenziji koncentracije. Imajući na umu da je u jedinicama lokalne samouprave gdje je zabilježeno približavanje vrijednosti LQ srednjoj vrijednosti 1 posljedica uglavnom činjenice da su Romi u većini tih jedinica tek 2011. zabilježeni, a 2001. ih nije ondje bilo, za kvalitetan zaključak o smanjenju prostorne segregacije ipak bi valjalo pričekati podatke narednoga popisa i usporediti vrijednosti kretanja zastupljenosti Roma tijekom barem dva popisa u kojima su u određenim prostornim jedinicama prisutni.

Sveukupno gledajući provedenu kvantitativnu analizu može se izvesti zaključak o povećanoj prostornoj segregaciji u periodu 2001. – 2011. u većini promatranih dimenzija. Time se potvrđuje prva postavljena hipoteza ovoga rada o povećanju prostorne segregacije romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji tijekom proteka vremena.

Unatoč velikoj vrijednosti pređočenih kvantitativnih pokazatelja, puni dojam prostorne segregacije dobiva se provođenjem kvalitativne analize. Upotrebom određenih terenskih indikatora koje spominje Zupančić (2006), moguće je dopuniti dojam o intenzitetu prostorne segregacije romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji. Segregacijski odnosi koje nije moguće kvantificirati na postojećoj razini administrativnog ustroja uočeni su kvalitativnom analizom pejzaža u prostoru naseljenog Romima.

Navedeno se prvenstveno odnosi na prostornu odvojenost „romskih naselja“ (Vidi 3.1.). Naime, od četrnaest naselja s više od 30 stanovnika romske nacionalnosti, njih dvanaest obilježava izrazita prostorna segregacija. Kod nekih naselja riječ je o administrativnom osamostaljivanju lokaliteta naseljenih Romima. To je slučaj naselja Parag i Piškorovec koja su postala samostalnim naseljima. Takva naselja predstavljaju prostore homogene naseljenosti

isključivo romskim stanovništvom. U ostalih deset slučajeva riječ je o fizičkoj, vrlo uočljivoj prostornoj odvojenosti lokaliteta naseljenih Romima od dijelova naselja s većinskim stanovništvom kojima ta romska naselja administrativno pripadaju (sl. 13-24). Prostorna odvojenost takvih etnički homogenih dijelova naselja varira od 150 metara pa do 1,4 kilometra. U određenim slučajevima, fizička odvojenost romskih i hrvatskih dijelova naselja pojačana je i određenom fizičkom preprekom poput kanala ili željezničke pruge. Najbolji primjer je romsko naselje u Kotoribi koje je svega stotinjak metara zračne linije odvojeno od hrvatskog dijela naselja, no zbog fizičke barijere u vidu kanala i željezničke pruge potrebno je više od kilometra lokalnom prometnicom do prvih kuća u hrvatskom dijelu naselja (sl. 16).

Ipak, u smislu prostorne odvojenosti romskih i hrvatskih dijelova naselja dolazi do postupnog smanjenja fizičke udaljenosti etnički različitih dijelova naselja. To je prvenstveno posljedica intenzivne stambene izgradnje romskih dijelova pojedinih naselja u postojećem slobodnom i dosad neizgrađenom prostoru između hrvatskih i romskih dijelova naselja. Najbolji primjer postupnog približavanja romskog naselja hrvatskom dijelu vidljiv je na primjeru Kuršanca gdje se romsko naselje zahvaljujući novoj izgradnji približava hrvatskom dijelu (sl. 26 i 27).

3. ROMSKI KULTURNI KRAJOLIK

Izgled romskih naselja, odnosno romski kulturni pejzaž bitan je element na kojem počiva percepcija većinskog stanovništva spram romske manjine. Kako ističe Zupančić, „Romske su zajednice danas pretežito lokalizirane, relativno trajne glede naseljenosti u prostoru, stihijskog nastanka, često anarhičnog izgleda te komunalno neuređene. To su već elementi koji povećavaju s okolnim stanovništvom niz napetih situacija, među njima također pežorativizaciju romskih naselja i njihovih stanovnika“ (Zupančić, 2003, 111). Romska nacionalna manjina posjeduje drugačije prostorne norme, odnosno ima drugačiji sustav vrednovanja prostora u odnosu na većinsko stanovništvo što pridonosi međusobnom neprihvatanju i otežanoj integraciji. Prostorne strukture romskog kulturnog pejzaža mogu utjecati na socijalnu interakciju naglašavajući međusobne društvene podjele između Roma i većinskog stanovništva. Prostor, stoga, predstavlja sastavni dio marginalnog statusa Roma kojeg „članovi većinskog društva zaobilaze zbog toga što se čine prijetećima – strah od Drugog postaje strah od prostora“ (Sibley, 1992, 112).

Izgled romskog kulturnog pejzaža, ali još više značenje koje on sa sobom nosi kao rezultat socioprostornih struktura i procesa ne korespondira s prostornim normama i sustavom vrijednosti većinskog stanovništva. Razumijevanje uvjeta nastanka i transformacije romskog kulturnog pejzaža vrlo je važan čimbenik u rasvjetljavanju socijalnih odnosa dviju vrijednosno suprotstavljenih kultura: većinske hrvatske i manjinske romske koje paralelno egzistiraju u socijalnom prostoru Međimurske županije i Republike Hrvatske.

3.1. Romska naselja u Međimurskoj županiji

3.1.1. Definicija i klasifikacija romskih naselja u Međimurskoj županiji

S ciljem izbjegavanja pojmovnih nedoumica, potrebno je detaljnije definirati značenje izraza „romsko naselje“. Zupančić (2007) ističe da je rasvjetljavanje pojma „romsko naselje“ nastalo potrebom definiranja skupine stambenih jedinica naseljenih isključivo romskim stanovništvom. U tom smislu, za potrebe ovoga rada, pod navedenim pojmom „romsko naselje“ smatra se, dakle, prvenstveno skupina stambenih jedinica naseljenih romskim stanovništvom. Jedan od dodatnih kriterija je da su takove stambene jedinice prostorno koncentrirane, odnosno da je njihov smještaj obilježen prostornim kontinuumom. Dodatno obilježje kojim se romska naselja izdvajaju jest i njihova prostorna izdvojenost od dijelova naselja s većinskim stanovništvom. Za potrebe razlikovanja „romskih naselja“ od pojedinačnih romskih stambenih jedinica koje eventualno zadovoljavaju dosad nabrojane kriterije, donju granicu broja stanovnika moguće je postaviti na 20 osoba u minimalno 3 stambene jedinice, odnosno odvojenih kućanstava. Dakle, bez obzira na postojeći formalni administrativno-teritorijalni ustroj, pojam „romsko naselje“ predstavlja niz koncentriranih stambenih objekata (barem 3) s minimalno 20 osoba romske nacionalnosti prostorno izdvojenih od naselja ili dijelova naselja s većinskim stanovništvom. Sva romska naselja posjeduju i specifična strukturno – morfološka i funkcionalna obilježja koja će se detaljnije približiti u nastavku rada.

Kad je riječ o analizi naseljenosti Roma na razini naselja, odnosno utvrđivanju broja stanovnika romskih naselja, osnovni problem s kojim se svaki istraživač romske problematike susreće jest nepostojanje, odnosno neobjavljivanje podataka o nacionalnoj strukturi stanovništva na razini naselja. Ipak, popisni podaci o nacionalnom sastavu stanovništva objavljeni na razini gradova i općina posredno mogu poslužiti za utvrđivanje broja stanovnika pojedinih romskih naselja uz, naravno, nezaobilazno kombiniranje s podacima dobivenima terenskim istraživanjem.

U slučaju dva romska naselja, Paraga i Piškorovca, vrlo je lako bilo utvrditi broj romskih stanovnika. Navedena dva naselja su samostalna administrativna naselja te popisom utvrđeni ukupni broj stanovnika ujedno predstavlja i ukupan broj romskih stanovnika. Terenskim je istraživanjem uz pomoć istraživačkog razgovora dodatno utvrđeno da u navedenim naseljima isključivo žive predstavnici romske nacionalne manjine.

Kod utvrđivanja broja stanovnika određenih romskih naselja olakotna je okolnost što se pojedine općine sastoje od samo jednog naselja u sklopu kojeg postoji i romski dio. Kod takvih

je slučajeva vrlo jednostavno popisom utvrđene podatke nacionalnog sastava za određenu općinu primijeniti na razinu jedinog naselja takve općine.

U drugom slučaju olakotna okolnost pri utvrđivanju broja stanovnika pojedinih romskih naselja leži u činjenici da većina gradova i općina ako i ima u svojem sastavu romsko naselje, riječ je o postojanju samo jednog romskog naselja. I u takvim je slučajevima relativno lako popisne podatke s razine grada/općine preslikati na razinu naselja, naravno pod uvjetom terenskog istraživanja i utvrđivanja nepostojanja Roma u drugim naseljima takvih jedinica lokalne samouprave.

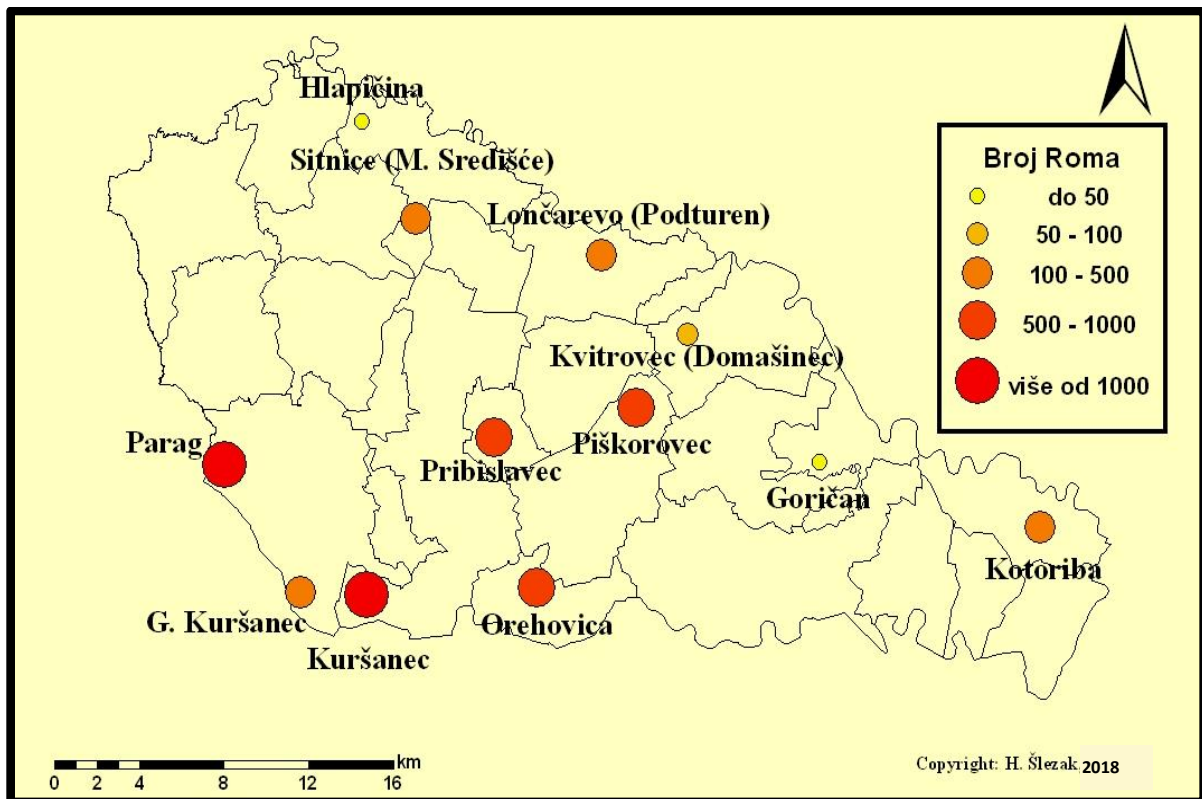
Metodološki je najzahtjevnije utvrditi stvaran broj stanovnika romskog naselja Kuršanec koje se nalazi u administrativnom sastavu Grada Čakovca. Opet, i za to naselje postoje alternativni izvori podataka, a riječ je o terenskim istraživanjima koje je autor samostalno proveo 2009. i u sklopu prije navedenoga UNDP projekta 2013. tijekom kojih je obuhvaćeno svo stanovništvo navedenoga naselja.

Određen izazov predstavljalo je utvrditi broj stanovnika romskog naselja u Gornjem Kuršancu koje je u sastavu najveće međimurske općine Nedelišće. Problem je u navedenom slučaju predstavljala činjenica da se Romi u navedenoj općini nalaze u dva odvojena romska naselja, ali i da određen broj Roma integrirano živi i u drugim naseljima s većinskim stanovništvom. U navedenom je slučaju broj stanovnika utvrđen terenskim istraživanjem autora uz pomoć dijela stanovnika navedenoga naselja tijekom kojega je izvršeno prebrojavanje ukupnoga broja stanovnika predmetnoga romskoga naselja.

U Međimurskoj županiji postoji četrnaest naselja s većom koncentracijom romskog stanovništva. U dva od navedenih četrnaest, u Trnovcu i Donjem Vidovcu, Romi žive integrirano s većinskim stanovništvom. U oba navedena naselja živi po 30-ak pripadnika romske nacionalne manjine integrirano u naselju s većinskim stanovništvom. Prema prije navedenim kriterijima, prostor naseljen Romima u navedena dva naselja ne može se smatrati romskim naseljima. Ostalih 12 lokaliteta većeg broja okupljenih stambenih jedinica naseljenih isključivo romskim stanovništvom i prostorno izdvojenih od većinskog stanovništva, moguće je obuhvatiti pojmom „romsko naselje“ (sl. 12). Iako vrlo različiti svojom veličinom i brojem stanovnika, navedeni lokaliteti odražavaju sve karakteristične posebnosti romskih naselja.

Šlezak (2009b) ističe da su lokaliteti naseljeni Romima posljedica „segregacijskih i diskriminacijskih odnosa tijekom čitave povijesti Roma na tlu Europe. Ni u prostoru Međimurja Romi nisu bili prihvaćeni tijekom svog naseljavanja krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Naseljavali su se izvan tada postojećih naselja. Ta mjesta njihova naseljavanja s vremenom su se razvila u prava naselja, koja su danas administrativno povezana s obližnjim naseljima s

hrvatskom većinom. Zbog visokoga prirodnog prirasta romski dijelovi naselja u nekim su slučajevima brojem stanovnika nadišli hrvatske dijelove. Primjer je romski dio naselja u Kuršancu, gdje Romi danas čine više od dvije trećine ukupnog stanovništva. Od samih početaka naseljavanja Roma prisutna je, dakle, etnička polarizacija naselja, odnosno prostorna segregacija, koja se održala do današnjih dana“ (Šlezak, 2009b, 78).

Sl. 12. Romska naselja u Međimurskoj županiji

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013., Ured državne uprave u Međimurskoj županiji

Zupančić (2012) u svojem radu u kojemu analizira romska naselja u Sloveniji prepoznaje šest faza njihovoga prostornoga i socijalnoga razvoja. S obzirom na prostornu blizinu, mnoga zajednička obilježja romskih etničkih skupina, ali i donedavnog jednakog odnosa državnih vlasti prema problemu romskih naselja s obzirom da je Slovenija bila u zajedničkoj državi s Hrvatskom, navedene se faze mogu primijeniti i prepoznati na primjeru romskih naselja i u Međimurskoj županiji:

- Nomadska i polunomadska faza prije stalnog naseljavanja
- Faza stalnog naseljavanja
- Faza prvih strukturnih promjena u romskim naseljima
- Faza intenzivnoga infrastrukturnoga razvoja

- Faza uspostavljanja legalnosti i sanacije
- Faza strukturne i funkcijske integracije

Važno je napomenuti da se navedene faze ne moraju sve odvijati navedenim redom, već se neke faze mogu i preskakati. Jednako tako, moguće je odvijanje i više navedenih faza istovremeno.

Prve tri predložene faze romska su naselja u Međimurju završila. Trenutno se u njima odvijaju procesi koje bismo mogli svrstati u posljednje tri faze. Intenzitet pojedinih procesa različit je u pojedinim naseljima. U nekima je upravo u tijeku ili je završena faza intenzivnoga infrastrukturnoga razvoja, dok je u drugima uznapredovala faza legalizacije naselja. Neka naselja zakoračila su razvojnim procesima i u fazu strukturne i funkcionalne integracije.

Romska naselja međusobno se razlikuju prema svojem administrativnom statusu temeljem kojega se mogu izdvojiti dva tipa romskih naselja:

- a) Samostalna romska naselja
- b) Romska naselja u sklopu naselja s većinskim stanovništvom.

Parag i Piškorovec jedina su dva administrativno samostalna naselja u kojima žive isključivo pripadnici romske nacionalne manjine. Osamostalila su se 2005. godine. Parag se izdvojio iz naselja Trnovec u općini Nedelišće, a Piškorovec iz naselja Držimurec u općini Mala Subotica. Ostalih deset romskih naselja sastavni su dijelovi administrativnih naselja u kojima živi većinsko stanovništvo (tab. 7).

Većina romskih naselja nosi ime administrativnih naselja kojima pripadaju. Jedan dio romskih naselja, pak, nosi naziv lokalnih toponima prisutnih u prostoru gdje su sama naselja smještena. To je slučaj kod naselja Kvitrovec koji označava lokalni toponim izdvojenog dijela naselja Domašinec (sl. 18). Jedan dio romske zajednice, pogotovo stanovnici Kotoribe, za ovo naselje koriste iskrivljeni izraz „Viktorovec“. U novije vrijeme sve se više koristi i naziv „Domašinec“ prema administrativnom naselju kojemu romsko naselje pripada.

Tab. 7. Administrativna pripadnost, geografske koordinate i procjena broja stanovnika romskih naselja u Međimurskoj županiji sredinom 2018.

Romsko naselje	Administrativno naselje	Grad / općina	Geografske koordinate	Broj stanovnika ⁶
Parag	Parag	Nedelišće	46°22'43" N 16°18'34" E	1562
Piškovec	Piškovec	Mala Subotica	46°25'09" N 16°34'37" E	884
Goričan	Goričan	Goričan	46°23'20" N 16°40'30" E	50
Kuršanec	Kuršanec	Čakovec	46°20'15" N 16°23'29" E	1387
Gornji Kuršanec	Gornji Kuršanec	Nedelišće	46°19'27" N 16°21'45" E	104
Pribislavec	Pribislavec	Pribislavec	46°23'05" N 16°29'00" E	817
Orehovica	Orehovica	Orehovica	46°19'10" N 16°30'12" E	646
Kotoriba	Kotoriba	Kotoriba	46°21'03" N 16°48'17" E	421
Sitnice	Mursko Središće	Mursko Središće	46°29'35" N 16°25'32" E	407
Hlapičina	Hlapičina	Mursko Središće	46°31'34" N 16°23'30" E	45
Lončarevo	Podturen	Podturen	46°28'00" N 16°31'39" E	261
Kvitrovec	Domašinec	Domašinec	46°25'26" N 16°35'41" E	131

Izvor: Terensko istraživanje 2013., 2017., Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., statističko izvješće 1469., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013., Ured državne uprave u Međimurskoj županiji

Slična je situacija s naseljem Lončarevo koje nosi ime lokalnog toponima unutar administrativnih granica naselja Podturen. Za navedeno naselje unutar romske zajednice rjeđe se koristi i lokalni toponim „Matekovec“ koji predstavlja mali izdvojeni dio naselja Podturen naseljen većinskim stanovništvom smješten zapadno od samog romskog naselja (sl. 19). Sitnice također predstavljaju toponim povezan s prostorom u kojem se smjestilo romsko naselje unutar administrativnog grada Mursko Središće (sl. 24). Štoviše, na ulazu u navedeno romsko naselje

⁶ Procjena broja stanovnika sredinom 2018. temeljena je na popisnim podacima, podacima jedinica lokalne samouprave, terenskom istraživanju i podacima matičnih ureda o broju rođenih i umrlih pripadnika romske nacionalne manjine u pojedinim naseljima.

uz prometnicu koja vodi od Čakovca prema Murskom Središću postoji službena ploča koja označava imena naselja s natpisom „Sitnice“ iako nemaju administrativni status naselja. I za neka druga romska naselja u razgovornom jeziku često se koriste lokalni toponimi koji se, ipak, nisu toliko uvriježili i nisu opće prihvaćeni kao u tablici 7 navedena imena naselja. To je, primjerice, slučaj s romskim naseljem Kuršanec koje se zna nazivati „Kuršanski Lug“ prema lokalnom toponimu na mjestu kojeg se naselje nalazi. Ponekad se u razgovornom jeziku zna čuti i skraćeni oblik „Lug“. Unutar romske zajednice za naselje Piškorovec često se koristi i toponim „Škarje“.

Romska naselja moguće je razlikovati i prema svojem prostornom položaju u odnosu na naselja ili dijelove naselja s većinskim stanovništvom. U tom smislu mogu se izdvojiti:

- a) Prostorno izdvojena romska naselja
- b) Romska naselja u rubnim dijelovima naselja s većinskim stanovništvom.

Prema ovoj podjeli moguće je izdvojiti 9 romskih naselja koja su prostorno izdvojena od naselja ili dijelova naselja s većinskim stanovništvom. Riječ je o dva administrativno samostalna romska naselja, Paragu i Piškorovcu, i romskim naseljima Kotoriba, Kuršanec, Orehovica, Gornji Kuršanec, Sitnice, Hlapičina i Lončarevo. Navedenih devet naselja fizički je izdvojeno u odnosu na naselja ili dijelove naselja s većinskim stanovništvom. Tri ostala naselja, Goričan, Pribislavec i Kvitrovec predstavljaju rubne dijelove naselja s većinskim stanovništvom bez izražene prostorne izdvojenosti. Vizualna potkrepa navedene klasifikacije uočljiva je na satelitskim snimkama romskih naselja (sl. 13. – sl. 24).

S obzirom da najveći dio pripadnika romske nacionalne manjine živi u navedenih dvanaest romskih naselja, kao nadopuna prethodne analitičke cjeline, vrlo je uočljiva prostorna odvojenost, odnosno prostorna segregacija romskih naselja od hrvatskih naselja ili dijelova naselja s većinskim stanovništvom kojima romska naselja administrativno pripadaju.

Kao što ističe Zupančić (2014), „predmet geografskog proučavanja romskih naselja je ponajprije lokacija romskoga naselja: u odnosu na ostatak sustava naseljenosti, odnos prema elementima okoliša i slično“ (Zupančić, 2014, 24). U tom smislu Šlezak (2010b) ističe određene lokacijske faktore smještaja romskih naselja. Navodi da se većina romskih naselja nalazi uz riječne tokove Drave i Mure, odnosno u prostoru nekadašnjih riječnih terasa i naplavnih ravnica navedenih dviju rijeka koje omeđuju Međimurje. Kao zaključak ističe da su se „Romi blizu riječnih tokova Drave i Mure u najvećoj mjeri naseljavali zbog obilja šumske vegetacije u tom prostoru. Naime, sve donedavno, glavni izvor prihoda ovdašnjih Roma bila je izrada drvenih korita i ostalih drvenih kućnih potrepština kojima su opsluživali lokalno hrvatsko stanovništvo. Blizina izvora sirovine za izradu navedenih proizvoda u obliku šuma vrbe i topole uz riječne

tokove ističe se kao glavni faktor smještaja većine romskih naselja u Međimurju“ (Šlezak, 2010b, 46). Osim Drave i Mure, u Međimurju postoji i jedan manji vodotok, rječica Trnava uz koju su nekad također rasle šume s dovoljno sirovine za proizvodnju korita. Dva romska naselja, Pribislavec i Piškorovec, smjestila su se upravo uz navedeni vodotok. Dio nekadašnjih šuma uz naselje Piškorovec očuvan je sve do danas. Navedeni smještaj međimurskih romskih naselja korespondira sa zaključkom Sorescu Marinković (2006) koja navodi postojanje bajaškog prostornog kontinuuma uz rijeku Dravu. Ovdje je, međutim, očito da su Romi naseljavajući ovaj prostor u XIX. stoljeću razdvojili se na ušću Mure u Dravu gdje je dio njih prema sjeverozapadu nastavio pratiti tok Drave, a dio tok Mure.

Sl. 13. Izdvojenost romskog dijela naselja Goričan, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 14. Izdvojenost romskog dijela naselja Gornji Kuršanec, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 15. Izdvojenost romskog dijela naselja Hlapičina, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 16. Izdvojenost romskog dijela naselja Kotoriba, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

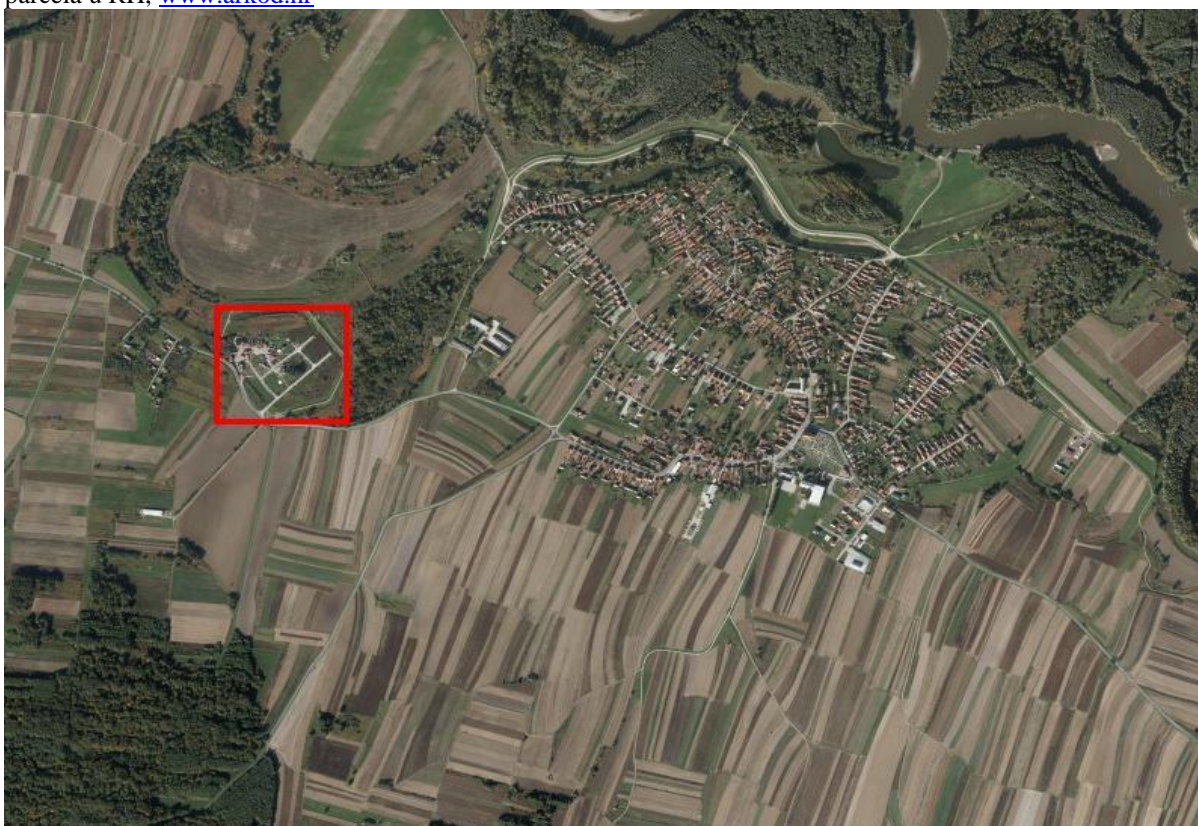
Sl. 17. Izdvojenost romskog dijela naselja Kuršanec, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 18. Izdvojenost romskog naselja Kvitrovec od naselja Domašinec, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 19. Izdvojenost romskog naselja Lončarevo od naselja Podturen, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 20. Izdvojenost romskog dijela naselja Orehovica, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

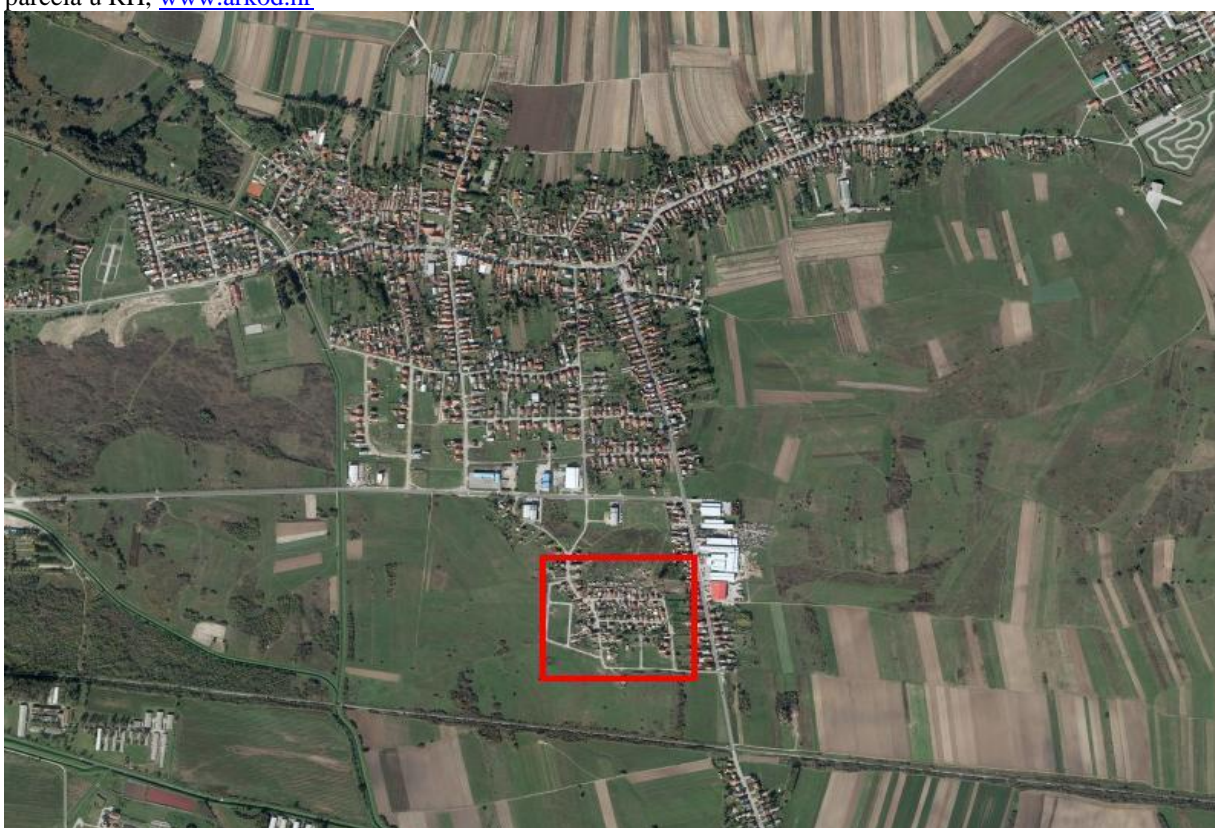

Sl. 21. Odvojenost romskog naselja Parag od naselja Trnovec s većinskim stanovništvom, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 22. Odvojenost romskog naselja Piškorovec od naselja Držimurec s većinskim stanovništvom, stanje 2014.
Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 23. Izdvojenost romskog dijela naselja Pribislavec, stanje 2014.
Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 24. Izdvojenost romskog naselja Sitnice od grada Mursko Središće, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Iako danas postoji dvanaest romskih naselja, do prije 20-ak godina postojalo je još jedno romsko naselje u Međimurju na prostoru općine Donja Dubrava (Ignac, 1996). Naselje je bilo smješteno u poplavnoj zoni rijeke Drave koja je periodično znala poplaviti cijelo naselje. Zbog loših životnih uvjeta lokalne su vlasti potakle preseljenje tadašnjih 70-ak stanovnika pomažući im u rješavanju stambenog pitanja. Većina stanovnika navedenog nekadašnjeg naselja preselila je južno od Drave u Podravinu.

Brojem stanovnika u Međimurskoj županiji ističu se dva romska naselja s preko tisuću stanovnika. To su naselje Parag u općini Nedelišće i naselje Kuršanec u sastavu Grada Čakovca.

Parag je prvo samostalno naselje s isključivo romskim stanovništvom. Naime, 2005. Parag se kao naselje osamostalilo, odnosno odvojilo od naselja Trnovec (sl. 21). U njemu živi više od petine svih Roma u Međimurskoj županiji.

Drugo brojem stanovnika najveće romsko naselje je Kuršanec. Navedeno naselje dijelom je istoimenog naselja s većinskim stanovništvom od kojega je prostorno odvojeno (sl. 17). Administrativno pripada Gradu Čakovcu od kojeg je udaljeno oko 9 kilometara. U njemu prebiva oko 20% svih Roma u Međimurskoj županiji.

U kategoriji 500-1000 stanovnika nalaze se tri romska naselja: Piškorovec, Orehovica i Pribislavec. Piškorovec je uz prije navedeni Parag drugo od dva samostalna administrativna naselja u Međimurskoj županiji u kojima žive isključivo predstavnici romske nacionalne manjine.

Naselje Pribislavec spada u skupinu naselja koja predstavljaju etnički homogeni dio naselja s većinskim stanovništvom. Nekada je i ono bilo prostorno odvojeno od ostatka naselja Pribislavec, međutim širenjem prvenstveno poslovne zone prema jugu došlo je do prostornog približavanja i srašćivanja romskog dijela s ostatkom naselja (sl. 23).

Orehovica je brojem stanovnika peto romsko naselje u Međimurskoj županiji. Smješteno je u istoimenoj općini i naselju u neposrednoj blizini objekta hidrocentrale „Čakovec“ (sl. 20). Spada u kategoriju prostorno odvojenih romskih naselja.

Pet romskih naselja svrstava se u kategoriju od 100 do 500 stanovnika: Kotoriba, Podturen, Gornji Kuršanec, Kvitrovec i Sitnice.

Kotoriba predstavlja relativno mlado romsko naselje. Naime, iako su Romi ondje dugo prisutni, sadašnje romsko naselje planski je izgrađeno 80-ih godina 20. stoljeća zbog potrebe preseljenja Roma sa stare lokacije romskog naselja gdje je nikla poduzetnička zona. Veći dio stambenih objekata u sadašnjem romskom naselju tipske je gradnje koja je u vrijeme preseljenja potpomognuta iz lokalnog proračuna.

Podturen predstavlja romsko naselje koje se nalazi na samoj državnoj granici sa Slovenijom. Štoviše, upravo u tom dijelu postoji i sporan detalj državne granice koja, prema nekim izvorima, slijedeći stari tok rijeke Mure, smješta samo romsko naselje u prostor susjedne Slovenije iako s njom ne postoje u tom dijelu Međimurja baš nikakve prometne veze (sl. 19).

Sitnice su romsko naselje u sastavu Grada Mursko Središće. Smješteno je uz samu državnu cestu koja povezuje Čakovec sa Murskim Središćem i Slovenijom. Ovo naselje svojim smještajem oduvijek gravitira Murskom Središću, iako je svojevremeno pripadalo Općini Selnica. Navedeni detalj valja imati na umu kod interpretacije popisnih podataka 2001. i 2011. jer su se administrativne promjene dogodile između navedenih popisnih godina.

Gornji Kuršanec drugo je romsko naselje u sastavu općine Nedelišće. Nalazi se u naselju Gornji Kuršanec u neposrednoj blizini rijeke Drave i početka akumulacijskog Varaždinskog jezera (sl. 14). U njemu živi stotinjak pripadnika romske nacionalne manjine. Ovdje valja napomenuti da u istoimenom naselju, no integrirano u dijelu s većinskim stanovništvom živi značajniji broj Roma, njih gotovo 40-ak.

Za romsko naselje Kvitrovec u sastavu općine i naselja Domašinec sa stotinjak stanovnika, Šlezak (2010b) navodi da je riječ o slijepoj ulici na kraju istoimenog naselja u

neposrednoj blizini jezera nastalog eksploatacijom šljunka. Svojim postankom riječ je o mladom naselju. „Riječ je zapravo o lokaciji gdje je bila smještena samo jedna romska obitelj. Kasnije je zbog ženidbe njenih članova i osnivanja vlastitih obitelji uz stalno prisutne visoke stope rodnosti došlo do povećanja broja stanovnika na navedenoj lokaciji. Vrlo je vjerojatno da je sličan scenarij bio i u mnogim drugim romskim naseljima potpomognut doseljavanjem bližih i daljih rođaka čime su prvotne lokacije s neznatnim brojem stambenih objekata prerasle u romska naselja s prepoznatljivim strukturnim i fizionomskim obilježjima“ (Šlezak, 2010b, 44).

Goričan i Hlapičina predstavljaju brojem stanovnika najmanja romska naselja. Oba su svojim smještajem etnički homogeni rubni dijelovi naselja s većinskim stanovništvom. U Goričanu živi 50-ak Roma, a u Hlapičini 40-ak.

3.1.2. Romski etnički arhipelag

Predočena obilježja naseljenosti Roma korespondiraju s predloženim dijagnostičkim elementima etničkog arhipelaga kojeg predlaže Conzen (1993). Na primjeru Sjedinjenih Država Conzen prepoznaje visoko lokalizirane i osebujne etničke pejzaže stvorene doslovno stotinama različitih etničkih grupa u ruralnim i urbanim dijelovima zemlje. Zamišljeni kao „etnički otoci“, takve etničke regije prostorno su kompaktne – četvrti u urbanim sredinama, gradu ili mjestu u ruralnim područjima – i izlažu upadljiva obilježja pejzaža. U njihovom detektiranju navodi nekoliko osnovnih dijagnostičkih obilježja:

- Lokalizirana etnički i rasno različita naselja (ruralna ili urbana)
- Prostorna kompaktnost
- Jak, lokaliziran etnički pejzažni otisak
- Različit osjećaj zajedništva
- Različit osjećaj pripadnosti prostoru

Romska naselja svojim obilježjima predstavljaju upravo takve etničke otoke. Dosadašnja analiza romske naseljenosti utvrdila je postojanje prostorno segregiranih romskih naselja koja zadovoljavaju navedena dijagnostička obilježja. Rezultati ukazuju na prepoznatljiv lokalni etnički pejzaž romskih naselja koji ih diferencira u odnosu na dominantan pejzaž većinskog stanovništva. Prostorno kompaktna, etnički lokalizirana romska naselja s posebnim pejzažnim obilježjima čiji stanovnici posjeduju i njeguju vlastiti socijalno-prostorni identitet predstavljaju socio-prostorne etničke otoke u nacionalno dominantno hrvatskom prostoru Međimurja. Svako pojedino romsko naselje svojim specifičnostima izdvaja se kao zaseban

etnički otok. S obzirom na to da je u Međimurskoj županiji više takvih romskih etničkih otoka koji su međusobni vrlo slični prema svojim obilježjima, možemo govoriti o međimurskom romskom etničkom arhipelagu ili otočju. U tom smislu moguće je uvjetno govoriti i o „romskoj regiji“ na temelju broja, koncentracije i niza obilježja naseljenosti romskog stanovništva.

Izvan Međimurske županije također je moguće pronaći određen broj romskih etničkih otoka, odnosno naselja koja su svojim obilježjima vrlo slična istraženim primjerima u Međimurskoj županiji. Određen broj romskih naselja u Hrvatskoj nalazi se duž desne obale rijeke Drave (Strmec kraj Varaždina, Sv. Đurđ kraj Ludbrega, Drnje kraj Koprivnice, Đurđevac), u Baranji (Darda), Posavini (Sisak, Kutina, Slavonski Brod). Velik broj Roma živi i u Gradu Zagrebu gdje njihov određen broj živi koncentrirano u istočnom rubnom dijelu grada (Kozari Bok). Romska naselja postoje i u Istri (Vodnjan), Rijeci, Gorskom kotaru (Brod na Kupu, Delnice), te u okolici Karlovca. Dok je na razini cijele Hrvatske uglavnom riječ o pojedinačnim naseljima, međusobno znatno udaljenima jednih od drugih, u Međimurskoj županiji postoji izražena koncentracija lokaliteta naseljenih Romima. No, svi navedeni lokaliteti naseljeni Romima otkrivaju vrlo slična obilježja. Oblik naseljenosti, prostorna segregacija, specifičan pejzažni otisak romskih naselja i način života samo su neka od najistaknutijih zajedničkih značajki. Stoga detaljno istraženi prostorni odnosi i obrasci suživota Roma i većinskog stanovništva u Međimurskoj županiji mogu poslužiti kao primjer razumijevanja otežane integracije Romske nacionalne manjine u cijeloj Republici Hrvatskoj.

3.2. Morfološka obilježja romskih naselja

Rogić (2005) izdvaja tri osnovna čimbenika koji su utjecali na fizionomiju romskih naselja. Kao prvi čimbenik ističe nebrigu za okoliš naselja kao ostatak tradicije svojstvene nomadskom kretanju. Drugi čimbenik je siromaštvo, a treći „divlja“ gradnja koja podrazumijeva i nelegalnost gradnje i nepoštivanje osnovnih građevinskih normi glede materijala gradnje, funkcionalnosti i pristupa osnovnoj infrastrukturi. U fizionomskom smislu ističe sličnost svih romskih naselja u Hrvatskoj, bez obzira na njihov smještaj u urbanim ili ruralnim sredinama.

U svojem radu Šlezak navodi da je „naseljenost nepravilnog zbijenog tipa obilježje svojstveno većini romskih naselja u Međimurskoj županiji. Nepravilnost se očituje u nepostojanju zemljišne parcelacije i divljoj, neplanskoj izgradnji objekata unutar naselja. Sva starija romska naselja imaju središnje dijelove bez ikakvog reda i pravila u prostornom rasporedu izgrađenih objekata“ (Šlezak, 2010b, 124). Karakterističnost takvog tipa naseljenosti očituje se u velikom broju površinom malih objekata na ograničenom prostoru. Kod većine današnjih romskih naselja u njihovim središnjim dijelovima koji predstavljaju jezgru razvoja naselja moguće je vidjeti i prepoznati takve dijelove stihijske gradnje koja je, na neki način i logična posljedica činjenice da je najveći dio romskih naselja izgrađen na državnom ili gradskom, odnosno općinskom zemljištu uz neriješene imovinsko pravne odnose. U tom smislu Zupančić dobro zaključuje da zbog činjenice da Romi nisu raspolagali zemljišnim posjedom, domaćim životinjama i drugim materijalnim dobrima gospodarskog značaja, izgradnja objekata i prostorni razvoj naselja nisu uzimali u obzir mogućnosti budućeg gospodarskog razvoja (Zupančić, 2007).

Najuočljiviji primjeri navedenih obilježja prisutni su u najvećim romskim naseljima u Međimurju: Paragu (sl. 25) i Kuršancu (Sl. 26). Na predočenim satelitskim snimkama vrlo su uočljivi stariji dijelovi neplanske stihijske gradnje. U ostalim naseljima takvi dijelovi naselja teže su uočljivi zbog same veličine naselja, odnosno manjeg broja objekata građenih na opisani način.

Na satelitskoj snimci naselja Parag uočava se koncentracija velikog broja malih objekata na skučenom prostoru u sjeverozapadnom, starijem dijelu naselja koji su izgrađeni u prvoj, neplanskoj fazi razvoja naselja. Kao što navodi Šlezak, „stihijska izgradnja i improvizacija imale su odlučujuću ulogu u morfološkom oblikovanju tog dijela naselja“ (Šlezak, 2010b, 125-126).

U jugoistočnom dijelu naselja može se uočiti nešto veći stupanj prostorne uređenosti. Moguće je zamijetiti pravilniji raspored objekata duž ulica koje su jasno uočljive na predočenoj snimci. Uočavaju se i novootvorene ulice kao priprema budećem daljnjem prostornom razvoju naselja.

Sl. 25. Romsko naselje Parag, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Vrlo je slična situacija u Kuršancu (sl. 26) u kojem se uočava središnji stari dio naselja u kojem dominiraju manji, bez reda raštrkani objekti. Ipak, uočava se i prostorni odraz činjenice da se unazad nekoliko godina pokušava uvesti reda u razvoj romskih naselja. U zapadnom dijelu naselja uočljive su dvije planski izgrađene ulice s provedenom parcelacijom (sl. 28). Uspoređujući plan romskog naselja Kuršanec iz 2009. (sl. 27) i satelitsku snimku naselja iz 2012. godine (sl. 26) uočava se intenzitet širenja naselja gradnjom novih stambenih objekata u istočnom dijelu gdje je planom prostornog uređenja predviđeno otvaranje dviju novih ulica s 50-ak novih gradilišta.

Sl. 26. Romsko naselje Kuršanec, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 27. Plan romskog naselja Kuršanec iz 2009. godine

Izvor: Područni ured za katastar Čakovec

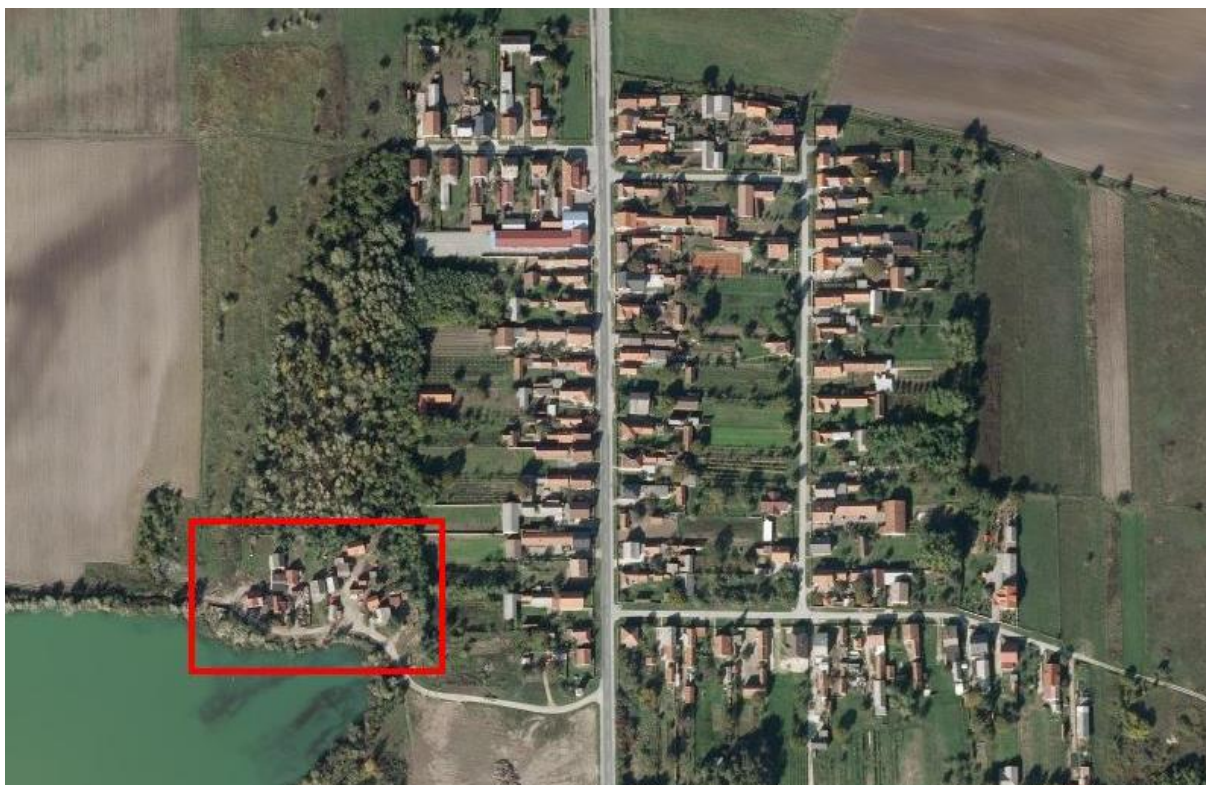
Sl. 28. Planski izgrađen dio romskog naselja Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Vrlo ilustrativan primjer očigledne morfološke različitosti romskih naselja od onih naseljenih većinskim stanovništvom vidljiv je na primjeru satelitske snimke romskog naselja Kvitrovec (sl. 29). Iako je riječ o brojem stanovnika malom romskom naselju (100 st. 2011. g), s manjim brojem stambenih objekata, vrlo je uočljiva razlika u načinu gradnje, odnosno prostornom (ne)uređenju neplanski građenog romskog dijela i planski izgrađenoga naselja Domašinec s većinskim stanovništvom (sl. 30). Upravo navedena uočljivost i prepoznatljivost prostorno neuređenih romskih naselja predstavlja jedan od čimbenika percepcije prostora naseljenog Romima kao prijetećeg (Sibley, 1992.).

Sl. 29. Romsko naselje Kvitrovec, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 30. Razlika u prostornom uređenju romskog naselja Kvitrovec i naselja Domašinec s većinskim stanovništvom, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Romsko naselje u Kotoribi predstavlja tip planski građenih naselja. Kao što je već ranije u radu spomenuto, navedeno je naselje izgrađeno prije četrdesetak godina planskim preseljenjem s bivše lokacije romskog naselja koje je pretvoreno u poslovnu zonu. Na satelitskoj snimci lako je uočljiva planska struktura naselja oblika trokrake zvijezde (sl. 31). U tom osnovnom dijelu naselja kuće su uglavnom tipske gradnje (sl. 32). No, istovremeno je moguće uočiti veći broj raštrkanih objekata izvan osnovne strukture triju glavnih ulica. Očito je prilikom planske izgradnje naselja i preseljenja romskog stanovništva zanemarena potreba osiguravanja zemljišta i infrastrukturne pripreme za prostorno širenje naselja koje se, zbog nepripremljenosti, nastavilo stihijski odvijati.

Sl. 31. Romsko naselje Kotoriba, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 32. Tipski objekti u romskom naselju u Kotoribi
Foto. H. Šlezak, 2009.

Određen dio romskih naselja je posljednjih nekoliko godina prostorno-planski uređen zahvaljujući sredstvima europskih predpristupnih fondova i strukturnim fondovima Europske unije. U svim naseljima obuhvaćenima projektima komunalnog i infrastrukturnog uređenja provedena je zemljišna parcelacija i pokrenut postupak legalizacije postojećih objekata. Pristupilo se planskom širenju naselja i stvaranju novih ulica. Noviji dijelovi naselja koji su planski građeni u unaprijed definiranim ulicama s izvedenom parcelacijom pokazuju viši stupanj uređenosti od starijih dijelova naselja. Prostorno – plansko, komunalno i infrastrukturno uređenje zadnjih nekoliko godina obuhvatilo je naselja Orehovica, Lončarevo, Piškorovec, Sitnice i Pribislavec. Na satelitskim snimkama navedenih naselja uočava se uređena prometna infrastruktura s novim ulicama i provedenom parcelizacijom zemljišta (sl. 33. – sl. 39). Time je omogućeno daljnje plansko širenje navedenih naselja koja bi se ionako širila zbog potrebe za novim stambenim prostorom uvjetovane vrlo visokim prirodnim priraštajem romske populacije.

Sl. 33. Infrastrukturna priprema prostornog širenja romskog naselja Orehovica, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 34. Infrastrukturna priprema prostornog širenja romskog naselja Lončarevo, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 35. Infrastrukturna priprema prostornog širenja romskog naselja Piškorovec, stanje 2014.
Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 36. Romsko naselje Piškorovec prije infrastrukturnog uređenja
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 37. Romsko naselje Piškorovec neposredno nakon infrastrukturnog uređenja
Foto: medjimurje.hr

Sl. 38. Infrastrukturna priprema prostornog širenja romskog naselja Pribislavec, stanje 2014.
Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih
parcela u RH, www.arkod.hr

Sl. 39. Infrastrukturna priprema prostornog širenja romskog naselja Sitnice, stanje 2014.

Izvor: Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, ARKOD sustav evidencije zemljišnih parcela u RH, www.arkod.hr

Legalizacija zatečene gradnje započeta je u velikoj većini romskih naselja. U nekom naseljima, nažalost, proces legalizacije nije započeo jer su cijela romska naselja izvan područja predviđenih za gradnju (tab. 8).

Prvi korak bilo je rješavanje imovinsko-pravnih odnosa i provedba parcelacije u romskim naseljima. Formalno-pravno je još uvijek većina romskih naselja izgrađena na državnom, županijskom ili općinskom/gradskom zemljištu. Samo je u nekolicini naselja taj dio posla proveden do kraja na način da su parcele ili darovane ili je omogućen njihov otkup po simboličnoj cijeni. Sam postupak legalizacije pokrenut je u većini naselja gdje je to bilo moguće. Gotovo svi Romi podnijeli su zahtjeve za legalizacijom postojeće gradnje. U većini slučajeva pomoć su im pružile jedinice lokalne samouprave koje su organizirano prikupljale zahtjeve i pomagale prilikom njihovog ispunjavanja. Međutim, velik dio pokrenutih procesa stagnira zbog činjenice da najveći dio Roma ne želi platiti predviđeni komunalni doprinosi jedinicama lokalne samouprave, iako su, kao u primjeru Kuršanca, romska naselja proglašena posebnim zonama komunalnog doprinosa sa simboličnim jediničnim cijenama. Uglavnom očekuju da će se navedeni trošak podmiriti iz državnog ili lokalnih proračuna, odnosno

projekata preko europskih fondova. Ravnaju se prema dosadašnjem iskustvu dobivanja prometne i komunalne infrastrukture u naseljima i besplatne dodjele zemljišnih parcela za izgradnju stambenih objekata.

Upravo navedena situacija jedan je od temeljnih kamena spoticanja međuetničke suradnje i prihvaćanja romske nacionalne manjine. U krizna gospodarska vremena većinsko stanovništvo s neodobravanjem gleda na ogromna financijska sredstva koja se ulažu u pojedina romska naselja. Štoviše, mnoge ljuti brojnost financijskih povlastica koje Romi dobivaju na temelju pripadnosti manjinskoj etničkoj zajednici. Neke od osnovnih su dobivanje besplatnih građevinskih parcela i neplaćanje određenih komunalnih usluga poput odvoza otpada ili HRT pretplate. Ukoliko se Romima omogući financiranje komunalne naknade za legalizaciju objekata iz nekih drugih izvora, to bi vrlo lako mogao biti poticaj drastičnom pogoršanju ionako u posljednje vrijeme narušenih međunacionalnih odnosa. Velik dio većinskog stanovništva morao je posuditi ili kreditno se zadužiti za sredstva namijenjena legalizaciji kako stambenih, tako i gospodarskih objekata koji do sada nisu bili legalizirani. Većinsko stanovništvo priželjkuje ravnopravno upražnjavanje prava, ali i preuzimanje obveza pripadnika romske nacionalne manjine.

Jedno od osnovnih morfoloških obilježja starijih, centralnih dijelova romskih naselja jest velika gustoća izgrađenosti. Kao što je već navedeno, na malom prostoru centralnih dijelova naselja moguće je vidjeti cijeli niz objekata male površinske kvadrature koji gotovo bez ikakvog rasporeda zbijeno stoje jedni uz druge. Takvi objekti najčešće nemaju nikakvog dvorišta već ga dijele s cijelim nizom drugih objekata u vidu zajedničkog prilaznog prostora (sl. 40).

Tab. 8. Pravni status i legaliziranost gradnje u romskim naseljima u Međimurskoj županiji, stanje 2015.

Naselje	Vlasništvo zemljišta	Legaliziranost gradnje
Sitnice	Grad Mursko Središće. Zemljište je parcelirano i ponuđeno stanovnicima na otkup.	Pokrenut postupak legalizacije
Goričan	Republika Hrvatska	Nelegalizirana gradnja
Gornji Kuršanec	Privatno vlasništvo stanovnika	16 nelegalnih objekata. Gradnja izvan građevinskog područja
Hlapičina	Privatno vlasništvo stanovnika	Bez podatka
Kotoriba	Republika Hrvatska, Općina Kotoriba, privatno vlasništvo stanovnika	Nelegalizirana gradnja
Kvitrovec	Republika Hrvatska, Općina Domašinec	Nelegalizirana gradnja, za dio objekata individualno pokrenut postupak legalizacije
Lončarevo	Općina Podturen, djelomično privatne parcele u postupku otkupa	Djelomična legaliziranost. Dio objekata je u postupku legalizacije.
Orehovica	Privatno vlasništvo stanovnika	Većina objekata legalizirana.
Parag	Privatno vlasništvo stanovnika	Većina objekata legalizirana. Sva je gradnja unutar građevinskog područja.
Piškovec	Općina Mala Subotica	Objekti su nelegalizirani. U tijeku je parcelacija.
Pribislavec	Općina Pribislavec (veći dio), fizičke osobe (manji dio).	80% u postupku legalizacije. 20% nelegalizirano i izvan DPU
Kuršanec	Najvećim dijelom R. Hrvatska i Grad Čakovec	Za većinu objekata pokrenut postupak legalizacije. Proces je u zastoju zbog neplaćanja komunalnog doprinosa. Postoji i nova bespravna gradnja koja neće moći biti legalizirana.

Izvor: Jedinice lokalne samouprave u Međimurskoj županiji

Sl. 40. Centralni dio romskog naselja Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Interesantnu činjenicu predstavlja praksa da obitelji napuštaju takve male, skromne stambene objekte u centralnim dijelovima naselja i preseljavaju se u rubne, planski građene nove ulice, no stari objekti uvijek ostaju u stambenoj funkciji jer netko od članova obitelji zaposjeda objekt, zasniva vlastitu obitelj i nastavlja živjeti na isti način i u istom prostoru kao njegovi prethodnici. Razlog tome prvenstveno je materijalne prirode. Svi iole imućniji stanovnici naselja koji si na bilo koji način mogu priuštiti započeti gradnju novoga stambenoga objekta to i čine te se preseljavaju u nove rubne ulice. U središnjim dijelovima naselja u starim objektima ostaje najsiromašniji dio romskoga stanovništva. Navedeni proces koji se događa posljednjih godina predstavlja prostornu stratifikaciju romskog stanovništva temeljenu na financijskim mogućnostima.

Morfološka specifičnost romskih naselja svakako su objekti male kvadrature, često samo s jednom jedinom prostorijom. Iako se najveći dio takvih objekata nalazi u starim, središnjim dijelovima naselja, moguće ih je pronaći i u rubnim, novoizgrađenim dijelovima (sl. 41). Zbog vrlo male platežne moći, dio romskih stanovnika prilikom rješavanja vlastitog stambenog pitanja pribjegava minimalističnim građevinskim zahvatima i gradnji vrlo malih i jednostavnih objekata. Dok je najveći dio objekata čvrste gradnje, moguće je još pronaći

pojedine objekte izgrađene djelomično ili u cijelosti od drva ili drugih priručnih materijala (sl. 42).

Vidljivi trag velikih socijalnih razlika unutar same romske zajednice prepoznaje se u razlikama u stambenoj izgradnji. Dok s jedne strane postoji cijeli niz malih, skromnih i jednostavnih objekata, u romskim je naseljima moguće pronaći i velike obiteljske kuće čija izgradnja i uređenje iziskuju vrlo značajna materijalna sredstva.

Sl. 41. Minijaturan stambeni objekt novijeg datuma izgradnje u naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 42. Drveni stambeni objekt u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 43. Moderan stambeni objekt u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

3.3. Infrastrukturna obilježja romskih naselja

3.3.1. Prometna infrastruktura romskih naselja

Prometna infrastruktura znatno se razlikuje između pojedinih naselja. Iako su donedavno samo dva romska naselja, Kuršanec i Kotoriba imali asfaltirane prometnice, situacija je danas kudikamo bolja zbog prije navedenog infrastrukturnog uređenja određenih naselja. U naseljima u kojima uređenje nije provedeno, još uvijek prevladavaju makadamske prometnice kako na prilaznoj cesti, tako i unutar samog naselja. Za vrijeme kišnog vremena pretvaraju se u blatnu kaljužu što zasigurno dodatno pridonosi higijenskim i zdravstvenim problemima romskih naselja. U naseljima u kojima asfaltne prometnice postoje od ranije, u vrlo su lošem stanju, odnosno nisu obnavljane od vremena kada su izgrađene. U njima problem predstavlja činjenica da su prilikom izgradnje prometnica uređeni samo kolnici bez pješačkih staza, sustava odvodnje oborinskih voda i bez uređenja pristupa stambenim objektima. Izvedeni kolnik na višoj je koti od okolnog stambenim objektima pristupnog prostora. Posljedica toga je da se nakon obilnijih kiša dvorišta pretvaraju u blatnu kaljužu (sl. 44 i 45). Naselja koja su obuhvaćena projektima infrastrukturnog uređenja uz uređene kolnike imaju izgrađene i pješačke staze. Svojom prometnom uređenošću danas nadmašuju dijelove naselja s većinskim stanovništvom kojima pojedina romska naselja administrativno pripadaju.

Sl. 44. Dvorište nakon kiše u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 45. Dvorište nakon kiše u romskom naselju Kuršanec
Foto: K. Oršuš, 2017.

Tab. 9. Prometna infrastruktura romskih naselja u Međimurskoj županiji 2018.

Naselje	Prilazna prometnica	Prometnice unutar naselja
Sitnice	Asfalt	Asfalt
Goričan	Makadam	Makadam
Gornji Kuršanec	Makadam	Makadam
Hlapičina	Asfalt	Makadam
Kotoriba	Asfalt	Asfalt
Kvitrovec	Makadam	Makadam
Lončarevo	Asfalt	Asfalt + pješačka staza
Orehovica	Asfalt	Asfalt
Parag	Asfalt	Asfalt
Piškorovec	Asfalt	Asfalt + pješačka staza
Pribislavec	Asfalt u lošem stanju	Asfalt + pješačka staza
Kuršanec	Asfalt u lošem stanju	Asfalt u lošem stanju

Izvor: Jedinice lokalne samouprave u Međimurskoj županiji, terensko istraživanje 2018.

3.3.2. Infrastrukturalna opskrbljenost romskih naselja

Jedna od osnovnih specifičnosti romskih naselja je i slaba infrastrukturna opskrbljenost, odnosno zaostajanje za infrastrukturnom opskrbljenosti okolnih naselja s većinskim stanovništvom. Vidljiva prisutnost infrastrukturnog zaostajanja kao i u slučaju osnovnih morfoloških obilježja, romska naselja čini prijetećim prostorom u očima većinskog stanovništva. Kulturni pejzaž romskih naselja definiran je, stoga, i vidljivim infrastrukturnim elementima.

Kad se općenito govori o infrastrukturnoj opskrbljenosti romskih naselja važno je istaknuti da gotovo sva romska naselja imaju pristup većini osnovnih elemenata infrastrukture koju imaju i naselja s većinskim stanovništvom (tab. 10).

Tab. 10. Infrastrukturna opskrbljenost romskih naselja u Međimurskoj županiji 2018.

Naselje	Električna energija	Vodovod	Kanalizacija	Plin	Javna rasvjeta	Odvoz otpada
Sitnice	DA	DA	U izgradnji	NE	DA	DA
Goričan	DA	DA	NE	NE	DA	DA
Gornji Kuršanec	DA	NE	NE	NE	DA	DA
Hlapičina	DA	DA	NE	NE	DA	DA
Kotoriba	DA	DA	NE	NE	DA	Ukinut zbog neplaćanja
Kvitrovec	DA	NE	NE	NE	DA	DA, naplata ne funkcionira
Lončarevo	DA	DA	U izgradnji	NE	DA	DA
Orehovica	DA	DA			DA	DA
Parag	DA	DA	NE	NE	DA	DA
Piškovec	DA	DA	NE	NE	DA	Ukinut zbog neplaćanja
Pribislavec	DA	DA	DA	NE	DA	DA
Kuršanec	DA	DA	NE	NE	DA	DA

Izvor: Jedinice lokalne samouprave u Međimurskoj županiji, terensko istraživanje 2018.

Sva romska naselja u Međimurskoj županiji su elektrificirana. Unatoč činjenici da su donedavno gotovo svi objekti unutar romskih naselja bili nelegalno izgrađeni, lokalne su vlasti iznašle način kako omogućiti romskim kućanstvima priključak električne energije. Ipak, prvenstveno zbog financijskog troška uvođenja priključka na distribucijsku mrežu električne energije relativno je mali broj romskih kućanstava s vlastitim priključkom. Jedna od odlika kulturnog pejzaža romskih naselja odnosi se na cijelu šumu žica i kablova kojima se međusobno „posuđuje struja“ (sl. 46). Doslovno kilometri žica unakrsno prolaze naseljem na improviziranim stupovima i nosačima. Interesantna je činjenica da kućanstva koja nemaju vlastiti priključak električne energije spaja se na priključak uglavnom od kućanstava u kojima žive osobe s kojima su rodbinski povezani. Nije nemoguće vidjeti, stoga, kablove koji su dugački i više desetina metara i koji spajaju kućanstva međusobno na različitim i udaljenim dijelovima naselja.

Sl. 46. „Posuđivanje struje“ u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Za razliku od dostupnosti električne energije u svim romskim naseljima, situacija s opskrbom plinom potpuno je drugačija. Iako je plinifikacija provedena u cijeloj Međimurskoj županiji, zaobišla je većinu romskih naselja. Osnovni energent koji se koristi u romskim naseljima jesu drva. Putem Centra za socijalni rad primatelji minimalne zajamčene socijalne naknade imaju pravo i na pomoć za kupovinu drva za ogrjev. Količina drva koju na taj način kućanstva pribave nisu dovoljna za čitavu sezonu grijanja. Nedostajuću količinu brojni

pripadnici romske nacionalne manjine, nažalost, nadoknađuju posezanjem za drvnom masom obližnjih šuma koje su uglavnom u privatnom vlasništvu. Tijekom jeseni i zime svakodnevna je pojava sresti brojne pripadnike romske zajednice kako na biciklima prevoze netom posječena drva (sl. 47). Prema iskazu Policijske uprave Međimurske, tijekom sezone grijanja 2015. godine zabilježeno je čak 237 šumskih krađa na području Međimurske županije. Navedena situacija jedna je od značajnijih prepreka prihvaćanja Roma i kvalitetnijeg suživota s većinskim stanovništvom.

Drvo kao energent koristi se za kuhanje i grijanje. U najvećem dijelu kućanstava jednostavna peć na drva koristi se za obje svrhe. Tijekom ljetnih mjeseci izvan stambenih objekata moguće je vidjeti mnoge takve peći na kojima domaćice pripremaju hranu (sl. 48).

Sl. 47. Pripadnici romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji prevoze drva biciklima

Izvor: Preuzeto s <https://www.vecernji.hr/vijesti/policija-u-sumama-zbog-povecanog-broja-krada-drva-1046805>

Sl. 48. Kuhanje ljeti izvan objekta u romskom naselju Piškorovec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Opskrba pitkom vodom još je jedan od infrastrukturnih elemenata koji imaju svoj vizualni prostorni odraz kao dio kulturnog pejzaža romskih naselja. Iako u većini romskih naselja postoji mogućnost priključenja na vodovodnu mrežu, mali je broj kućanstava koji je tu mogućnost iskoristio. Velika većina romskih kućanstava koriste lako dostupnu podzemnu vodu putem ručnih pumpi (sl. 49) koje je moguće vidjeti u neposrednoj blizini stambenih objekata. Kako su sva romska naselja u Međimurju smještena u njegovom nizinskom dijelu na aluvijalnim naplavinama Drave i Mure, podzemna voda je vrlo lako dostupna u nanosima šljunka svega na 3-4 metra dubine. Investicija u vlastitu pumpu romskim se kućanstvima u vrlo kratkom roku višestruko isplati u vidu besplatnog korištenja podzemne vode.

Sl. 49. Ručna pumpa za vodu u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

U starijim, centralnim dijelovima romskih naselja o kojima je bilo riječi u dijelu koji govori o morfološkim obilježjima, često više okolnih objekata koji dijele zajednički prilazni prostor, odnosno dvorište, dijeli ujedno i jednu zajedničku pumpu kao izvor pitke vode. U novije vrijeme modernizacija ne zaobilazi niti romska naselja. U tom smislu sve je veći broj kućanstava koji podzemnu vodu koriste uz pomoć električnih tlačnih pumpi i organiziraju si samostalan kućni vodovod.

Iako je inače navedena podzemna voda u Međimurju zdravstveno uglavnom ispravna, u romskim naseljima postoji velika opasnost od njenog zagađenja i zdravstvene neispravnosti. To je posljedica činjenice da gotovo sva romska naselja u Međimurskoj županiji nemaju riješen sustav odvodnje i zbrinjavanja otpadnih voda, odnosno nemaju uveden sustav kanalizacije. Dio kućanstava, uglavnom u dijelovima naselja koji su urbano uređeni, fekalne vode imaju riješene sustavom procjednih septičkih jama, dok drugi dio kućanstava ima još uvijek jednostavne poljske toalete. Određen broj kućanstava nema ni na koji način riješeno pitanje prostorije za obavljanje ljudskih fizioloških potreba, nego ih ljudi obavljaju u okolišu naselja. Zbog mogućnosti procjeđivanja fekalnih voda kroz porozne šljunčane nanose i vrlo plitak sloj tla na površini, te mogućnosti miješanja s podzemnom pitkom vodom, velika je opasnost od moguće kontaminacije podzemne vode koju romska kućanstva koriste. Sve značajnijim porastom broja stanovnika romskih naselja, ovaj javnozdravstveni problem postaje sve izraženiji. Uvođenje sustava odvodnje otpadnih i fekalnih voda nameće se kao jedan od prioriteta budućeg infrastrukturnog razvoja romskih naselja. Lončarevo i Pribislavec primjer su naselja koji navedeni problem imaju riješen. Infrastrukturni projekti izgradnje sustava kanalizacije financirani su iz europskih fondova. Navedeni uspješni projekti i izvori financiranja mogu biti putokaz rješavanju opisanih problema i u drugim romskim naseljima.

3.3.3. Kvaliteta stambenog prostora

Obilježja stambenog prostora vrlo su dobar pokazatelj načina i kvalitete življenja romske zajednice. Ujedno, sama veličina stambenog objekta, način izgradnje, korišteni materijali vidljiv su i prepoznatljiv element kulturnog pejzaža romskih naselja. Osnovna fizionomija romskih naselja određena je prvenstveno izgrađenim objektima. (Ne)poštivanje određenih prostorno-planskih, komunalnih i građevinskih normi u romskim naseljima pejzažni su element koji uvelike pridonosi prepoznatljivosti romskog načina života. Ujedno ukazuje na sam odnos Roma prema prostoru kojeg zaposjedaju, ali i prema okolnom prostoru, odnosno okolišu naselja.

U svojem istraživanju primjera romskog naselja Kuršanec, Šlezak (2010b) ističe vrlo velik broj objekata koje čini jedna jedina prostorija. 2009. na primjeru navedenoga naselja Šlezak navodi čak 43% takvih stambenih jedinica koje su istovremeno „kuhinja, boravak i spavaća soba“ (Šlezak, 2010b, 142).

Takvi površinom mali objekti, uglavnom samo s nelegalnim izvorom električne energije kao jedinim infrastrukturnim elementom, obilježje su prvenstveno starih, centralnih dijelova

romskih naselja. Novije, rubne dijelove romskih naselja koji poštuju određene prostorno-planske zahtjeve smještaja objekta karakterizira i puno veća stambena površina i veći broj prostorija u samome objektu. Dok je u novijim dijelovima naselja danas već vrlo teško prepoznati specifičnosti romskog kulturnog pejzaža, te su specifičnosti itekako vidljive kao prostorni odraz u starijim jezgrama romskih naselja.

Iako sami Romi napuštaju stare i nekvalitetne stambene objekte, kao što je već bilo navedeno, takvi objekti u naseljima ostaju egzistirati jer ih zaposjedaju novi žitelji. Na taj način i sami objekti preživljavaju nastavljajući vršiti svoju stambenu funkciju na jednak način kao i kod prijašnjih generacija.

Upravo takvi objekti jedan su od prvih elemenata pejzaža koji upadaju u oči svakome tko posjećuje romska naselja. Sama veličina objekta s vrlo malom površinom od svega desetak kvadratnih metara, materijal izgradnje, kvaliteta građevinske izvedbe i okolišni prostor temelj su prepoznatljivosti kulturnog pejzaža romskih naselja.

Kao što je već rečeno, takvi su objekti vrlo male površine, najmanji među njima svega 6 metara kvadratnih. Dok je kao građevinski materijal za zidove objekta uglavnom korištena cigla, krovovi su često prekriveni ili samo krovnom ljepenkom ili raznim drugim priručnim materijalima. Građevinska izvedba navedenih objekata u središnjim dijelovima naselja vrlo je loša i gruba. Kod izvedbe nisu se poštivale osnovne statičke građevinske norme u vidu betonskih serklaža, već su čitavi objekti sazidani samo od cigle. Stolarija na takvim objektima u izrazito je lošem stanju. Vrata i prozori često ne uspijevaju izvršiti funkciju zatvaranja građevinskih otvora u zidovima objekta. U određenim slučajevima vrata su na takvim objektima ručne izrade od priručnog dostupnog drva ili je riječ o vratima koja su odavno bila završila na građevinskom otpadu, no ponovno su iskorištena za navedene objekte (sl. 50 – sl. 56).

Sl. 50. Stari nekvalitetni stambeni objekti u središnjem dijelu romskog naselja Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 51. Stari nekvalitetni stambeni objekti u središnjem dijelu romskog naselja Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 52. Stari nekvalitetni stambeni objekti u središnjem dijelu romskog naselja Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 53. Površinom mali stambeni objekt u romskom naselju Goričan
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 54. Površinom mali stambeni objekt u romskom naselju Piškorovec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 55. Površinom mali i izvedbom nekvalitetan stambeni objekt u romskom naselju Piškorovec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 56. Površinom mali stambeni objekt u romskom naselju Kotoriba
Foto: H. Šlezak, 2010.

U svojem radu Šlezak navodi da u navedenim objektima „broj kreveta često nije ni približan broju članova kućanstva. U takvim objektima postelja se gotovo u pravilu dijeli s još jednim ili više članova obitelji... Interesantno je da u takvim objektima nema stolova i stolica jer jednostavno za njih nema mjesta“ (Šlezak, 2010b, 142).

Osim samih objekata, vrlo upečatljiv pejzažni element romskih naselja jest i prostor oko samih stambenih objekata. S jedne strane u starim stihijski izgrađenim dijelovima naselja dvorišta niti ne postoje, nego je riječ o otvorenom prilaznom prostoru. Takav prostor u pravilu je neuređen. Uglavnom je u podlozi makadam ili zbijena zemlja. Nakon kiše, takav prostor pretvara se blatnu kaljužu. Kiša inače često zna biti problem zbog nepostojanja sustava odvodnje, pa nakon obilnijih padalina voda zna i nekoliko dana zadržati se na površini u obliku velikih lokvi (sl. 57).

Sl. 57. Neuređeni prilaz i zadržavanje vode nakon kiše u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Prilazni prostor, odnosno dvorišta romskih objekata vizualno često odražavaju romski način života. Štednjaci izvan objekata ljeti, drveni poljski toaleti, hrpe sekundarnih sirovina samo su neki od vidljivih elemenata romskog načina života (sl. 58). Iako Romi u Međimurju žive već gotovo 150 godina, nebriga prema životnom prostoru ostatak je nomadskog načina života. Unatoč tome što sada žive sjedilačkim načinom života, Romi se prema prostoru u kojem žive odnose kao privremeni stanovnici ne mareći previše ni za kakve estetske elemente. Najosnovnija funkcionalnost i minimalna briga karakteriziraju odnos Romskog stanovništva prema prostoru romskih naselja. Donedavno su u pojedinim naseljima postojali veliki deponiji otpada koji su se godinama nagomilavali. Primjerice u Paragu i Orehovici nagomilane količine potaknule su čak uključivanje nacionalnih vlasti i nadležnog ministarstva u rješavanje problema s obzirom da se sanacija navedenih lokacija mjerila u milijunima kuna.

Briga za vlastiti životni prostor uočava se tek u posljednje vrijeme kod novoizgrađenih obiteljskih kuća. Gotovo u pravilu u svim romskim naseljima je riječ o imućnijim romskim obiteljima koje se ograđivanjem i uređenjem vlastitoga dvorišta žele prikazati drugačijima u odnosu na percepciju romskog načina života (sl. 59).

Sl. 58. Okolni prostor odaje romski način života, romsko naselje Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

Sl. 59. Ograđeno i uređeno dvorište u romskom naselju Kuršanec
Foto: H. Šlezak, 2010.

3.4. Funkcionalna obilježja romskih naselja

Romska naselja svojim funkcijama također reflektiraju osobitosti romskog načina života i prostora kojeg zaposjedaju Romi. Temeljno obilježje romskih naselja u Međimurskoj županiji je nedostatak elemenata kojima bi zadovoljavala neke od osnovnih funkcija svoga stanovništva. Osnovna funkcija stanovanja u mnogim je naseljima i jedina funkcija. Veliku većinu osnovnih funkcija zbog njihova nepostojanja u romskim naseljima preuzela su okolna naselja s većinskim stanovništvom. Tek u zadnjih nekoliko godina pojedini primjeri ukazuju na početak funkcionalnog razvoja pojedinih romskih naselja. Najdalje je u njihovu razvoju otišlo naselje Kuršanec, prvenstveno iz razloga što se nalazi u sastavu Grada Čakovca.

Tab. 11. Funkcije romskih naselja u Međimurskoj županiji 2018. godine

Naselje	Funkcije naselja				
	Stambena	Obrazovna	Rekreativna	Opskrbna	Zdravstvena
Goričan	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Gornji Kuršanec	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u drugim naseljima	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Određene zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Hlapičina	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u drugim naseljima
Kotoriba	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Kvitrovec	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.

Naselje	Funkcije naselja				
	Stambena	Obrazovna	Rekreativna	Opskrbna	Zdravstvena
Lončarevo	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stan.	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Orehovica	DA	NE	DA	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.		Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Parag	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u drugim naseljima	Rekreativne funkcije smještene su u drugim naseljima	Opskrbne funkcije smještene su u drugim naseljima	Zdravstvene funkcije smještene su u drugim naseljima
Piškorovec	DA	NE	DA	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u drugim naseljima.	Neuređeno nogometno igralište	Opskrbne funkcije smještene su u drugim naseljima.	Zdravstvene funkcije smještene su u drugim naseljima.
Pribislavec	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Rekreativne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Sitnice	DA	NE	NE	NE	NE
		Obrazovne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	U planu je izgradnja nogometnog igrališta.	Opskrbne funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.	Zdravstvene funkcije smještene su u dijelu naselja s većinskim stanovništvom.
Kuršanec	DA	DA	DA	DA	NE
		Dječji vrtić "Pirgo"	Početak gradnje nogometnog igrališta	Trgovina mješovitom robom	Zdravstvene funkcije smještene su u drugim naseljima

Izvor: Jedinice lokalne samouprave u Međimurskoj županiji, terensko istraživanje 2018.

Brojem funkcija i njihovom razvijenošću Kuršanec je kao romsko naselje najdalje otišlo u fazi funkcionalne integracije koju Zupančić (2012) navodi kao jednu od zadnjih faza razvoja romskih naselja. Postojanje trgovine mješovitom robom kao temelja osnovne opskrbe funkcije

prisutno je već dugi niz godina. Od 2010. navedeno naselje zadobiva izvanredno važnu obrazovnu funkciju u vidu dječjega vrtića. Vrtić je smješten u zgradi romskoga obiteljskog centra. U njoj već dugi niz godina pojedine udruge putem raznih projekata pružaju usluge pomoći u učenju romskoj djeci, tako da je i na taj način obrazovna funkcija pojačana u smislu izvaninstitucionalne obrazovne podrške. Početak gradnje nogometnog igrališta također je korak k formalnom razvoju rekreativne funkcije navedenoga naselja.

Većinu slobodnog vremena Romi provode unutar vlastitih naselja iako ne postoje formalni sadržaji za zabavu i rekreativne aktivnosti. Naselja Kuršanec, Piškorovec i Orehovica unutar granica romskog naselja imaju improvizirana nogometna igrališta na kojima se svakodnevno za lijepa vremena okuplja velik broj djece i mladih. Plan izgradnje nogometnog igrališta postoji i za romsko naselje Sitnice.

Sva ostala naselja nude isključivo osnovnu funkciju stanovanja trenutno bez nekih naznaka skorašnjeg razvoja nekih od osnovnih funkcija koje bi naselja svojim stanovnicima trebala ponuditi.

Unatoč činjenici da niti jedno romsko naselje u Međimurskoj županiji nema formalnu funkciju rada (izuzimajući dva radna mjesta u trgovini u Kuršancu), „ona u mnogočemu odražavaju osnove romskog gospodarstva“ (Šlezak, 2010b, 132). Zupančić (2007) u tom smislu ističe da se navedeni aspekt rada pri analizi položaja Roma u svjetlu prostorno-socijalnih odnosa prilično zapostavlja, iako je upravo zbog toga tako sporan u odnosu spram lokalnog stanovništva. Život temeljen na raznim vrstama socijalnih primanja poput minimalne zajamčene socijalne naknade, dječjeg doplatka ili roditeljske naknade osnova su prihoda romske zajednice. Nepostojanje obrađenih vrtova, okućnica s voćkama, nepostojanje uzgoja domaćih životinja, nepostojanje obrta (kojih je nače u poduzetnom Međimurju natprosječno mnogo) romska naselja maksimalno diferencira od susjednih naselja s većinskim stanovništvom.

Romska naselja svojom posebnom nacionalnom strukturom, odnosno naseljenošću isključivo romskim stanovništvom ispunjavaju vrlo važnu kulturnu funkciju. „Očuvanje jezika, kulturnog i nacionalnog identiteta romske zajednice omogućeno je koncentracijom, ali i prostornom segregacijom romskog stanovništva. Zahvaljujući takvom tipu naseljenosti i gustoći stanovništva, komunikacija se odvija isključivo na vlastitom jeziku što pridonosi njegovom očuvanju. U takvim okolnostima dolazi do prijenosa romske kulture na mlađe naraštaje. S tim je povezano očuvanje romskog kulturnog i nacionalnog identiteta u sklopu kojeg važno mjesto ima tradicionalni način života i sustav vrijednosti. Očuvanje jezika vrlo je važna kulturna funkcija, no komunikacija unutar romskih naselja isključivo na vlastitom jeziku

istovremeno predstavlja velik problem, pogotovo djeci dorasloj za uključenje u redovni školski sustav koja nemaju razvijene kompetencije u hrvatskom jeziku što dovodi do velikih obrazovnih deficita“ (Šlezak, 2010b, 133).

Kao što je vidljivo iz dosada iznesenoga, romska su naselja tek pojedinačnim primjerima zakoračila u fazu svojega funkcionalnog razvoja. Romi su i nadalje funkcionalno-prostorno usmjereni na naselja većinskog stanovništva u svojem okruženju. Osnovne potrebe društveno-gospodarskog života pripadnici romske nacionalne manjine moraju zadovoljavati izvan svojih naselja.

Postojeća situacija u kojoj romsko stanovništvo koristi usluge prostorno smještene u naseljima s većinskim stanovništvom ima i svoje određene prednosti u smislu integracije. Iako je cilj društvenogospodarskog razvoja naselja s većim brojem stanovnika osigurati određene usluge svojem stanovništvu, u slučaju romskih naselja taj nedostatak donosi i određene prednosti. Tu je ponajprije riječ o postojanju socijalnog kontakta romske manjine i većinskog stanovništva na dnevnoj razini kojeg u slučaju da romska naselja nude sve osnovne funkcije ne bi bilo. Jednostavan odlazak u dnevnu kupovinu, provođenje vremena na zajedničkom dječjem igralištu samo su neki najjednostavniji primjeri mogućnosti socijalnog kontakta romske manjine i većinskog stanovništva kojeg ne bi bilo da Romi usluge tih funkcija mogu zadovoljiti u vlastitom naselju.

Usmjerenost romskog stanovništva na usluge smještene u prostoru naseljenom većinskim stanovništvom utječe na povećan kontakt većinskog hrvatskog i manjinskog romskog stanovništva. U hipotetičkom slučaju kad bi romska naselja zadovoljavala većinu analiziranih funkcija, romsko stanovništvo imalo bi vrlo male potrebe fizičkog napuštanja svojih naselja i male mogućnosti socijalnog kontakta s većinskim stanovništvom. Stoga, iako nedostatak određenih funkcija predstavlja objektivan problem zbog veće fizičke udaljenosti do mjesta gdje se navedene funkcije, odnosno usluge mogu ostvariti, njihov nedostatak pridonosi većoj dnevno-prostornoj mobilnosti romskog stanovništva. Njome je uvjetovano ostvarenje intenzivnijeg i učestalijeg socijalnog kontakta s većinskim stanovništvom.

S aspekta integracije, postojeći funkcionalni hendikep romskih naselja poticaj je jačem razvoju socijalnih kompetencija kako Roma, tako i većinskog stanovništva. Dijeljenje zajedničkog prostora za zadovoljenje određenih funkcija pridonosi integrativnim procesima u pojedinim aspektima društvenog života. Najizraženiji primjer jest funkcija obrazovanja. Zajedničko pohađanje obrazovnih institucija romske i hrvatske djece doprinosi je socijalnoj integraciji romske manjine. To je izrazito važno ostvarivati od najranije dobi, odnosno od predškolskog odgoja. U tom smislu Gajić naglašava kako „obrazovne institucije, prije svega

škole, imaju zadatak formirati nove generacije kako u pogledu usvajanja znanja o demokraciji, tako i u smislu razvoja i njegovanja međuljudskih i međuetničkih odnosa te uvažavanja različitosti“ (Gajić, 2011, 105).

Vrlo intrigantan primjer jest postojanje dviju predškolskih odgojnih skupina u romskom naselju Kuršanec. Iako je jedan od temeljnih principa obrazovanja približiti institucije čim bliže mjestu stanovanja, postojeće dvije odgojne skupine svojim prostornim smještajem ostvaruju i neke negativne učinke. S jedne strane svakako je dobro uključiti čim veći broj romske djece u institucije predškolskog odgoja. U tom smislu dječji vrtić smješten u romskom obiteljskom centru u Kuršancu maksimalno ispunjava taj cilj. Gotovo sva djeca predškolske dobi uključena su u sustav, postoji dobra komunikacija s roditeljima, ostvaruje se redovan uvid u socijalne prilike u kojima djeca žive, nema dodatnih troškova za romske roditelje u smislu prijevoza djece jer je vrtić u samom naselju. S druge strane romska djeca u navedenom vrtiću ostaju uskraćena za međuetnički socijalni kontakt kojeg bi inače ostvarivali u nekom integracijskom vrtiću. Samim time, romski predškolci, ali i oni hrvatski koji su drugom obližnjem vrtiću, nemaju prilike razvijati socijalne kompetencije potrebne za kvalitetan međuetnički suživot i njihovu buduću integraciju u većinsko društvo. Zbog navedenog nedostatka neki inače vrlo kvalitetni projekti rada s romskom djecom predškolske dobi nisu prihvaćeni, odnosno uskraćen im je izvor financiranja s obrazloženjem da se radi o segregacijskom vrtiću.

3.5. Problemi romskih naselja

Život u romskim naseljima obilježen je brojnim problemima. Analiza obilježja romskih naselja otkriva probleme i nedostatke s kojima se njihovi stanovnici susreću u svojem svakidašnjem životu. Iako većina naselja u posljednje vrijeme doživljava intenzivniji infrastrukturni razvoj, izazovi s kojima se romska naselja susreću još su prilično veliki.

Šlezak u svojem radu (2010b) navodi pet skupina problema prisutnih u romskim naseljima: pravni problemi, komunalni i infrastrukturni problemi, prostorni problemi, funkcionalni i socijalni problemi. U tih je pet skupina moguće svrstati gotovo sve postojeće probleme i nedostatke prisutne u romskim naseljima Međimurske županije.

Kad je riječ o skupini problema pravne prirode, u prvi plan na vidjelo izlaze pitanja neriješenih imovinsko-pravnih odnosa i nelegalne stambene izgradnje u romskim naseljima. Nelegalno zaposjedanje državnog ili županijskog zemljišta ili zemljišta u vlasništvu jedinica lokalne samouprave uz stihijsku nelegalnu gradnju jedan su od glavnih problema romskih naselja. S jedne strane pravna neriješenost statusa romskih naselja i njihove izgrađenosti prepreka su infrastrukturnom razvoju naselja čiji je osnovni preduvjet pravna regulacija i riješeni imovinsko-pravni odnosi. U određenom broju naselja rješavanje navedenih pravnih problema i legalizacijom postojeće izgradnje potaknut je komunalni i infrastrukturni razvoj naselja. S druge strane, rješavanje navedenih problema imaju i svoj negativan učinak na suživot Roma s većinskim stanovništvom. Angažman lokalnih i nacionalnih vlasti, davanje zemljišta na kojem su romska naselja izgrađena u privatno vlasništvo bez naknade ili uz minimalnu naknadu, poticanje legalizacije i određivanje najminimalnijeg komunalnog doprinosa za lokacije romskih naselja pripadnici većinskog stanovništva često ne gledaju s odobravanjem. I sami mnogi od njih suočeni s iznimnim troškovima legalizacije objekata, vrlo negativno gledaju na beneficije i poticaje koje Romi uživaju u rješavanju iste vrste problema s kojima se i Romi i većinsko stanovništvo suočava.

Skupina prostornih, odnosno prostorno-lokacijskih problema očituje se u nekoliko osnovnih situacija u kojima se romska naselja nalaze. Prije svega tu je problem neadekvatnosti same lokacije pojedinih naselja. Pojedina naselja nalaze se na neprimjerenim lokacijama u smislu prirodno-geografskih obilježja poput smještaja u poplavnim zonama, do lokacija koje se nalaze van područja previđenih za izgradnju i koja ni na koji način neće moći biti legalizirana.

Kao prostorni problem ističe se i sama morfologija pojedinih naselja opterećenih stihijskom izgradnjom i gustoćom izgrađenosti objekata. Nepravilno zbijen velik broj objekata,

prvenstveno u starijim dijelovima romskih naselja, neprimjereni su u smislu bilo kakvog budućeg prostornog uređenja. Zbog stalnog korištenja starih objekata u stambene svrhe, unatoč promjeni članova kućanstava u njima, daje za pretpostaviti da će zasigurno još određeno vrijeme navedeni objekti ostati na svome mjestu i zrcaliti obilježja romskog kulturnog pejzaža romskih naselja.

Zbog neadekvatnosti lokacije, ali i zahvaljujući skupini pravnih problema mnoga romska naselja imaju ograničene mogućnosti svojeg daljnjeg prostornog širenja. S jedne strane demografski pritisak zbog intenzivnog rasta broja romskih stanovnika imat će u takvim naseljima za posljedicu nužnost odlaska van naselja i moguću prostornu integraciju pojedinih romskih obitelji. S druge strane, zbog nemogućnosti prostornog širenja pojedinih naselja, ionako visoka gustoća naseljenosti postajat će još veća, a zbog nemogućnosti legalizirane izgradnje dio Roma će zasigurno pribjeći dosadašnjem iskustvu bespravne izgradnje.

Kod naselja s adekvatnom lokacijom i mogućnošću prostornog širenja doći će do daljnjeg intenzivnog rasta romskih naselja: kako u prostorno-fizionomskom, tako i u demografskom smislu.

Morfologija romskih naselja u prostornom smislu ima još jedan ograničavajući faktor. Iako za sada u romskim naseljima nema nikakvih ekonomskih djelatnosti, osim sporadičnog prikupljanja sekundarnih sirovina, eventualno njihovo uvođenje u budućem razdoblju maksimalno je prostorno onemogućeno. Naime, u romskim naseljima nemoguće je vidjeti obrađene vrtove, voćnjake ili popratne gospodarske objekte za uzgoj domaćih životinja ili razvoj nekih drugih ekonomskih djelatnosti poput obiteljskih obrta inače karakterističnih za Međimursku županiju. Trenutna faza prostornog razvoja romskih naselja ne ostavlja mogućnosti niti budućem uvođenju navedenih ekonomskih djelatnosti.

„Iako su međimurska romska naselja smještena u izrazitom ruralnom i poljoprivrednom kraju, romsko stanovništvo se poljoprivrednim djelatnostima ne bavi, barem ne samostalno. Uzrok tome nije u nedostatku većih okućnica ili poljoprivrednog zemljišta, nego u tradicionalnom načinu života romskog stanovništva“ (Šlezak, 2010b, 152).

U funkcionalnom smislu, romska naselja oskudijevaju osnovnim uslugama. Kao što je već bilo ranije navedeno, nepostojanje poslovnih, opskrbnih, obrazovnih, zdravstvenih i rekreativnih funkcija osnovni je funkcionalni deficit romskih naselja.

Najveći korak naprijed u zadnjih nekoliko godina vidljiv je u skupini komunalnih i infrastrukturnih problema. U posljednje su vrijeme mnoga naselja dobila uređene prilazne prometnice i prometnice unutar samih naselja. Ipak, dio naselja i dalje je vrlo lošom cestovnom

infrastrukturu povezan s obližnjim naseljima / dijelovima naselja s većinskim stanovništvom. Makadam je još uvijek svakodnevica određenog broja romskih naselja.

Iako formalno dostupni, vodovod, odvodnja i niskonaponska električna mreža još su uvijek velik problem romskih naselja. Unatoč njihovoj dostupnosti, navedene komunalne usluge koristi vrlo mali broj kućanstava, barem na legalan način. Zbog prije navedene mogućnosti korištenja lako dostupne podzemne vode i romskog načina elektrifikacije objekata nerealno je za očekivati u kraćem razdoblju nekakav značajan iskorak u opskrbljenosti kućanstava u romskim naseljima vodovodnim i električnim priključcima.

Plinska infrastruktura jedan je od većih nedostataka u romskim naseljima, no slično kao i kod vodovodne infrastrukture teško je za očekivati značajniju plinifikaciju romskih naselja zbog tradicionalnog načina korištenja ogrjevnog drveta kao osnovnog energenta.

U skupinu komunalnih i infrastrukturnih problema svakako je potrebno uvrstiti i prilično nekvalitetan stambeni fond u romskim naseljima. Mali objekti s nedovoljno prostora i životnog prostora, nekvalitetna gradnja i njihova nezadovoljavajuća opremljenost, samo su neka od obilježja još uvijek velikog broja objekata u kojima žive pripadnici romske nacionalne manjine u svojim naseljima. Iako izgradnja novijeg datuma predstavlja značajan kvalitativni iskorak, još je uvijek velik udio stambenog fonda ispod zadovoljavajuće razine života u Hrvatskoj u 21. stoljeću.

Skupina socijalnih problema ističe se kao ponajveći izazov života u romskim naseljima. Osnovni egzistencijalni problemi životna su svakodnevica brojnih romskih obitelji. Nedovoljna primanja za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba situacija je u kojoj se mnogi Romi moraju snalaziti. Ništa manje važni nisu niti problemi unutar romske zajednice. Pitanje siromaštva, nezaposlenosti, neobrazovanosti, razjedinjenosti romskog etničkog korpusa, razne vrste ovisnosti, socijalno raslojavanje problemi su koji su u velikoj mjeri zastupljeni unutar romske zajednice u Međimurskoj županiji.

Kao poseban problem ističe se problem suživota romske zajednice s većinskim stanovništvom. Egzistencijalni problemi koji opterećuju pripadnike romske zajednice često su generator međuetničkih sukoba. „U velikom broju slučajeva nedovoljni prihodi tjeraju romske pojedince na mjere posezanja u tuđe vlasništvo što utječe na razvoj sukoba i međusobnog odnosa nepovjerenja s većinskim stanovništvom. Uz takva negativna iskustva, postojanje niza predrasuda i stereotipa o Romima, uglavnom negativnih, kao i razni oblici diskriminacije maksimalno opterećuju odnose između Roma i okolnog većinskog stanovništva“ (Šlezak, 2010b, 153).

Pitanje suživota romske zajednice s većinskim stanovništvom osnovna je tema nastavka ovoga rada u kojoj će naglasak biti na utvrđivanju prostorne uvjetovanosti navedenih odnosa.

Šlezak (2010b) ističe da su mnogi problemi romskih naselja međusobno uzročno-posljedično povezani te da je njihova međusobna uvjetovanost otežavajući faktor njihovom rješavanju. U tom smislu navodi da se sveobuhvatni pristup nameće kao „jedini ispravan put u pokušaju rješavanja pitanja romskih naselja. Potrebno je otkloniti uzroke pojedinih problema, a ne samo sanirati njihove posljedice“ (Šlezak, 2010b, 151-152).

4. PROSTORNI ASPEKT SOCIJALNIH ODNOSA

Integracija nacionalnih manjina kao pojava objekt je istraživanja različitih znanosti i njihovih pojedinih disciplina. Sociologija se zasigurno ističe u prvom planu kao znanost koja putem vlastitih istraživačkih metoda pokušava analizirati i dati odgovore na (ne)uspješnost integracije određene proučavane socijalne skupine. Iako prvenstveno sociološki pojam, integracija kao pojava zasigurno ima i svoju prostornu dimenziju. Osim pitanja prostorne segregacije, odnosno integracije kao prostorne pojave, geografija kao znanost može u istraživanje socioloških pojava unijeti i druge oblike prostorne perspektive. Tako je u ovome radu odgovoreno na pitanje postojanja prostornih obrazaca u socijalnim odnosima Roma i većinskog stanovništva. Tijekom 2016. godine provedeno je anketiranje sa svrhom analize socijalnih odnosa između većinskog stanovništva i romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji, ali i između Roma Bajaša i ostatka romske zajednice u Hrvatskoj. Posebna je pažnja bila usmjerena na odabir ispitanika kako bi se mogla provesti analiza postojanja lokalno-prostornih obrazaca u navedenim socijalnim odnosima. Istraživanje je provedeno s tri grupe ispitanika: većinskim stanovništvom u Međimurskoj županiji, Romima Bajašima u Međimurskoj županiji te pripadnicima ostalih romskih skupina, s polovicom ispitanika iz Zagreba i okolice i polovicom ispitanika iz Rijeke i okolice. Rezultati provedene analize svakako mogu poslužiti u kreiranju budućih mjera i aktivnosti u sklopu integracijske politike usmjerene prema romskoj zajednici u Hrvatskoj.

Kroz navedeno istraživanje detaljno je analizirano iskazivanje stereotipa prema Romima, ali je istovremeno izvršena i analiza pojave autostereotipizacije samih Roma. Karakteristike koje većinsko stanovništvo pripisuje Romima, kao i karakteristike koje Romi pripisuju sami sebi važan su pokazatelj percepcije Roma kao Drugog i drugačijeg u prostoru Međimurske Županije.

Socijalna distanca drugi je dio istraživanja kojim su putem standardiziranog istraživačkog alata provjereni međunacionalni odnosi između većinskog stanovništva i Roma u odnosu na neke druge nacionalne manjine, ali je također provjeren i odnos između Roma Bajaša i ostatka romske zajednice u Hrvatskoj.

U trećem dijelu istraživanja provjereni su stavovi većinskog stanovništva prema Romima kroz nekoliko aspekata socijalnih odnosa. Stavovi koji su istraženi svrstani su u nekoliko potkategorija. Istraživanjem su provjerene kategorije društvenih, ekonomskih,

zdravstvenih, sigurnosnih, kulturnih stavova, te stavova o diskriminaciji i pravima Roma, te stavovi o integraciji romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji.

Pitanje integracije, odnosno odgovornosti za integraciju Roma također je važan dio provedenog istraživanja koji predstavlja njegov četvrti dio.

Sva četiri navedena dijela istraživanja: stereotipi, socijalna distanca, stavovi i pitanje integracije provedeni su na način da je omogućena analiza na nekoliko prostornih razina: od mikrolokalne, preko subregionalne do regionalne, odnosno županijske razine.

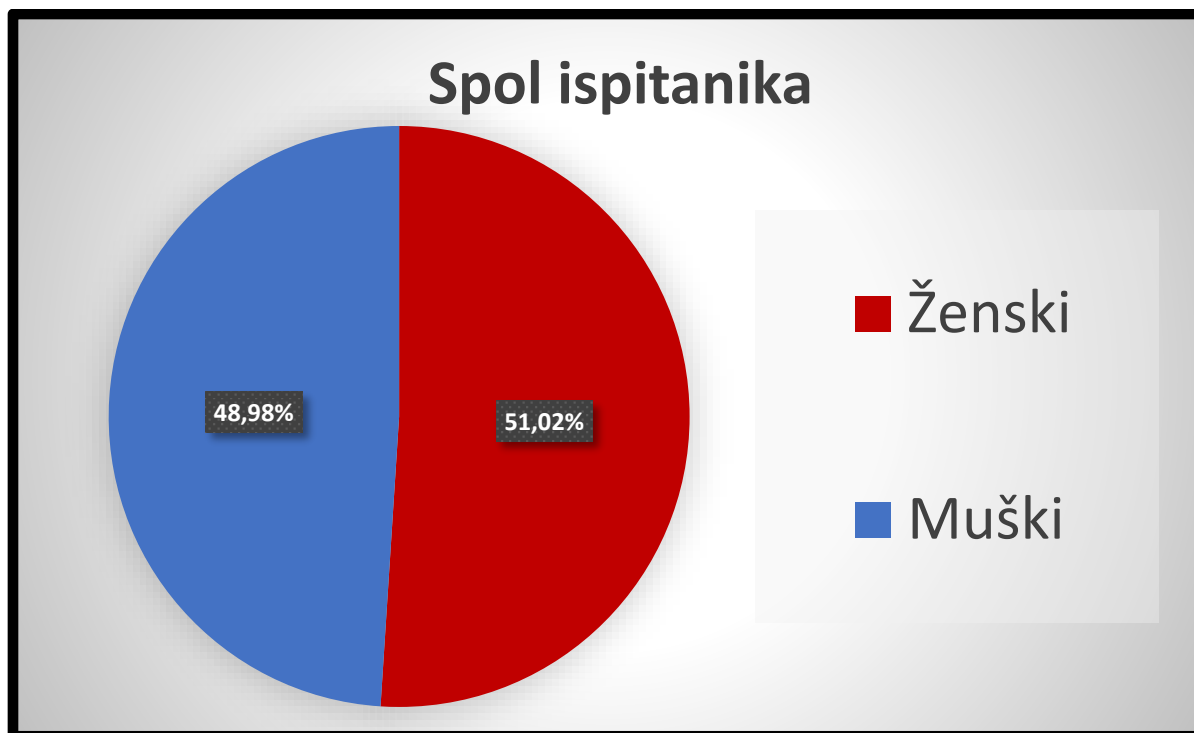
4.1. Sociodemografska obilježja ispitanika

Prilikom svakog istraživanja u kojem sudjeluju ispitanici važno je na kvalitetan način odabrati uzorak koji će u najvećoj mogućoj mjeri odražavati populaciju prostora u kojem se istraživanje odvija. Tako je i prilikom ovoga istraživanja u kojem su sudjelovale tri različite skupine ispitanika bilo potrebno uložiti znatan trud u odabir, pronalazak i uspješno anketiranje osoba koje svojim obilježjima predstavljaju kvalitetan uzorak populacije kojoj pripadaju. Kako je istraživanje provedeno s tri ciljane populacije ispitanika, potrebno je zbog objektivnosti i valjanosti provedene analize utvrditi sociodemografska obilježja ispitanika. U nastavku su detaljno prikazana osnovna sociodemografska obilježja svih triju skupina ispitanika: većinskog stanovništva, Roma Bajaša u Međimurskoj županiji i pripadnika ostalih romskih skupina iz Zagreba i Rijeke.

4.1.1. Sociodemografska obilježja ispitanika većinskog stanovništva

Istraživanjem je obuhvaćen stratificirani uzorak od 245 pripadnika većinskog stanovništva u Međimurskoj županiji. Ispitanici su definirani kao reprezentativan uzorak s obzirom na nacionalnu pripadnost, spol, dob, razinu obrazovanja i mjesto prebivališta u odnosu na popis stanovništva Međimurske županije 2011. Ovom prilikom valja napomenuti da su ispitanici odabrani na način da istovremeno svojim karakteristikama ispunjavaju sva obilježja prema kojima je uzorak definiran. Sukladno navedenome, valjalo je tijekom istraživanja pronaći 250 osoba određenog spola, točno određene dobne skupine i unaprijed definirane razine obrazovanja i mjesta prebivališta u odnosu na postojeća romska naselja u Međimurskoj županiji.

Istraživanjem je obuhvaćeno 120 osoba muškog spola (48,98%) i 125 osoba ženskog spola (51,02%) čime je zadovoljen uvjet da spolna struktura uzorka bude u skladu sa spolnom strukturom Međimurske županije 2011. godine (51,14% žena i 48,86% muškaraca).

Sl. 60. Spolna struktura ispitanika većinskog stanovništva
Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Dobna struktura ispitanika prikazana je u tablici 12. Kao što se može zamijetiti, za potrebe istraživanja obuhvaćene su sve velike petnaestogodišnje dobne skupine od 15 godina naviše. Ispitni uzorak definiran je na način da su izdvojene četiri velike dobne skupine: 15-29, 30-44, 45-59 i 60 i više godina. 23,77% ispitanika ima 15 - 29 godina, 24,59% ima 30 - 44 godina, 25,82% ima 45 - 59 godina, dok 25,82% ima 60 i više godina.

Tab. 12. Dobna struktura ispitanika većinskog stanovništva

Dobna skupina	Broj ispitanika	Postotak
15-29	58	23,8
30-44	60	24,6
45-59	63	25,8
60 i više	63	25,8

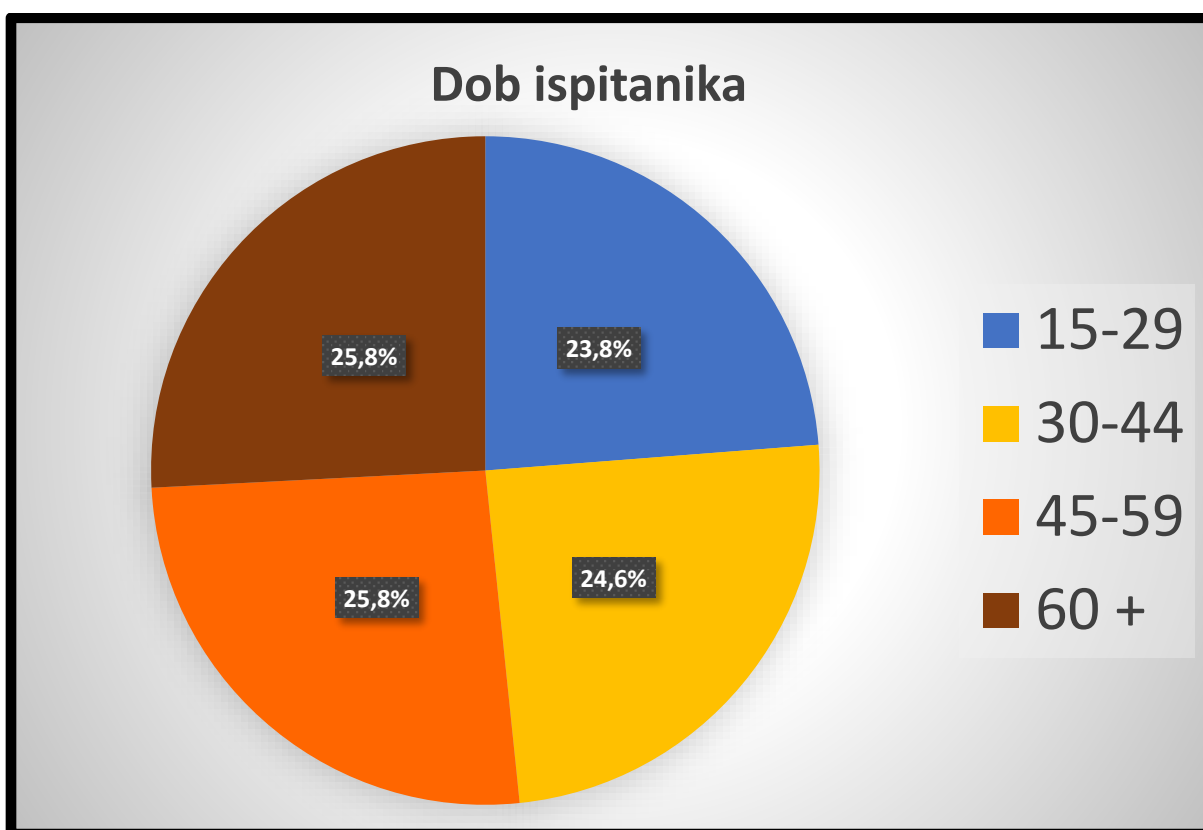
Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Tab. 13. Analiza dobi ispitanika većinskog stanovništva

Prosječna dob ispitanika	45,9
Standardna devijacija	18,664
Dob najstarijeg ispitanika	95 godina
Dob najmlađeg ispitanika	15 godina

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Pogledaju li se podaci za godinu rođenja ispitanika uočava se kako je prosječna dob ispitanika 45,9 godina uz standardnu devijaciju od 18,664. Najstariji je ispitanik u vrijeme provedbe istraživanja imao 95 godina, dok je najmlađi ispitanik imao 15 godina. Razlika u dobi najmlađeg i najstarijeg ispitanika je 80 godina.

Sl. 61. Dobna struktura ispitanika većinskog stanovništva

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Prema mjestu prebivališta obuhvaćene su osobe iz 24 jedinice lokalne samouprave Međimurske županije. Anketirani ispitanici su iz sva tri grada Međimurske županije, Čakovca, Preloga i Murskog Središća, te iz 21 općine s područja prostora istraživane županije.

Analiza ispitanika na razini naselja ukazuje da je obuhvaćeno stanovništvo iz 29 naselja Međimurske županije (Prilog 2). Uzorak je odabran na način da otprilike polovica ispitanika bude iz naselja kojima administrativno pripadaju romska naselja u Međimurskoj županiji ili su

im donedavno administrativno pripadala. Drugu polovicu čine ispitanici iz naselja koja u svojem administrativnom sastavu nemaju romska naselja i koja se nalaze minimalno 5 kilometara udaljena od najbližeg romskog naselja. Navedeni način odabira ispitanika učinjen je s namjerom omogućavanja prostorne analize socijalnih odnosa.

U Prilogu 2 prikazani su podatci o mjestu stanovanja ispitanika. Može se uočiti kako najviše ispitanika, njih 31 navodi Čakovec, dok po 14 ispitanika navodi: Trnovec, Prelog i Nedelišće. Po 13 ispitanika je iz Pribislavca i Kotoribe, 12 iz Orehovice, Goričana i Držimurca, 11 iz Murskog Središća i Domašince, te 10 iz Podturna. Ostala mjesta značajno su slabije zastupljena u uzorku.

Čakovec, Prelog i Nedelišće imaju najveći broj ispitanika s obzirom da se radi o najvećim naseljima Međimurske županije. Ostala naselja s 10 i više ispitanika predstavljaju naselja u kojima postoji romsko naselje. Kako je u Međimurskoj županiji svega 13 naselja s većim brojem romskih stanovnika, iz navedenih je naselja bilo potrebno izdvojiti veći broj ispitanika kako bi uzorak bio dovoljno velik i reprezentativno predstavljao većinsko stanovništvo Međimurske županije.

Kako je već navedeno, uzorak ispitanika u kategoriji većinskog stanovništva odabran je na način da omogući prostornu analizu s obzirom na mjesto prebivališta, odnosno prostornu blizinu suživota s pripadnicima romske nacionalne manjine. S tim su ciljem definirane dvije skupine ispitanika većinskog stanovništva: kategorija „blizu“ i kategorija „daleko“. Kategorija „blizu“ predstavlja ispitanike koji žive u naseljima unutar kojih postoji romsko naselje ili im je romsko naselje donedavno pripadalo kao u slučaju naselja Trnovec kojemu je donedavno pripadalo romsko naselje Parag i naselja Držimurec kojemu je donedavno pripadalo romsko naselje Piškorovec. Dodatni je uvjet bio da se navedena naselja nalaze unutar radijusa od 5 kilometara od centroida romskog naselja.

Analogno navedenome, ispitanici kategorije „daleko“ predstavljaju većinsko stanovništvo naselja koja u svojem sastavu nemaju romsko naselje i koja se u potpunosti nalaze izvan radijusa od 5km od centroida romskog naselja.

Tab. 14. Uzorak ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na blizinu romskih naselja, razina naselja

Prostorna kategorija	Broj ispitanika	Postotak
Blizu	119	48,6
Daleko	126	51,4
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

U sveukupnom uzorku 119 ispitanika (48,57%) bilo je u kategoriji „blizu“, dok je 126 ispitanika (51,43%) spadalo u kategoriju „daleko“.

Osim diferencijacije ispitanog većinskog stanovništva u navedene dvije kategorije na razini naselja, „blizu“ i „daleko“, ispitanici su odabrani da omoguće i analizu na široj prostornoj razini. U tom su smislu ispitanici odabrani iz svih krajeva Međimurske županije. Sukladno prirodno-geografskoj klasifikaciji, u Međimurskoj je županiji moguće prepoznati dvije, odnosno tri prostorne cjeline. Riječ je o Gornjem i Donjem Međimurju ukoliko se izdvajaju dvije cjeline, odnosno o Gornjem Međimurju, Donjem Međimurju i Čakovcu s okolicom ukoliko se izdvajaju tri cjeline. U odnosu na navedenu regionalizaciju Međimurske županije raspodjela ispitanika navedena je u tablicama 15 i 16.

Tab. 15. Uzorak ispitanika većinskog stanovništva prema mjestu prebivališta, regionalna razina dvije razine

Prostorna kategorija	Broj ispitanika	Postotak
Gornje Međimurje	80	32,65
Donje Međimurje	165	67,35
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Tab. 16. Uzorak ispitanika većinskog stanovništva prema mjestu prebivališta, regionalna razina tri razine

Prostorna kategorija	Broj ispitanika	Postotak
Gornje Međimurje	61	24,9
Donje Međimurje	109	44,5
Čakovec i okolica	75	30,6
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

U odnosu na nacionalnu pripadnost neromskog stanovništva, 98,78% navelo je hrvatsku nacionalnost (242 ispitanika), dok je troje ispitanika (1,22%) zaokružilo kategoriju „ostali“.

Tab. 17. Ispitanici neromskog stanovništva prema nacionalnosti

Nacionalnost	Broj ispitanika	Postotak
Hrvat	242	98,8
Ostali	3	1,2
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Prema vjeroispovijesti 94,69% ispitanika izjasnilo se katolicima (232 ispitanika), 4,90% ateistima (12 ispitanika), dok je jedan ispitanik odabrao kategoriju „ostali“ (tab. 18.)

Tab. 18. Ispitanici većinskog stanovništva prema vjeroispovijesti

Vjeroispovijest	Broj ispitanika	Postotak
Katolik	232	94,7
Ateist	12	4,9
Ostalo	1	0,4
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Prema političkom opredjeljenju sklonost lijevim opcijama izrazilo je 47,35% ispitanika: 27,35% sklonost ljevici i 20% sklonost lijevom centru. Političkom centru sklonost je izrazilo najviše ispitanika, njih 32,24%. Desnom centru je sklonost izrazilo najmanje ispitanika, njih 21 (8,57%). Interesantno je da je sklonost desnici izrazilo više ispitanika od sklonosti desnom centru (10,61%).

Tab. 19. Ispitanici većinskog stanovništva prema političkom opredjeljenju

Političko opredjeljenje	Broj ispitanika	Postotak
Ljevica	67	27,35
Lijevi centar	49	20,00
Centar	79	32,24
Desni centar	21	8,57
Desnica	26	10,61
Bez odgovora	3	1,22
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Iako se većina ispitanika izjasnila katolicima, zanimljivi su odgovori ispitanika o odnosu prema religiji (tab. 20.). Oko četvrtine ispitanika odgovorilo je da se smatraju uvjerenim vjernicima i da prihvaćaju sve što ih njihova vjera uči. Najveći dio ispitanika, njih 101 (41,22%) izjavilo je da su religiozni, no da ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči. Neodlučnih u odnosu

na religiju u smislu vjeruju li ili ne bilo je 26 (10,61%), a ravnodušnih prema religiji 31 (12,65%). Nereligioznih koji nemaju ništa protiv religije bilo je 15 (6,12%), a najmanje je protivnika religije, 11 zabilježenih ispitanika (4,49%).

Tab. 20. Odnos ispitanika većinskog stanovništva prema religiji

Odnos prema religiji	Broj ispitanika	Postotak
Uvjereni sam vjernik/ca i prihvaćam sve što moja vjera uči	60	24,49
Religiozan/na sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči	101	41,22
Dosta razmišljam o tome, ali nisam načisto vjerujem li ili ne	26	10,61
Prema religiji sam ravnodušan/na	31	12,65
Nisam religiozan/na, iako nemam ništa protiv religije	15	6,12
Nisam religiozan/na i protivnik/ca sam religije	11	4,49
Bez odgovora	1	0,41
Ukupno	245	100,00

Izvor: Terensko istraživanje 2016.

Obrazovna struktura ispitanika provedenog istraživanja kompatibilna je obrazovnoj strukturi stanovnika Međimurske županije 2011. Ciljano je odabran nešto malo manji udio ispitanika bez osnovne škole ili s nezavršenom osnovnom školom u odnosu na udio takvih osoba u Međimurskoj županiji 2011. Razlog tomu je pretpostavka da dobar dio takvih osoba koje pridonose vrijednosti 15,32% u Međimurskoj županiji pripada romskoj nacionalnoj manjini. Na taj je način barem djelomično umanjen utjecaj romske manjine na obrazovnu strukturu ukupne populacije obuhvaćene popisom 2011. Stoga je među ispitanicima odabrano njih 34 (13,88%) bez osnovne škole ili s nezavršenom osnovnom školom, 56 (22,86%) sa završenom osnovnom školom, 127 (51,84%) sa završenom srednjom školom, te 26 (10,61%) ispitanika s višom ili visokom naobrazbom. Za dvoje ispitanika nije utvrđena razina obrazovanja.

Tab. 21. Obrazovna struktura ispitanika većinskog stanovništva

Razina obrazovanja	Broj ispitanika	Postotak ispitanika	Međimurska županija 2011.
Bez škole ili nezavršena OŠ	34	13,88	15,32
Osnovna škola	56	22,86	22,59
Srednja škola	127	51,84	51,83
Viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	9	3,67	4,68
Fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	17	6,94	5,41
Bez odgovora	2	0,82	0,17
Ukupno	245	100,00	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016. i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Istraživanjem je ispitano jesu li anketirani ispitanici imali osoban odnos s pripadnicima romske nacionalne manjine, odnosno jesu li ikada upoznali nekoga od pripadnika romske nacionalne manjine. Velika većina ispitanika, njih 229 (93,47%) izjavilo je da su upoznali nekoga romske nacionalne manjine. Nikoga od Roma nije upoznalo svega 15 ispitanika (6,12%).

Tab. 22. Odgovori većinskog stanovništva na pitanje jesu li ikad upoznali Roma ili Romkinju

Odgovor	Broj ispitanika	Postotak
Da	229	93,47
Ne	15	6,12
Bez odgovora	1	0,41
Ukupno	245	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Za pravilnu interpretaciju rezultata istraživanja valjalo je u obzir uzeti i vlastita iskustva ispitanika s pripadnicima romske nacionalne manjine. U tom smislu ispitanici su odgovarali na pitanja jesu li imali osobna negativna iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine, odnosno jesu li imali osobna pozitivna iskustva s njima (tab. 23.).

Tab. 23. Odgovori na pitanja o vlastitim negativnim i pozitivnim iskustvima s pripadnicima romske nacionalne manjine

Negativna iskustva			Pozitivna iskustva		
Postojanje iskustva	Broj ispitanika	Postotak	Postojanje iskustva	Broj ispitanika	Postotak
Da	169	68,98	Da	111	45,31
Ne	75	30,61	Ne	130	53,06
Bez odgovora	1	0,41	Bez odgovora	4	1,63
Ukupno	245	100,00	Ukupno	245	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Vidljivo je da je većina ispitanika imala negativna iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine, njih 169 (68,98%). Manje od trećine ispitanika, njih 75 (30,61%) nije imalo negativnih iskustava. Istovremeno, manje od polovice ispitanika navelo je da je imalo pozitivna iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine. Postojanje pozitivnih iskustava navelo je 111 ispitanika, odnosno 45,31%. Analogno tome, više od polovice ispitanika, njih 130 (53,06%) navelo je da nije imalo pozitivnih iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine.

Tab. 24. Navedena negativna iskustva ispitanika s pripadnicima romske nacionalne manjine na pitanje otvorenog tipa o opcionalnom navođenju negativnih iskustava

Negativno iskustvo	Frekvencija odgovora
Bez odgovora	165
Agresivnost, bezobrazluk, nekultura	1
Bezobrazluk	1
Bezobrazluk, nebriga za djecu	1
Bezobrazluk, pokušaj krađe	1
Bezobrazluk, ružno ponašanje	1
Da	1
Dobacivanja na ulici, krađa iz očeve tvrtke	1
Dobacivanje, prijetnje	1
Drsko ponašanje	1
Drsko ponašanje, provala	1
Fizičko i psihičko maltretiranje	1
Hvatanje Roma u krađi, bahato ponašanje od strane "čopora" Roma i vrijeđanje mene ili nekoga u mojoj blizini	1
Ima ih nekoliko	1
Ima ih puno..	1
Kad sam bio dječak fizički su me napali	1
Krađa	7
Krađa bicikla	1
Krađa bicikla i dijelova za auto u dvorištu	1
Krađa imovine	1
Krađa jakne	1
Krađa kokoši	2
Krađa osobnih stvari	1
Krađa torbe	1
Krađa, bacanje smeća	1
Krađa, bezobrazno i nekulturno ponašanje	1
Krađa, drsko ponašanje	1
Krađa, nekulturno ponašanje, uništavanje imovine	1
Krađa, svada, vrijeđanje	1
Krađa, svade	1
Krađe, svadanja	1
Laž, prevara	1
Napali su me par puta, htjeli su se tući, no nisu, ali su mi uzeli novce i prijeli	1
Nasilje	1
Nasilje, naguravanje, povlačenje za kosu	1
Nasilje, nebriga za djecu	1
Nebriga za djecu	1
Neprijemljiva dobacivanja	1
Nesuglasice radi neobrazovanosti sugovornika	1

Neugodan i vulgaran razgovor na vlaku	1
Neugodni, nekulturni	1
Nisu platili obavljenu uslugu	1
Nisu vratili posuđeni novac	1
Odnos kupac-prodavač	1
Pljačke, tuče u kafićima	1
Pokušaj krađe mobitela i vrlo agresivno ponašanje	1
Prijetnje	1
Prijetnje, dovikivanja	1
Prijetnje, krađa, fizički napad	1
Prijetnje, krađa, fizičko nasilje, psovanje	1
Prijetnje, omalovažavanje, krađa	1
Prijetnje, svade, pijanstvo, agresivno ponašanje	1
Provala	1
Provala, negativno dobacivanje	1
Provale u kuću	1
Pucnjava u kafiću, svada, tučnjava	1
Razbili staklo na autu	1
Svada	2
Svada, rasprava, razbijanje, tuča, zagađivanje okoliša, pljuvanje, krađa, lopovluk	1
Svade, krađe	1
Svakakva	1
Svaki tjedan ruju po kantama smeća	1
Uvrede	1
Vandalizam	1
Verbalni i fizički napadi alkoholiziranih Roma, bahato ponašanje, krađa kod roditelja i u susjedstvu	1
Vrijedanje	4
Vrijedanje, pipkanje	1
Vrijedanje, psihički teror	1
Vrijedanje, psovanje, nekulturno ponašanje	1

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Pređoćeni popis odgovora ispitanika o negativnim iskustvima ukazuju na širok spektar negativnih doživljaja susreta s pripadnicima romske nacionalne manjine. Mogućnost navođenja konkretnog negativnog iskustva kojeg su doživjeli s pripadnicima romske nacionalne manjine nije iskoristilo 165 ispitanika, dok je njih 80 tu mogućnost iskoristilo. Detaljnijom analizom odgovora navedenih 80 ispitanika mogu se uočiti dvije vrlo značajne pojave koje predstavnici većinskog stanovništva doživljavaju kao negativno iskustvo. Tu je prvenstveno riječ o krađi, odnosno o imovinskim deliktima (krađa, provala, lopovluk) koji se javljaju u čak 31 odgovoru. Prijetnje (7) i vrijeđanje (7) nalaze se na drugom mjestu kao najnegativnije pojave odnosa s Romima.

Tab. 25. Navedena pozitivna iskustva ispitanika s pripadnicima romske nacionalne manjine na pitanje otvorenog tipa o opcionalnom navođenju pozitivnih iskustava.

Navedena pozitivna iskustva	Frekvencija odgovora
Bez odgovora	204
Došli su raditi	1
Igranje nogometa	1
Ispomoć u poslu	1
Kod onih 5 % koji su kulturni	1
Kolegica s SŠ s kojom se uvijek moglo normalno razgovarati	1
Komunikacija	1
Komunikacija, rad	1
Kulturan razgovor	1
Kulturan, pošten	1
Kulturno ponašanje	1
Ljubaznost, pomoć	1
Neki od njih su pošteni i trude se	1
Neki rade na berbi kukuruza i sl.	1
Neki su jako uslužni i rado bi pomogli	1
Nisam	1
Nisu svi Romi isti	1
Pomoć pri radu na polju	1
Pomoć u istovaru	1
Pomoć u nevolji	1
Pomoć u poslu	1
Pomoć u prometnoj nezgodi	1
Pomogli su mi u javnom prijevozu nositi vrećice	1
Pomogao mi je scepiti drva	1
Prijateljski razgovor	1
Prijateljski razgovor, sudjelovanje u dramskoj grupi	1
Pristojnost	1
Rad na poslu	1
Radim s Romom	1
Razgovor	5
Razgovor, pomoć kod prijevoza	1
Rijetki među njima ponašaju se normalno, s time kao dobar susjed	1
Samohrani otac s kojim se moglo dogovoriti oko mogućnosti i prava	1
Suradnja s Romima na području predškolskog odgoja - više pozitivnih	1
Susretao sam se s njima na poslu i imao jako dobra iskustva s njima	1
Susretljiva, vesela osoba na vjenčanju	1
U razredu je bila Romkinja koja je uvijek voljela pomagati i nije se isticala	1
Zajednički rad na projektima	1

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Konkretna pozitivna iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine izdvojio je 41 ispitanik većinskog stanovništva, dok njih 204 nije iskoristilo mogućnost navesti konkretno pozitivno iskustvo (tab. 25.). U popisu odgovora s navedenim pozitivnim iskustvima razgovor i komunikacija (11 odgovora) ističu se kao najčešća pozitivna iskustva. Kao jednako značajno pozitivno iskustvo javlja se i rad Roma, odnosno ispostu u poslovima (11 odgovora).

4.1.2. Sociodemografska obilježja ispitanika Roma Bajaša

Provedenim istraživanjem obuhvaćeni su i pripadnici romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji. Anketirano je 99 Roma starijih od 15 godina. Uzorak je stratificiran prema spolu, dobi, razini obrazovanosti i mjestu prebivališta. Podaci korišteni za određivanje uzorka bili su popis stanovništva 2011. i opsežno demogeografsko istraživanje Šlezaka (2010) u romskom naselju Kuršanec. Kako je tom prilikom u navedenom naselju istraživanjem obuhvaćeno cjelokupno stanovništvo, a imajući na umu da stanovništvo Kuršanca čini oko 20% svih romskih stanovnika Međimurske županije, podaci navedenog istraživanja pretpostavljeni su za cjelokupno romsko stanovništvo županije.

Uzorak je činilo 50 muškaraca (50,51%) i 49 žena (49,49%) (tab. 26.).

Tab. 26. Spolna struktura ispitanika Roma Bajaša

Spol	Broj ispitanika	Postotak (%)
Muško	50	50,51
Žensko	49	49,49
Ukupno	99	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Prosječna godina rođenja ispitanika je 1975,83, uz standardnu devijaciju od 14,306. Minimalna je vrijednost 1939. godina, dok je maksimalna vrijednost 1999. godina. Dakle, razlika u dobi najmlađeg i najstarijeg ispitanika je 60 godina. Oko četvrtine ispitanika, njih 25 bilo je u dobnoj skupini 15-29 godina. 31 ispitanik (31,31%) je bio u dobi 30-44 godine. Najveći broj ispitanika bio je u dobi 45-59 godina, njih 35 (35,35%). Najmanji broj ispitanika, njih 8 (8,08%) bi je u najstarijoj dobnoj skupini od 60 i više godina.

Tab. 27. Dobna struktura ispitanika Roma Bajaša

Dobna skupina	Broj ispitanika	Postotak (%)
15 - 29 godina	25	25,25
30 - 44 godina	31	31,31
45 - 59 godina	35	35,35
60 i više godina	8	8,08
Ukupno	99	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Analiza mjesta rođenja ispitanika otkriva da je njih 89 rođeno u Međimurskoj županiji, dok ih je desetero rođeno izvan Međimurske županije (tab. 28.). Sedmero ih je rođeno u Varaždinskoj županiji (Varaždin, Ludbreg), dvoje u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (Bjelovar) i jedan u Koprivničko-križevačkoj županiji (Koprivnica).

Tab. 28. Mjesta rođenja ispitanika Roma Bajaša

Mjesto rođenja	Broj ispitanika	Postotak (%)
Bjelovar, RH	2	2,02
Čakovec, RH	74	74,75
Donja Dubrava, RH	1	1,01
Koprivnica, RH	1	1,01
Ludbreg, RH	1	1,01
Orehovica, RH	3	3,03
Parag, RH	6	6,06
Piškorovec, RH	2	2,02
Podturen, RH	1	1,01
Sitnice, RH	1	1,01
Trnovec, RH	1	1,01
Ukupno	99	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kako je već navedeno, uzorak ispitanika Roma Bajaša stratificiran je i prema mjestu prebivališta. Broj ispitanika iz pojedinog naselja određen je sukladno zastupljenosti stanovnika dotičnoga romskoga naselja u ukupnom romskom stanovništvu Međimurske županije. Na taj

su način obuhvaćeni ispitanici iz 12 naselja s najvećim brojem Roma (tab. 29.). Najviše je ispitanika, očekivano, iz najvećih romskih naselja u Međimurju: Paraga (22), Kuršanca (20), Piškorovca (13), Pribislavca (12) i Orehovice (10).

Tab. 29. Ispitanici Romi Bajaši prema mjestu prebivališta

Mjesto prebivališta	Broj ispitanika	Postotak (%)
Kuršanec	20	20,20
Parag	22	22,22
Pribislavec	12	12,12
Orehovica	10	10,10
Piškorovec	13	13,13
Podturen	4	4,04
Kotoriba	6	6,06
Gornji Kuršanec	2	2,02
Goričan	1	1,01
Domašinec	2	2,02
Sitnice	6	6,06
Donji Vidovec	1	1,01
Ukupno	99	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Prema vjeroispovijesti 98 ispitanika izjasnilo se katolicima, a jedan ispitanik pripadnikom baptističke crkve.

Tab. 30. Obrazovna struktura ispitanika Roma Bajaša

Razina obrazovanja	Broj ispitanika	Postotak (%)
Nikada išao/la u školu	21	21,21
Nezavršena OŠ	54	54,55
Osnovna škola	17	17,17
Srednja škola	7	7,07
Ukupno	99	100,00

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Pogledamo li podatke za *najvišu završenu školu* ispitanika, odnosno njihovu obrazovnu strukturu, uočava se kako 21,21% ispitanika navodi *nikada išao/la u školu*, 54,55% ima *nezavršenu OŠ*, 17,17% ima *osnovnu školu*, dok 7,07% ima *srednju školu* (tab. 30.). U uzorku nije bilo osoba s fakultetskom naobrazbom s obzirom na činjenicu da su u trenutku provođenja istraživanja u čitavoj Međimurskoj županiji bile svega dvije osobe romske nacionalnosti s fakultetskom naobrazbom.

4.1.3. Sociodemografska obilježja ispitanika ostalih Roma

U uvodnom je dijelu ove cjeline navedeno da je istraživanje obuhvatilo i ostale Rome koji ne pripadaju bajaškoj etničkoj skupini. S obzirom da ne postoje podaci koji bi upućivali na obilježja sociodemografske strukture romskog stanovništva u Hrvatskoj, istraživanjem obuhvaćeni Romi koji pripadaju ostalim skupinama ne predstavljaju stratificirani uzorak svoje populacije. Slučajni uzorak ove skupine ispitanika činile su 103 osobe starije od 15 godina. Slučajnim odabirom anketnim je upitnikom obuhvaćeno 35 muškaraca i 67 žena, dok za jednog ispitanika nije utvrđen spol (tab 31.).

Tab. 31. Spolna struktura ispitanika pripadnika ostalih romskih skupina

Spol	Broj ispitanika	Postotak (%)
Muško	35	34,0
Žensko	67	65,0
Bez odgovora	1	1,0
Ukupno	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Analiziraju li se podaci za godinu rođenja ispitanika, uočava se kako je prosječna starost ispitanika 35,7, uz standardnu devijaciju od 14,3. Najstariji ispitanik rođen je 1945. godine, dok je najmlađi ispitanik rođen 2000. godine. Razlika u dobi najstarijeg i najmlađeg ispitanika iznosi 55 godina.

Tab. 32. Dobna struktura ispitanika Roma Bajaša

Dobna skupina	Broj ispitanika	Postotak (%)
15 - 29 godina	41	39,80
30 - 44 godina	37	35,92
45 - 59 godina	13	12,62
60 i više godina	10	9,70
Bez odgovora	2	1,94
Ukupno	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kako ne postoje dostupni podaci o dobnoj strukturi romskog stanovništva u Hrvatskoj, dobna struktura ispitanika Roma ostalih etničkih skupina ne predstavlja stratificiran uzorak. U obuhvaćenom uzorku 39,80% ispitanika bilo je u dobi 15-29 godina. Navedeni 41 ispitanik čini najzastupljeniju dobnu skupinu istraživanjem obuhvaćenih ispitanika. Dobna skupina 30 - 44 godine druga je po zastupljenosti s 37 ispitanika (35,92%). U narednoj velikoj petnaestogodišnjoj dobnoj skupini 45-59 godina bilo je 13 ispitanika (12,62%). Najmanje je ispitanika bilo u najstarijoj dobnoj skupini, 60 i više godina, njih 10 (9,70%). Za dvoje ispitanika nije utvrđena dob.

Najveći broj ispitanika rođen je u Rijeci, njih 33 (32,0%) i Zagrebu, njih 32 (31,1%). Na trećem mjestu nalaze se ispitanici rođeni u Bosni i Hercegovini, njih 10, od kojih polovica (5) u Banja Luci. S Kosova dolazi 6 ispitanika (5,83%), njih petoro iz Srbije (4,9%), troje iz Italije (2,91%). Iz inozemstva su još dva ispitanika iz Slovenije, te po jedan iz Makedonije i Slovačke. Sveukupno gledajući, od slučajnog uzorka od 103 ispitanika, njih čak 28 rođeno je u inozemstvu (27,18%). Dakle, više od četvrtine ispitanika rođeno je izvan prostora Republike Hrvatske. Iz ostalih mjesta Republike Hrvatske osim Zagreba i Rijeke dolazi svega 10 ispitanika (9,71%)

Tab. 33. Mjesta rođenja ispitanika ostalih romskih skupina

Mjesto rođenja	Broj ispitanika	Postotak (%)
Banovići, BiH	1	1,0
Banja Luka, BiH	5	4,9
Rahić, BiH	1	1,0
Zavidovići, BiH	1	1,0
Bratislava, Slovačka	1	1,0
Crikvenica	1	1,0
Čakovec	2	1,9
Firenca, Italija	1	1,0
Italija	1	1,0
Modena, Italija	1	1,0
Karlovac	1	1,0
Koprivnica	1	1,0
Kosovo	2	1,9
Kosovska Mitrovica, Kosovo	1	1,0
Ljubljana, Slovenija	2	1,9
Mostar, BiH	2	1,9
Mursko Središće	1	1,0
Novi Sad, Srbija	4	3,9
Ozalj	1	1,0
Priština, Kosovo	1	1,0
Rijeka	33	32,0
Sisak	1	1,0
Slavonski Brod	1	1,0
Strumica, Makedonija	1	1,0
Titova Mitrovica, Kosovo	2	1,9
Varaždin	1	1,0
Zagreb	32	31,1
Zemun, Srbija	1	1,0
Ukupno	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Prema mjestu prebivališta podjednak je broj ispitanika iz Zagreba s okolicom i Rijeke s okolicom, konkretnije grada Crikvenice (tab. 34.). Po 50 ispitanika je obuhvaćeno istraživanjem s područja Zagreba i 50 s šireg područja Rijeke. Za tri ispitanika nije utvrđeno mjesto prebivališta.

Tab. 34. Mjesta prebivališta ispitanika Roma ostalih etničkih skupina

Mjesto prebivališta	Broj ispitanika	Postotak (%)
Zagreb	49	48,0
Rijeka	43	42,2
Dugo selo	1	1,0
Crikvenica	7	6,9
Bez odgovora	3	2,9
Ukupno	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Prema vjeroispovijesti većina ispitanika izjasnila se muslimanima, njih 45 (43,7%). Oko četvrtine ispitanika smatra se katolicima (24,3%). Uzorak Roma koji ne pripadaju bajaškoj etničkoj skupini obuhvatio je i 10 pravoslavaca (9,7%). Šestero ispitanika (5,8%) smatra se ateistima, dok se o svojoj vjeroispovijesti nije izjasnilo 17 ispitanika (16,5%).

Tab. 35. Ispitanici Romi ostalih etničkih skupina prema vjeroispovijesti

Vjeroispovijest	Broj ispitanika	Postotak (%)
Katolik	25	24,3
Musliman	45	43,7
Pravoslavac	10	9,7
Ateist	6	5,8
Bez odgovora	17	16,5
Ukupno	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Prema razini obrazovanja najviše je obuhvaćeno ispitanika sa završenom srednjom školom. Završeno srednjoškolsko obrazovanje kao najvišu obrazovnu razinu steklo je 37 ispitanika (35,9%). Na drugom mjestu nalaze se osobe sa završenom višom školom, prvim

stupnjem fakulteta ili stručnim studijem. Navedenu razinu obrazovanja imalo je 25 ispitanika (24,3%). 19 ispitanika (18,4%) navelo je da im je najviša razina obrazovanja završena osnovna škola. Četrnaestero ispitanika (13,6%) nalazi se u kategoriji s nezavršenom osnovnom školom. Četvero ispitanika (3,9%) nikad nije pohađalo školu. Interesantno je da se u uzorku našao samo jedan ispitanik u kategoriji sa završenim fakultetom, umjetničkom akademijom ili sveučilišnim studijem. Za troje ispitanika nije utvrđena razina obrazovanja.

Tab. 36. Ispitanici Romi ostalih etničkih skupina prema razini obrazovanja

Razina obrazovanja	Broj ispitanika	Postotak (%)
Nikada išao/la u školu	4	3,9
Nezavršena OŠ	14	13,6
Osnovna škola	19	18,4
Srednja škola	37	35,9
Viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	25	24,3
Fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	1	1,0
Bez odgovora	3	2,9
Ukupno	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

4.2. Stereotipi

4.2.1. Stereotipi većinskog stanovništva

Kao sociološki pojam stereotipi predstavljaju, prema Babiću (2004), pristrano mišljenje, krute i teže promjenjive percepcije pojedinaca i skupina u društvu. Iako Babić navodi da se stereotipi odnose i na pojedince, njihov društveni značaj dolazi do izražaja kada se odnose na skupine ljudi, odnosno određene grupe u društvu. U tom smislu Mackie i suradnici naglašavaju da „formiranje stereotipa započinje kada se više osoba smatra grupom“ (Mackie i sur., 1996, 44). Pritom se stereotipi definiraju kao „psihološki prikazi značajki ljudi koji pripadaju određenoj skupini“ (McCarthy i sur., 2002, 2).

Osim razlikovanja individualnih stereotipa i stereotipa koji se iskazuju prema grupama ljudi, „stereotipi mogu biti konceptualizirani kroz dvije komplementarne perspektive... Iz prve perspektive stereotipi su zastupljeni u umu individualne osobe. Iz druge perspektive, stereotipi su zastupljeni kao dio socijalne izgradnje društva dijeljenih između ljudi unutar te kulture“ (Stangor, C., Schaller, M., 1996, 4).

Iako postoje četiri moguće kombinacije iskazivanja stereotipa s obzirom na subjekt i objekt stereotipizacije: individua prema individui, individua prema grupi, grupa prema individui i grupa prema grupi, svakako da najveći društveni značaj imaju stereotipi koje kolektivno iskazuju čitave društvene skupine prema drugim skupinama u društvu.

Stereotipi, prema navedenom, predstavljaju unaprijed formirana uopćena viđenja društvene skupine, odnosno mišljenja i stavove o Drugima koji mogu biti pozitivni ili negativni. Negativni su, dakako, učestaliji. Babić (2004) navodi da je formiranje stereotipa dio procesa neformalnog učenja koje pojedinac usvaja tijekom svojega života. Nadodaje da se na taj način „preuzimaju, najprije u roditeljskom domu i na „ulici“, a onda i u školi, socijalizacijske „istine“ o Drugima (pa onda i nacionalno/etnički različitim)“ (Babić, 2004, 317). Sibley u svojem radu naglašava da ukoliko je pogled na svijet Drugih djelomično skriven, postoji opasnost da ih se krivo razumije i izgradi stereotipno viđenje stvari (Sibley, 1992). Stereotipi značajno utječu na sveukupnost socijalnih odnosa između pripadnika različitih socijalnih ili etničkih grupa koje dijele zajednički prostor. To je svakako slučaj i u Međimurskoj županiji gdje zajednički prostor dijele pripadnici romske nacionalne manjine i ostalo stanovništvo. A svijet Roma kao Drugih jest djelomično skriven i nerazumljiv ostalomu stanovništvu Međimurske županije. U takvoj situaciji stereotipna viđenja pripadnika romske nacionalne manjine očekivana je situacija.

Dio provedenog istraživanja uključivao je anketna pitanja kojima je provjerena razina iskazivanja stereotipa većinskog stanovništva prema Romima. No istovremeno je i provjereno iskazivanje autostereotipa, odnosno istraženo je u kolikoj mjeri sami Romi imaju stereotipno viđenje vlastite zajednice. Navedeni dio istraživanja obuhvatio je i Rome Bajaše u Međimurskoj županiji i ostale Rome pripadnike ostalih skupina.

Navedeni dio istraživanja imao je i svoju pripremnu fazu. U njoj je na stratificiranom uzorku od 32 ispitanika pripadnika većinskog stanovništva prikupljen velik broj stereotipa pitanjem otvorenog tipa o karakteristikama Roma. Uzorak je stratificiran s obzirom na spol (16 muškaraca i 16 žena), na dob (podjednak udio četiri velike 15-godišnje dobne skupine) i razini obrazovanja. Istovremeno, polovica ispitanika (8M i 8Ž) bilo je iz prostorne kategorije „blizu“ a polovica (8M i 8Ž) iz kategorije „daleko“. Kao što je već ranije navedeno, prostorna kategorija „blizu“ označava pripadnike većinskog stanovništva koji žive u naseljima kojima administrativno pripadaju ili su im donedavno pripadala romska naselja u Međimurskoj županiji. Kategorija „daleko“ pretpostavlja ispitanike iz naselja u kojima nema romskih naselja ili većeg broja Roma i koja su najmanje 5 kilometara udaljena od najbližeg romskog naselja.

Istovremeno je isto pitanje otvorenog tipa sa zahtjevom da se navedu barem sedam karakteristika Roma postavljen i uzorku romske populacije od također 32 ispitanika koji su stratificirani prema spolu i razini obrazovanja.

Kod ispitanika većinskog stanovništva nakon prve faze lingvističkog poravnanja izdvojena je čak 91 različita osobina Roma. Kod Romskih ispitanika prepoznato je 95 različitih osobina kojima su se Romi sami okarakterizirali.

Nakon prve faze lingvističkog poravnanja prvih 20 najfrekventnijih odgovora navedeni su u tablici 37. Interesantno je da među prvih četrnaest najfrekventnijih odgovora o karakteristikama Roma ima čak devet poklapanja između uzorka većinskog stanovništva i Roma Bajaša. Ovom prilikom valja napomenuti da su određeni pojmovi koji su zabilježeni kod dvije skupine ispitanika smatrani istoznačnicama, iako su za njih korištene različite riječi, a navedeni su upravo u obliku u kojem je njihova frekvencija pojavnosti bila najviša. To se odnosi na pojmove „neobrazovan“ – „neškolovan“, „agresivan“ – „nasilan“, „kradljivac“ – „lopov“.

Interesantno je zamijetiti da je svega nekoliko pozitivnih karakteristika od navedenih dvadeset najfrekventnijih. Kod većinskog stanovništva to je karakteristika snalažljivosti na sedmom mjestu, te karakteristika da su Romi veseli na devetom mjestu. Ovisno o interpretaciji i karakteristika slatkorječivosti na osamnaestom mjestu može se smatrati pozitivnom. Kod Roma ističe se karakteristika „dobri“ na četvrtom mjestu te „aktivni“ i „kulturni“ koje dijele

14. i 15. mjesto. Među dvadeset najčešćih pogleda Roma na same sebe još se na devetnaestom mjestu nalazi pozitivna karakteristika „druželjubivi“.

Tab. 37. 20 najčešćih karakteristika Roma iskazanih od većinskog stanovništva i Roma Bajaša

Većinsko stanovništvo		Romi	
Karakteristike	Frekvencija	Karakteristike	Frekvencija
Kradljivci	12	Nekulturni	13
Lijeni	11	Siromašni	12
Neobrazovani	11	Alkoholičari	11
Neodgovorni	10	Dobri	10
Neuredni	9	Neškolorvani	9
Agresivni	7	Nasilni	8
Snalažljivi	5	Neuredni	8
Lažljivci	4	Drogeraši	7
Veseli	4	Lijeni	7
Alkoholičari	3	Lopovi	6
Bezobrazni	3	Bezobrazni	5
Ne brinu o djeci	3	Loši	5
Ne drže do osobne higijene	3	Neodgovorni	5
Nekulturni	3	Aktivni	4
Neodgojeni	3	Kulturni	4
Neuljudni	3	Lihvari	4
Prljavi	3	Bijedni	3
Slatkorječivi	3	Crni	3
Žive u lošim uvjetima	3	Druželjubivi	3
Glasni	2	Glupi	3

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Temeljem predočenog predistraživanja odabrano je četrnaest najfrekventnijih karakteristika (tab. 38) koje je većinsko stanovništvo iskazalo prema Romima. Pritom je jedino

izostavljena osobina „Neobrazovani“ s obzirom da se zapravo ne radi o stereotipu već objektivnom obilježju. Stoga je kao četrnaesto obilježje izabrano „drogeraši“ kojeg su u značajnoj mjeri iskazali sami Romi. Navedeno je obilježje uzeto i iz razloga značajnije zlouporabe opojnih sredstava ovisnosti u posljednjih nekoliko godina unutar romske zajednice u Međimurju. Karakteristike „dobri“ i „loši“ koje se nalaze među dvanaest najčešćih kod romskih ispitanika nisu uključene u glavno istraživanje jer imaju preširoko i neodređeno značenje te bi se njihovim uvrštavanjem u glavni anketni upitnik izgubio dio objektivnosti analize rezultata.

U glavnom dijelu istraživanja ispitanicima je ponuđeno četrnaest osobina Roma za koje su morali uz pomoć likertove skale od pet stupnjeva odrediti u kojoj se mjeri slažu ili ne slažu s navedenom osobinom. Osobine su, kao što je već navedeno, određene tijekom prvog dijela istraživanja prethodno objašnjenog.

Pet stupnjeva likertove skale bili su raspoređeni na način da su dva stupnja bila afirmativna, jedan neutralan i dva negativna u odnosu na prihvaćanje predložene osobine. Ispitanici su za svaku predloženu karakternu osobinu mogli odabrati jedan od ponuđenih stupnjeva: „uopće se ne slažem“, „uglavnom se ne slažem“, „niti se slažem niti se ne slažem“, „uglavnom se slažem“ ili „u potpunosti se slažem“.

Tijekom analize sa svrhom izračuna aritmetičke sredine vrijednosti odgovora, svakom stupnju predloženog odgovora pridruženi su brojevi od 1 do 5. U tablici 38. prikazani su rezultati odgovora većinskog stanovništva na stupanj slaganja s ponuđenim karakternim osobinama Roma.

Najviši stupanj slaganja većinsko stanovništvo ima s osobinom „neodgovorni“ s aritmetičkom sredinom 4,31. Vrlo blizu su i osobine „bezobrazni“ (4,27) i „neuredni“ (4,26). Slijede osobine da Romi ne održavaju higijenu (4,26), „nekulturni“ i „lijeni“ s aritmetičkom sredinom 4,18, „lažljivi“ (4,13). Osobine „nasilni“ i „lopovi“ imaju vrijednost aritmetičke sredine odgovora 4,07. Iznad vrijednosti 4 još je slaganje s osobinom da se Romi ne brinu o djeci (4,05). Ispod vrijednosti 4,00 svega su četiri predložene osobine Roma. S tvrdnjom da su Romi snalažljivi ispitanici se slažu s vrijednošću aritmetičke sredine odgovora 3,98. Osobina da su „alkoholičari“ je na dvanaestom mjestu s 3,62. Na pretposljednem mjestu je osobina da su veseli s vrijednošću aritmetičke sredine odgovora 3,56. Najmanji stupanj slaganja većinsko je stanovništvo imalo s tvrdnjom da su Romi „drogeraši“. Aritmetička sredina odgovora za navedenu osobinu s vrijednošću 2,89 jedina je ispod vrijednosti 3,00.

Standardne devijacije odgovora o stupnju slaganja s predloženim osobinama Roma kreću se između 0,87 za osobinu „neuredni“ do 1,18 za osobinu „drogeraši“.

Tab. 38. Analiza odgovora većinskog stanovništva na ponuđene karakterne osobine Roma

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	Postotak	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su nekulturni	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,18	0,97
	Uglavnom se ne slažem	13	5,3		
	Niti se slažem niti se ne slažem	40	16,3		
	Uglavnom se slažem	71	29,0		
	U potpunosti se slažem	118	48,2		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su alkoholičari	Uopće se ne slažem	4	1,6	3,62	1,04
	Uglavnom se ne slažem	33	13,5		
	Niti se slažem niti se ne slažem	75	30,6		
	Uglavnom se slažem	74	30,2		
	U potpunosti se slažem	59	24,1		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su nasilni	Uopće se ne slažem	4	1,6	4,07	0,92
	Uglavnom se ne slažem	9	3,7		
	Niti se slažem niti se ne slažem	43	17,6		
	Uglavnom se slažem	98	40,0		
	U potpunosti se slažem	91	37,1		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su neuredni	Uopće se ne slažem	1	0,4	4,26	0,87
	Uglavnom se ne slažem	10	4,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	34	13,9		
	Uglavnom se slažem	80	32,7		
	U potpunosti se slažem	120	49,0		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su drogeraši	Uopće se ne slažem	37	15,2	2,89	1,18
	Uglavnom se ne slažem	44	18,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	104	42,6		
	Uglavnom se slažem	28	11,5		
	U potpunosti se slažem	31	12,7		
	Ukupno	244	100,0		
Romi su lijeni	Uopće se ne slažem	5	2,0	4,18	0,97
	Uglavnom se ne slažem	10	4,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	37	15,1		
	Uglavnom se slažem	76	31,0		
	U potpunosti se slažem	117	47,8		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su lopovi	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,07	0,94
	Uglavnom se ne slažem	12	4,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	45	18,4		
	Uglavnom se slažem	90	36,9		
	U potpunosti se slažem	94	38,5		
	Ukupno	244	100,0		

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	Postotak	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su bezobrazni	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,27	0,94
	Uglavnom se ne slažem	11	4,5		
	Niti se slažem niti se ne slažem	32	13,1		
	Uglavnom se slažem	69	28,2		
	U potpunosti se slažem	130	53,1		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su neodgovorni	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,31	0,92
	Uglavnom se ne slažem	7	2,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	38	15,5		
	Uglavnom se slažem	61	24,9		
	U potpunosti se slažem	136	55,5		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su snalažljivi	Uopće se ne slažem	9	3,7	3,98	1,13
	Uglavnom se ne slažem	19	7,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	46	18,8		
	Uglavnom se slažem	65	26,5		
	U potpunosti se slažem	106	43,3		
	Ukupno	245	100,0		
Romi ne održavaju higijenu	Uopće se ne slažem	2	0,8	4,24	0,90
	Uglavnom se ne slažem	6	2,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	46	18,8		
	Uglavnom se slažem	68	27,8		
	U potpunosti se slažem	123	50,2		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su veseli	Uopće se ne slažem	12	4,9	3,56	1,09
	Uglavnom se ne slažem	17	6,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	98	40,0		
	Uglavnom se slažem	57	23,3		
	U potpunosti se slažem	61	24,9		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su lažljivi	Uopće se ne slažem	2	0,8	4,13	0,91
	Uglavnom se ne slažem	7	2,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	54	22,0		
	Uglavnom se slažem	76	31,0		
	U potpunosti se slažem	106	43,3		
	Ukupno	245	100,0		
Romi ne brinu o djeci	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,05	0,95
	Uglavnom se ne slažem	9	3,7		
	Niti se slažem niti se ne slažem	58	23,7		
	Uglavnom se slažem	77	31,4		
	U potpunosti se slažem	98	40,0		
	Ukupno	245	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Odgovori većinskog stanovništva proanalizirani su i u odnosu na prostornu blizinu ispitanika romskim naseljima. Na razini naselja koja su podijeljena u kategorije „blizu“ i „daleko“ provjereno je (ne)postojanje razlika u iskazivanju stereotipa prema Romskom stanovništvu.

Tab. 39. Analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – razina naselja

Karakteristike Roma	Blizina Roma (razina naselja)	Broj ispitanika	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Romi su nekulturni	Blizu	119	4,10	1,045	0,096
	Daleko	126	4,25	0,892	0,079
Romi su alkoholičari	Blizu	119	3,65	1,062	0,097
	Daleko	126	3,59	1,030	0,092
Romi su nasilni	Blizu	119	4,13	0,996	0,091
	Daleko	126	4,02	0,834	0,074
Romi su neuredni	Blizu	119	4,23	0,952	0,087
	Daleko	126	4,29	0,799	0,071
Romi su drogeraši	Blizu	119	2,95	1,199	0,110
	Daleko	125	2,82	1,171	0,105
Romi su lijeni	Blizu	119	4,18	1,055	0,097
	Daleko	126	4,19	0,892	0,079
Romi su lopovi	Blizu	119	4,07	1,056	0,097
	Daleko	125	4,06	0,811	0,073
Romi su bezobrazni	Blizu	119	4,25	1,010	0,093
	Daleko	126	4,29	0,868	0,077
Romi su neodgovorni	Blizu	119	4,29	0,977	0,090
	Daleko	126	4,32	0,864	0,077
Romi su snalažljivi	Blizu	119	3,97	1,171	0,107
	Daleko	126	3,99	1,084	0,097
Romi ne održavaju higijenu	Blizu	119	4,07	0,963	0,088
	Daleko	126	4,40	0,802	0,071
Romi su veseli	Blizu	119	3,67	1,151	0,105
	Daleko	126	3,46	1,017	0,091
Romi su lažljivi	Blizu	119	4,14	0,932	0,085
	Daleko	126	4,12	0,891	0,079
Romi ne brinu o djeci	Blizu	119	4,08	0,979	0,090
	Daleko	126	4,02	0,916	0,082

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 40. T-test statističke značajnosti iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – razina naselja

Karakteristike Roma	Pretpostavljena enost varijanci	Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Romi su nekulturni	DA	3,528	0,062	-1,172	243	0,242
	NE			-1,167	232	0,244
Romi su alkoholičari	DA	0,000	0,985	0,447	243	0,655
	NE			0,447	241	0,656
Romi su nasilni	DA	2,798	0,096	0,873	243	0,384
	NE			0,868	230	0,386
Romi su neuredni	DA	2,623	0,107	-0,525	243	0,600
	NE			-0,523	231	0,602
Romi su drogeraši	DA	0,003	0,958	0,827	242	0,409
	NE			0,827	241	0,409
Romi su lijeni	DA	1,763	0,186	-0,112	243	0,911
	NE			-0,112	232	0,911
Romi su lopovi	DA	10,914	0,001	0,027	242	0,979
	NE			0,027	221	0,979
Romi su bezobrazni	DA	0,902	0,343	-0,346	243	0,730
	NE			-0,344	233	0,731
Romi su neodgovorni	DA	2,135	0,145	-0,198	243	0,843
	NE			-0,198	235	0,844
Romi su snalažljivi	DA	0,960	0,328	-0,178	243	0,859
	NE			-0,178	239	0,859
Romi ne održavaju higijenu	DA	1,221	0,270	-2,988	243	0,003
	NE			-2,972	230	0,003
Romi su veseli	DA	3,446	0,065	1,530	243	0,127
	NE			1,524	235	0,129
Romi su lažljivi	DA	0,607	0,437	0,204	243	0,838
	NE			0,204	240	0,838
Romi ne brinu o djeci	DA	1,471	0,226	0,497	243	0,619
	NE			0,496	239	0,620

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Predočena analiza iskazivanja stereotipa od strane većinskog stanovništva s obzirom na mjesto stanovanja ispitanika u kategorijama „blizu“ ili „daleko“ ukazuje na vrlo male i statistički neznačajne razlike. Bez obzira na mjesto stanovanja ispitanika i njihovu blizinu u odnosu na romska naselja u Međimurskoj županiji kod 13 od ponuđenih 14 karakteristika Roma ne postoji statistička značajnost u razlici iskazivanja stereotipa.

Pogledamo li vrijednost signifikantnosti odgovora na ponuđenu karakteristiku *Romi ne održavaju higijenu*, može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi manje od 5%, odnosno $p=0,003$. Možemo reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika za karakteristiku *Romi ne održavaju higijenu* kod ispitanika koji žive blizu i daleko, pri čemu je aritmetička sredina odgovora značajno veća za ispitanike koji žive daleko.

Iako je na razini naselja statistička značajnost razlike u odgovorima uočena samo za jednu ponuđenu karakteristiku Roma, učinjena je i analiza koja je provjerila eventualno postojanje razlika u odgovorima između ispitanika gornjeg i donjeg Međimurja, odnosno gornjeg i donjeg Međimurja te Čakovca s okolicom.

Tab. 41. Analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – regionalna razina s dvije cjeline

Karakteristike Roma	Prostorna cjelina	Broj ispitanika	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Romi su nekulturni	Gornje Međimurje	80	4,15	0,982	0,110
	Donje Međimurje	165	4,19	0,966	0,075
Romi su alkoholičari	Gornje Međimurje	80	3,55	1,005	0,112
	Donje Međimurje	165	3,65	1,064	0,083
Romi su nasilni	Gornje Međimurje	80	4,11	0,811	0,091
	Donje Međimurje	165	4,05	0,964	0,075
Romi su neuredni	Gornje Međimurje	80	4,29	0,860	0,096
	Donje Međimurje	165	4,24	0,884	0,069
Romi su drogeraši	Gornje Međimurje	79	2,82	1,258	0,142
	Donje Međimurje	165	2,92	1,150	0,090
Romi su lijeni	Gornje Međimurje	80	4,23	0,954	0,107
	Donje Međimurje	165	4,16	0,983	0,077
Romi su lopovi	Gornje Međimurje	80	4,10	0,880	0,098
	Donje Međimurje	164	4,05	0,964	0,075
Romi su bezobrazni	Gornje Međimurje	80	4,25	0,935	0,104
	Donje Međimurje	165	4,28	0,942	0,073
Romi su neodgovorni	Gornje Međimurje	80	4,34	0,856	0,096
	Donje Međimurje	165	4,29	0,950	0,074
Romi su snalažljivi	Gornje Međimurje	80	4,04	1,119	0,125
	Donje Međimurje	165	3,95	1,131	0,088
Romi ne održavaju higijenu	Gornje Međimurje	80	4,31	0,821	0,092
	Donje Međimurje	165	4,21	0,934	0,073
Romi su veseli	Gornje Međimurje	80	3,56	1,077	0,120
	Donje Međimurje	165	3,56	1,095	0,085
Romi su lažljivi	Gornje Međimurje	80	4,11	0,914	0,102
	Donje Međimurje	165	4,14	0,910	0,071
Romi ne brinu o djeci	Gornje Međimurje	80	4,19	0,813	0,091
	Donje Međimurje	165	3,99	1,000	0,078

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Već letimičan pogled na predočene rezultate daje naslutiti da su razlike u iskazivanju stereotipa između ispitanika Gornjeg i Donjeg Međimurja minimalne. Maksimalna razlika

aritmetičke sredine odgovora o slaganju s predloženim karakteristikama Roma iznosi 0,2 za posljednju karakteristiku „Romi ne brinu o djeci“ gdje nešto izrazitiji stupanj slaganja iznose ispitanici Gornjeg Međimurja.

Tab. 42. Statistička analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – regionalna razina s dvije cjeline

Karakteristike Roma	Pretpostavljenost varijanci	Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Romi su nekulturni	DA	0,022	0,883	-0,286	243	0,775
	NE			-0,285	154	0,776
Romi su alkoholičari	DA	0,111	0,740	-0,692	243	0,490
	NE			-0,706	165	0,481
Romi su nasilni	DA	0,669	0,414	0,464	243	0,643
	NE			0,492	183	0,623
Romi su neuredni	DA	0,112	0,738	0,377	243	0,706
	NE			0,381	161	0,704
Romi su drogeraši	DA	1,600	0,207	-0,569	242	0,570
	NE			-0,551	142	0,582
Romi su lijeni	DA	0,005	0,944	0,462	243	0,644
	NE			0,467	161	0,641
Romi su lopovi	DA	0,688	0,408	0,401	242	0,689
	NE			0,413	170	0,680
Romi su bezobrazni	DA	0,001	0,970	-0,272	243	0,786
	NE			-0,273	158	0,785
Romi su neodgovorni	DA	0,835	0,362	0,371	243	0,711
	NE			0,385	172	0,701
Romi su snalažljivi	DA	0,274	0,601	0,560	243	0,576
	NE			0,562	158	0,575
Romi ne održavaju higijenu	DA	0,802	0,371	0,870	243	0,385
	NE			0,909	176	0,364
Romi su veseli	DA	0,041	0,839	-0,008	243	0,994
	NE			-0,008	159	0,994
Romi su lažljivi	DA	0,268	0,605	-0,217	243	0,829
	NE			-0,216	156	0,829
Romi ne brinu o djeci	DA	3,192	0,075	1,554	243	0,122
	NE			1,668	189	0,097

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kako bi se provjerilo (ne)postojanje statistički značajnih razlika provedene su i dodatne statističke analize (tab. 42) koje potvrđuju da niti u jednom slučaju, odnosno predloženoj karakteristici Roma ne postoji statistički značajna razlika u iskazivanju stereotipa između ispitanika Gornjeg i Donjeg Međimurja. U svim slučajevima signifikantnost t -testa veća je od 0,05 ($p > 0,05$), te se stoga može konstatirati kako kod promatranih varijabli nije uočena statistički značajna razlika s obzirom na smještaj ispitanika u Gornjem ili Donjem Međimurju.

Prostorna perspektiva iskazivanja stereotipa provjerena je i na regionalnoj razini s tri prostorne cjeline Gornjeg i Donjeg Međimurja u užem smislu i Čakovca s okolicom kao treće, središnje cjeline Međimurske županije (tab. 43).

Tab. 43. Analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – regionalna razina s tri cjeline

Karakteristike Roma	Blizina Roma (razina naselja)	Broj ispitanika	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Romi su nekulturni	Gornje Međimurje	61	4,10	1,044	0,134
	Donje Međimurje	109	4,18	0,944	0,090
	Čakovec s okolicom	75	4,23	0,953	0,110
	Ukupno	245	4,18	0,970	0,062
Romi su alkoholičari	Gornje Međimurje	61	3,56	0,992	0,127
	Donje Međimurje	109	3,63	1,103	0,106
	Čakovec s okolicom	75	3,64	1,009	0,116
	Ukupno	245	3,62	1,044	0,067
Romi su nasilni	Gornje Međimurje	61	4,13	0,885	0,113
	Donje Međimurje	109	4,04	0,922	0,088
	Čakovec s okolicom	75	4,08	0,941	0,109
	Ukupno	245	4,07	0,916	0,059
Romi su neuredni	Gornje Međimurje	61	4,21	0,933	0,119
	Donje Međimurje	109	4,23	0,857	0,082
	Čakovec s okolicom	75	4,33	0,859	0,099
	Ukupno	245	4,26	0,875	0,056
Romi su drogeraši	Gornje Međimurje	61	2,89	1,226	0,157
	Donje Međimurje	109	2,85	1,161	0,111
	Čakovec s okolicom	74	2,93	1,197	0,139
	Ukupno	244	2,89	1,184	0,076
Romi su lijeni	Gornje Međimurje	61	4,25	0,977	0,125
	Donje Međimurje	109	4,22	0,936	0,090
	Čakovec s okolicom	75	4,08	1,024	0,118
	Ukupno	245	4,18	0,972	0,062

Karakteristike Roma	Blizina Roma (razina naselja)	Broj ispitanika	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Romi su lopovi	Gornje Međimurje	61	4,18	0,940	0,120
	Donje Međimurje	108	4,06	0,940	0,090
	Čakovec s okolicom	75	3,97	0,930	0,107
	Ukupno	244	4,07	0,936	0,060
Romi su bezobrazni	Gornje Međimurje	61	4,25	1,011	0,129
	Donje Međimurje	109	4,35	0,917	0,088
	Čakovec s okolicom	75	4,19	0,911	0,105
	Ukupno	245	4,27	0,938	0,060
Romi su neodgovorni	Gornje Međimurje	61	4,36	0,857	0,110
	Donje Međimurje	109	4,37	0,857	0,082
	Čakovec s okolicom	75	4,17	1,045	0,121
	Ukupno	245	4,31	0,919	0,059
Romi su snalažljivi	Gornje Međimurje	61	3,95	1,175	0,150
	Donje Međimurje	109	3,88	1,168	0,112
	Čakovec s okolicom	75	4,15	1,009	0,117
	Ukupno	245	3,98	1,125	0,072
Romi ne održavaju higijenu	Gornje Međimurje	61	4,23	0,844	0,108
	Donje Međimurje	109	4,24	0,902	0,086
	Čakovec s okolicom	75	4,25	0,946	0,109
	Ukupno	245	4,24	0,898	0,057
Romi su veseli	Gornje Međimurje	61	3,61	1,115	0,143
	Donje Međimurje	109	3,51	1,051	0,101
	Čakovec s okolicom	75	3,60	1,127	0,130
	Ukupno	245	3,56	1,087	0,069
Romi su lažljivi	Gornje Međimurje	61	4,05	0,939	0,120
	Donje Međimurje	109	4,07	0,920	0,088
	Čakovec s okolicom	75	4,28	0,863	0,100
	Ukupno	245	4,13	0,909	0,058
Romi ne brinu o djeci	Gornje Međimurje	61	4,25	0,830	0,106
	Donje Međimurje	109	4,03	0,957	0,092
	Čakovec s okolicom	75	3,93	1,004	0,116
	Ukupno	245	4,05	0,946	0,060

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Slično kao i kod analize gdje su uspoređeni odgovori između ispitanika Gornjeg i Donjeg Međimurja, osnovna analiza odgovora tri prostorno diferencirane skupine ispitanika

(Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom) ukazuje na male razlike u iskazivanju stereotipa prema Romima. Najveća zabilježena razlika aritmetičkih sredina odgovora o stupnju slaganja s ponuđenim karakteristikama Roma iznosi 0,32. Riječ je o razlici aritmetičkih sredina odgovora ispitanika Čakovca s okolicom (3,93) i Gornjeg Međimurja (4,25) na tvrdnju da „Romi ne brinu o djeci“.

Kao provjera statističke značajnosti razlika u odgovorima ispitanika navedene tri prostorne cjeline Međimurja proveden je ANOVA test (tab. 44).

Rezultati signifikantnosti ANOVA testa kod svih predloženih karakteristika Roma veće su od 0,05 ($p > 0,05$). Navedeno upućuje na zaključak kako kod promatranih varijabli nije uočena statistički značajna razlika s obzirom na ispitanike iz tri različite prostorne cjeline: Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom.

Provedena analiza iskazivanja stereotipa većinskog stanovništva Međimurske županije prema Romima iz prostorne perspektive ukazuje da bez obzira na prostornu udaljenost od romskih naselja i bez obzira u kojem dijelu Međimurja ispitanici živjeli, razlike u iskazivanju stereotipa ne pokazuju nikakvu statističku značajnost. Izuzetak je samo jedna od četrnaest karakteristika, „Romi ne održavaju higijenu“, gdje je uočena statistička značajnost višeg stupnja slaganja ispitanika koji žive daleko od Roma. U svim ostalim karakteristikama, uzimajući u obzir analize svih triju različitih prostornih razina, statistički značajna razlika u iskazivanju stereotipa nije uočena. Percepcija Romskog stanovništva, barem dok je riječ o stereotipima, prilično je ujednačena na prostoru čitave Međimurske županije. Ne ovisi niti o prostornoj udaljenosti ispitanika od romskih naselja niti o prebivalištu ispitanika u nekoj od prostornih cjelina Međimurja. Lokalna prostorna perspektiva iskazivanja stereotipa prema Romima, stoga, nema nikakvu važnost koju bi valjalo uzimati u obzir prilikom promišljanja određenih mjera i aktivnosti s ciljem smanjenja stereotipa prema romskoj zajednici.

Dok s obzirom na prostorne kategorije stanovanja ispitanika većinskog stanovništva nisu uočene statistički značajne razlike u iskazivanju stereotipa, jedna varijabla pokazala se kao ključna u razlikama iskazivanja stereotipa. Uzimajući u obzir aritmetičku sredinu odgovora ispitanika većinskog stanovništva na predložene stereotipe uočena je statistički značajna razlika u odnosu na postojanje vlastitog negativnog iskustva s Romima. Ispitanici koji su doživjeli negativna iskustva s Romima skloni su većem iskazivanju negativnih stereotipa prema Romima. Nasuprot navedenom, u slučaju postojanja vlastitog pozitivnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine statistički značajna razlika u iskazivanju stereotipa nije uočena. Mogućnost i učestalost prostornog kontakta s Romima, dakle ne igra ulogu u iskazivanju stereotipa koliko vlastito negativno iskustvo s pripadnicima romske nacionalne manjine.

Tab. 44. ANOVA test – regionalna razina s tri cjeline

Karakteristike Roma	Razina	Suma kvadrata	Stupnjevi slobode	Kvadrat aritm. sredina	F - vrijednost	Signifikantnost
Romi su nekulturni	Između grupa	0,566	2	0,283	0,299	0,742
	Unutar grupe	228,887	242	0,946		
	Ukupno	229,453	244			
Romi su alkoholičari	Između grupa	0,284	2	0,142	0,130	0,879
	Unutar grupe	265,650	242	1,098		
	Ukupno	265,935	244			
Romi su nasilni	Između grupa	0,354	2	0,177	0,209	0,811
	Unutar grupe	204,324	242	0,844		
	Ukupno	204,678	244			
Romi su neuredni	Između grupa	0,638	2	0,319	0,415	0,661
	Unutar grupe	186,162	242	0,769		
	Ukupno	186,800	244			
Romi su drogeraši	Između grupa	0,277	2	0,138	0,098	0,907
	Unutar grupe	340,510	241	1,413		
	Ukupno	340,787	243			
Romi su lijeni	Između grupa	1,188	2	0,594	0,626	0,536
	Unutar grupe	229,547	242	0,949		
	Ukupno	230,735	244			
Romi su lopovi	Između grupa	1,441	2	0,721	0,821	0,441
	Unutar grupe	211,509	241	0,878		
	Ukupno	212,951	243			
Romi su bezobrazni	Između grupa	1,227	2	0,614	0,696	0,500
	Unutar grupe	213,450	242	0,882		
	Ukupno	214,678	244			
Romi su neodgovorni	Između grupa	1,907	2	0,954	1,131	0,325
	Unutar grupe	204,133	242	0,844		
	Ukupno	206,041	244			
Romi su snalažljivi	Između grupa	3,209	2	1,605	1,270	0,283
	Unutar grupe	305,689	242	1,263		
	Ukupno	308,898	244			
Romi ne održavaju higijenu	Između grupa	0,020	2	0,010	0,012	0,988
	Unutar grupe	196,772	242	0,813		
	Ukupno	196,792	244			
Romi su veseli	Između grupa	0,483	2	0,241	0,203	0,816
	Unutar grupe	287,787	242	1,189		
	Ukupno	288,269	244			
Romi su lažljivi	Između grupa	2,435	2	1,218	1,478	0,230
	Unutar grupe	199,385	242	0,824		
	Ukupno	201,820	244			
Romi ne brinu o djeci	Između grupa	3,415	2	1,707	1,923	0,148
	Unutar grupe	214,896	242	0,888		
	Ukupno	218,310	244			

Izvor: terensko istraživanje 2016.

4.2.2. Stereotipi Roma o Romima

Osim većinskog stanovništva, istraživanje iskazivanja stereotipa provedeno je i s romskim ispitanicima. Kod Roma Bajaša aritmetičku sredinu odgovora iznad vrijednosti 4,00 imaju dvije karakterne osobine: „Romi su veseli“ (4,56) s najnižom standardnom devijacijom od 0,59 i „Romi su snalažljivi“ (4,21). Sve ostale karakterne osobine bilježe aritmetičku sredinu između 3,09 i 3,68. Standardne devijacije tih odgovora u rasponu su od 0,81 za „Romi su lažljivi“ do 1,29 za „Romi su nasilni“ (tab. 45). U dvanaest predloženih karakteristika romski su ispitanici u najvećem postotku odabrali neutralan odgovor „Niti se slažem niti se ne slažem“, dok su za dvije karakteristike u najvećem postotku odabrali odgovor „u potpunosti se slažem“.

Tab. 45. Analiza odgovora Roma Bajaša na ponuđene karakterne osobine Roma

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su nekulturni	Uopće se ne slažem	10	10,1	3,24	1,07
	Uglavnom se ne slažem	3	3,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	53	53,5		
	Uglavnom se slažem	19	19,2		
	U potpunosti se slažem	14	14,1		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su alkoholičari	Uopće se ne slažem	1	1,0	3,57	0,94
	Uglavnom se ne slažem	5	5,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	53	53,5		
	Uglavnom se slažem	17	17,2		
	U potpunosti se slažem	23	23,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su nasilni	Uopće se ne slažem	10	10,1	3,10	1,29
	Uglavnom se ne slažem	25	25,3		
	Niti se slažem niti se ne slažem	29	29,3		
	Uglavnom se slažem	13	13,1		
	U potpunosti se slažem	21	21,2		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su neuredni	Uopće se ne slažem	6	6,1	3,26	1,02
	Uglavnom se ne slažem	7	7,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	57	57,6		
	Uglavnom se slažem	13	13,1		
	U potpunosti se slažem	16	16,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su drogeraši	Uopće se ne slažem	5	5,1	3,41	1,12
	Uglavnom se ne slažem	11	11,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	44	44,4		
	Uglavnom se slažem	16	16,2		
	U potpunosti se slažem	23	23,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su lijeni	Uopće se ne slažem	6	6,1	3,30	1,08
	Uglavnom se ne slažem	11	11,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	47	47,5		
	Uglavnom se slažem	17	17,2		
	U potpunosti se slažem	18	18,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su lopovi	Uopće se ne slažem	2	2,0	3,49	1,04
	Uglavnom se ne slažem	10	10,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	48	48,5		
	Uglavnom se slažem	14	14,1		
	U potpunosti se slažem	24	24,2		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su bezobrazni	Uopće se ne slažem	7	7,1	3,19	1,23
	Uglavnom se ne slažem	24	24,2		
	Niti se slažem niti se ne slažem	32	32,3		
	Uglavnom se slažem	15	15,2		
	U potpunosti se slažem	21	21,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su neodgovorni	Uopće se ne slažem	1	1,0	3,41	1,00
	Uglavnom se ne slažem	14	14,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	47	47,5		
	Uglavnom se slažem	17	17,2		
	U potpunosti se slažem	20	20,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su snalažljivi	Uopće se ne slažem	3	3,0	4,21	1,00
	Uglavnom se ne slažem	3	3,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	14	14,1		
	Uglavnom se slažem	29	29,3		
	U potpunosti se slažem	50	50,5		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi ne održavaju higijenu	Uopće se ne slažem	4	4,0	3,31	0,93
	Uglavnom se ne slažem	3	3,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	67	67,7		
	Uglavnom se slažem	8	8,1		
	U potpunosti se slažem	17	17,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi su veseli	Uopće se ne slažem	0	0,0	4,56	0,59
	Uglavnom se ne slažem	1	1,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	2	2,0		
	Uglavnom se slažem	36	36,4		
	U potpunosti se slažem	59	59,6		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	99	100,0		

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su lažljivi	Uopće se ne slažem	0	0,0	3,68	0,81
	Uglavnom se ne slažem	2	2,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	47	47,5		
	Uglavnom se slažem	31	31,3		
	U potpunosti se slažem	19	19,2		
	Bez odgovora	0	0,0		
	Ukupno	99	100,0		
Romi ne brinu o djeci	Uopće se ne slažem	9	9,1	3,09	1,10
	Uglavnom se ne slažem	11	11,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	55	55,6		
	Uglavnom se slažem	6	6,1		
	U potpunosti se slažem	16	16,2		
	Bez odgovora	2	2,0		
	Ukupno	99	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Iako su za većinu predloženih osobina Romi Bajaši odabrali neutralan odgovor, broj ispitanika koji se uglavnom slažu ili se potpuno slažu veći je od onih koji se uglavnom ne slažu ili se potpuno ne slažu s predloženim osobinama. Zbog toga je, kao što se može zamijetiti, prosječan stupanj slaganja za sve predložene osobine veći od neutralnih 3,00. Navedeno upućuje na zaključak da Romi Bajaši, iako su u većini osobina odabrali neutralan odgovor, u većoj mjeri sebe vide kakvima su opisani u predloženim osobinama nego što se ne vide takvima.

Odgovore o stupnju slaganja s ponuđenim karakternim osobinama Roma dali su i pripadnici ostalih romskih skupina s riječkog i zagrebačkog područja (tab. 46). Slično kao i kod Roma Bajaša, najviše vrijednosti aritmetičke sredine odgovora bilježe karakteristike „Romi su veseli“ (3,91), sa SD 1,22 i „Romi su snalažljivi“ (3,66) sa SD 1,39. Iako iste karakteristike izbijaju u prvi plan, zamjetne su puno niže vrijednosti u odnosu na odgovore Roma Bajaša. To su jedine dvije karakteristike s aritmetičkom sredinom iznad vrijednosti 3,00.

Kod ispitanika ostalih romskih skupina zamjetne su puno niže aritmetičke sredine odgovora. Pet je karakteristika s aritmetičkom sredinom odgovora ispod vrijednosti 2,00, dok ih je čak sedam u rasponu vrijednosti 2,07-2,36. Standardne devijacije nalaze se u rasponu 0,97-1,39.

Za razliku od Roma Bajaša, pripadnici ostalih romskih skupina u dvanaest navedenih osobina Roma u najvećoj mjeri odabrali su odgovor „*Uopće se ne slažem*“ u kojima su Romi Bajaši u najvećoj mjeri iskazali neutralan stav. Jedine dvije karakteristike u kojoj su pripadnici ostalih romskih skupina jednako kao i Romi Bajaši u najvećoj mjeri odabrali odgovor „*U potpunosti se slažem*“ jesu karakteristike „*Romi su snalažljivi*“ i „*Romi su veseli*“.

Tab. 46. Analiza odgovora Roma nebajša na ponuđene karakterne osobine Roma

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su nekulturni	Uopće se ne slažem	42	40,8	2,15	1,15
	Uglavnom se ne slažem	18	17,5		
	Niti se slažem niti se ne slažem	30	29,1		
	Uglavnom se slažem	9	8,7		
	U potpunosti se slažem	3	2,9		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su alkoholičari	Uopće se ne slažem	52	50,5	1,83	0,97
	Uglavnom se ne slažem	19	18,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	28	27,2		
	Uglavnom se slažem	2	1,9		
	U potpunosti se slažem	1	1,0		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su nasilni	Uopće se ne slažem	49	47,6	1,95	1,04
	Uglavnom se ne slažem	14	13,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	34	33,0		
	Uglavnom se slažem	2	1,9		
	U potpunosti se slažem	2	1,9		
	Bez odgovora	2	1,9		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su neuredni	Uopće se ne slažem	49	47,6	2,09	1,19
	Uglavnom se ne slažem	10	9,7		
	Niti se slažem niti se ne slažem	31	30,1		
	Uglavnom se slažem	9	8,7		
	U potpunosti se slažem	3	2,9		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su drogeraši	Uopće se ne slažem	57	55,3	1,78	0,97
	Uglavnom se ne slažem	13	12,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	30	29,1		
	Uglavnom se slažem	1	1,0		
	U potpunosti se slažem	1	1,0		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su lijeni	Uopće se ne slažem	51	49,5	1,99	1,19
	Uglavnom se ne slažem	15	14,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	25	24,3		
	Uglavnom se slažem	5	4,9		
	U potpunosti se slažem	5	4,9		
	Bez odgovora	2	1,9		
	Ukupno	103	100,0		

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su lopovi	Uopće se ne slažem	49	47,6	1,91	1,04
	Uglavnom se ne slažem	20	19,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	29	28,2		
	Uglavnom se slažem	1	1,0		
	U potpunosti se slažem	3	2,9		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su bezobrazni	Uopće se ne slažem	45	43,7	2,07	1,14
	Uglavnom se ne slažem	17	16,5		
	Niti se slažem niti se ne slažem	30	29,1		
	Uglavnom se slažem	5	4,9		
	U potpunosti se slažem	4	3,9		
	Bez odgovora	2	1,9		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su neodgovorni	Uopće se ne slažem	39	37,9	2,27	1,25
	Uglavnom se ne slažem	15	14,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	31	30,1		
	Uglavnom se slažem	7	6,8		
	U potpunosti se slažem	7	6,8		
	Bez odgovora	4	3,9		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su snalažljivi	Uopće se ne slažem	14	13,6	3,66	1,39
	Uglavnom se ne slažem	6	5,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	16	15,5		
	Uglavnom se slažem	28	27,2		
	U potpunosti se slažem	36	35,0		
	Bez odgovora	3	2,9		
	Ukupno	103	100,0		
Romi ne održavaju higijenu	Uopće se ne slažem	41	39,8	2,36	1,30
	Uglavnom se ne slažem	8	7,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	36	35,0		
	Uglavnom se slažem	9	8,7		
	U potpunosti se slažem	8	7,8		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		
Romi su veseli	Uopće se ne slažem	8	7,8	3,91	1,22
	Uglavnom se ne slažem	3	2,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	23	22,3		
	Uglavnom se slažem	24	23,3		
	U potpunosti se slažem	44	42,7		
	Bez odgovora	1	1,0		
	Ukupno	103	100,0		

Karakteristike Roma	Stupanj slaganja s tvrdnjom	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su lažljivi	Uopće se ne slažem	39	37,9	2,18	1,14
	Uglavnom se ne slažem	16	15,5		
	Niti se slažem niti se ne slažem	32	31,1		
	Uglavnom se slažem	8	7,8		
	U potpunosti se slažem	3	2,9		
	Bez odgovora	5	4,9		
	Ukupno	103	100,0		
Romi ne brinu o djeci	Uopće se ne slažem	40	38,8	2,14	1,17
	Uglavnom se ne slažem	19	18,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	26	25,2		
	Uglavnom se slažem	8	7,8		
	U potpunosti se slažem	4	3,9		
	Bez odgovora	6	5,8		
	Ukupno	103	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Uspoređujući odgovore sve tri ispitne skupine mogu se zamijetiti interesantne činjenice. Kod 11 od ponuđenih četrnaest karakteristika najviša vrijednost aritmetičke sredine odgovora ispitanika je kod većinskog stanovništva, nešto niža kod Roma Bajaša, a najniža kod pripadnika ostalih romskih skupina. Navedeni raspored vrijednosti odgovora nije prisutan samo kod karakteristika „Romi su drogeraši“ gdje je aritmetička sredina odgovora veća kod Roma Bajaša nego kod većinskog stanovništva, kod karakteristike „Romi su snalažljivi“ gdje je također vrijednost aritmetičke sredine odgovora Roma Bajaša viši u odnosu na većinsko stanovništvo, te kod karakteristike „Romi su veseli“ gdje je najniža vrijednost kod većinskog stanovništva, nešto viša kod ostalih Roma, a najviša kod Roma Bajaša.

Iz navedene analize uočava se da većinsko stanovništvo ponajviše ima stereotipno viđenje pripadnika romske zajednice. Ukupna prosječna aritmetička sredina svih odgovora većinskog stanovništva iznosi 3,99. Romi Bajaši bilježe svega za 0,5 nižu ukupnu prosječnu aritmetičku sredinu svih odgovora o karakteristikama Roma. Pripadnici ostalih romskih skupina bilježe prosječnu aritmetičku sredinu svih odgovora u vrijednosti 2,31.

Pređeni podaci daju naslutiti prisutnost značajnog stereotipnog viđenja romske zajednice od strane većinskog stanovništva. U 13 od 14 ponuđenih karakteristika većinsko se stanovništvo u većoj mjeri slaže s navedenim tvrdnjama nego što se s njima ne slaže.

Tab. 47. Usporedba odgovora na ponuđene karakterne osobine Roma

Karakteristike Roma	Većinsko stanovništvo		Romi Bajaši		Romi ne Bajaši	
	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Romi su nekulturni	4,18	0,97	3,24	1,07	2,15	1,15
Romi su alkoholičari	3,62	1,04	3,57	0,94	1,83	0,97
Romi su nasilni	4,07	0,92	3,10	1,29	1,95	1,04
Romi su neuredni	4,26	0,87	3,26	1,02	2,09	1,19
Romi su drogeraši	2,89	1,18	3,41	1,12	1,78	0,97
Romi su lijeni	4,18	0,97	3,30	1,08	1,99	1,19
Romi su lopovi	4,07	0,94	3,49	1,04	1,91	1,04
Romi su bezobrazni	4,27	0,94	3,19	1,23	2,07	1,14
Romi su neodgovorni	4,31	0,92	3,41	1,00	2,27	1,25
Romi su snalažljivi	3,98	1,13	4,21	1,00	3,66	1,39
Romi ne održavaju higijenu	4,24	0,90	3,31	0,93	2,36	1,30
Romi su veseli	3,56	1,09	4,56	0,59	3,91	1,22
Romi su lažljivi	4,13	0,91	3,68	0,81	2,18	1,14
Romi ne brinu o djeci	4,05	0,95	3,09	1,10	2,14	1,17
PROSJEK	3,99		3,49		2,31	

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Unatoč činjenici da su u dvanaest ponuđenih karakteristika Romi Bajaši u najvećoj mjeri odabrali neutralan odgovor, interesantno je uočiti da se i Romi Bajaši u svih 14 karakteristika u većoj mjeri slažu nego što se ne slažu. Za sve ponuđene karakteristike prosječna je vrijednost

odgovora iznad 3 što upućuje da se sa svim karakteristikama sami međimurski Romi više slažu nego što se ne slažu. Sukladno tome, s jedne strane može se izvući zaključak o svojevrsnoj autostereotipizaciji romske zajednice u Međimurju. Pogledi većinskog stanovništva i romske zajednice u Međimurju na same Rome puno su bliskiji za razliku od pripadnika ostalih romskih skupina. U mnogim karakteristikama, većinom negativne konotacije, međimurski Romi u određenoj mjeri potvrđuju takvo viđenje sebe samih.

S druge strane opravdano je i postaviti pitanje u kolikoj mjeri Romi mišljenje o samima sebi grade na percepciji okolnog većinskog stanovništva s kojim dijele životni prostor. Očito će biti potrebno provesti dodatna sociološka istraživanja koja će dati odgovor na navedeno pitanje.

Jedan od zaključaka kojeg se ne može i ne smije zanemariti jest mogućnost da velik broj Roma iz Međimurja doista svojim ponašanjem potvrđuju karakteristike navedene u anketnom upitniku. Dok međimurski Romi potvrđuju stereotipna viđenja samih sebe u navedenim karakteristikama kao i većinsko stanovništvo Međimurja, anketirani pripadnici ostalih romskih skupina s područja Zagreba i Rijeke imaju drugačije viđenje romske zajednice. U samo dvije ponuđene karakteristike, obje pozitivne konotacije, u svojim se odgovorima više slažu nego što se ne slažu s izrečenim tvrdnjama. U svih dvanaest ponuđenih karakteristika koje imaju negativnu konotaciju odgovori su više usmjereni neslaganju nego slaganju s ponuđenim tvrdnjama. Mogućnost da različite romske zajednice gaje potpuno drugačije sustave vrijednosti, drugačije se ponašaju, ophode u zajednici i drugačije vide romsku zajednicu sagledavajući je iz vlastite perspektive svakako predstavlja tezu koja također zaslužuje priliku daljnjeg istraživanja.

4.3. Socijalna distanca

4.3.1. Socijalna distanca većinskog stanovništva

Socijalnu distancu kao instrument istraživanja odnosa različitih socijalnih skupina u društvu uveo je američki sociolog R. E. Park. Svojim radom od prije već skoro stotinu godina (Park, 1924) socijalnu distancu definira kao različite stupnjeve razumijevanja i osjećaja intimnosti u različitim osobnim i širim društvenim odnosima. Daljnju razradu koncepta socijalne distance proveo je E. Bogardus od sredine 20.-ih do sredine 30.-ih godina XX. stoljeća. Uočio je da socijalna distanca prema pripadnicima različitih etničkih skupina ovisi prvenstveno o razini postojanja predrasuda i pojavi generalizacije, dok vlastita iskustva s pripadnicima tih etničkih skupina padaju u drugi plan (Bogardus, 1925a). Prema Bogardusu, socijalna distanca odnosi se „na stupnjeve i razine razumijevanja i osjećanja kojim osobe doživljavaju druge” (Bogardus, 1925b, 299; prijevod prema: Banovac i Boneta, 2006, 28). Socijalna distanca u mnogome objašnjava međusobne socijalne odnose osoba pripadnika različitih socijalnih ili etničkih skupina.

Bogardusu se pripisuje razvoj skale socijalnih odnosa koja zbog toga nosi njegovo ime. Tom je skalom moguće mjeriti i kvantitativno predočiti stupanj razumijevanja, osjećaja intimnosti, odnosno razinu prihvaćanja različitih socijalnih skupina (Bogardus, 1925b). Baveći se navedenim konceptom socijalne distance, Bogardus donosi i posebne upute za ispunjavanje upitnika kojim se mjeri, odnosno ispituje razina socijalne distance (Bogardus, 1933).

Skala koju je Bogardus razvio doživljavala je razne kritike osobito zbog različitosti intervala između pojedinih socijalnih odnosa. Međutim, unatoč svim kritikama, iako vrlo davno razvijena, izvorna je bogardusova skala do danas ostala osnovni instrument mjerenja socijalne distance.

Skala koju je razvio Bogardus korištena je u ovome radu u svojem gotovo izvornom obliku. Riječ je o sedam ponuđenih socijalnih odnosa međusobno različitih prema zastupljenom stupnju intimnosti. Ponuđeni socijalni odnosi bili su redom:

1. Blisko srodstvo putem braka
2. Osobno prijateljstvo
3. Susjedstvo, odnosno stanovanje u istoj ulici
4. Zaposlenje u istoj profesiji
5. Državljanstvo moje zemlje
6. Samo posjetitelj moje zemlje

7. Isključenje iz zemlje.

Jedina razlika u odnosu na izvornu bogardusovu skalu bila je u četvrtom ponuđenom socijalnom odnosu. Dok Bogardus predlaže socijalni odnos temeljen na zaposlenju osobe u istoj profesiji i provjeru prihvaćanja takve osobe, u ovome je radu taj odnos samo djelomično modificiran i predstavljen kao „suradnik na poslu“.

Već sama frekvencija odgovora o prihvaćanju, odnosno neprihvaćanju pojedinog odnosa s različitim ponuđenim socijalnim i/ili etničkim grupama daje dobar uvid u razinu socijalne distance prema svakoj pojedinoj predloženoj grupi. Bogardus, ipak, predlaže i dva derivirana pokazatelja koji kvantificiraju razinu socijalne distance prema određenoj grupi.

Indeks opsega socijalnog kontakta (Social contact range index – SCR) (Bogardus, 1925b) prvi je takav pokazatelj koji kvantificira socijalnu distancu i omogućuje jednostavniju usporedbu njene razine prema različitim u istraživanju obuhvaćenih socijalnih/etničkih skupina. Rezultat je zbroja potvrdnih odgovora prihvaćanja prvih 5 ponuđenih socijalnih odnosa (usko srodstvo, osobni prijatelj, susjed, kolega na poslu i državljanstvo) za ponuđenu etničku/socijalnu skupinu podijeljenog s brojem anketiranih ispitanika. Za svako prihvaćanje odnosa među prvih pet ponuđenih kontakata ispitanik dobiva jedan bod koji se zbrajaju i na kraju dijele s brojem obuhvaćenih ispitanika.

$$I_{osk} = \sum K^{+(1-5)} / P$$

I_{osk} je Indeks opsega socijalnog kontakta

$\sum K^{+(1-5)}$ je zbroj pozitivnih odgovora prihvaćanja prvih pet kontakata bogardusove skale za određenu etničku/socijalnu skupinu

P je ukupan broj anketiranih ispitanika.

Njegova vrijednost može se kretati u rasponu od 0,00 do 5,00. U slučaju prihvaćanje svih pet ponuđenih odnosa vrijednost je maksimalna, dok je u slučaju neprihvaćanja svih ponuđenih odnosa vrijednost ovog pokazatelja minimalna. Niža vrijednost indeksa opsega socijalnog kontakta ukazuje na manje mogućnosti prilagodbe, integracije i asimilacije određene etničke skupine u većinsko društvo (Bogardus, 1925b). Vrijednost ovog pokazatelja obrnuto je proporcionalna razini socijalne distance prema istraživanoj socijalnoj/etničkoj skupini: Što je pokazatelj niži, socijalna je distanca veća. Analogno, viša vrijednost pokazatelja upućuje na nižu socijalnu distancu.

Indeks distance socijalnog kontakta (Social contact distance index – SCD) (Bogardus, 1925b) drugi je derivirani pokazatelj socijalne distance kojeg predlaže Bogardus. Računa se na način da se ispitaniku dodjeljuje po jedan bod za svako neprihvatanje jednog od prvih šest ponuđenih socijalnih odnosa na bogardusovoj skali. Zbroj svih negativnih odgovora odnosno neprihvatanja prvih 6 ponuđenih socijalnih odnosa na bogardusovoj skali za određenu etničku/socijalnu skupinu dijeli se s brojem anketiranih ispitanika.

$$I_{DSK} = \sum K_{(1-6)} / P$$

I_{DSK} je Indeks distance socijalnog kontakta

$\sum K_{(1-6)}$ je zbroj negativnih odgovora o prihvatanju prvih šest kontakata bogardusove skale za određenu etničku/socijalnu skupinu

P je ukupan broj anketiranih ispitanika.

Vrijednost indeksa distance socijalnog kontakta hipotetski se kreće u rasponu od 0,00 koji bi upućivao na nepostojanje socijalne distance. Maksimalna hipotetska vrijednost 6,00 ukazivala bi na maksimalnu socijalnu distancu prema određenoj etničkoj ili socijalnoj skupini. Dakle, što je veća vrijednost ovog pokazatelja, veća je socijalna distanca prema određenoj istraživanoj socijalnoj/etničkoj skupini.

Socijalna distanca uobičajeni je instrument analize raznih znanosti u Hrvatskoj prilikom proučavanja socijalnih i etničkih odnosa u hrvatskom društvu. Dosad su prvenstveno sociologija, psihologija i pedagogija bile one znanosti koje su istraživanjem socijalne distance analizirale različite socijalne i/ili etničke odnose u hrvatskom društvu (Katunarić, 1991; Šiber, 1997; Malešević i Uzelac, 1997; Previšić, 1996; Čorkalo i Kamenov, 2003; Banovac i Boneta, 2006; Hrvatić, 1996, 2004, 2005). Šakaja i Šlezak (2012) iz geografske perspektive analizirali su socijalnu distancu na manjem uzorku ispitanika i prvi u Hrvatskoj socijalnu distancu sagledali iz prostorne perspektive. Ipak, valja spomenuti naznake postojanja prostornih obrazaca u iskazivanju socijalne distance u radovima Hrvatića (2004; 2005) koji dovodi u vezu razinu iskazivanja socijalne distance prema Romima s njihovom zastupljenošću u pojedinim županijama Republike Hrvatske.

U sklopu ovoga rada provedeno istraživanje socijalne distance osim Roma obuhvatilo je i još nekoliko naroda, odnosno nacionalnih manjina zastupljenih u Republici Hrvatskoj. U upitniku kojim se ispitivala socijalna distanca bili su navedeni Slovenci i Mađari kao pripadnici naroda susjednih država s kojima Republika Hrvatska graniči upravo u Međimurskoj županiji.

Srbi su izabrani zbog povijesnih okolnosti i kao narod prema kojem Hrvati zadnjih desetljeća iskazuju visoku razinu socijalne distance. U upitniku su se našli i Kinezi kao nova brzorastuća skupina u Međimurju. Albanci su izabrani kao narod prema kojemu se tradicionalno u južnoslavenskim zemljama iskazuje visoka socijalna distanca. Svoje su mjesto u upitniku našli i Sirijci kao najprepoznatljiviji pripadnici novoga intenzivnoga migracijskoga vala s Bliskog istoka u Europu.

Postotak potvrdnih odgovora o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s navedenim narodima, odnosno nacionalnim manjinama naveden je u tablici 48. Već na prvi pogled uočava se izrazita socijalna distanca većinskog stanovništva Međimurske županije spram Roma, ali i prema Sirijcima. Očekivano, najnižu socijalnu distancu stanovnici Međimurja iskazuju spram Slovenaca. Dok je preko 70% ispitanika spremno na bračni odnos sa Slovincem/Slovenkom, s pripadnikom, odnosno pripadnicom romske nacionalne manjine na bračni je odnos spremno svega 4,64% ispitanika. Znatno niža razina prihvaćanja Roma prisutna je u svih prvih šest ponuđenih socijalnih kontakata. Zanimljivo je da je, ipak, prihvaćanje Sirijaca kao stanovnika Republike Hrvatske manje čak i od Roma. Svega 2,5% ispitanika više prihvaća Rome kao stanovnike Hrvatske nego što prihvaćaju Sirijce. Iako je općenito najizraženija socijalna distanca spram Roma, ova „anomalija“ može se objasniti time da je prisutnost Roma u Hrvatskoj postojeća činjenica, dok Sirijci hipotetski status stanovnika Hrvatske tek trebaju ostvariti. U oči upada i podatak da je gotovo 40% ispitanika spremno istjerati Rome iz Republike Hrvatske.

Tab. 48. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika većinskog stanovništva o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama

Socijalni kontakt	Narod / nacionalna manjina						
	Slovenci	Mađari	Srbi	Romi	Albanci	Kinezi	Sirijci
Bračni odnos	70,3	53,1	45,2	4,6	24,3	26,8	11,7
Osobni prijatelj	89,6	82,9	72,0	21,8	50,6	59,4	31,0
Neposredni susjed	90,4	88,7	76,2	23,0	60,7	70,7	32,2
Suradnik na poslu	91,6	87,9	81,6	38,1	72,0	76,2	46,9
Stanovnik u mojoj zemlji	93,3	91,6	81,6	54,8	81,6	83,3	52,3
Posjetitelj u mojoj zemlji	95,0	93,7	89,1	68,6	87,9	89,5	69,9
Istjerao bih ga iz moje zemlje	6,7	7,1	14,6	39,8	11,7	11,3	31,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 49. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta ispitanika većinskog stanovništva prema izabranim narodima/nacionalnim manjinama

Pokazatelj	Narod/nacionalna manjina						
	Slovenci	Mađari	Srbi	Romi	Albanci	Kinezi	Sirijci
Indeks opsega socijalnog kontakta	4,35	4,04	3,56	1,42	2,89	3,16	1,74
Indeks distance socijalnog kontakta	0,70	1,02	1,54	3,89	2,23	1,94	3,56

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kako je ovaj rad zamišljen kao analiza socijalnih odnosa iz prostorne perspektive, u nastavku slijedi analiza iskazivanja socijalne distance većinskog stanovništva spram izabranih naroda, odnosno nacionalnih manjina tražeći postojanje eventualnih prostornih obrazaca u njenom iskazivanju.

Na lokalnoj razini, odnosno razini naselja, ispitanici su podijeljeni u dvije kategorije: „blizu“ i „daleko“ od Roma. Kao što je već objašnjeno ranije, kategorija „blizu“ predstavlja većinsko stanovništvo u naseljima u čijim administrativnim granicama postoji neko od romskih naselja i to unutar izolinije od 5 kilometara. Analogno tome, kategoriju „daleko“ čine ispitanici većinskog stanovništva koji žive u naseljima unutar čijih granica ne postoji romsko naselje i koji se nalaze izvan izolinije od 5 kilometara od najbližeg romskog naselja.

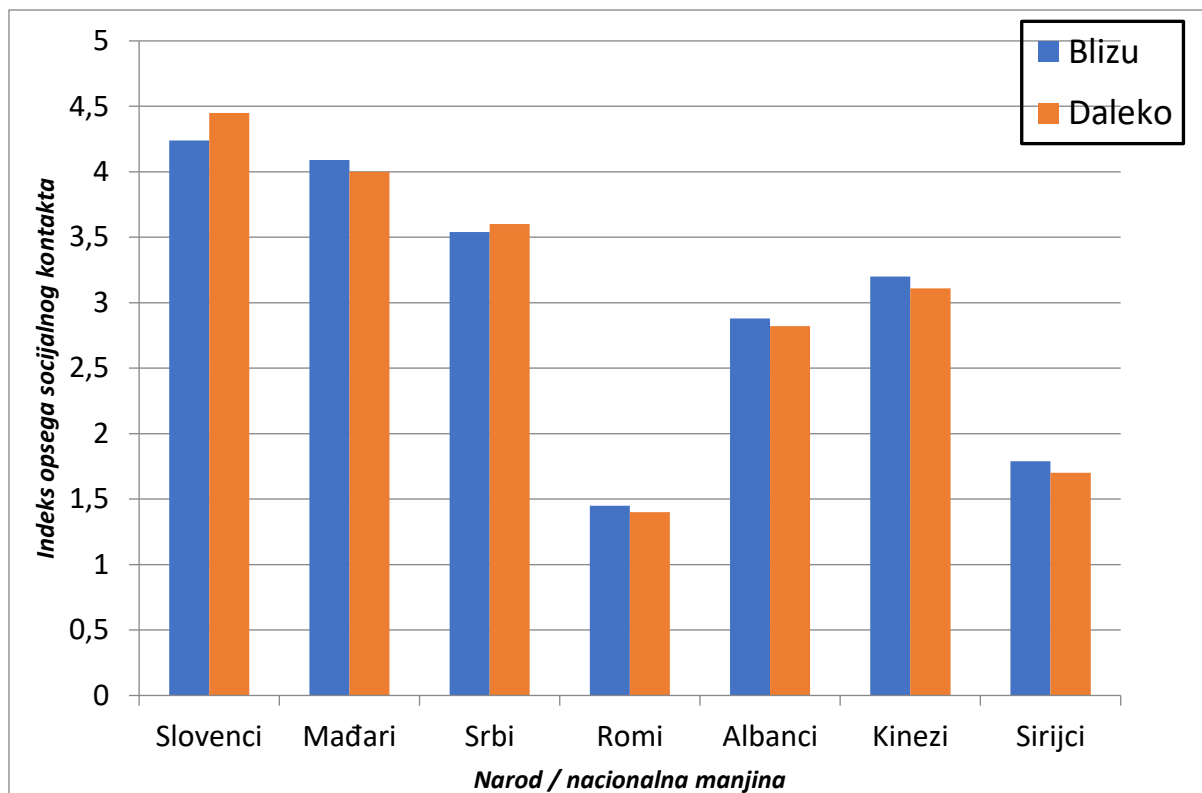
Tab. 50. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“

Pokazatelj	Narod / nacionalna manjina													
	Slovenci		Mađari		Srbi		Romi		Albanci		Kinezi		Sirijci	
	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko
Indeks opsega socijalnog kontakta	4,24	4,45	4,09	4,00	3,54	3,60	1,45	1,40	2,88	2,92	3,20	3,11	1,79	1,70
Indeks distance socijalnog kontakta	0,83	0,78	0,97	1,07	1,59	1,49	3,88	3,89	2,26	2,19	1,91	1,98	3,53	3,57

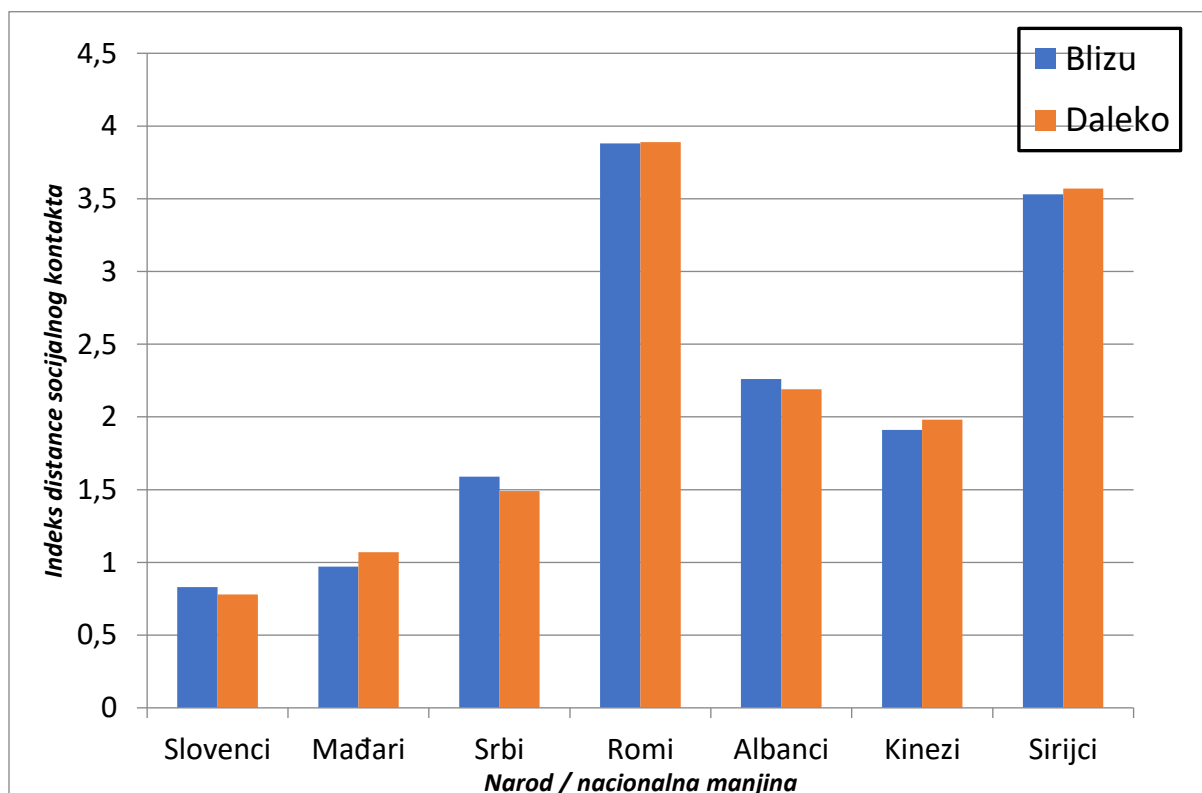
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Uspoređujući indekse opsega socijalnog kontakta i indekse distance socijalnog kontakta prema prostornim kategorijama ispitanika većinskog stanovništva „blizu“ i „daleko“, ne uočava se gotovo nikakva razlika u iskazivanju socijalne distance. Prema svih sedam predloženih naroda, odnosno nacionalnih manjina, uključujući i Rome, obje skupine ispitanika gotovo u identičnoj mjeri iskazuju razinu socijalne distance (tab. 50, sl. 62, 63).

Navedeno ukazuje na zaključak kako blizina Roma i suživot s njima u istome administrativnom naselju ne utječe na razinu iskazivanja socijalne distance. Jednako tako, suživot s Romima i iskustvo intenzivnijeg socijalnog kontakta ne utječe na povećanje ili smanjenje socijalne distance spram ostalih izabranih naroda odnosno nacionalnih manjina.

Sl. 62. Indeks opsega socijalnog kontakta prema istraživanim prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.
Izvor: terensko istraživanje 2016.

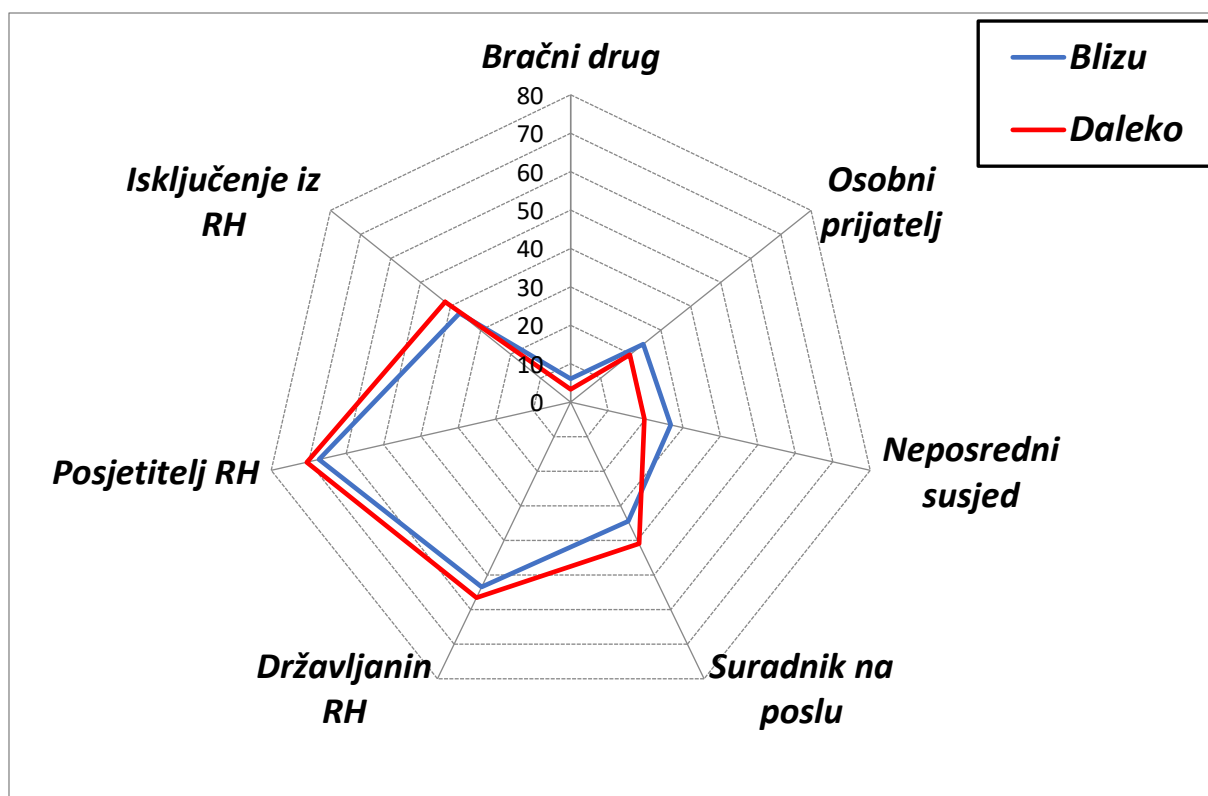
Sl. 63. Indeks distance socijalnog kontakta prema istraživanim prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Dok derivirani pokazatelji socijalne distance ne pokazuju gotovo nikakve razlike između kategorija ispitanika „blizu“ i „daleko“, određene razlike ipak postoje kad je riječ o pojedinim ponuđenim socijalnim kontaktima bogardusove skale.

Tab. 51. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika većinskog stanovništva o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“

Socijalni kontakt	Narod / nacionalna manjina													
	Slovenci		Mađari		Sربي		Romi		Albanci		Kinezi		Sirijci	
	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko	Blizu	Daleko
Bračni odnos	67,2	73,0	53,5	53,3	44,8	45,9	6,0	3,3	25,9	23,0	28,5	24,6	10,3	13,1
Osobni prijatelj	87,1	91,8	85,3	80,3	73,3	71,3	24,1	19,7	54,3	47,5	60,3	58,2	33,6	28,7
Neposredni susjed	86,2	94,3	88,8	88,5	76,7	76,2	26,7	19,7	60,3	61,5	72,4	68,9	37,1	27,9
Suradnik na poslu	89,7	93,4	87,9	87,7	81,0	82,0	34,5	41,0	70,7	73,8	75,9	76,2	48,3	45,9
Stanovnik u mojoj zemlji	94,0	92,6	93,1	90,2	78,5	84,4	53,5	56,6	76,7	86,1	82,8	83,6	50,0	54,9
Posjetitelj u mojoj zemlji	93,1	96,7	94,8	92,6	87,1	91,0	67,2	70,5	86,2	89,3	88,8	90,2	68,1	72,1
Istjerao bih ga iz moje zemlje	5,2	8,2	4,3	9,8	14,7	14,8	37,1	41,8	15,5	7,4	9,5	13,1	29,3	32,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Sl. 64. Postotak potvrdnih odgovora o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema Romima za većinsko stanovništvo prema kategorijama „blizu“ i „daleko“

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Iako su uočene razlike vrlo male, ipak može se su uočiti jedna zanimljivost. Riječ je o činjenici da ispitanici koji žive „blizu“ u nešto većoj mjeri prihvaćaju Rome u intimnijim socijalnim kontaktima (bračni drug, osobni prijatelj, neposredni susjed), dok u ostalim ponuđenim socijalnim kontaktima nešto malo veću razinu prihvaćanja Roma iskazuju ispitanici u kategoriji „daleko“.

Šakaja i Šlezak (2012) u tadašnjem slučajnom i znatno manjem uzorku prilikom istraživanja socijalne distance uočili su kod stanovnika koji žive u istom administrativnom naselju s Romima veći stupanj prihvaćanja Roma kao prijatelja nego kao susjeda. U ovom istraživanju to nije uočeno. U predloženim rezultatima nije moguće uočiti pojavu da je većinsko stanovništvo u kategoriji „blizu“, kad su Romi u pitanju, spremnije na intimniji kontakt osobnog prijateljstva od prostornog kontakta u vidu neposrednog susjedstva. Za razliku od ispitanika kategorije „blizu“, kod ispitanika u kategoriji „daleko“ uočena je identična razina prihvaćanja Roma kao osobnog prijatelja i neposrednog susjeda (19,67%). Navedeno odudara od teorije socijalne distance koja govori da je razina prihvaćanje viša što je socijalni kontakt manje intiman.

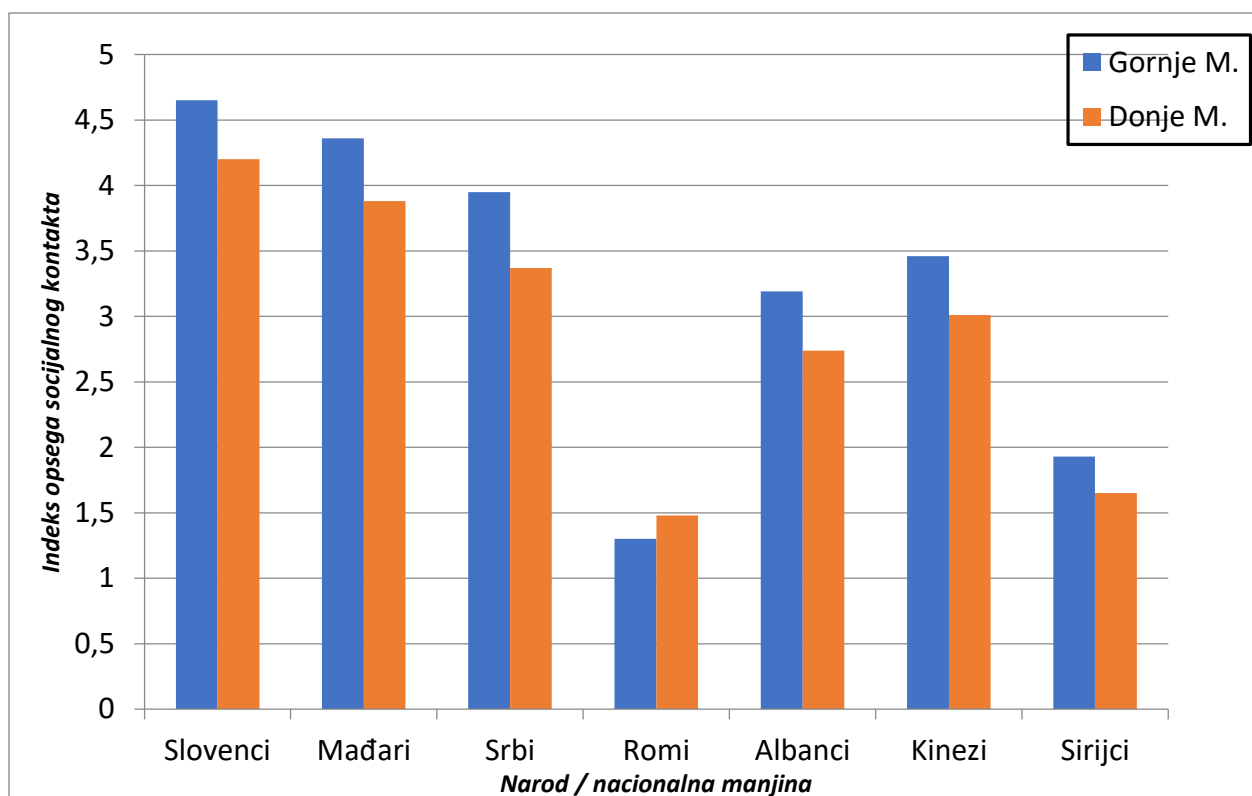
Daljnja analiza iskazivanja socijalne distance izvršena je prema druge dvije prostorne kategorije ispitanika većinskog stanovništva. Prema mjestu stanovanja ispitanici su razvrstani u dvije subregionalne cjeline Međimurja: Gornje i Donje Međimurje.

Usporedba indeksa opsega socijalnog kontakta i indeksa distance socijalnog kontakta prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja ukazuju na vrlo interesantnu pojavu. Stanovnici Gornjeg Međimurja prema svim ponuđenim narodima, odnosno nacionalnim manjinama iskazuju nižu socijalnu distancu, osim prema Romima. Samo Romi predstavljaju zajednicu prema kojoj ispitanici iz Gornjeg Međimurja iskazuju višu socijalnu distancu nego što to čine ispitanici Donjeg Međimurja.

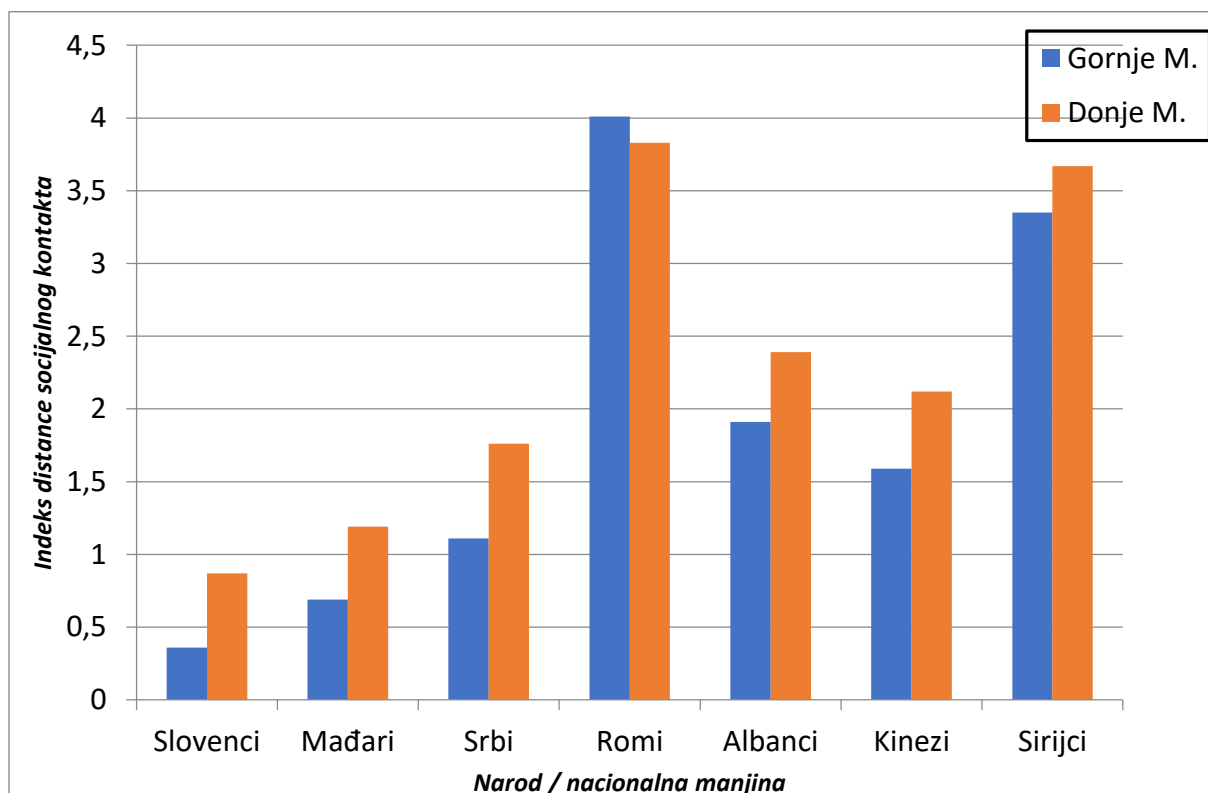
Tab. 52. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja

Pokazatelj	Narod / nacionalna manjina													
	Slovinci		Madari		Srbi		Romi		Albanci		Kinezi		Sirijci	
	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.
Indeks opsega socijalnog kontakta	4,65	4,20	4,36	3,88	3,95	3,37	1,30	1,48	3,19	2,74	3,46	3,01	1,93	1,65
Indeks distance socijalnog kontakta	0,36	0,87	0,69	1,19	1,11	1,76	4,01	3,83	1,91	2,39	1,59	2,12	3,35	3,67

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Sl. 65. Indeks opsega socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Sl. 66. Indeks distance socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
Izvor: terensko istraživanje 2016.

S ciljem pronalaženja razloga iskazivanja više socijalne distance stanovnika Gornjeg Međimurja prema Romima, detaljnije je analizirani potvrdni odgovori za svaki pojedini predloženi socijalni kontakt bogardusove skale.

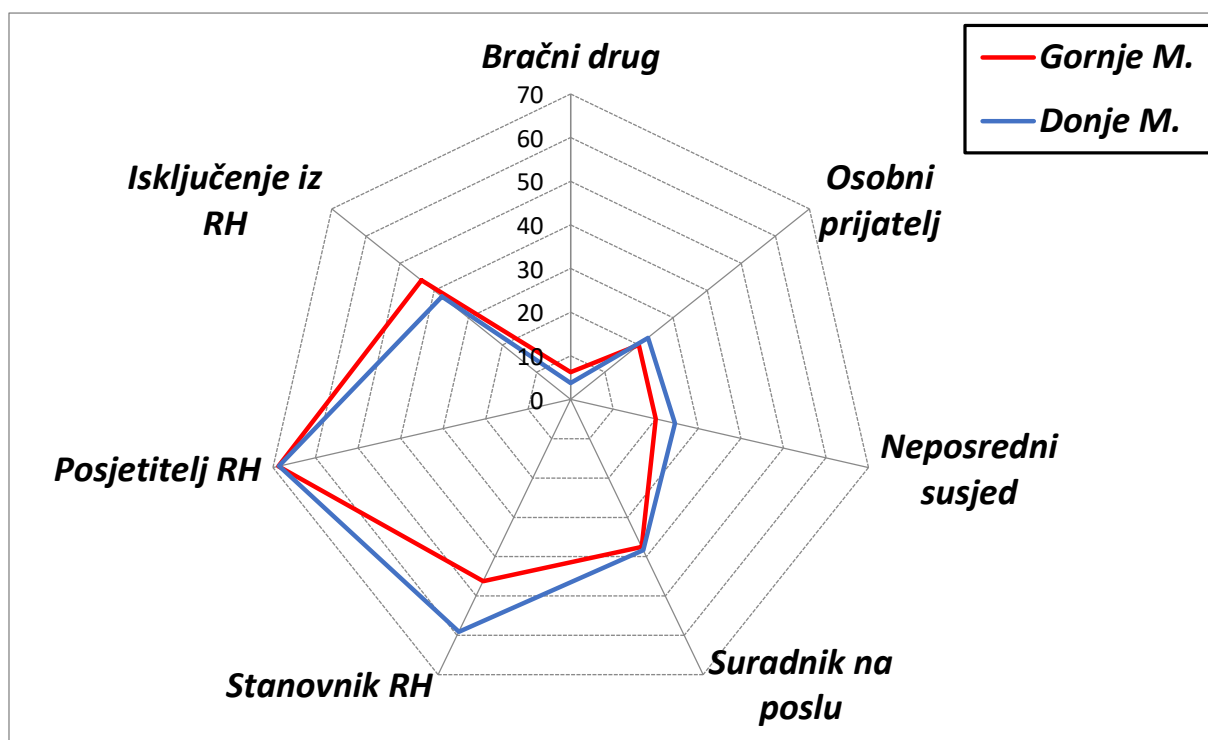
Tab. 53. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika većinskog stanovništva o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja

Socijalni kontakt	Narod / nacionalna manjina													
	Slovenci		Mađari		Srbijci		Romi		Albanci		Kinezi		Sirijci	
	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.	Gornje M.	Donje M.
Bračni odnos	88,8	61,0	71,3	44,0	55,0	40,3	6,3	3,8	31,3	20,8	33,8	23,3	12,5	11,3
Osobni prijatelj	93,75	87,4	91,3	78,6	82,5	66,7	20,0	22,6	60,0	45,9	65,0	56,6	36,3	28,3
Neposredni susjed	96,3	87,4	92,5	86,8	86,3	71,1	20,0	24,5	68,8	56,6	76,3	67,9	36,3	30,2
Suradnik na poslu	95,0	89,9	90,0	86,8	87,5	78,6	37,5	38,4	77,5	69,2	85,0	71,7	51,3	44,7
Stanovnik u mojoj zemlji	91,3	94,3	91,3	91,8	83,8	80,5	46,3	59,1	81,3	81,8	86,3	81,8	56,3	50,3
Posjetitelj u mojoj zemlji	98,8	93,1	95,0	93,1	93,8	86,8	68,8	68,6	90,0	86,8	95,0	86,8	72,5	68,6
Istjerao bih ga iz moje zemlje	3,6	8,2	3,8	8,8	10,0	17,0	43,8	37,7	10,0	12,6	12,5	10,7	31,3	30,8

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Iako derivirani pokazatelji socijalne distance (indeksi opsega socijalnog kontakta i distance socijalnog kontakta) ukazuju na višu socijalnu distancu stanovnika Gornjeg Međimurja, analiza potvrdnih odgovora o prihvaćanju socijalnih kontakata prema Romima daje interesantne rezultate.

Kao prvo, stanovnici Gornjeg Međimurja unatoč prosječno višoj socijalnoj distanci prema Romima, u odnosu na ispitanike Donjeg Međimurja u nešto višem postotku prihvaćaju najintimniji odnos s njima u vidu sklapanja braka. U narednim socijalnim kontaktima bogardusove skale, postotak prihvaćanja je niži u odnosu na stanovnike Donjeg Međimurja. Najizrazitija razlika koja je ponajviše utjecala na niže prije spomenute indekse jest u prihvaćanju Roma kao stanovnika RH. Razlika u prihvaćanju navedenog kontakta između ispitanika Gornjeg i donjeg Međimurja iznosi 13%. (46,25% naprama 59,12%). Posljednji socijalni odnos koji ne ulazi u izračun prije navedenih indeksa, istjerivanje Roma iz RH, potvrdilo je više ispitanika iz Gornjeg Međimurja što, ipak, upućuje na značajniju socijalnu distancu ispitanika tog dijela Međimurja u odnosu na ispitanike iz Donjeg Međimurja.

Sl. 67. Postotak potvrdnih odgovora o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema Romima za većinsko stanovništvo prema kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Prostorni aspekt iskazivanja socijalne distance provjeren je i kroz tri subregionalne cjeline koje se ponekad u Međimurju izdvajaju: Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom kao treće cjelina. Kao i u prethodnim slučajevima, za navedene tri

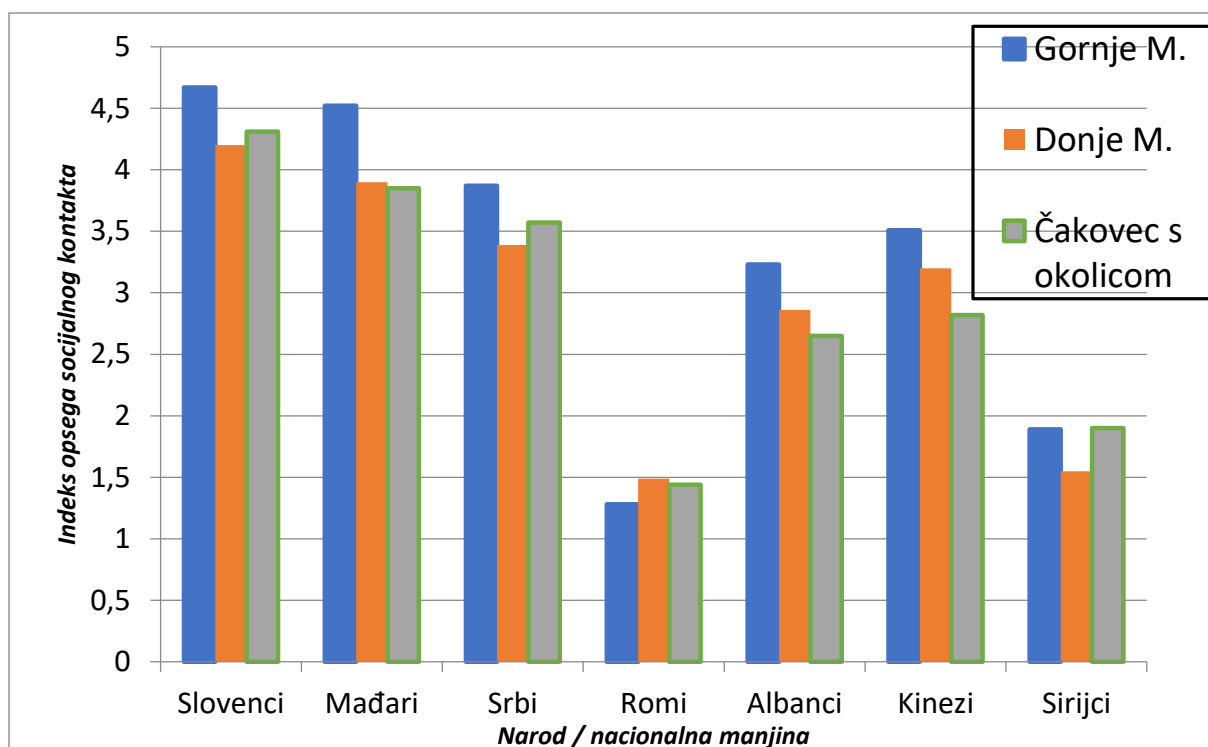
prostorne kategorije ispitanika izračunate su vrijednosti indeksa opsega socijalnog kontakta i indeksa distance socijalnog kontakta.

Tab. 54. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja

Narod / nacionalna manjina	Prostorna kategorija	Indeks opsega socijalnog kontakta	Indeks distance socijalnog kontakta
Slovenci	Gornje M.	4,67	0,34
	Donje M.	4,20	0,87
	Čakovec s okolicom	4,31	0,75
Mađari	Gornje M.	4,52	0,51
	Donje M.	3,90	1,17
	Čakovec s okolicom	3,85	1,24
Srbi	Gornje M.	3,87	1,21
	Donje M.	3,39	1,75
	Čakovec s okolicom	3,57	1,51
Romi	Gornje M.	1,28	4,05
	Donje M.	1,49	3,81
	Čakovec s okolicom	1,44	3,88
Albanci	Gornje M.	3,23	1,89
	Donje M.	2,86	2,25
	Čakovec s okolicom	2,65	2,49
Kinezi	Gornje M.	3,51	1,54
	Donje M.	3,20	1,93
	Čakovec s okolicom	2,82	2,29
Sirijci	Gornje M.	1,89	3,44
	Donje M.	1,55	3,80
	Čakovec s okolicom	1,90	3,31

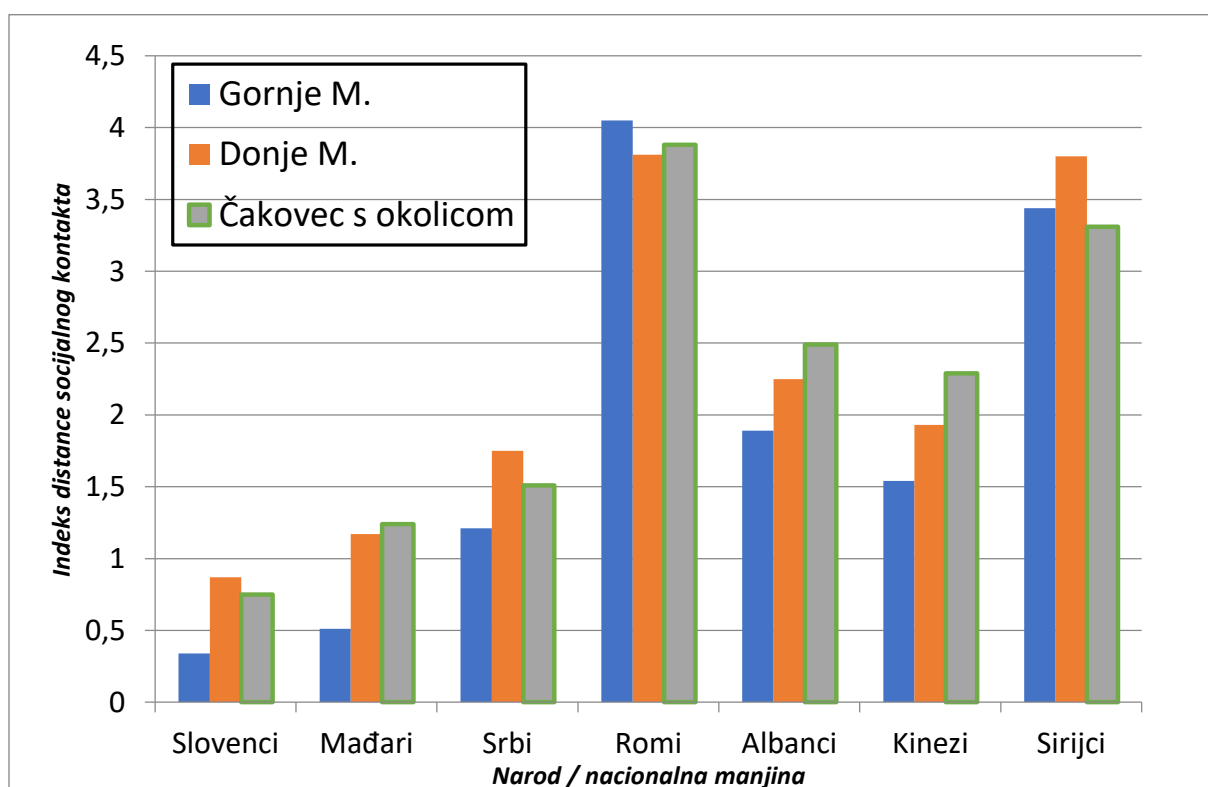
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Analiza socijalne distance većinskog stanovništva prema tri navedene prostorne kategorije (Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom) donosi slične rezultate kao i prethodna analiza prema dvije prostorne kategorije. Dok ispitanici iz Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom iskazuju prilično slične razine socijalne distance prema predloženim skupinama, stanovnici Gornjeg Međimurja prema svim predloženim skupinama osim Roma iskazuju nižu socijalnu distancu.

Sl. 68. Indeks opsega socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom

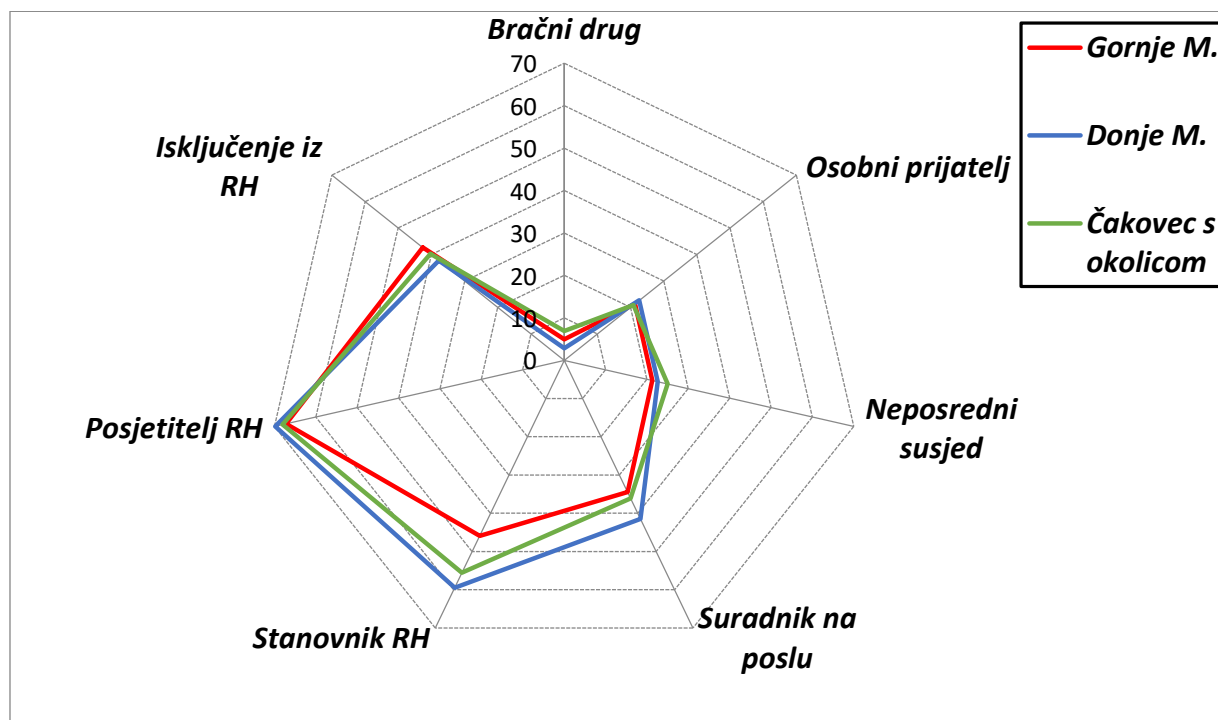
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Sl. 69. Indeks distance socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Oba derivirana pokazatelja socijalne distance, indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta potvrđuju pojavu više socijalne distance ispitanika Gornjeg Međimurja prema Romima, dok prema svim ostalim predloženim skupinama iskazuju nižu socijalnu distancu. Očito pogranični položaj Gornjeg Međimurja prema Sloveniji u uvjetima nešto intenzivnije prekogranične suradnje te dnevnih i tjednih migrantskih kretanja utječe na smanjenu socijalnu distancu prema stanovnicima susjednih država.

Sl. 70. Postotak potvrđenih odgovora o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema Romima za većinsko stanovništvo prema kategorijama Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Detaljnija analiza postotka prihvaćanja pojedinih socijalnih kontakata s Romima ukazuje na vrlo sličnu razinu prihvaćanja ispitanika svih triju prostornih kategorija. Najveća razlika u postotku prihvaćanja Roma jest u socijalnom kontaktu prihvaćanja Roma kao stanovnika RH. Niti u jednom drugom ponuđenom socijalnom kontaktu nisu uočljive značajnije razlike u postotku potvrđenih odgovora o njihovom prihvaćanju.

4.3.2. Socijalna distanca Roma prema drugim narodima i nacionalnim manjinama

Osim prostorne dimenzije socijalne distance većinskog stanovništva prema Romima, istraživanje je bilo usmjereno i na analizu međusobne socijalne distance Roma Bajaša i ostalih romskih skupina u Republici Hrvatskoj. Razlika upitnika za Rome u odnosu na upitnik za većinsko stanovništvo kojim se istraživala socijalna distanca bila je u tome što je Romima

Bajašima umjesto grupe „Romi“ ponuđena grupa „Lacatarii“. Riječ je o pojmu kojim Romi Bajaši označavaju pripadnike svih ostalih romskih skupina, odnosno Rome koji ne govore rumunjskim bajaškim jezikom. Sve ostale ponuđene grupe, tj. narodi i nacionalne manjine bili su isti kao i u upitniku za većinsko stanovništvo. Jednako tako, Romima su kao grupa u upitniku ponuđeni i Hrvati čime se željelo istražiti eventualno postojanje socijalne distance Roma prema Hrvatima.

Romi Bajaši, očekivano, najviši stupanj prihvaćanja izrazili su upravo prema Hrvatima. Navedeno se može objasniti percepcijom Hrvata kao ideala integriranog života kojem Romski stanovnici teže.

Tab. 55. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika Roma Bajaša o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama

Socijalni kontakt	Narod / nacionalna manjina							
	Slovinci	Madari	Srbi	Hrvati	Albanci	Lacatarii	Kinezi	Sirjci
Bračni odnos	36,4	30,3	40,4	83,8	17,2	20,2	17,2	14,1
Osobni prijatelj	68,7	42,4	70,7	89,9	41,4	68,7	33,3	31,3
Neposredni susjed	85,9	74,8	77,8	91,9	67,7	58,6	67,7	61,6
Suradnik na poslu	62,6	48,5	59,6	95,0	51,5	50,5	45,5	44,4
Stanovnik u mojoj zemlji	89,9	87,9	88,9	98,0	85,9	88,9	85,9	82,8
Posjetitelj u mojoj zemlji	96,0	96,0	95,0	98,0	95,0	95,0	96,0	92,9
Istjerao bih ga iz moje zemlje	10,1	12,1	12,1	4,0	12,1	11,1	11,1	14,1

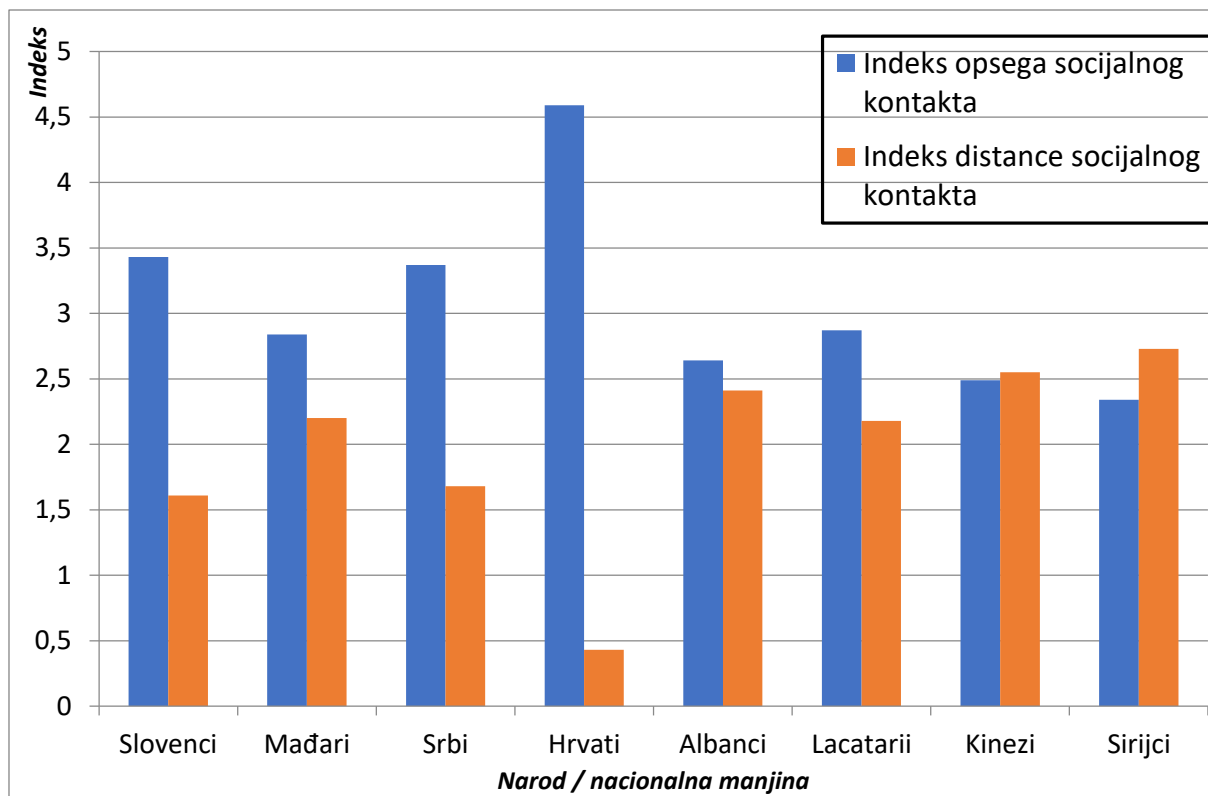
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 56. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta Roma Bajaša prema izabranim narodima/nacionalnim manjinama

Pokazatelj	Narod/nacionalna manjina							
	Slovinci	Mađari	Srbi	Hrvati	Albanci	Lacatarii	Kinezi	Sirijci
Indeks opsega socijalnog kontakta	3,43	2,84	3,37	4,59	2,64	2,87	2,49	2,34
Indeks distance socijalnog kontakta	1,61	2,20	1,68	0,43	2,41	2,18	2,55	2,73

Izvor: terensko istraživanje 2016.

U odgovorima Roma Bajaša moguće je zamijetiti kako postoji cijeli niz naroda, odnosno nacionalnih manjina prema kojima Romi Bajaši iskazuju visoku socijalnu distancu. Uz Sirijce kao predloženu skupinu prema kojoj iskazuju najvišu socijalnu distancu, vrlo sličnu razinu socijalne distance iskazuju i spram Kineza, Albanaca, Mađara ali i Lacatara, odnosno pripadnika ostalih romskih skupina. Prema Slovincima i Srbima Romi Bajaši iskazuju nešto nižu socijalnu distancu u odnosu na prije navedene skupine. Navedeni rezultati potvrđuju pojavu visoke socijalne distance Roma Bajaša spram pripadnika ostalih romskih skupina koju su zabilježili Šakaja i Šlezak (2012) na primjeru stanovnika romskog naselja Kuršanec. Razlika rezultata ovog istraživanja u odnosu na istraživanje Šakaje i Šlezaka (2012) odnosi se na nižu socijalnu distancu spram svih predloženih skupina u odnosu na razinu zabilježenu prethodnim istraživanjem.

Sl. 71. Indeksi opsega socijalnog kontakta i indeksi distance socijalnog kontakta Roma Bajaša prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Druga skupina anketiranih romskih ispitanika s šireg područja Zagreba i Rijeke pokazuje znatno drugačiju razinu socijalne distance prema predloženim narodima i nacionalnim manjinama u odnosu na Rome Bajaše. U njihovom je upitniku, za razliku od upitnika za Rome Bajaše, pojam Lacatarii zamijenjen pojmom Romi Bajaši s ciljem utvrđivanja socijalne distance između različitih romskih skupina.

Tab. 57. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika ostalih Roma o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama

Socijalni kontakt	Narod / nacionalna manjina							
	Slovenci	Mađari	Srbi	Hrvati	Albanci	Bajaši Romi	Kinezi	Sirijci
Bračni odnos	54,7	50,5	50,5	77,9	39,0	43,2	30,5	30,5
Osobni prijatelj	79,0	74,7	79,0	79,0	71,6	77,9	59,0	61,1
Neposredni susjed	72,6	69,5	73,7	73,7	72,6	67,4	62,1	62,1
Suradnik na poslu	69,5	67,4	70,5	70,5	67,4	69,5	59,0	62,1
Stanovnik u mojoj zemlji	73,7	68,4	71,6	72,6	73,7	75,8	62,1	63,2
Posjetitelj u mojoj zemlji	74,7	72,6	70,5	69,5	66,3	74,7	67,4	77,9
Istjerao bih ga iz moje zemlje	5,3	7,4	9,5	10,5	8,4	10,5	16,8	15,8

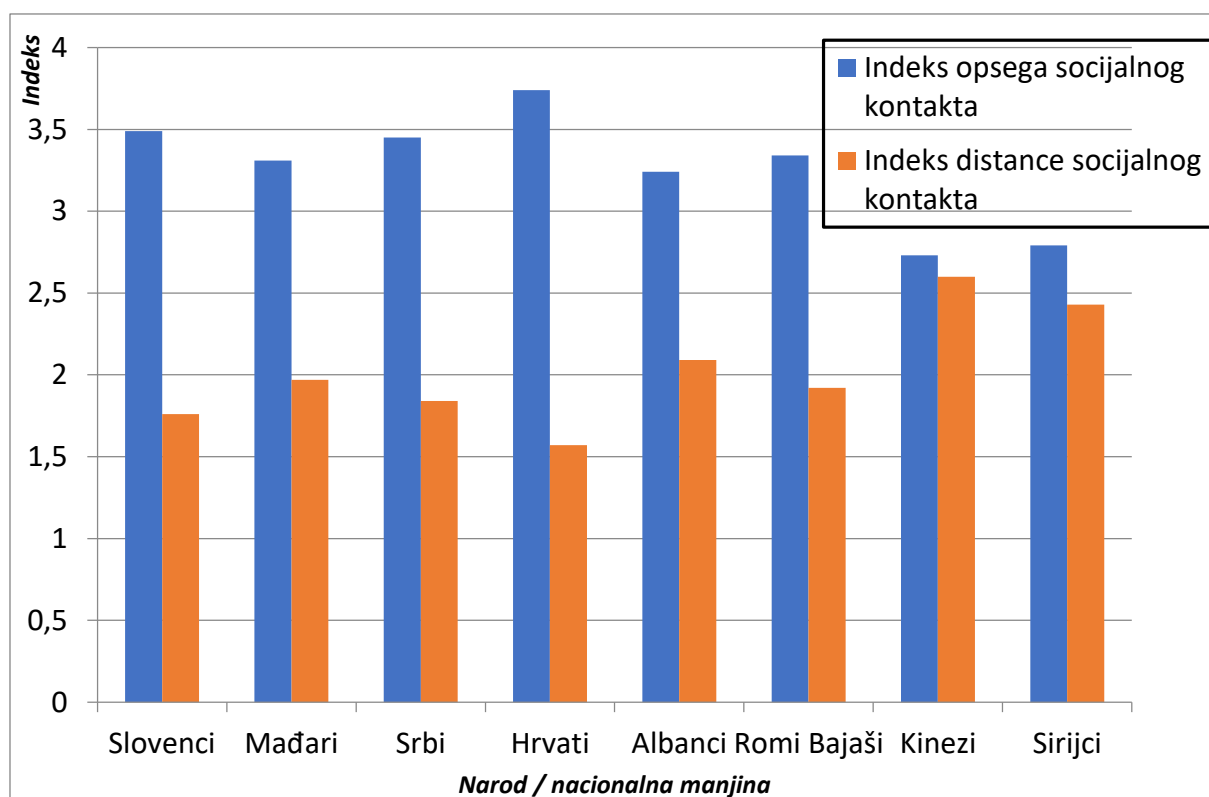
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Analizirajući rezultate istraživanja socijalne distance ostalih Roma uočljivo je da tek Kinezi i Sirijci predstavljaju skupine spram kojih izražavaju nešto višu socijalnu distancu nego prema ostalim predloženim skupinama. Vrlo je interesantno zamijetiti približno podjednaku razinu iskazivanja socijalne distance spram svih ostalih predloženih skupina, uključujući Hrvate.

Tab. 58. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta ostalih Roma prema izabranim narodima/nacionalnim manjinama

Pokazatelj	Narod/nacionalna manjina							
	Slovenci	Mađari	Srbi	Hrvati	Albanci	Bajaši Romi	Kinezi	Sirijci
Indeks opsega socijalnog kontakta	3,49	3,31	3,45	3,74	3,24	3,34	2,73	2,79
Indeks distance socijalnog kontakta	1,76	1,97	1,84	1,57	2,09	1,92	2,60	2,43

Izvor: terensko istraživanje 2016.

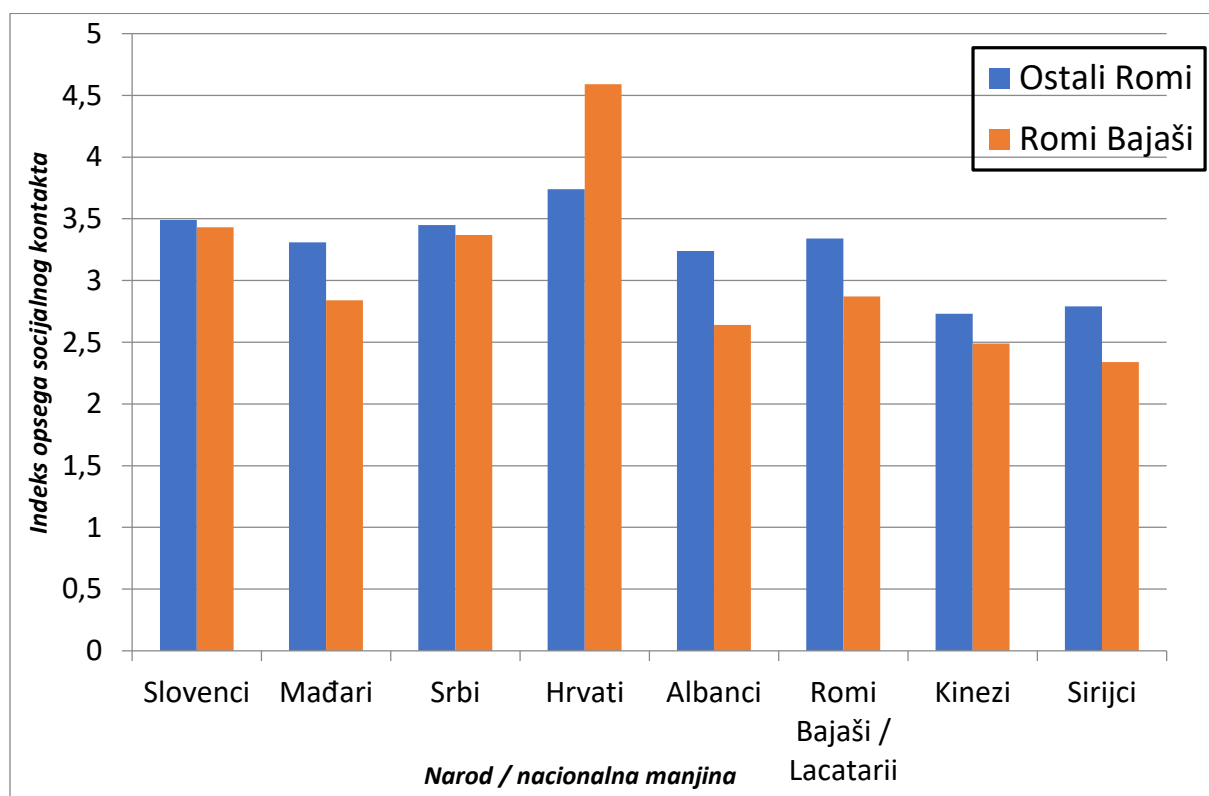

Sl. 72. Indeksi opsega socijalnog kontakta i indeksi distance socijalnog kontakta ostalih Roma prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.

Izvor: terensko istraživanje 2016.

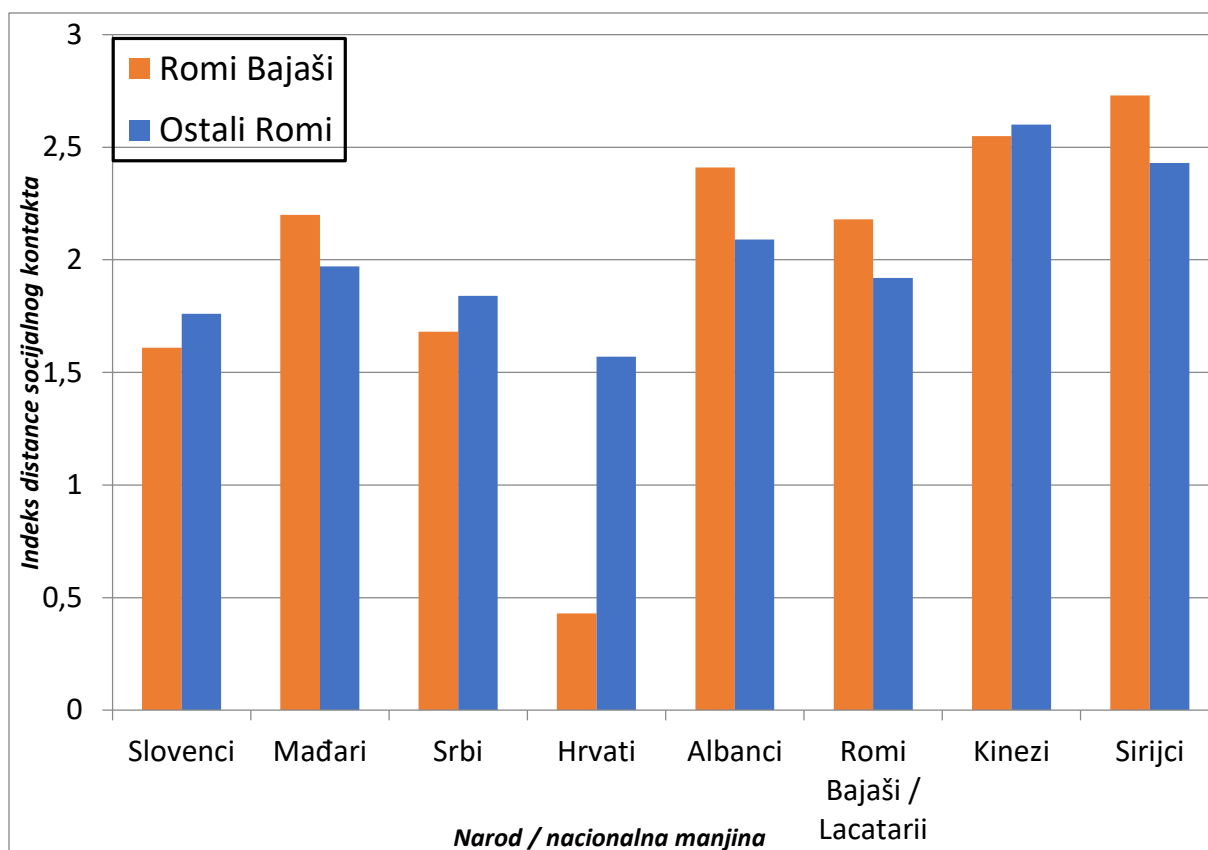
Usporedbom rezultata iskazivanja socijalne distance Roma Bajaša i ostalih Roma u prvi plan dolazi razlika razine socijalne distance spram Hrvata. Dok Romi Bajaši spram Hrvata kao većinskog stanovništva iskazuju minimalnu socijalnu distancu, znatno različitu u odnosu na sve ostale ponuđene skupine, ostali Romi spram Hrvata iskazuju znatno višu socijalnu distancu. Iako je socijalna distanca i kod ostalih Roma najniža prema Hrvatima, razlika spram ostalih predloženih skupina je gotovo zanemariva.

Zamjetna je razlika i u iskazivanju socijalne distance prema Albancima. Ostali Romi prema navedenom narodu iskazuju nižu socijalnu distancu nego Romi Bajaši. Razlog tome valja tražiti i u činjenici da je dio ispitanika ostalih Roma porijeklom s Kosova gdje Albanci čine većinu stanovništva.

Sl. 73. Indeksi opsega socijalnog kontakta ostalih Roma i Roma Bajaša prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.

Izvor: terensko istraživanje 2016.

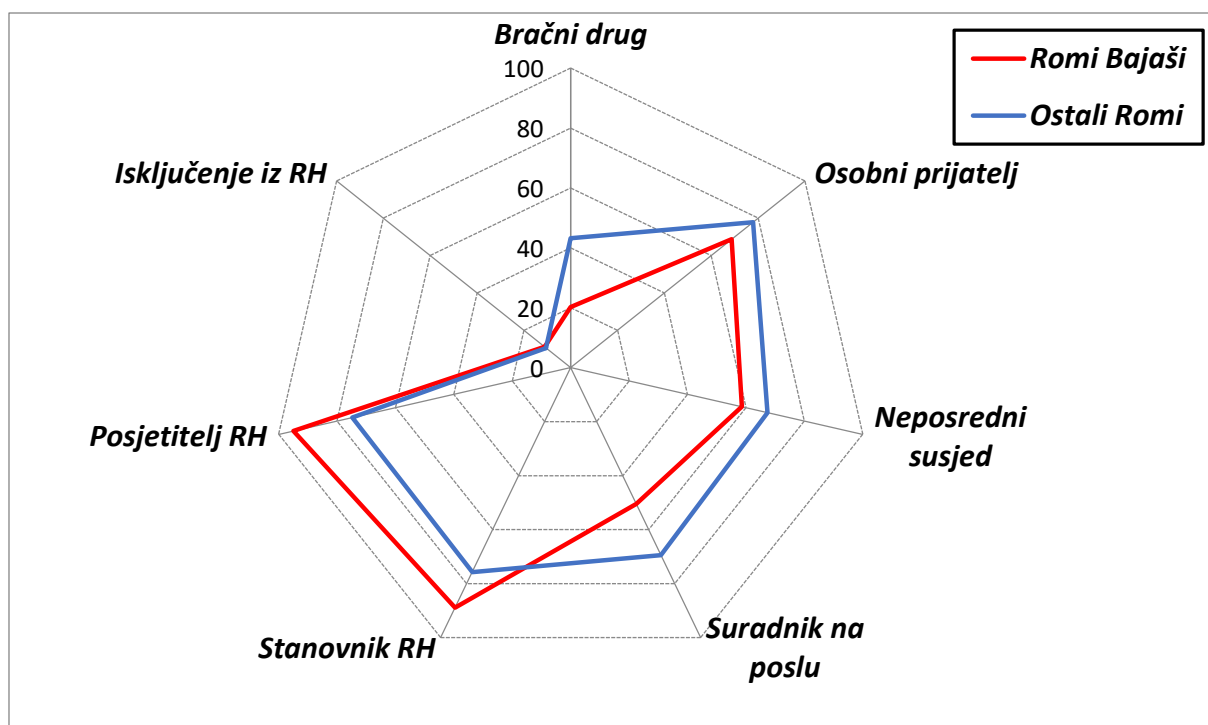

Sl. 74. Indeksi distance socijalnog kontakta ostalih Roma i Roma Bajaša prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Interesantno je i uočiti razliku između međusobnog iskazivanja socijalne distance između Roma Bajaša i ostalih Roma. Indeksi opsega socijalnog kontakta i distance socijalnog kontakta pokazuju višu razinu socijalne distance Roma Bajaša prema pripadnicima ostalih romskih skupina nego što ostali Romi iskazuju socijalnu distancu prema Romima Bajašima.

Detaljnija analiza potvrdnih odgovora o prihvaćanju pojedinih predloženih socijalnih kontakata donosi zanimljive rezultate. Romi Bajaši koji u manjoj mjeri prihvaćaju ostale Rome to čine u prva četiri intimnija socijalna odnosa. U socijalnim odnosima prihvaćanja ostalih Roma kao stanovnika i posjetitelja RH, Romi Bajaši u većem postotku nude potvrdne odgovore nego što ostali Romi to čine prema Romima Bajašima. Analogno tome, ostali Romi iskazuju nižu socijalnu distancu u intimnijim socijalnim odnosima, dok po pitanju prihvaćanja Roma Bajaša kao stanovnika i posjetitelja RH razina prihvaćanja je niža od razine u kojoj Romi Bajaši prihvaćaju ostale Rome.

Sl. 75. Postotak potvrdnih odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o međusobnom prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Provedeno istraživanje socijalne distance upućuje na nekoliko zaključaka. Dio istraživanja socijalne distance većinskog stanovništva ukazuje na postojanje visoke razine socijalne distance prema Romima, ali i nekim drugim predloženim narodima i nacionalnim manjinama. Unatoč zajedničkom suživotu u prostoru Međimurske županije, većinsko stanovništvo Rome doživljava kao Druge i drugačije i spram njih iskazuje visoku razinu socijalne distance.

Stanovništvo prostorne cjeline Gornjeg Međimurja u nešto većoj mjeri iskazuje socijalnu distancu prema Romima, dok prema svim ostalim predloženim narodima i nacionalnim manjinama iskazuju nižu socijalnu distancu kako u odnosu na stanovništvo Donjeg Međimurja, tako i na stanovništvo Grada Čakovca i njegove okolice.

Intenzivan prostorni kontakt i suživot većinskog stanovništva s Romima u istim administrativnim naseljima prema rezultatima ovog istraživanja uopće ne utječe na različito iskazivanje socijalne distance u odnosu na stanovništvo koje živi podalje od međimurskih romskih naselja. Provedena analiza ukazuje na nepostojanje prostornih obrazaca u iskazivanju socijalne distance na razini naselja.

Romi Bajaši u Međimurskoj županiji i ostali Romi s područja Zagreba i Rijeke različito iskazuju socijalnu distancu prema izabranim skupinama. Dok Romi Bajaši prema Hrvatima kao

većinskom narodu iskazuju minimalnu socijalnu distancu, ostali Romi spram Hrvata iskazuju znatno višu socijalnu distancu, približnu socijalnoj distanci prema drugim izabranim skupinama.

Međusobna socijalna distanca Roma Bajaša i ostalih Roma, pripadnika ostalih romskih skupina, prilično je visoka. Romi Bajaši u nešto većoj mjeri iskazuju socijalnu distancu spram ostalih Roma nego što je ostali Romi iskazuju prema Romima Bajašima. Iako pripadnici iste nacionalne manjine, Romi pripadnici različitih skupina ne prepoznaju jedni druge dijelom vlastite zajednice. Međusobna percepcija pripadnika različitih romskih zajednica kao Drugih rezultira iskazivanjem visoke međusobne socijalne distance. Takva međusobna percepcija, zasigurno, onemogućava djelotvorniju međusobnu suradnju u traženju i ostvarenju određenih prava, kao i unapređenje integracijskih procesa u čijim se različitim fazama pojedini dijelovi romske zajednice u Hrvatskoj nalaze.

4.4. Prostorni aspekt stavova prema Romima

Anketni upitnik za većinsko stanovništvo sadržavao je i dio s 52 tvrdnje na koje su ispitanici trebali odgovoriti zaokruživanjem razine slaganja s navedenom tvrdnjom. Likertova skala s pet stupnjeva ponuđena je ispitanicima kao niz mogućih odgovora: *uopće se ne slažem, uglavnom se ne slažem, niti se slažem niti se ne slažem, uglavnom se slažem, te u potpunosti se slažem.*

Pedeset dvije tvrdnje odabrane su na način da ih je tijekom provedbe analize rezultata bilo moguće grupirati u sedam različitih aspekata. Grupiranje tvrdnji odnosno stavova izvršeno je na sličan način kako su Župarić – Iljić i Gregurović grupirali stavove u nekoliko aspekata tijekom istraživanja stavova studenata prema tražiteljima azila u Hrvatskoj (Župarić – Iljić i Gregurović, 2013). Navedene grupe tvrdnji, odnosno stavova, obuhvaćale su: *Društveni aspekt, ekonomski aspekt, zdravstveni aspekt, sigurnosni aspekt, kulturni aspekt, integracijski aspekt, te aspekt diskriminacije i prava Roma.* Svaka od navedenih grupa sastojala se od većeg broja tvrdnji koje su sukladno sadržaju na koje su se odnosile raspoređene u pojedinu grupu. Pojedine tvrdnje bile su djelomično provokativne naravi s ciljem provjere stavova ispitanika o pitanjima koja se u svakodnevnom životu mogu smatrati politički nekorektnima i o kojima se, često, u javnosti zapravo ne govori.

Cilj ovoga dijela istraživanja bio je utvrditi postojanje razlika u stavovima prema Romima u pojedinim socijalnim aspektima. Pretpostavka je bila da u određenim aspektima postoje razlike, dok u nekim drugim aspektima te razlike nisu toliko izražene.

Za navedeni dio istraživanja provedena je detaljnija statistička analiza s ciljem utvrđivanja postojanja značajnosti u razini prihvaćanja tvrdnji u različitim pobrojanim socijalnim aspektima u odnosu na pojedina obilježja ispitanika, uključujući, naravno, prostorna obilježja.

Za svaki pojedini socijalni aspekt podatci su analizirani kroz frekvencijsku analizu svake tvrdnje u obliku apsolutnih brojeva i postotnog udjela odgovora ispitanika. Nadalje, za svaku tvrdnju izračunata je aritmetička sredina odgovora ispitanika i standardna devijacija.

Za aspekt integracije odabrano je šest tvrdnji (tab. 59).

Tab. 59. Analiza odgovora većinskog stanovništva - aspekt integracije

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Integracija Roma ugrožava domaće stanovništvo	Uopće se ne slažem	7	2,9	3,84	1,11
	Uglavnom se ne slažem	27	11,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	50	20,4		
	Uglavnom se slažem	74	30,2		
	U potpunosti se slažem	87	35,5		
	Ukupno	245			
Integracija Roma je nepoželjna jer podrazumijeva veća prava Roma nego većinskog stanovništva	Uopće se ne slažem	6	2,4	4,01	1,04
	Uglavnom se ne slažem	15	6,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	49	20,0		
	Uglavnom se slažem	75	30,6		
	U potpunosti se slažem	100	40,8		
	Ukupno	245			
Integracija Roma je nemoguća jer oni nikad neće postati slični hrvatskom stanovništvu	Uopće se ne slažem	2	0,8	3,82	0,96
	Uglavnom se ne slažem	20	8,2		
	Niti se slažem niti se ne slažem	66	27,0		
	Uglavnom se slažem	88	36,1		
	U potpunosti se slažem	68	27,9		
	Ukupno	244			
Ako se žele integrirati, Romi se moraju odreći svojeg identiteta, običaja i kulture	Uopće se ne slažem	40	16,5	3,09	1,33
	Uglavnom se ne slažem	39	16,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	69	28,4		
	Uglavnom se slažem	49	20,2		
	U potpunosti se slažem	46	18,9		
	Ukupno	243			
Integracija Roma je dobra samo ako će se potpuno stopiti u hrvatsko društvo	Uopće se ne slažem	20	8,2	3,26	1,16
	Uglavnom se ne slažem	34	13,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	99	40,4		
	Uglavnom se slažem	46	18,8		
	U potpunosti se slažem	46	18,8		
	Ukupno	245			
Integracija Roma može pridonijeti većoj raznolikosti i kulturnom bogatstvu hrvatskoga društva	Uopće se ne slažem	75	30,6	2,37	1,14
	Uglavnom se ne slažem	49	20,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	89	36,3		
	Uglavnom se slažem	20	8,2		
	U potpunosti se slažem	12	4,9		
	Ukupno	245			

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja: *Integracija Roma je nepoželjna jer podrazumijeva veća prava Roma nego većinskog stanovništva* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,01 dok standardna devijacija iznosi 1,04. Vrlo visoka srednja ocjena prihvaćanja ove tvrdnje može upućivati na problem percepcije mjera i aktivnosti koje se poduzimaju s ciljem integracije Roma. Riječ je o percepciji (pre)velike

pozitivne diskriminacije Roma u Međimurskoj županiji koja se može iščitati i u brojnim komentarima ispod članaka o Romima na regionalnim web portalima.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja: *Integracija Roma može pridonijeti većoj raznolikosti i kulturnom bogatstvu hrvatskoga društva* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,37 dok standardna devijacija iznosi 1,14. Najniža aritmetička sredina odgovora na navedeno pitanje upućuje na zaključak o (još) nedovoljnoj otvorenosti međimurskog društva vrijednostima multikulturalnosti.

Rezultati aspekta diskriminacije i prava Roma navedeni su u tablici 60.

Tab. 60. Analiza odgovora većinskog stanovništva - aspekt diskriminacije i prava Roma

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi imaju prevelika prava	Uopće se ne slažem	0	0,0	4,53	0,66
	Uglavnom se ne slažem	2	0,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	17	6,9		
	Uglavnom se slažem	74	30,2		
	U potpunosti se slažem	152	62,0		
	Ukupno	245	100,0		
Romi u Međimurskoj županiji su diskriminirani	Uopće se ne slažem	118	48,6	2,04	1,22
	Uglavnom se ne slažem	44	18,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	48	19,8		
	Uglavnom se slažem	20	8,2		
	U potpunosti se slažem	13	5,3		
	Ukupno	243	100,0		
Romima se često pripisuju nedjela koja nisu učinili	Uopće se ne slažem	81	33,1	2,40	1,25
	Uglavnom se ne slažem	50	20,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	63	25,7		
	Uglavnom se slažem	36	14,7		
	U potpunosti se slažem	15	6,1		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su nezaštićeni i izloženi nasilju	Uopće se ne slažem	126	51,4	1,96	1,20
	Uglavnom se ne slažem	45	18,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	43	17,6		
	Uglavnom se slažem	19	7,8		
	U potpunosti se slažem	12	4,9		
	Ukupno	245	100,0		
Romi bi trebali biti zastupljeniji u izvršnoj vlasti gradova, općina i Međimurske županije	Uopće se ne slažem	121	49,6	1,92	1,12
	Uglavnom se ne slažem	52	21,3		
	Niti se slažem niti se ne slažem	50	20,5		
	Uglavnom se slažem	11	4,5		
	U potpunosti se slažem	10	4,1		
	Ukupno	244	100,0		
Romima treba pomoći ostvariti sva prava navedena u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina	Uopće se ne slažem	85	34,7	2,27	1,17
	Uglavnom se ne slažem	53	21,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	74	30,2		
	Uglavnom se slažem	21	8,6		
	U potpunosti se slažem	12	4,9		
	Ukupno	245	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Najviša vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi imaju prevelika prava*. Aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,53 dok standardna devijacija iznosi 0,66. Ovakva visoka vrijednost može se dovesti vezu s tvrdnjom o nepoželjnoj integraciji zbog prevelikih prava Roma iz ranije analiziranog aspekta integracije. Tada navedeni zaključak o percepciji prevelikih prava, odnosno prevelike pozitivne diskriminacije Roma potvrđen je upravo ovom tvrdnjom. Štoviše, vrlo niska percepcija diskriminacije Roma (aritmetička sredina 2,04) zaokružuje sliku većinskog stanovništva o Romima kao zajednici s nezasluženo velikim pravima koja uživaju.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi bi trebali biti zastupljeniji u izvršnoj vlasti gradova, općina i Međimurske županije* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 1,92 dok standardna devijacija iznosi 1,12. Iako navedena prava stoje zajamčena u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina, većinsko stanovništvo Međimurja očito nije sklono njihovom ostvarenju.

Skupina tvrdnji svrstana u kategoriju sigurnosnog aspekta obuhvatila je pitanje osjećaja sigurnosti većinskog stanovništva u odnosu na romsku nacionalnu manjinu i predrasude o sklonosti Roma imovinskim deliktima. Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi predstavljaju sigurnosni problem u Međimurju* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,18 dok standardna devijacija iznosi 0,97.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi su ustvari lopovi i kriminalci* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 3,49 dok standardna devijacija iznosi 1,10.

Indikativno je uočiti da sve tvrdnje sigurnosnog aspekta bilježe vrlo visoke vrijednosti. Očito percepcija Roma kao Drugih i drugačijih u prostoru Međimurske županije izaziva strah i osjećaj nesigurnosti kod većeg dijela većinskog stanovništva. Kod predrasuda o sklonosti imovinskim deliktima zanimljivo je uočiti manji stupanj slaganja s direktnom tvrdnjom da *su Romi ustvari lopovi i kriminalci* nego s tvrdnjom o krađi kao prihvatljivom ponašanju za Rome.

Tab. 61. Analiza odgovora većinskog stanovništva - sigurnosni aspekt

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Za Rome je krađa prihvatljivo ponašanje	Uopće se ne slažem	13	5,4	4,10	1,14
	Uglavnom se ne slažem	13	5,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	30	12,4		
	Uglavnom se slažem	68	28,1		
	U potpunosti se slažem	118	48,8		
	Ukupno	242	100,0		
Romi predstavljaju sigurnosni problem u Međimurju	Uopće se ne slažem	5	2,0	4,18	0,97
	Uglavnom se ne slažem	7	2,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	44	18,0		
	Uglavnom se slažem	70	28,7		
	U potpunosti se slažem	118	48,4		
	Ukupno	244	100,0		
Nesigurno je sam šetati u blizini romskih naselja	Uopće se ne slažem	4	1,6	4,09	1,05
	Uglavnom se ne slažem	19	7,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	43	17,6		
	Uglavnom se slažem	63	25,8		
	U potpunosti se slažem	115	47,1		
	Ukupno	244	100,0		
Romi su ustvari lopovi i kriminalci	Uopće se ne slažem	12	4,9	3,49	1,10
	Uglavnom se ne slažem	31	12,7		
	Niti se slažem niti se ne slažem	79	32,2		
	Uglavnom se slažem	72	29,4		
	U potpunosti se slažem	51	20,8		
	Ukupno	245	100,0		
Romi ugrožavaju stabilnost Međimurja	Uopće se ne slažem	9	3,7	3,83	1,06
	Uglavnom se ne slažem	13	5,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	66	27,3		
	Uglavnom se slažem	77	31,8		
	U potpunosti se slažem	77	31,8		
	Ukupno	242	100,0		
Bojim se ići u romsko naselje	Uopće se ne slažem	21	8,6	3,86	1,31
	Uglavnom se ne slažem	20	8,2		
	Niti se slažem niti se ne slažem	40	16,5		
	Uglavnom se slažem	52	21,4		
	U potpunosti se slažem	110	45,3		
	Ukupno	243	100,0		
U romskim naseljima bi trebalo organizirati svakodnevne policijske ophodnje	Uopće se ne slažem	11	4,5	4,06	1,13
	Uglavnom se ne slažem	12	4,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	47	19,2		
	Uglavnom se slažem	56	22,9		
	U potpunosti se slažem	119	48,6		
	Ukupno	245	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Važno je uočiti i prostornu perspektivu u pojedinim tvrdnjama sigurnosnog aspekta koje se odnose na romska naselja. Visoka razina slaganja s percepcijom romskih naselja kao nesigurnog, odnosno prijetećeg prostora potvrđuje Sibleyevu viđenje prostora naseljenog Romima kao prijetećeg zbog neusklađenosti s prostornim normama većinskog stanovništva. U tom smislu Sibley ističe da „označavanje mjesta kao prijetećeg potvrđuje Drugost manjina s kojima su ta mjesta povezana, a njihovo smještanje u marginalne prostore služi pojačavanju osjećaja njihove devijantnosti“ (Sibley, 1992, 112.). Navedeni odgovori potvrđuju njegov zaključak da „strah od Drugog postaje strah od prostora“ (Sibley, 1992, 112).

U kulturni aspekt svrstano je sedam predloženih tvrdnji. Osnovni cilj navedene grupe tvrdnji bio je provjeriti spremnost većinskog stanovništva Međimurja vrijednostima multikulturalnosti i otvorenosti elementima romske kulture.

Kod kulturnog aspekta najvišu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi se neće nikad uklopiti u hrvatsko društvo zbog svoje različitosti*. Aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 3,96 dok standardna devijacija iznosi 1,05. Navedena tvrdnja koja čini poveznicu kulturnog aspekta i aspekta integracije ukazuje na značajno prisutan pesimizam unutar većinskog stanovništva oko mogućnosti integracije Roma zbog kulturne različitosti.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Svjetski dan Roma treba redovito obilježavati u Međimurju* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,38 dok standardna devijacija iznosi 1,29. Neočekivano niska razina slaganja s navedenom tvrdnjom upućuje za značajno prisutno neprihvatanje Roma čak i u smislu obilježavanja Svjetskog dana Roma kao kulturne manifestacije. I svi ostali odgovori, odnosno razina slaganja s navedenim tvrdnjama ukazuju na neprihvatanje Roma, odnosno jasno kulturno razgraničenje većinske i romske kulture kao nepoželjnog elementa u Međimurskoj županiji.

Specifični kulturni elementi romske zajednice u Međimurju zasigurno utječu na stvaranje i održanje snažne etničke granice koja „usmjerava socijalni život što podrazumijeva često vrlo kompleksnu organizaciju ponašanja i socijalnih odnosa“ (Barth, 1969, 15). Različitost kulturnih elemenata većinskog stanovništva i Roma još uvijek u Međimurskoj županiji predstavljaju prepreku suradnji i kvalitetnijem suživotu nego što predstavlja mogućnost međusobnog obogaćivanja kulturnim različitostima.

Tab. 62. Analiza odgovora većinskog stanovništva - kulturni aspekt

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi se neće nikad uklopiti u hrvatsko društvo zbog svoje različitosti	Uopće se ne slažem	5	2,0	3,96	1,05
	Uglavnom se ne slažem	17	7,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	57	23,4		
	Uglavnom se slažem	69	28,3		
	U potpunosti se slažem	96	39,3		
	Ukupno	244	100,0		
Romi su dobro došli jer mogu pridonijeti kulturnom bogatstvu i raznolikosti hrvatskoga društva	Uopće se ne slažem	101	41,2	2,07	1,07
	Uglavnom se ne slažem	51	20,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	75	30,6		
	Uglavnom se slažem	12	4,9		
	U potpunosti se slažem	6	2,4		
	Ukupno	245	100,0		
Romi svojom kulturom ugrožavaju hrvatsku kulturu	Uopće se ne slažem	40	16,3	3,06	1,33
	Uglavnom se ne slažem	42	17,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	74	30,2		
	Uglavnom se slažem	41	16,7		
	U potpunosti se slažem	48	19,6		
	Ukupno	245	100,0		
Romska kultura ne treba se miješati s hrvatskom kulturom	Uopće se ne slažem	9	3,7	3,78	1,16
	Uglavnom se ne slažem	28	11,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	61	24,9		
	Uglavnom se slažem	58	23,7		
	U potpunosti se slažem	89	36,3		
	Ukupno	245	100,0		
Hrvatsko bi se društvo trebalo bolje upoznati s romskom kulturom	Uopće se ne slažem	65	26,6	2,57	1,23
	Uglavnom se ne slažem	44	18,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	85	34,8		
	Uglavnom se slažem	31	12,7		
	U potpunosti se slažem	19	7,8		
	Ukupno	244	100,0		
Svjetski dan Roma treba redovito obilježavati u Medimurju	Uopće se ne slažem	88	36,1	2,38	1,29
	Uglavnom se ne slažem	40	16,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	71	29,1		
	Uglavnom se slažem	25	10,2		
	U potpunosti se slažem	20	8,2		
	Ukupno	244	100,0		
Ako žele, Romi trebaju moći slobodno izražavati svoje vlastite običaje i tradiciju	Uopće se ne slažem	40	16,3	2,98	1,25
	Uglavnom se ne slažem	41	16,7		
	Niti se slažem niti se ne slažem	82	33,5		
	Uglavnom se slažem	49	20,0		
	U potpunosti se slažem	33	13,5		
	Ukupno	245	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kroz niz od šest tvrdnji provjereni su stavovi i predrasude većinskog stanovništva Međimurja o zdravlju Roma i zdravstvenom statusu romskih naselja (tab. 63).

Tab. 63. Analiza odgovora većinskog stanovništva - zdravstveni aspekt

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romska naselja izvor su zaraznih bolesti	Uopće se ne slažem	32	13,1	3,11	1,25
	Uglavnom se ne slažem	44	18,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	70	28,7		
	Uglavnom se slažem	60	24,6		
	U potpunosti se slažem	38	15,6		
	Ukupno	244	100,0		
Romska su naselja prljava i predstavljaju zdravstvenu prijetnju u zajednici	Uopće se ne slažem	24	9,9	3,39	1,27
	Uglavnom se ne slažem	35	14,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	67	27,6		
	Uglavnom se slažem	57	23,5		
	U potpunosti se slažem	60	24,7		
	Ukupno	243	100,0		
Romi predstavljaju prijetnju zaraze epidemijama u lokalnoj zajednici	Uopće se ne slažem	43	17,6	3,00	1,30
	Uglavnom se ne slažem	36	14,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	85	34,8		
	Uglavnom se slažem	39	16,0		
	U potpunosti se slažem	41	16,8		
	Ukupno	244	100,0		
Romska su djeca prenositelji opasnih bolesti u školama	Uopće se ne slažem	46	18,8	2,89	1,29
	Uglavnom se ne slažem	44	18,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	80	32,7		
	Uglavnom se slažem	40	16,3		
	U potpunosti se slažem	35	14,3		
	Ukupno	245	100,0		
Romi su veliki zagađivači okoliša	Uopće se ne slažem	7	2,9	3,82	1,13
	Uglavnom se ne slažem	23	9,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	71	29,0		
	Uglavnom se slažem	49	20,0		
	U potpunosti se slažem	95	38,8		
	Ukupno	245	100,0		
Romska naselja puna su droge i alkohola	Uopće se ne slažem	18	7,3	3,47	1,19
	Uglavnom se ne slažem	27	11,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	84	34,3		
	Uglavnom se slažem	55	22,4		
	U potpunosti se slažem	61	24,9		
	Ukupno	245	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi su veliki zagađivači okoliša* čija aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 3,82 a standardna

devijacija iznosi 1,13. Kod svih tvrdnji najveći se broj ispitanika odlučio za neutralan stav, osim kod pitanja romskog zagađenja okoliša gdje se najveći broj ispitanika u potpunosti složio s navedenom tvrdnjom.

U ovome aspektu ponovno je moguće djelomično proanalizirati prostorni aspekt u smislu percepcije romskih naselja i romskog kulturnog pejzaža. Najviša aritmetička sredina odgovora za tvrdnju o Romima kao zagađivačima okoliša ukazuju na percepciju većinskog stanovništva na romski životni prostor i njihov odnos prema tome prostoru. Riječ je o percepciji romskoga kulturnog pejzaža kao zagađenom prostoru i Romima kao zagađivačima navedenoga prostora. Ostali aspekti zdravstveno-higijenskih uvjeta života u romskim naseljima ne ističu se kao posebno značajan problem za većinsko stanovništvo.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romska su djeca prenositelji opasnih bolesti u školama* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,89 a standardna devijacija iznosi 1,29. Percepcija djece Roma uključenih u obrazovni sustav očito ima puno više pozitivnu konotaciju kao put ka integraciji romske zajednice nego kao predrasuda o romskoj djeci prenositeljima bolesti.

Značajniji broj tvrdnji, njih jedanaest, bilo je izdvojeno u ekonomski aspekt. Pretpostavka o ekonomskim razlozima neprihvatanja Roma u Međimurskoj županiji pokušala se provjeriti nizom tvrdnji s ekonomskom komponentom.

Tab. 64. Analiza odgovora većinskog stanovništva - ekonomski aspekt

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su teret za gospodarski razvoj Međimurske županije	Uopće se ne slažem	8	3,3	3,99	1,12
	Uglavnom se ne slažem	18	7,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	51	21,1		
	Uglavnom se slažem	57	23,6		
	U potpunosti se slažem	108	44,6		
	Ukupno	242	100,0		
Romi uzrokuju pad cijena nekretnina u njihovoj blizini	Uopće se ne slažem	2	0,8	4,15	1,01
	Uglavnom se ne slažem	14	5,7		
	Niti se slažem niti se ne slažem	55	22,5		
	Uglavnom se slažem	48	19,7		
	U potpunosti se slažem	125	51,2		
	Ukupno	244	100,0		
Volio/voljela bih da Romi priskrbljuju sredstva za život vlastitim radom	Uopće se ne slažem	0	0,0	4,72	0,66
	Uglavnom se ne slažem	5	2,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	14	5,7		
	Uglavnom se slažem	25	10,2		
	U potpunosti se slažem	200	82,0		
	Ukupno	244	100,0		

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Romi su opterećenje za porezne obveznike	Uopće se ne slažem	2	0,8	4,27	0,93
	Uglavnom se ne slažem	6	2,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	52	21,2		
	Uglavnom se slažem	48	19,6		
	U potpunosti se slažem	137	55,9		
	Ukupno	245	100,0		
Ne isplati se baviti poljoprivredom u blizini romskog naselja zbog učestalih krađa	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,36	0,90
	Uglavnom se ne slažem	7	2,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	32	13,1		
	Uglavnom se slažem	59	24,1		
	U potpunosti se slažem	144	58,8		
	Ukupno	245	100,0		
Socijalnu pomoć Romi trebaju odraditi društveno korisnim radom	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,54	0,82
	Uglavnom se ne slažem	4	1,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	22	9,0		
	Uglavnom se slažem	45	18,4		
	U potpunosti se slažem	171	69,8		
	Ukupno	245	100,0		
Sela u blizini romskih naselja nemaju budućnost	Uopće se ne slažem	13	5,3	3,57	1,18
	Uglavnom se ne slažem	31	12,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	72	29,6		
	Uglavnom se slažem	59	24,3		
	U potpunosti se slažem	68	28,0		
	Ukupno	243	100,0		
Romi žive na teret društva	Uopće se ne slažem	3	1,2	4,41	0,85
	Uglavnom se ne slažem	4	1,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	28	11,4		
	Uglavnom se slažem	65	26,5		
	U potpunosti se slažem	145	59,2		
	Ukupno	245	100,0		
Romi zlorabe sustav socijalne pomoći	Uopće se ne slažem	0	0,0	4,61	0,68
	Uglavnom se ne slažem	2	0,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	21	8,6		
	Uglavnom se slažem	46	18,9		
	U potpunosti se slažem	174	71,6		
	Ukupno	243	100,0		
Romi puno i teško rade	Uopće se ne slažem	163	66,8	1,57	0,95
	Uglavnom se ne slažem	41	16,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	26	10,7		
	Uglavnom se slažem	10	4,1		
	U potpunosti se slažem	4	1,6		
	Ukupno	244	100,0		
Romi imaju svoje mjesto u gospodarstvu Međimurja	Uopće se ne slažem	61	25,0	2,43	1,08
	Uglavnom se ne slažem	58	23,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	95	38,9		
	Uglavnom se slažem	20	8,2		
	U potpunosti se slažem	10	4,1		
	Ukupno	244	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Najviša vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika prisutna je za tvrdnju *Volio/voljela bih da Romi priskrbljuju sredstva za život vlastitim radom* s vrijednošću 4,72 dok standardna devijacija iznosi 0,66. Vrlo visoka aritmetička sredina iznad 4,50 prisutna je i za tvrdnju *Romi zlorabe sustav socijalne pomoći* čija aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,61 dok standardna devijacija iznosi 0,68. Nadalje, kod tvrdnje *Socijalnu pomoć Romi trebaju odraditi društveno korisnim radom* aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,54 dok standardna devijacija iznosi 0,82.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi tvrdnja *Romi puno i teško rade* čija aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 1,57, dok standardna devijacija iznosi 0,95. Kod tvrdnje *Romi imaju svoje mjesto u gospodarstvu Međimurja* aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,43 a standardna devijacija 1,08.

Predočeni rezultati s vrlo visokim aritmetičkim sredinama odgovora ispitanika za tvrdnje ekonomskog aspekta ukazuju na vrlo veliko značenje ekonomskog aspekta života Roma za ukupnost odnosa većinskog stanovništva prema njima. Imajući na umu da Međimurje tradicionalno predstavlja prostor vrlo visoke razine poduzetnosti u kojem je rad vrijednost najvišeg stupnja, očekivan je donekle otpor i negativan stav prema romskom načinu života i oslanjanju na razne vrste socijalnih davanja. Navedeni zaključak potvrđuje najviša aritmetička sredina odgovora ispitanika na tvrdnju *Volio/voljela bih da Romi priskrbljuju sredstva za život vlastitim radom* s vrijednošću 4,72 što predstavlja najvišu aritmetičku sredinu među svih 52 tvrdnje u ovome dijelu istraživanja.

Nadalje, visoka percepcija zlorabljenja sustava socijalne pomoći (4,61) i mišljenje da Romi socijalnu pomoć trebaju odraditi društveno korisnim radom (4,54) ukazuju na značajne gospodarske elemente socijalnog neprihvatanja Roma u Međimurskoj županiji.

Prostorno-gospodarski aspekt prisutan je u tvrdnjama *Romi uzrokuju pad cijena nekretnina u njihovoj blizini* (4,15), *Ne isplati se baviti poljoprivredom u blizini romskog naselja zbog učestalih krađa* (4,36) i *Sela u blizini romskih naselja nemaju budućnost* (3,57). Vrlo visoke vrijednosti aritmetičkih sredina navedenih odgovora upućuju, ponovno, na percepciju prostora naseljenog Romima kao prijetećeg, odnosno prostora s negativnim utjecajem na susjedni okolni prostor s većinskim stanovništvom.

Društveni aspekt socijalnih odnosa predstavljen je nizom od devet tvrdnji. Osim predloženih tvrdnji koje predstavljaju određene društvene socijalne odnose, naglasak u dijelu tvrdnji ponovno je usmjeren na prostorne elemente. Aritmetičke sredine odgovora ispitanika na tvrdnje *Smetalo bi mi živjeti u neposrednoj blizini romskog naselja* s aritmetičkom sredinom odgovora 4,04, *Smetalo bi mi živjeti u istoj ulici gdje žive Romi* (3,75), te *Romska naselja*

moraju biti dovoljno izolirana i udaljena od naselja s hrvatskim stanovništvom (3,71) upućuju na puno značajnije slaganje s navedenim tvrdnjama u odnosu na neslaganje s njima. Prostorna segregacija i izolacija Roma za većinu ispitanika predstavlja prihvatljivu situaciju.

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika u društvenom aspektu bilježi tvrdnja *U Međimurju ima previše Roma* čija aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,37 dok standardna devijacija iznosi 0,93. Navedeni rezultat može upućivati na zaključak o percepciji Roma kao nepoželjnog elementa u Međimurskoj županiji. Jednako tako, moguće je i pretpostaviti percepciju Roma kao prijetnje prostoru Međimurske županije. Navedeni zaključak dodatno potvrđuje i odgovori na tvrdnju *Vlasti trebaju spriječiti brojnije doseljavanje Roma u Međimurje* (4,12).

Visoka aritmetička sredina tvrdnje *Smetalo bi mi da netko iz moje obitelji sklopi brak s Romom / Romkinjom* (4,20) potvrđuje nespremnost većinskog stanovništva Međimurja na intimnije razine socijalnih odnosa s pripadnicima romske zajednice već istraženom u dijelu o socijalnoj distanci. Jednako tako, niska vrijednost aritmetičke sredine odgovora ispitanika na tvrdnju *Ne bih imao/la ništa protiv pozvati Roma na druženje u moj dom* s aritmetičkom sredinom odgovora ispitanika od 2,15 dodatno potvrđuje već izvedeni zaključak o nespremnosti na intimnije socijalne odnose većinskog stanovništva s romskom nacionalnom manjinom.

Tab. 65. Analiza odgovora većinskog stanovništva - društveni aspekt

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Smetalo bi mi da moje dijete pohađa razred ili se druži s romskom djecom	Uopće se ne slažem	24	9,8	3,55	1,29
	Uglavnom se ne slažem	25	10,2		
	Niti se slažem niti se ne slažem	63	25,7		
	Uglavnom se slažem	58	23,7		
	U potpunosti se slažem	75	30,6		
	Ukupno	245	100,0		
Ne bih imao/la ništa protiv pozvati Roma na druženje u moj dom	Uopće se ne slažem	103	42,7	2,15	1,25
	Uglavnom se ne slažem	53	22,0		
	Niti se slažem niti se ne slažem	45	18,7		
	Uglavnom se slažem	25	10,4		
	U potpunosti se slažem	15	6,2		
	Ukupno	241	100,0		
Smetalo bi mi da netko iz moje obitelji sklopi brak s Romom / Romkinjom	Uopće se ne slažem	12	4,9	4,20	1,14
	Uglavnom se ne slažem	11	4,5		
	Niti se slažem niti se ne slažem	33	13,5		
	Uglavnom se slažem	50	20,4		
	U potpunosti se slažem	139	56,7		
	Ukupno	245	100,0		

Tvrdnja	Stupnjevi slaganja s tvrdnjom	Broj odgovora	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Smetalo bi mi živjeti u neposrednoj blizini romskog naselja	Uopće se ne slažem	11	4,5	4,04	1,17
	Uglavnom se ne slažem	18	7,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	39	16,1		
	Uglavnom se slažem	56	23,1		
	U potpunosti se slažem	118	48,8		
	Ukupno	242	100,0		
Voljan / voljna sam popričati s Romom koji me zaustavi na cesti	Uopće se ne slažem	41	16,9	2,98	1,27
	Uglavnom se ne slažem	41	16,9		
	Niti se slažem niti se ne slažem	76	31,3		
	Uglavnom se slažem	52	21,4		
	U potpunosti se slažem	33	13,6		
	Ukupno	243	100,0		
Smetalo bi mi živjeti u istoj ulici gdje žive Romi	Uopće se ne slažem	14	5,8	3,75	1,21
	Uglavnom se ne slažem	22	9,1		
	Niti se slažem niti se ne slažem	65	26,7		
	Uglavnom se slažem	51	21,0		
	U potpunosti se slažem	91	37,4		
	Ukupno	243	100,0		
Romska naselja moraju biti dovoljno izolirana i udaljena od naselja s hrvatskim stanovništvom	Uopće se ne slažem	16	6,5	3,71	1,17
	Uglavnom se ne slažem	19	7,8		
	Niti se slažem niti se ne slažem	59	24,1		
	Uglavnom se slažem	76	31,0		
	U potpunosti se slažem	75	30,6		
	Ukupno	245	100,0		
Vlasti trebaju spriječiti brojnije doseljavanje Roma u Međimurje	Uopće se ne slažem	9	3,7	4,12	1,13
	Uglavnom se ne slažem	16	6,6		
	Niti se slažem niti se ne slažem	39	16,0		
	Uglavnom se slažem	52	21,3		
	U potpunosti se slažem	128	52,5		
	Ukupno	244	100,0		
U Međimurju ima previše Roma	Uopće se ne slažem	4	1,6	4,37	0,93
	Uglavnom se ne slažem	6	2,4		
	Niti se slažem niti se ne slažem	34	13,9		
	Uglavnom se slažem	53	21,6		
	U potpunosti se slažem	148	60,4		
	Ukupno	245	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

4.4.1. Analiza razlika socijalnih odnosa većinskog stanovništva

S ciljem utvrđivanja eventualnih razlika u odnosu prema Romima, izvršena je detaljna statistička analiza za sedam navedenih aspekata socijalnih odnosa prema određenim karakteristikama ispitanika.

Testiranje statističke značajnosti razlike odnosa prema Romima provedeno je putem t-testa, ANOVA testa i KruskalWallis testa.

Prva karakteristika ispitanika prema kojoj je provjereno (ne)postojanje statistički značajne razlike u odnosu prema Romima jest spol ispitanika.

Tab. 66. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema spolu ispitanika

Socijalni aspekt	Spol	Broj ispitanika	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Integracija	Muško	118	3,43	0,52	0,05
	Žensko	124	3,37	0,57	0,05
Diskriminacija i prava	Muško	118	2,55	0,66	0,06
	Žensko	124	2,48	0,57	0,05
Sigurnosni aspekt	Muško	113	3,87	0,74	0,07
	Žensko	123	4,04	0,74	0,07
Kulturni aspekt	Muško	118	2,98	0,44	0,04
	Žensko	124	2,97	0,47	0,04
Zdravstveni aspekt	Muško	118	3,28	0,97	0,09
	Žensko	124	3,27	0,97	0,09
Ekonomski aspekt	Muško	114	3,89	0,43	0,04
	Žensko	121	3,87	0,44	0,04
Društveni aspekt	Muško	111	3,70	0,52	0,05
	Žensko	124	3,62	0,54	0,05

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Već sama analiza aritmetičkih sredina odgovora ispitanika u pojedinim istraživanim aspektima daje naslutiti nepostojanje značajnije razlike u odgovorima ispitanika uzimajući u obzir njihov spol. Potvrda navedenog proizlazi iz statističke analize provedene putem T-testa (tab. 67).

Tab. 67. T-test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema spolu ispitanika

Socijalni aspekt		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Integracija	Jednake varijance pretpostavljene	0,521	0,471	0,832	240	0,406
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,834	240	0,405
Diskriminacija i prava	Jednake varijance pretpostavljene	2,399	0,123	0,881	240	0,379
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,878	231	0,381
Sigurnosni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,068	0,794	-1,695	234	0,091
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-1,694	232	0,092
Kulturni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,977	0,161	0,177	240	0,860
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,177	241	0,859
Zdravstveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,000	0,998	0,078	240	0,938
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,078	239	0,938
Ekonomski aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,048	0,827	0,459	233	0,647
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,459	233	0,647
Društveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,439	0,508	1,242	233	0,215
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,244	231	0,215

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Navedena analiza potvrđuje kako signifikantnost testa iznosi više od 5% za sve istraživane socijalne aspekte, odnosno $p > 0,05$. Sukladno tome, može se zaključiti s razinom pouzdanosti od 95% kako ne postoji statistički značajna razlika za *integraciju, diskriminaciju i prava, sigurnosni aspekt, kulturni aspekt, zdravstveni aspekt, ekonomski aspekt, i društveni aspekt* s obzirom na spol ispitanika.

Detaljnija analiza provedena je uzimajući u obzir i dob ispitanika, odnosno pripadnost četirima velikim petnaestogodišnjim dobnim skupinama.

Tab. 68. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema dobi ispitanika

Socijalni aspekt	Dobna skupina	Broj ispitanika	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Integracija	15 - 29 godina	57	3,37	0,54	0,07
	30 - 44 godina	60	3,52	0,54	0,07
	45 - 59 godina	63	3,40	0,54	0,07
	60 i više godina	61	3,31	0,55	0,07
	Ukupno	241	3,40	0,55	0,04
Diskriminacija i prava	15 - 29 godina	58	2,51	0,56	0,07
	30 - 44 godina	60	2,53	0,66	0,09
	45 - 59 godina	62	2,60	0,59	0,07
	60 i više godina	61	2,42	0,63	0,08
	Ukupno	241	2,52	0,61	0,04
Sigurnosni aspekt	15 - 29 godina	56	4,04	0,72	0,10
	30 - 44 godina	59	4,02	0,71	0,09
	45 - 59 godina	61	3,90	0,70	0,09
	60 i više godina	59	3,86	0,84	0,11
	Ukupno	235	3,95	0,74	0,05
Kulturni aspekt	15 - 29 godina	56	2,97	0,48	0,06
	30 - 44 godina	59	2,95	0,49	0,06
	45 - 59 godina	63	3,02	0,44	0,06
	60 i više godina	63	2,95	0,43	0,05
	Ukupno	241	2,97	0,46	0,03
Zdravstveni aspekt	15 - 29 godina	57	3,27	0,90	0,12
	30 - 44 godina	59	3,30	1,19	0,16
	45 - 59 godina	63	3,24	0,81	0,10
	60 i više godina	62	3,28	0,95	0,12
	Ukupno	241	3,27	0,96	0,06
Ekonomski aspekt	15 - 29 godina	54	3,89	0,42	0,06
	30 - 44 godina	58	3,91	0,43	0,06
	45 - 59 godina	60	3,90	0,45	0,06
	60 i više godina	62	3,83	0,45	0,06
	Ukupno	234	3,88	0,44	0,03
Društveni aspekt	15 - 29 godina	55	3,61	0,51	0,07
	30 - 44 godina	57	3,72	0,52	0,07
	45 - 59 godina	62	3,71	0,48	0,06
	60 i više godina	60	3,59	0,62	0,08
	Ukupno	234	3,66	0,53	0,03

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 69. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema spolu ispitanika: ANOVA test

Socijalni aspekt	Odnos	Suma kvadrata	Stupnjevi slobode	Kvadrat aritmetičkih sredina	F - vrijednost	Signifikantnost
Integracija	Između grupa	1,391	3	0,464	1,563	0,199
	Unutar grupa	70,318	237	0,297		
	Ukupno	71,710	240			
Diskriminacija i prava	Između grupa	1,116	3	0,372	0,993	0,397
	Unutar grupa	88,850	237	0,375		
	Ukupno	89,967	240			
Sigurnosni aspekt	Između grupa	1,325	3	0,442	0,800	0,495
	Unutar grupa	127,595	231	0,552		
	Ukupno	128,920	234			
Kulturni aspekt	Između grupa	0,184	3	0,061	0,292	0,831
	Unutar grupa	49,841	237	0,210		
	Ukupno	50,025	240			
Zdravstveni aspekt	Između grupa	0,112	3	0,037	0,040	0,989
	Unutar grupa	222,821	237	0,940		
	Ukupno	222,933	240			
Ekonomski aspekt	Između grupa	0,230	3	0,077	0,398	0,755
	Unutar grupa	44,320	230	0,193		
	Ukupno	44,550	233			
Društveni aspekt	Između grupa	0,773	3	0,258	0,902	0,441
	Unutar grupa	65,661	230	0,285		
	Ukupno	66,434	233			

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Pogledamo li vrijednost signifikantnosti za *integraciju, diskriminaciju i prava, sigurnosni aspekt, kulturni aspekt, zdravstveni aspekt, ekonomski aspekt, društveni aspekt*, može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi više od 5%, odnosno $p > 0,05$. Navedeno upućuje na zaključak kako, s razinom pouzdanosti od 95%, ne postoji statistički značajna razlika za niti jedan istraživanjem obuhvaćeni aspekt s obzirom na dob ispitanika. Dob ispitanika, stoga, ne predstavlja varijablu koja utječe na različit odnos prema pripadnicima romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji.

Tijekom provedbe statističke analize provjereno je i postojanje značajnosti razlika u odgovorima ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na vjeroispovijest ispitanika. Uz pomoć KruskalWallis Testa uočena je statistički značajna razlika u odgovorima svrstanim u zdravstveni aspekt.

Tab. 70. Aritmetička sredina rangova prema vjeroispovijesti ispitanika

Socijalni aspekt	Vjeroispovijest	Broj ispitanika	Aritmetička sredina rangova
Integracija	Katolik	229	122,80
	Ateist	12	105,96
	Ostalo	1	10,50
	Ukupno	242	
Diskriminacija i prava	Katolik	229	120,70
	Ateist	12	145,42
	Ostalo	1	18,00
	Ukupno	242	
Sigurnosni aspekt	Katolik	223	118,62
	Ateist	12	107,25
	Ostalo	1	227,50
	Ukupno	236	
Kulturni aspekt	Katolik	229	124,09
	Ateist	12	76,17
	Ostalo	1	73,00
	Ukupno	242	
Zdravstveni aspekt	Katolik	229	124,44
	Ateist	12	55,83
	Ostalo	1	235,50
	Ukupno	242	
Ekonomski aspekt	Katolik	222	117,26
	Ateist	12	125,88
	Ostalo	1	188,50
	Ukupno	235	
Društveni aspekt	Katolik	222	117,44
	Ateist	12	122,04
	Ostalo	1	193,50
	Ukupno	235	

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Osim statističke značajnosti razlike odgovora većinskog stanovništva na pitanja svrstana u zdravstveni aspekt, u svim ostalim aspektima nije uočena statistička značajnost u razlikama odgovora ispitanika u odnosu na njihovu vjeroispovijest. No, i u ovome slučaju, zapravo, nije riječ o razlici odgovora između ispitanika različitih vjeroispovijesti, nego između osoba koji se

deklariraju katolicima i osobama koji sebe deklariraju ateistima, odnosno nisu pripadnici niti jedne vjeroispovijesti. Katolici, dakle, u odnosu na osobe koje su se izjasnile ateistima iskazuju statistički značajno različite stavove u grupi pitanja objedinjenih u zdravstveni aspekt. Za sve ostale aspekte nije uočena statistička značajnost između odgovora ispitanika koji su se deklarirali katolicima i onih koji su izjavili da su ateisti.

Tab. 71. KruskalWallis Test statističke značajnosti odgovora ispitanika prema vjeroispovijesti

Socijalni aspekt	Hi-kvadrat	df	Signifikantnost (dvostrana)
Integracija	3,216	2	0,200
Diskriminacija i prava	3,650	2	0,161
Sigurnosni aspekt	2,888	2	0,236
Kulturni aspekt	5,893	2	0,053
Zdravstveni aspekt	13,659	2	0,001
Ekonomski aspekt	1,276	2	0,528
Društveni aspekt	1,301	2	0,522

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Razina obrazovanja svakako predstavlja jednu od varijabli, odnosno obilježje ispitanika za koje vrijedi provjeriti postojanje razlike u odnosu prema Romima. Deskriptivnom neparametarskom statističkom analizom provjerene su razlike u odgovorima ispitanika u odnosu na njihovu razinu obrazovanja.

Tab. 72. Aritmetička sredina rangova prema razini obrazovanja ispitanika

Socijalni aspekt	Najviša završena škola	Broj ispitanika	Aritmet. sredina rangova
Integracija	Bez škole ili nezavršena OŠ	32	108,19
	Osnovna škola	56	127,53
	Srednja škola	126	125,94
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	9	89,67
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	17	110,62
	Bez odgovora	2	121,75
Diskriminacija i prava	Bez škole ili nezavršena OŠ	34	128,32
	Osnovna škola	55	125,23
	Srednja škola	126	118,56
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	8	101,13
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	17	130,65
	Bez odgovora	2	91,75
Sigurnosni aspekt	Bez škole ili nezavršena OŠ	33	98,97
	Osnovna škola	55	117,13
	Srednja škola	121	125,08
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	8	100,44
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	17	116,15
	Bez odgovora	2	172,50
Kulturni aspekt	Bez škole ili nezavršena OŠ	34	150,81
	Osnovna škola	56	119,96
	Srednja škola	124	117,02
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	9	110,56
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	17	97,12
	Bez odgovora	2	200,50
Zdravstveni aspekt	Bez škole ili nezavršena OŠ	34	117,91
	Osnovna škola	55	137,41
	Srednja škola	126	118,40
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	8	101,75
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	17	99,21
	Bez odgovora	2	208,75
Ekonomski aspekt	Bez škole ili nezavršena OŠ	34	87,74
	Osnovna škola	54	105,61
	Srednja škola	120	131,97
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	9	102,39
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	16	126,41
	Bez odgovora	2	131,75
Društveni aspekt	Bez škole ili nezavršena OŠ	32	104,70
	Osnovna škola	52	118,62
	Srednja škola	124	122,87
	viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij	9	103,11
	fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij	16	111,78
	Bez odgovora	2	129,50

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 73. KruskalWallis Test statističke značajnosti odgovora ispitanika prema razini obrazovanja

Socijalni aspekt	Hi-kvadrat	df	Signifikantnost (dvostrana)
Integracija	4,394	5	0,494
Diskriminacija i prava	2,049	5	0,842
Sigurnosni aspekt	5,704	5	0,336
Kulturni aspekt	11,455	5	0,043
Zdravstveni aspekt	8,672	5	0,123
Ekonomski aspekt	14,551	5	0,012
Društveni aspekt	2,508	5	0,775

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Pogleda li se vrijednost signifikantnosti za *kulturni aspekt* može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi manje od 5%, odnosno $p=0,043$, što kazuje, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika za *kulturni aspekt* s obzirom na *najvišu završenu školu* ispitanika. Jednako tako, pogleda li se vrijednost signifikantnosti za *ekonomski aspekt*, uočava se kako signifikantnost testa također iznosi manje od 5%, odnosno $p=0,012$. Na navedeno može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika i za *ekonomski aspekt* s obzirom na *najvišu završenu školu* ispitanika.

U konkretnom smislu, obrazovanje stanovništvo svojim stavovima objedinjenima u zdravstvenom aspektu u većoj mjeri prepoznaje i prihvaća prava Roma u smislu zadržavanja i njegovanja vlastitih kulturnih posebnosti i obilježavanja kulturnih manifestacija. U ekonomskom aspektu slabije obrazovano stanovništvo u manjoj mjeri vidi Rome kao ekonomski teret i prepoznaje Rome kao ekonomsku prijetnju u odnosu na obrazovanje stanovništvo.

Politička opredijeljenost ispitanika, odnosno percepcija vlastitih političkih preferencija na političkom spektru od krajnje ljevice do krajnje desnice svakako predstavlja interesantnu varijablu u odnosu na koju vrijedi provjeriti stavove prema Romima. Ispitanicima je tijekom istraživanja ponuđeno da se izjasne o pripadnosti određenom dijelu političkog spektra između kategorija : ljevica, lijevi centar, centar, desni centar i desnica.

Tab. 74. Aritmetička sredina rangova prema političkom opredjeljenju ispitanika

Socijalni aspekt	Političko opredjeljenje	Broj ispitanika	Aritmetička sredina rangova
Integracija	Ljevica	65	134,88
	Lijevi centar	48	119,44
	Centar	79	109,63
	Desni centar	21	105,00
	Desnica	26	140,62
	Bez odgovora	3	127,00
	Ukupno	242	
Diskriminacija i prava	Ljevica	66	122,54
	Lijevi centar	49	107,70
	Centar	78	134,88
	Desni centar	21	91,79
	Desnica	25	125,26
	Bez odgovora	3	152,83
	Ukupno	242	
Sigurnosni aspekt	Ljevica	65	130,11
	Lijevi centar	47	116,87
	Centar	75	111,80
	Desni centar	21	113,29
	Desnica	25	113,88
	Bez odgovora	3	135,00
	Ukupno	236	
Kulturni aspekt	Ljevica	66	136,66
	Lijevi centar	48	107,21
	Centar	79	122,73
	Desni centar	21	116,69
	Desnica	25	104,28
	Bez odgovora	3	161,50
	Ukupno	242	
Zdravstveni aspekt	Ljevica	67	135,43
	Lijevi centar	49	119,73
	Centar	76	112,64
	Desni centar	21	128,17
	Desnica	26	107,23
	Bez odgovora	3	140,50
	Ukupno	242	
Ekonomski aspekt	Ljevica	64	133,17
	Lijevi centar	49	120,37
	Centar	76	108,74
	Desni centar	19	105,92
	Desnica	25	114,94
	Bez odgovora	2	79,50
	Ukupno	235	
Društveni aspekt	Ljevica	63	135,00
	Lijevi centar	48	117,94
	Centar	74	104,52
	Desni centar	21	115,88
	Desnica	26	115,31
	Bez odgovora	3	132,67
	Ukupno	235	

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 75. KruskalWallis Test statističke značajnosti prema političkom opredjeljenju ispitanika

Socijalni aspekt	Hi-kvadrat	df	Signifikantnost (dvostrana)
Integracija	7,892	5	0,162
Diskriminacija i prava	9,309	5	0,097
Sigurnosni aspekt	3,054	5	0,692
Kulturni aspekt	7,801	5	0,168
Zdravstveni aspekt	5,410	5	0,368
Ekonomski aspekt	6,012	5	0,305
Društveni aspekt	7,106	5	0,213

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Unatoč očekivanju da političke preferencije utječu na stavove prema Romima, rezultati istraživanja to demantiraju. Pogleda li se vrijednost signifikantnosti za *integraciju, diskriminaciju i prava, sigurnosni aspekt, kulturni aspekt, zdravstveni aspekt, ekonomski aspekt i društveni aspekt* može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi više od 5%, odnosno $p > 0,05$, što ulazi u područje prihvaćanja nulte hipoteze H_0 odnosno odbacivanje hipoteze H_1 . Može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako ne postoji statistički značajna razlika za *integraciju, diskriminaciju i prava, sigurnosni aspekt, kulturni aspekt, zdravstveni aspekt, ekonomski aspekt i društveni aspekt* s obzirom na *političko opredjeljenje* ispitanika. Iako bi se moglo očekivati značajne razlike u odnosu prema Romima između ispitanika s krajnjih suprotnih krajeva političkog spektra, pomalo iznenađujući djeluju rezultati koji negiraju statističku značajnost odnosa prema Romima s obzirom na *političko opredjeljenje* ispitanika. Predočeni rezultati na neki način pobijaju u hrvatskom društvu ukorijenjene predrasude o (ne)prihvatanju manjina pripadnika određenog političkog spektra.

Svakako iz geografske perspektive najinteresantniji dio statističke analize odnosi se na provjeru (ne)postojanja statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva u odnosu na pripadnost ispitanika jednoj od definiranih prostornih kategorija. Unatoč očekivanjima, statistička značajnost razlike odgovora većinskog stanovništva koji žive u istim administrativnim naseljima u kojima postoji romsko naselje i stanovništva koje živi dalje od Roma nije uočena (Tab. 77). Iznimku predstavlja zdravstveni aspekt unutar kojeg je uočena statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika na ponuđene stavove svrstane u navedeni aspekt.

Tab. 76. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.

Socijalni aspekt	Blizina Roma (razina naselja)	Broj	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Integracija	Blizu	116	3,43	0,51	0,05
	Daleko	126	3,37	0,58	0,05
Diskriminacija i prava	Blizu	117	2,48	0,59	0,05
	Daleko	125	2,54	0,63	0,06
Sigurnosni aspekt	Blizu	115	4,00	0,80	0,07
	Daleko	121	3,92	0,69	0,06
Kulturni aspekt	Blizu	116	3,02	0,42	0,04
	Daleko	126	2,92	0,48	0,04
Zdravstveni aspekt	Blizu	117	3,41	0,97	0,09
	Daleko	125	3,16	0,95	0,08
Ekonomski aspekt	Blizu	113	3,92	0,41	0,04
	Daleko	122	3,84	0,45	0,04
Društveni aspekt	Blizu	115	3,69	0,51	0,05
	Daleko	120	3,63	0,56	0,05

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Vrijednost signifikantnosti za *zdravstveni aspekt* testa iznosi manje od 5%, konkretno $p=0,040$. Navedeni rezultat ukazuje, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika za *zdravstveni aspekt* s obzirom na blizinu Roma na razina naselja u kategorijama blizu-daleko.

U konkretnoj situaciji stanovništvo koje je bliže Romima u statistički značajnijoj mjeri vidi Rome kao svojevrsnu zdravstvenu prijetnju i prepoznaje romska naselja kao prostore s izraženim zdravstveno-higijenskim deficitom te kao moguće izvorište raznih zaraza. Očito da intenzivniji prostorni kontakt, odnosno život uz postojeća romska naselja utječe na percepciju romskih naselja, ali i općenito prostora naseljenog Romima kao prijetećeg i potencijalno opasnog. Zasigurno da konkretna iskustva ispitanika s romskim kulturnim pejzažom u smislu neuređenosti naselja, infrastrukturnog deficita i prikupljanja sekundarnih sirovina unutar naselja pridonose navedenoj razlici u percepciji Roma i prostora naseljenog njima kroz istraženi zdravstveni aspekt.

Tab. 77. T- test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.

Socijalni aspekt		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Integracija	Jednake varijance pretpostavljene	1,210	0,272	0,904	240	0,367
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,908	240	0,365
Diskriminacija i prava	Jednake varijance pretpostavljene	0,009	0,923	-0,723	240	0,470
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-0,724	240	0,470
Sigurnosni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,969	0,162	0,778	234	0,437
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,775	226	0,439
Kulturni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	2,697	0,102	1,741	240	0,083
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,752	239	0,081
Zdravstveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,708	0,401	2,060	240	0,040
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			2,058	238	0,041
Ekonomski aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,417	0,519	1,489	233	0,138
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,494	233	0,137
Društveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,271	0,603	0,756	233	0,450
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,758	232	0,449

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Dok je na razini naselja uočena statistički značajna razlika za zdravstveni aspekt, između odgovora ispitanika Gornjeg i Donjeg Međimurja statistička značajnost nije uočena niti u jednom od istraživanih aspekata socijalnih odnosa. (tab. 78., tab. 79).

Tab. 78. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje i Donje Međimurje

Socijalni aspekt	Blizina Roma (regionalna razina)	Broj	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Integracija	Gornje Međimurje	80	3,48	0,55	0,06
	Donje Međimurje	162	3,36	0,54	0,04
Diskriminacija i prava	Gornje Međimurje	79	2,43	0,63	0,07
	Donje Međimurje	163	2,55	0,60	0,05
Sigurnosni aspekt	Gornje Međimurje	75	4,00	0,72	0,08
	Donje Međimurje	161	3,94	0,76	0,06
Kulturni aspekt	Gornje Međimurje	80	2,97	0,44	0,05
	Donje Međimurje	162	2,97	0,47	0,04
Zdravstveni aspekt	Gornje Međimurje	78	3,39	0,93	0,11
	Donje Međimurje	164	3,23	0,98	0,08
Ekonomski aspekt	Gornje Međimurje	77	3,89	0,40	0,05
	Donje Međimurje	158	3,87	0,45	0,04
Društveni aspekt	Gornje Međimurje	76	3,71	0,52	0,06
	Donje Međimurje	159	3,63	0,54	0,04

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Provedbom T testa statističke značajnosti uočava se kako signifikantnost testa iznosi više od 5%, odnosno $p > 0,05$ za sve istraživane aspekte socijalnih odnosa. S obzirom na navedeno, može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako ne postoji statistički značajna razlika ni za jedan od istraživanih aspekata socijalnih odnosa s obzirom na pripadnost ispitanika prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja.

Tab. 79. T- test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje i donje Međimurje

Socijalni aspekt		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	F	Sign
Integracija	Jednake varijance pretpostavljene	0,002	0,967	1,657	240	0,099
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,646	155	0,102
Diskriminacija i prava	Jednake varijance pretpostavljene	0,393	0,531	-1,489	240	0,138
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-1,465	148	0,145
Sigurnosni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,016	0,314	0,553	234	0,581
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,563	152	0,574
Kulturni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,057	0,811	-0,006	240	0,995
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-0,006	166	0,995
Zdravstveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,297	0,586	1,223	240	0,223
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,243	158	0,216
Ekonomski aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	2,628	0,106	0,354	233	0,724
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,369	169	0,712
Društveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,826	0,364	1,081	233	0,281
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,099	154	0,274

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kao i u prethodnim slučajevima, provjereno je (ne)postojanje statističke značajnosti razlike odgovora većinskog stanovništva i u trećoj razini istraživanih prostornih kategorija: Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom.

Tab. 80. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom

Socijalni aspekt	Blizina Roma (regionalna razina)	Broj	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Integracija	Gornje Međimurje	61	3,46	0,56	0,07
	Donje Međimurje	107	3,43	0,52	0,05
	Čakovec i okolica	74	3,31	0,57	0,07
	Ukupno	242	3,40	0,55	0,04
Diskriminacija i prava	Gornje Međimurje	60	2,41	0,68	0,09
	Donje Međimurje	108	2,60	0,59	0,06
	Čakovec i okolica	74	2,47	0,59	0,07
	Ukupno	242	2,51	0,61	0,04
Sigurnosni aspekt	Gornje Međimurje	56	3,93	0,78	0,10
	Donje Međimurje	108	3,90	0,75	0,07
	Čakovec i okolica	72	4,07	0,70	0,08
	Ukupno	236	3,96	0,74	0,05
Kulturni aspekt	Gornje Međimurje	61	2,98	0,45	0,06
	Donje Međimurje	107	2,98	0,46	0,04
	Čakovec i okolica	74	2,95	0,47	0,05
	Ukupno	242	2,97	0,46	0,03
Zdravstveni aspekt	Gornje Međimurje	59	3,47	0,95	0,12
	Donje Međimurje	109	3,12	1,00	0,10
	Čakovec i okolica	74	3,37	0,90	0,11
	Ukupno	242	3,28	0,97	0,06
Ekonomski aspekt	Gornje Međimurje	59	3,87	0,40	0,05
	Donje Međimurje	105	3,88	0,44	0,04
	Čakovec i okolica	71	3,88	0,46	0,05
	Ukupno	235	3,88	0,44	0,03
Društveni aspekt	Gornje Međimurje	58	3,68	0,56	0,07
	Donje Međimurje	107	3,66	0,52	0,05
	Čakovec i okolica	70	3,64	0,54	0,06
	Ukupno	235	3,66	0,53	0,03

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Statistička analiza provedena je uz pomoć ANOVA testa. Rezultati analize pokazuju da vrijednost signifikantnosti za *zdravstveni aspekt* iznosi manje od 5%, odnosno $p=0,049$.

Navedena vrijednost upućuje na zaključak, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika u odgovorima većinskog stanovništva za *zdravstveni aspekt* s obzirom na mjesto stanovanja ispitanika prema tri prostorne cjeline Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom. U konkretnom slučaju ističe se prostor Donjeg Međimurja čiji ispitanici u statistički značajnije manjoj mjeri percipiraju Rome i prostor naseljen Romima zdravstvenom prijetnjom.

Tab. 81. ANOVA test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom

Socijalni aspekt		Suma kvadrata	Stupnjevi slobode	Kvadrat aritm. sredina	F - vrijednost	Signifikantnost
Integracija	Između grupa	0,958	2	0,479	1,614	0,201
	Unutar grupa	70,939	239	0,297		
	Ukupno	71,898	241			
Diskriminacija i prava	Između grupa	1,502	2	0,751	2,013	0,136
	Unutar grupa	89,183	239	0,373		
	Ukupno	90,685	241			
Sigurnosni aspekt	Između grupa	1,218	2	0,609	1,102	0,334
	Unutar grupa	128,790	233	0,553		
	Ukupno	130,008	235			
Kulturni aspekt	Između grupa	0,061	2	0,030	0,145	0,865
	Unutar grupa	50,031	239	0,209		
	Ukupno	50,091	241			
Zdravstveni aspekt	Između grupa	5,591	2	2,796	3,047	0,049
	Unutar grupa	219,275	239	0,917		
	Ukupno	224,867	241			
Ekonomski aspekt	Između grupa	0,008	2	0,004	0,020	0,980
	Unutar grupa	44,543	232	0,192		
	Ukupno	44,551	234			
Društveni aspekt	Između grupa	0,059	2	0,029	0,103	0,902
	Unutar grupa	66,421	232	0,286		
	Ukupno	66,480	234			

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Ipak, višestrukom analizom uz pomoć Tukey testa dobiveni rezultati upućuju na nepostojanje statistički značajne razlike niti za jedan od promatranih aspekata između pojedinih triju izdvojenih prostornih cjelina Međimurja.

Tab. 82. Višestruka usporedba (Tukey test) odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom

Socijalni aspekt	(I) Prostorne cjeline	(J) Prostorne cjeline u usporedbi	Razlika sredina (I-J)	Standardna greška	Signifikantnost
Integracija	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	0,04	0,09	0,910
		Čakovec i okolica	0,16	0,09	0,225
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	-0,04	0,09	0,910
		Čakovec i okolica	0,12	0,08	0,315
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	-0,16	0,09	0,225
		Donje Međimurje	-0,12	0,08	0,315
Diskriminacija i prava	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	-0,18	0,10	0,152
		Čakovec i okolica	-0,05	0,11	0,864
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	0,18	0,10	0,152
		Čakovec i okolica	0,13	0,09	0,344
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	0,05	0,11	0,864
		Donje Međimurje	-0,13	0,09	0,344
Sigurnosni aspekt	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	0,03	0,12	0,961
		Čakovec i okolica	-0,13	0,13	0,581
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	-0,03	0,12	0,961
		Čakovec i okolica	-0,16	0,11	0,314
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	0,13	0,13	0,581
		Donje Međimurje	0,16	0,11	0,314
Kulturni aspekt	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	0,002	0,07	0,999
		Čakovec i okolica	0,04	0,08	0,894
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	-0,002	0,07	0,999
		Čakovec i okolica	0,03	0,07	0,879
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	-0,04	0,08	0,894
		Donje Međimurje	-0,03	0,07	0,879
Zdravstveni aspekt	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	0,35	0,15	0,061
		Čakovec i okolica	0,10	0,17	0,815
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	-0,35	0,15	0,061
		Čakovec i okolica	-0,25	0,14	0,193
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	-0,10	0,17	0,815
		Donje Međimurje	0,25	0,14	0,193
Ekonomski aspekt	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	-0,01	0,07	0,981
		Čakovec i okolica	-0,01	0,08	0,985
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	0,01	0,07	0,981
		Čakovec i okolica	0,0005	0,07	1,000
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	0,01	0,08	0,985
		Donje Međimurje	-0,0005	0,07	1,000
Društveni aspekt	Gornje Međimurje	Donje Međimurje	0,01	0,09	0,985
		Čakovec i okolica	0,04	0,10	0,900
	Donje Međimurje	Gornje Međimurje	-0,01	0,09	0,985
		Čakovec i okolica	0,03	0,08	0,942
	Čakovec i okolica	Gornje Međimurje	-0,04	0,10	0,900
		Donje Međimurje	-0,03	0,08	0,942

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Pređođeni rezultati ukazuju kako je razina post hoc Tukey testa veća od 0,05 za sve promatrane socijalne aspekte kod svih međusobnih odnosa triju prostornih cjelina. Temeljem navedenog može se zaključiti kako za niti jedan socijalni aspekt nije uočena statistički značajna razlika s obzirom na međusobne odgovore ispitanika triju promatranih prostornih cjelina.

Sa svrhom kvalitetnijeg razumijevanja socijalnih odnosa većinskog stanovništva i Roma u Međimurskoj županiji, analiza je provedena i u odnosu na (ne)postojanje osobnih pozitivnih i negativnih iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine. Oko 70 % ispitanika izjavilo je da je imalo negativnih iskustava s Romima, dok je njih oko 30% navelo da takvih iskustava nije imalo.

Tab. 83. Analiza odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog negativnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine

Socijalni aspekt	Jeste li imali osobna negativna iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine	Broj odgovora	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Integracija	Da	166	3,48	0,56	0,04
	Ne	75	3,22	0,48	0,06
Diskriminacija i prava	Da	168	2,41	0,58	0,04
	Ne	73	2,74	0,61	0,07
Sigurnosni aspekt	Da	166	4,16	0,67	0,05
	Ne	69	3,48	0,71	0,09
Kulturni aspekt	Da	167	2,97	0,46	0,04
	Ne	74	2,96	0,43	0,05
Zdravstveni aspekt	Da	167	3,46	0,96	0,07
	Ne	74	2,87	0,87	0,10
Ekonomski aspekt	Da	164	4,00	0,38	0,03
	Ne	71	3,60	0,42	0,05
Društveni aspekt	Da	162	3,79	0,46	0,04
	Ne	72	3,36	0,57	0,07

Izvor: terensko istraživanje 2016.

S ciljem potvrde pretpostavke da vlastita iskustva imaju utjecaja na odnos prema Romima, izvršena je statistička analiza i provjera statističke značajnosti odgovora ispitanika za svih sedam socijalnih aspekata u odnosu na vlastito negativno iskustvo s pripadnicima romske nacionalne manjine.

Tab. 84. T-test odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog negativnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine

Socijalni aspekt		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Integracija	Jednake varijance pretpostavljene	1,882	0,171	3,459	239	0,001
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			3,662	165	0,000
Diskriminacija i prava	Jednake varijance pretpostavljene	0,000	0,990	-3,972	239	0,000
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-3,887	130	0,000
Sigurnosni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,582	0,446	6,991	233	0,000
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			6,826	121	0,000
Kulturni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,259	0,611	0,225	239	0,822
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,230	148	0,818
Zdravstveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,587	0,209	4,546	239	0,000
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			4,721	153	0,000
Ekonomski aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,743	0,188	7,246	233	0,000
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			6,987	123	0,000
Društveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	5,833	0,017	6,092	232	0,000
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			5,591	113	0,000

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Rezultati dobiveni uz pomoć T-testa ukazuju na velik značaj osobnog negativnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine. Vrijednost signifikantnosti za *integraciju, diskriminaciju i prava, sigurnosni aspekt, zdravstveni aspekt, ekonomski aspekt i društveni aspekt* iznosi manje od 5%, odnosno $p < 0,05$. Temeljem toga može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika za sve navedene socijalne aspekte

osim kulturnog aspekta u odnosu na postojanje osobnog negativnog iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine.

Dok je pretpostavka o važnosti negativnog osobnog iskustva potvrđena, pitanje povezanosti osobnog pozitivnog iskustva i odnosa prema Romima postaje interesantan detalj kojeg također valja istražiti. Oko 45% ispitanika izjavilo je da je imalo osobnih pozitivnih iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine, dok više od polovice ispitanika takvih iskustava nije imalo.

Tab. 85. Analiza odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog pozitivnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine

Socijalni aspekt	Jeste li imali osobna pozitivna iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine	Broj odgovora	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Stand. greška sredine
Integracija	Da	110	3,32	0,56	0,05
	Ne	129	3,46	0,51	0,05
Diskriminacija i prava	Da	108	2,45	0,60	0,06
	Ne	130	2,54	0,60	0,05
Sigurnosni aspekt	Da	108	3,97	0,82	0,08
	Ne	125	3,94	0,68	0,06
Kulturni aspekt	Da	110	2,99	0,43	0,04
	Ne	128	2,94	0,46	0,04
Zdravstveni aspekt	Da	108	3,36	0,94	0,09
	Ne	130	3,20	0,99	0,09
Ekonomski aspekt	Da	107	3,88	0,42	0,04
	Ne	125	3,87	0,45	0,04
Društveni aspekt	Da	104	3,62	0,56	0,06
	Ne	127	3,68	0,50	0,04

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Analiza statističke značajnosti provedena je uz pomoć t-testa. Od svih sedam aspekata u koje su grupirana 52 pitanja, odnosno stavovi prema Romima, statistički značajna razlika uočena je u samo jednom aspektu.

Tab. 86. T-test odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog pozitivnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine

Socijalni aspekt		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	F	Sign
Integracija	Jednake varijance pretpostavljene	0,714	0,399	-2,056	237	0,041
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-2,043	224	0,042
Diskriminacija i prava	Jednake varijance pretpostavljene	0,187	0,665	-1,134	236	0,258
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-1,134	228	0,258
Sigurnosni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,898	0,170	0,322	231	0,748
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,318	210	0,751
Kulturni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,949	0,331	0,780	236	0,436
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,784	235	0,434
Zdravstveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,201	0,654	1,259	236	0,209
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			1,264	231	0,207
Ekonomski aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	1,979	0,161	0,157	230	0,875
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			0,158	228	0,875
Društveni aspekt	Jednake varijance pretpostavljene	0,487	0,486	-0,890	229	0,374
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-0,880	208	0,380

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Vrijednost signifikantnosti testa za aspekt *integracije* iznosi manje od 5%, odnosno $p=0,041$, što ulazi u područje prihvaćanja zaključka o postojanju statistički značajne razlike. S razinom pouzdanosti od 95% može se tvrditi kako postoji statistički značajna razlika za aspekt *integracije* s obzirom na pitanje *jeste li imali osobna pozitivna iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine*.

Usporedbom rezultata analize statističke značajnosti u odnosu na postojanje pozitivnih i/ili negativnih osobnih iskustava s Romima uočava se kudikamo veće značenje negativnih u odnosu na pozitivna iskustva. Očito je da većinsko stanovništvo Međimurske županije svoj odnos prema pripadnicima romske nacionalne manjine ponajviše temelje na eventualnom postojanju vlastitih negativnih iskustava. Možebitna pozitivna iskustva u značajno manjoj mjeri utječu na odnos prema pripadnicima romske nacionalne manjine. Osobe koje imaju osobno pozitivno iskustvo s pripadnicima romske nacionalne manjine u značajnijoj mjeri gledaju na integraciju Roma kao poželjan i pozitivan proces u kojem bi Romi trebali postati ravnopravni dio društva Međimurske županije.

5. IZAZOVI INTEGRACIJE ROMA

5.1. Spremnost na integraciju

Provedena analiza socijalnih odnosa većinskog stanovništva i Roma u Međimurskoj županiji ukazala je na određene pojave i procese koji imaju vrlo značajnu ulogu za kvalitetnu integraciju pripadnika romske nacionalne manjine u većinsko društvo. Bolje razumijevanje iskazivanja stereotipa, socijalne distance i stavova prema Romima kroz prizmu prostornih odnosa zasigurno predstavljaju jedan kamenčić više u mozaiku integracije Roma u hrvatsko društvo.

Vrlo interesantno pitanje koje se gotovo nikada ne postavlja jest ono koje otkriva koliko sami Romi teže integraciji i koliko je ona njima zapravo potrebna. U tom smislu istraženo je i zadovoljstvo samih Roma svojim načinom života. Iako zadovoljstvo životom ne otkriva u potpunosti želju za integracijom, razina zadovoljstva svakako može poslužiti kao jedan pokazatelj u kolikoj je mjeri pripadnicima romske nacionalne manjine stalo do integracije, odnosno do promjena koje eventualni intenzivniji integracijski procesi sa sobom nose.

Na skali od 1-5 u rangu školskih ocjena romski ispitanici trebali su odgovoriti na pitanje o razini zadovoljstva vlastitim životom. Navedeno pitanje postavljeno je obojim skupinama romskih ispitanika, Romima Bajašima i ostalim Romima. Jednako tako, povezano s prvim pitanjem, ispitanici su ispitani žele li promijeniti svoj način života. Navedena dva pitanja mogu, barem donekle, ukazivati na želju za promjenom trenutnog stanja i potrebu za jačom integracijom.

Tab. 87. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu životom i želji za promjenom načina života.

Pitanje	Ocjena	Bajaši		Ostali Romi	
		N	%	N	%
Ocjenom od 1 – 5 navedite koliko ste zadovoljni svojim životom.	1	1	1,0	4	3,9
	2	7	7,1	4	3,9
	3	27	27,3	21	20,4
	4	31	31,3	31	30,1
	5	32	32,3	32	31,1
	bez odgovora	1	1,0	11	10,7
	Ukupno		99	100,0	103

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 88. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu životom i želji za promjenom načina života.

Pitanje	Odgovor	Bajaši		Ostali Romi	
		N	%	N	%
Želite li promijeniti svoj način života?	da	33	33,3	40	38,8
	ne	64	64,6	63	61,2
	bez odgovora	2	2,0	0	0,0
	Ukupno	99	100,0	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Usporedbom rezultata navedenih pitanja uočava se relativno slična raspodjela frekvencija odgovora obje ispitne skupine Roma. Oko trećine ispitanika obje skupine za razinu zadovoljstva vlastitim životom odabrala je najvišu moguću ocjenu. Otprilike podjednak broj ispitanika odlučio se i za ocjenu 4, drugu najvišu moguću. Prema navedenom, gotovo dvije trećine ispitanika u obje skupine iznadprosječno je do posve zadovoljno vlastitim životom.

Tek oko jedne trećine ispitanika odlučilo se na ocjene u rasponu 1-3. Ujedno tek jedna trećina ispitanika Bajaša i samo nešto iznad trećine ostalih Roma (38,8%) iskazalo je želju za promjenom vlastitog načina života.

Predočeni rezultati zasigurno upućuju na zaključak da je većina Roma, njih oko dvije trećine, uglavnom ili potpuno zadovoljna svojim životom i ne iskazuje želju za promjenom svojeg načina života.

Potvrdu sličnosti odgovora obje skupine romskih ispitanika daje statistička analiza s dokazom o nepostojanju statistički značajne razlike u odgovorima. Već iz osnovne statističke analize uočava se gotovo identična aritmetička sredina odgovora obje ispitnih skupina Roma.

Tab. 89. Statistička analiza odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu vlastitim životom

Pitanje	Skupina	Broj ispitanika	Aritmet. sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Ocjenom od 1 – 5 navedite koliko ste zadovoljni svojim životom	Romi Bajaši	98	3,88	0,987	0,100
	Ostali Romi	92	3,90	1,070	0,112

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 90. T-test statističke značajnosti odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu vlastitim životom

Pitanje		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Ocjenom od 1 – 5 navedite koliko ste zadovoljni svojim životom	Jednake varijance pretpostavljene	0,046	0,830	-0,165	188	0,869
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-0,165	184	0,869

Izvor: terensko istraživanje 2016.

T-test statističke značajnosti s rezultatom 0,869 ukazuje, s 95 postotnom sigurnošću kako ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima na pitanje o zadovoljstvu vlastitim životom između Roma Bajaša i ostalih Roma..

S ciljem dodatne provjere želje romskog stanovništva za promjenom, upitnik je sadržavao i pitanje o želji napuštanja romskog naselja. U poglavlju o romskim naseljima detaljno su prikazana obilježja romskih naselja sa svim svojim nedostacima i problemima. Svakako da iz perspektive većinskog stanovništva kvaliteta življenja u romskim naseljima je vrlo niske razine. Međutim, interesantno je život u romskim naseljima sagledati i iz romske perspektive. Objema ispitnim skupinama romskog stanovništva tijekom provođenja ankete postavljeno je i pitanje „Imate li želju odseliti van romskog naselja?“. Ovdje valja napomenuti da je anketom obuhvaćeno romsko stanovništvo u Međimurskoj županiji isključivo iz romskih naselja, dok ispitanici iz Zagreba ne žive u klasičnom romskom naselju, već dijelu Grada Zagreba s povećanom koncentracijom romskog stanovništva. Ispitanici iz Rijeke, većina njih, živi u klasičnom romskom naselju unutar Grada Rijeke.

Tab. 91. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o želji za napuštanjem romskog naselja

Pitanje	Odgovori	Bajaši		Ostali Romi	
		N	%	N	%
Imate li želju odseliti van romskog naselja	DA	40	40,4	25	24,3
	NE	59	59,6	77	74,8
	Bez odgovora	0	0,0	1	1,0
	Ukupno	99	100,0	103	100,0

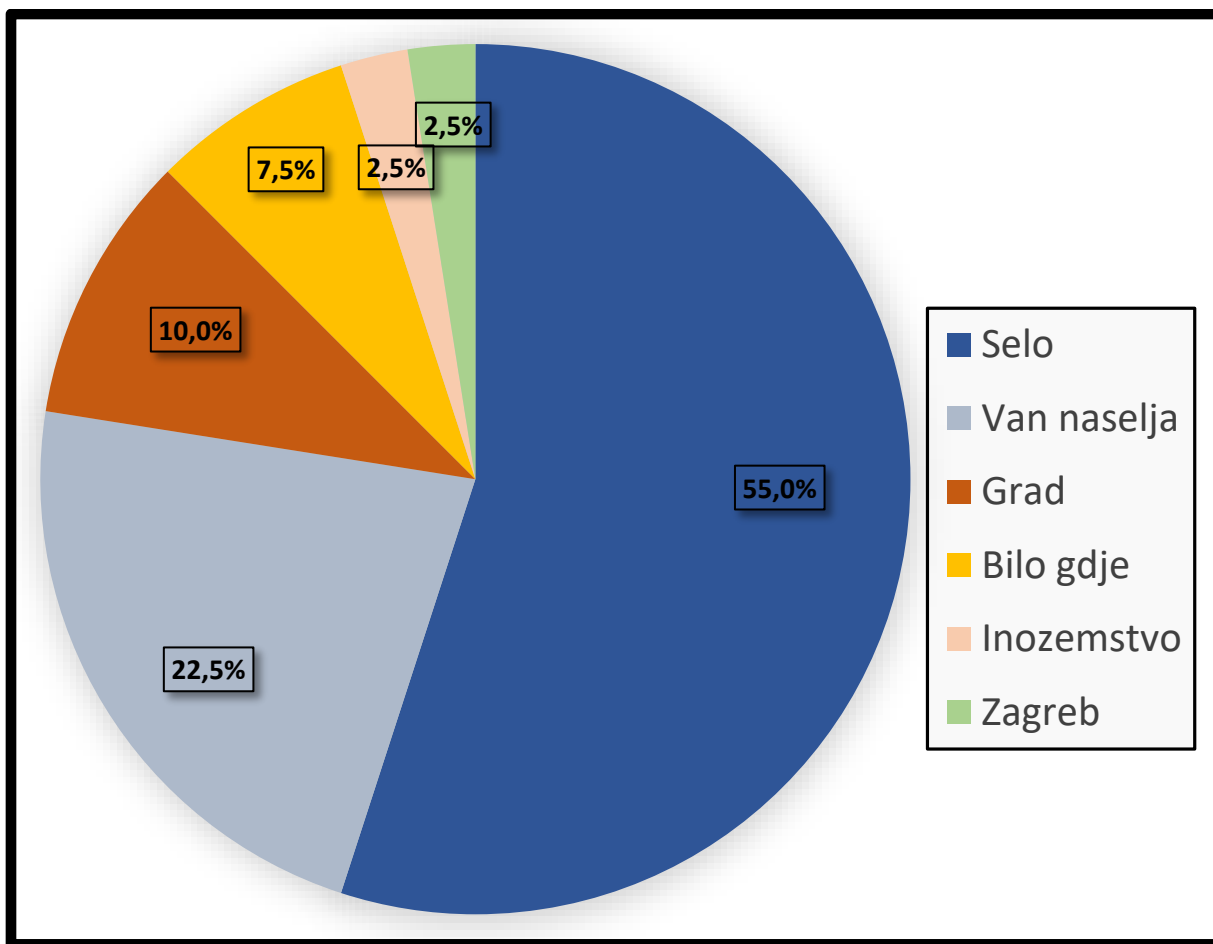
Izvor: terensko istraživanje 2016.

Odgovori o želji za napuštanjem romskog naselja kao mjesta življenja korespondiraju s rezultatima odgovora o zadovoljstvu vlastitim životom i željom za promjenom načina života. 40 % Bajaša i četvrtina ostalih Roma želi napustiti romsko naselje kao mjesto življenja. Analogno tome, 59,6% Bajaša i 74,8% ostalih Roma ne izražava želju za napuštanjem romskog naselja kao mjesta življenja. Predočeni odgovori pojačavaju zaključak izveden na temelju prethodnih pitanja o većini Roma koji su zadovoljni vlastitim životom, te nemaju želju za promjenom načina života ili napuštanja romskih naselja.

Iako je manjina Roma svojim odgovorom izrazila želju za napuštanjem romskog naselja, kod takvih je osoba još dodatno provjereno kamo bi željele otići. Pitanjem otvorenog tipa prikupljeni su odgovori o željenom mjestu preseljenja.

Od 40 ispitanika Roma Bajaša koji su izrazili želju napuštanja romskog naselja, najveći dio, njih 55%, izrazio je želju za preseljenjem „u selo“ što podrazumijeva u hrvatski dio naselja. 22,5% odlučilo se za „van naselja“, 10% „u grad“, 7,5% „bilo gdje“, dok je njih po 2,5% odabralo „inozemstvo“ i „Zagreb“. Imajući na umu da se romska naselja u Međimurju nalaze uglavnom u ruralnim područjima izvan gradskih cjelina Međimurske županije, pojam „na selo“ označava korak bliže urbaniziranijim dijelovima hrvatskih naselja na koja su romska naselja naslonjena ili čine njihov administrativni dio.

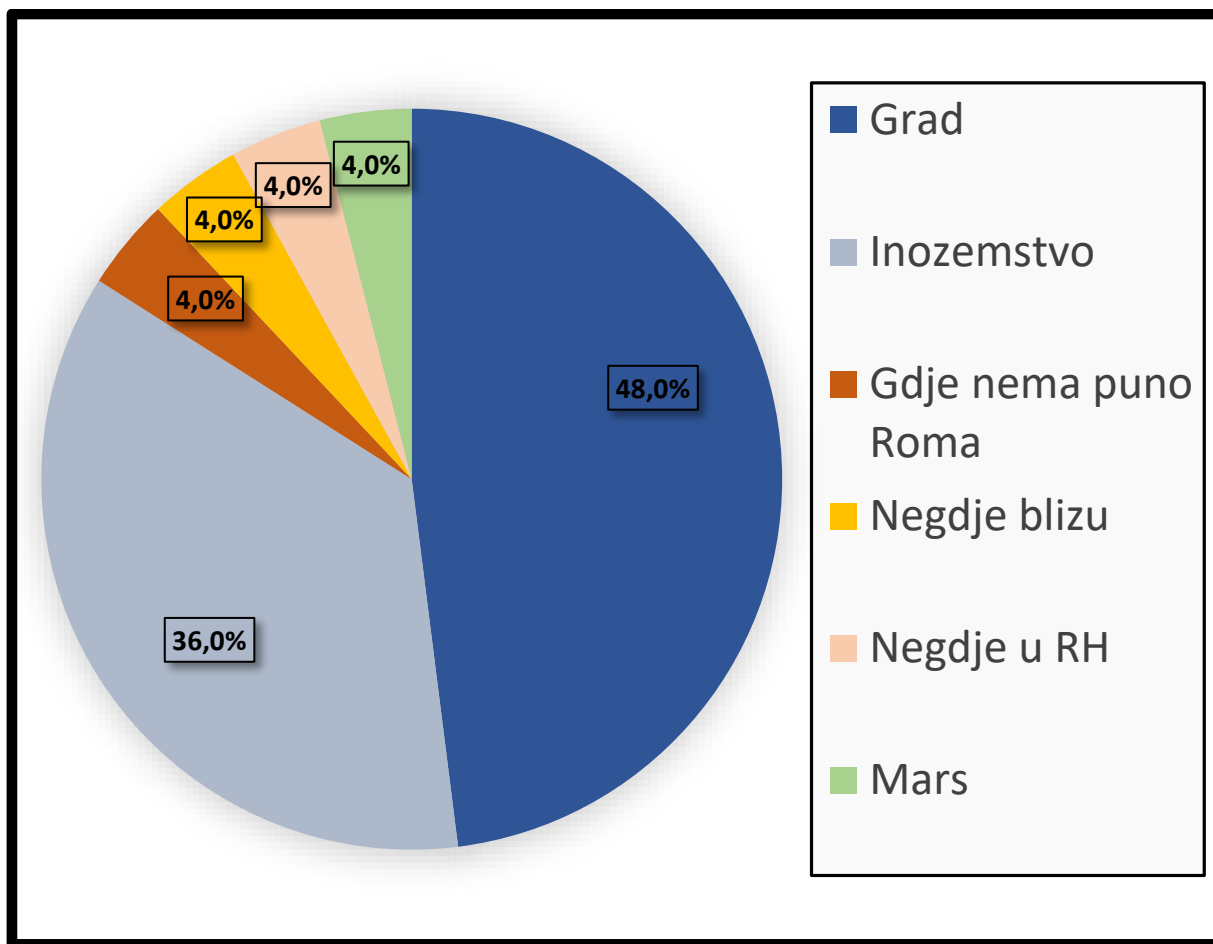
Iz skupine ostalih Roma 25 ispitanika također je izrazilo želju za napuštanjem trenutnog mjesta stanovanja. S obzirom na to da su u toj skupini obuhvaćeni Romi koji žive u urbanim cjelinama Zagreba i Rijeke, razumljiv je i najveći postotak ispitanika, njih 48%, koji su, nakon faze lingvističkog poravnanja odgovora, odabrali „grad“ kao ciljano mjesto svojeg preseljenja. Pomalo iznenađuje rezultat od 36% ispitanika koji su kao ciljano mjesto preseljenja odabrali inozemstvo, odnosno neku od konkretnijih destinacija izvan RH. Na prvi pogled ovaj podatak može biti iznenađujući, međutim, razumijevajući prošlost ostalih romskih ispitanika koji su u prostor RH došli većinom nakon Drugog svjetskog rata, a dobar dio njih i nakon Domovinskog rata, razumljivija je ta puno veća otvorenost prekograničnim migracijama kod navedene skupine ispitanika. Kod Bajaša, koji su već duže od 150 godina prisutni u Međimurju, spremnost za prekograničnim migracijama očito je posve zatomljena. Po jedan ispitanik (4%) kao ciljano mjesto preseljenja odabrao je „Negdje blizu samo da živim sam“, „Negdje gdje nema puno Roma“, „Negdje tu di jesam u Hrvatskoj“ i „Na Mars“.

Sl. 76. Odgovori Roma Bajaša na pitanje o željenom mjestu preseljenja

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kod pitanja potrebe samih Roma za integracijom i ravnopravnim društvenim statusom važna je i osobna procjena prihvaćanja Roma od strane većinskog stanovništva. S ciljem provjere navedene procjene o (ne)prihvaćenosti Roma postavljeno je i pitanje „*Prihvaćaju li Hrvati Rome?*“. Odgovori međimurskih Roma Bajaša i ostalih Roma po ovome se pitanju značajno razlikuju. Dok je kod prethodnih pitanja razlika u odgovorima bila relativno mala, po poimanju percepcije vlastite prihvaćenosti od strane većinskog stanovništva dvije romske ispitne skupine pokazuju velike razlike. Čak 87% Bajaša smatra da Hrvati prihvaćaju Rome. Isto mišljenje ima 50% ostalih Roma.

Sl. 77. Odgovori ostalih Roma na pitanje o željenom mjestu preseljenja

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 92. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o procjeni prihvaćenosti Roma od strane Hrvata

Pitanje	Odgovori	Bajaši		Ostali Romi	
		N	%	N	%
Prihvaćaju li Hrvati Rome	DA	86	86,9	52	50,5
	NE	13	13,1	48	46,6
	Bez odgovora	0	0,0	3	2,9
	Ukupno	99	100,0	103	100,0

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Velike uočene razlike u odgovorima između Roma Bajaša i ostalih Roma potvrđuje detaljnija statistička analiza i test statističke značajnosti. Kao i u prethodnim slučajevima, statistička značajnost provjerena je putem T-testa.

Tab. 93. Statistička analiza odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o prihvaćenosti Roma od strane Hrvata

Pitanje	Skupina	Broj	Aritmetička sredina	Stand. devijacija	Standardna greška sredine
Prihvaćaju li Hrvati Rome	Romi Bajaši	99	0,87	0,339	0,034
	Ostali Romi	100	0,52	0,502	0,050

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Tab. 94. T-test statističke značajnosti odgovora Roma o prihvaćenosti Roma od strane Hrvata

Pitanje		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Prihvaćaju li Hrvati Rome	Jednake varijance pretpostavljene	116,515	0,000	5,733	197	0,000
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			5,744	174	0,000

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Kako vrijednost t-testa statističke značajnosti iznosi manje od 5%, odnosno $p < 0,001$, zaključak koji iz navedenog rezultata proizlazi govori kako, s razinom pouzdanosti od 95%, postoji statistički značajna razlika u odgovorima za pitanje *prihvaćaju li Hrvati Rome* kod Roma Bajaša i ostalih Roma.

Rezultati ovog dijela istraživanja na neki način otvaraju jedno pitanje koje bi se svakako trebalo uzeti u obzir. Riječ je o pitanju „*Je li integracija Romima nametnuti cilj?*“ Predočeni rezultati koji govore kako većina Roma Bajaša u Međimurskoj županiji, njih preko 86%, smatra da su Romi prihvaćeni od Hrvata. Uz rezultate koji ukazuju da bi manjina Roma željela mijenjati vlastiti način života i napustiti romska naselja opravdano se može promišljati o tezi da integraciju Romi, zapravo, ne žele, odnosno da većini njih integracija ne predstavlja životnu potrebu.

5.2. Odgovornost za integraciju

Istraživanje, konkretno anketni upitnik, sadržavao je i pitanje kojim se željelo istražiti stavove, odnosno mišljenja većinskog stanovništva, ali i samih Roma o odgovornosti za integraciju Roma. Pitanje je formulirano na način da je ispitanicima ponuđeno deset mogućih subjekata za koje je valjalo odrediti stupanj odgovornosti za integraciju Roma. Ponuđeni su *lokalna zajednica u kojoj Romi žive, nevladine organizacije (udruge), humanitarne organizacije, vjerske zajednice (Crkva), županijska vlast, državna vlast (Vlada i ministarstva), međunarodne organizacije, obrazovne institucije (škole, vrtići, fakulteti), sami Romi i netko drugi*. Za svaki od ponuđenih subjekata ispitanici su trebali odabrati jedan od 5 predloženih stupnjeva odgovornosti. Odgovori su i u ovome slučaju predstavljeni u vidu Likertove skale maksimalnog slaganja preko neutralnog stava do maksimalnog neslaganja. Konkretni predloženi mogući odgovori bili su: *uopće ne snose odgovornost, vrlo malo snose odgovornost, ne znam, ne mogu procijeniti, djelomično snose odgovornost, u potpunosti snose odgovornost*.

Tab. 95. Analiza odgovora većinskog stanovništva o odgovornosti subjekata za integraciju Roma

Subjekt	Razina odgovornosti	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Lokalna zajednica u kojoj Romi žive	Uopće ne snose odgovornost	21	8,6	3,60	1,20
	Vrlo malo snose odgovornost	25	10,2		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	42	17,1		
	Djelomično snose odgovornost	100	40,8		
	U potpunosti snose odgovornost	57	23,3		
	Ukupno	245	100,0		
Nevladine organizacije (udruge)	Uopće ne snose odgovornost	31	12,7	3,01	1,17
	Vrlo malo snose odgovornost	43	17,6		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	93	38,0		
	Djelomično snose odgovornost	49	20,0		
	U potpunosti snose odgovornost	29	11,8		
	Ukupno	245	100,0		
Humanitarne organizacije	Uopće ne snose odgovornost	49	20,0	2,84	1,21
	Vrlo malo snose odgovornost	34	13,9		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	92	37,6		
	Djelomično snose odgovornost	48	19,6		
	U potpunosti snose odgovornost	22	9,0		
	Ukupno	245	100,0		
Vjerske zajednice (Crkva)	Uopće ne snose odgovornost	72	29,4	2,48	1,22
	Vrlo malo snose odgovornost	45	18,4		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	82	33,5		
	Djelomično snose odgovornost	30	12,2		
	U potpunosti snose odgovornost	16	6,5		
	Ukupno	245	100,0		

Subjekt	Razina odgovornosti	Broj ispitanika	%	Aritmet. sredina	Stand. devijacija
Županijska vlast	Uopće ne snose odgovornost	7	2,9	3,80	0,97
	Vrlo malo snose odgovornost	16	6,5		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	55	22,4		
	Djelomično snose odgovornost	108	44,1		
	U potpunosti snose odgovornost	59	24,1		
	Ukupno	245	100,0		
Državna vlast (Vlada i ministarstva)	Uopće ne snose odgovornost	7	2,9	4,11	1,05
	Vrlo malo snose odgovornost	10	4,1		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	49	20,0		
	Djelomično snose odgovornost	61	24,9		
	U potpunosti snose odgovornost	118	48,2		
	Ukupno	245	100,0		
Međunarodne organizacije	Uopće ne snose odgovornost	10	4,1	3,69	1,05
	Vrlo malo snose odgovornost	17	7,0		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	74	30,3		
	Djelomično snose odgovornost	81	33,2		
	U potpunosti snose odgovornost	62	25,4		
	Ukupno	244	100,0		
Obrazovne institucije (škole, vrtići, fakulteti)	Uopće ne snose odgovornost	29	11,9	3,20	1,24
	Vrlo malo snose odgovornost	42	17,2		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	63	25,8		
	Djelomično snose odgovornost	71	29,1		
	U potpunosti snose odgovornost	39	16,0		
	Ukupno	244	100,0		
Sami Romi	Uopće ne snose odgovornost	29	11,8	3,80	1,41
	Vrlo malo snose odgovornost	18	7,3		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	46	18,8		
	Djelomično snose odgovornost	33	13,5		
	U potpunosti snose odgovornost	119	48,6		
	Ukupno	245	100,0		
Netko drugi	Uopće ne snose odgovornost	4	5,5	3,16	0,94
	Vrlo malo snose odgovornost	5	6,8		
	Ne znam, ne mogu procijeniti	49	67,1		
	Djelomično snose odgovornost	5	6,8		
	U potpunosti snose odgovornost	10	13,7		
	Ukupno	73	100,0		

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi subjekt *Državna vlast (Vlada i ministarstva)* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,11 dok standardna devijacija iznosi 1,05.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina odgovora ispitanika bilježi subjekt *Vjerske zajednice (Crkva)* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,48 dok standardna devijacija iznosi 1,22.

Tab. 96. Usporedba aritmetičkih sredina odgovora ispitanika većinskog stanovništva, Roma Bajaša i ostalih Roma o odgovornosti ponuđenih subjekata za integraciju Roma.

Subjekt	Aritmetička sredina		
	Većinsko stanovništvo	Bajaši	Ostali Romi
Lokalna zajednica u kojoj Romi žive	3,60	3,59	3,79
Nevladine organizacije (udruge)	3,01	3,04	3,50
Humanitarne organizacije	2,84	2,90	3,12
Vjerske zajednice (Crkva)	2,48	3,54	3,19
Županijska vlast	3,80	3,85	3,81
Državna vlast (Vlada i ministarstva)	4,11	4,31	4,08
Međunarodne organizacije	3,69	3,42	3,47
Obrazovne institucije (škole, vrtići, fakulteti)	3,20	4,56	3,83
Sami Romi	3,80	4,60	4,05
Netko drugi	3,16	1,88	2,74

Izvor: terensko istraživanje 2016.

Interesantno je zamijetiti da Romi Bajaši najviša očekivanja odgovornosti za integraciju Roma imaju sami od sebe. Aritmetička sredina odgovora vrijednosti 4,60 odskače od vrijednosti

odgovora ostalih Roma i većinskog stanovništva. Jednako tako, Romi Bajaši imaju znatno veća očekivanja i od obrazovnih institucija (4,56) za razliku od ostalih dviju skupina ispitanika. Romi Bajaši znatnija očekivanja i odgovornost za integraciju Roma pripisuju i državnim vlastima ali i vjerskim zajednicama. Skupina ispitanika ostalih Roma znatniju odgovornost za integraciju Roma pripisuje, pak, nevladinim organizacijama, odnosno udrugama civilnog društva.

Kad se u obzir uzmu svi subjekti predloženi upitnikom, statistička analiza pokazuje da između Roma Bajaša i ostalih Roma zapravo i nema statistički značajne razlike.

Tab. 97. T-test statističke značajnosti ukupnosti odgovora o odgovornosti za integraciju Roma između Roma Bajaša i ostalih Roma

Pitanje		Levenov test jednakosti varijanci		t-test		
		F	Sign	t	Stupnjevi slobode	Sign (dvostrana)
Za integraciju Roma snose odgovornost	Jednake varijance pretpostavljene	2,951	0,089	-0,320	102	0,750
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-0,324	101	0,747

Izvor: terensko istraživanje 2016.

6. ZAKLJUČAK

Proučavanje prostora kojeg zaposjedaju pripadnici manjine važno je u smislu razumijevanja socijalnih odnosa većine i manjine. Kako ističe Sibley, „Prostor je integralni dio problema isključenosti autsajdera“ (Sibley, 1992, 116).

Naseljenost Roma Bajaša u Međimurskoj županiji obilježena je prostornom segregacijom. Pojava prostorne segregacije romskog stanovništva prvi je put utvrđena istraživanjem 2009. (Šlezak, 2009). Ovim je radom dokazano povećanje prostorne segregacije u većini promatranih dimenzija segregacije u posljednjem međupopisnom vremenskom razdoblju. Na početku rada postavljena hipoteza „*Prostorna segregacija romskog stanovništva s vremenom se povećava*“ potvrđena je provedenom kvantitativnom analizom segregacijskih pokazatelja.

S obzirom na to da su dosad tijekom izračuna segregacijskih pokazatelja u obzir uzimani podaci dvaju posljednjih popisa, onog provedenog 2001. i posljednjeg provedenog 2011., za čvrst zaključak o postojanju trenda povećanja prostorne segregacije bit će potrebno pričekati rezultate narednoga popisa. Podaci koji bi se eventualno mogli uzeti u obzir kako bi se dobio niz podataka triju popisa, oni iz 1991., nažalost kad je riječ o romskom stanovništvu u Međimurskoj županiji nisu pogodni za analizu zbog drugačije metodologije, izražene etnomimikrije u ratnom periodu te velikih dokazanih propusta u popisivanju upravo romskog stanovništva. Stoga će, ipak, valjati pričekati rezultate popisa 2021. kako bi se sa sigurnošću utvrdio trend promjene kvantitativnih pokazatelja prostorne segregacije romskog stanovništva Međimurske županije.

Osim kvantitativnih pokazatelja, povećanje prostorne segregacije, odnosno nastavak prostorno segregacijskih odnosa Roma i većinskog stanovništva u Međimurskoj županiji vidljiv je i iz prostornog razvoja romskih naselja. Izrazita segregacijska naseljenost pripadnika romske nacionalne manjine u svega nekoliko romskih naselja, njihov recentni prostorni razvoj, ali i provedena infrastrukturna priprema za njihovo buduće širenje ukazuju na daljnji nastavak prostorno segregacijskih odnosa. Poticanje ostanka romskog stanovništva u romskim naseljima kroz smanjenu komunalnu naknadu na najnižu moguću razinu, besplatnu podjelu građevinskih čestica, pripremu novih ulica u romskim naseljima s već izvedenom komunalnom infrastrukturom zasigurno će za posljedicu imati nastavak, a u vidu dimenzije koncentracije i povećanje prostorne segregacije romskog stanovništva.

Očekivani nastavak prostorne segregacije zasigurno će imati svoj odraz i na ukupnost socijalnih odnosa većinskog stanovništva i Roma, odnosno na umanjene mogućnosti za uspješnu integraciju pripadnika romske nacionalne manjine. U tom smislu Hrvatić napominje da „socijalna integracija Roma (koja ne podrazumijeva zaborav vlastitog identiteta, kulturne tradicije i prošlosti) pretpostavlja, prije svega, sprečavanje getoizacije romske populacije“ (Hrvatić, 2004, 381). Poticanje širenja romskih naselja i ostanak romskog stanovništva u njima nastavak su prostornog aspekta getoizacije Roma koju Hrvatić spominje.

Istraženi segregacijski odnosi zasigurno su imali, a imat će i u budućnosti znatan utjecaj u smislu otegotne okolnosti za integraciju Roma. Dok će s jedne strane prostorna segregacija i specifična naseljenost u obliku romskog etničkog arhipelaga i život Roma u izoliranim romskim naseljima biti prepreka kontaktu s većinskim stanovništvom, ona će, istovremeno, biti čimbenik očuvanja romskog načina života, kulturnih obrazaca i u konačnici samog romskog identiteta.

Zasigurno jedan od važnijih problema koji proistječe iz navedene prostorno-segregacijske naseljenosti jest smanjenje jezičnog kontakta s većinskim hrvatskim stanovništvom. Nepoznavanje hrvatskog jezika predstavlja jedan od temeljnih problema i prepreka boljem obrazovanju romske djece. Nastavkom segregacijskih oblika naseljenosti romska će djeca i nadalje do polaska u školu, ili do polaska u oblike ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja biti uskraćena za jezični kontakt s većinskim stanovništvom. Kako su upravo najranije godine života ključne za razvoj jezičnih kompetencija, izloženost isključivo Bajaškom rumunjskom govoru romsku djecu prilikom polaska u redovan školski sustav čini manje kompetentnima u hrvatskom jeziku kojeg nisu imali prilike učiti ili su s njim bili vrlo malo u kontaktu. Vrlo važna karika u premošćivanju navedene jezične prepreke bit će sami romski roditelji. Kako zbog specifičnih demografskih obilježja dolazi do relativno brze izmjene generacija unutar romske zajednice, današnja romska djeca koja su uključena u školski sustav i koja razumiju vlastitu poteškoću zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika imat će sutra ključnu ulogu u odgoju vlastite djece i njihovom izlaganju hrvatskom jeziku od najranije dobi.

Rome se, kao što navodi Djurović (2002), gleda kao građane drugog reda i prepoznaje prema specifičnim vidljivim antropobiološkim obilježjima. Kod određenog dijela Roma Bajaša navedena antropobiološka obilježja poput tamnije boje kože nisu izražena i tek je dio pripadnika romske zajednice u Međimurju moguće prepoznati prema vizualnim obilježjima. No ono što karakterizira najveći dio romske zajednice jesu nedovoljne kompetencije u hrvatskom jeziku zbog kojih ih se vrlo lako prepoznaje već u samom početku usmene komunikacije. Eventualne kompetencije u hrvatskom jeziku podjednake kompetencijama većinskog stanovništva zasigurno bi bile značajna karika u lancu integracijskih procesa romske zajednice.

Naseljenost Roma u romskim naseljima utječe i na druge aspekte socijalnog međuodnosa Roma i većinskog stanovništva. Iako Republika Hrvatska stremi društvu koje prepoznaje i prihvaća različitost, Rome se najčešće ne doživljava kao ravnopravnog korisnika zajedničkog socijalnog prostora. Prepoznatljivost romskog kulturnog pejzaža romskih naselja pojačava predrasude i strah od Roma. U tom smislu Sibley naglašava kako se „romsko vrednovanje društvene organiziranosti, odnos prema radu, higijeni, korištenju zemljišta razlikuju od socijalnih i prostornih normi većinskog stanovništva. Zbog toga je njihovo ponašanje okarakterizirano kao „antisocijalno“, umjesto da je prepoznato kao alternativan koncept socijalnog ustrojstva“ (Sibley, 1992, 110). Sibleyovo očekivanje prepoznavanja alternativnog koncepta u realnim situacijama društava u kojima kao manjinski dio participiraju Romi djeluje utopističko. U vrijednosni sustav većinskog stanovništva duboko su ukorijenjene norme korištenja prostora i prostorne organiziranosti. Romsko narušavanje lokalne homogenosti prostora kod većinskog stanovništva izaziva osjećaj prijetnje i „uobičajena reakcija većinske zajednice bit će izbacivanje zagađivačke grupe s ciljem postojanja čistog prostora“ (Sibley, 1992, 120).

Šlezak na primjeru Kuršanca govori da su „prostorna neuređenost naselja, nekvalitetno građeni stambeni objekti, nedostatak osnovnih funkcija koje bi naselja svojom definicijom trebala imati, siromašna komunalna infrastruktura i vrlo oskudan stambeni fond pokazatelji niske razine kvalitete života u romskim naseljima“ (Šlezak, 2010b, 197). Navedena niska kvaliteta življenja ima svoj prostorni odraz u pejzažu romskih naselja čija prostorna struktura odudara od normi prostornog uređenja većinskog stanovništva. S obzirom da „način na koji je prostor organiziran utječe na percepciju Drugog, ili kao stranog i prijetećeg ili jednostavno drugačijeg“ (Sibley, 1992, 116), romska naselja kroz svoj kulturni pejzaž kao prostorni odraz romskog načina života pojačavaju drugost romske nacionalne manjine. Štoviše, romska naselja doživljavaju se kao prijeteći prostori što je potvrđeno istraživanjem u dijelu sigurnosnog aspekta socijalnih odnosa. Odgovori većinskog stanovništva u smislu slaganja ili potpunog slaganja s tvrdnjama da „*Romi predstavljaju sigurnosni problem u Međimurju*“, da je „*nesigurno sam šetati u blizini romskih naselja*“, da „*Romi ugrožavaju stabilnost Međimurja*“, da se velika većina većinskog stanovništva „*boji ići u romsko naselje*“ te da bi „*u romskim naseljima trebalo organizirati svakodnevne policijske ophodnje*“ potvrđuju percepciju Roma kao prijeteće zajednice, ali i percepciju prostora naseljenog Romima kao prijetećeg. Navedenim je dijelom istraživanja zasigurno potvrđena postavljena hipoteza da „*Većinsko stanovništvo Rome percipira kao prijetnju*“.

Provedeno istraživanje socijalnih odnosa većinskog stanovništva i Roma u Međimurskoj županiji obuhvatilo je iskazivanje stereotipa, socijalne distance i stavova prema Romima. Istovremeno je, osim odnosa većinskog stanovništva i Roma istražen i odnos Roma Bajaša i ostalih Roma. Provedeno istraživanje svakako može doprinijeti boljem razumijevanju socijalne strukture prostora u kojem su Romi prisutni. Od velike su važnosti i zaključci vezani uz prostorne obrasce socijalnih odnosa prema Romima. Potvrđivanje, odnosno odbacivanje osnovnih hipoteza ovoga rada zasigurno mogu biti putokaz za daljnje promišljanje mjera i aktivnosti u svrhu integracije Roma. Jednako tako, rezultati ovoga rada svakako mogu biti poticaj za daljnja istraživanja u aspektima kojih se ovaj rad rubno dotaknuo.

Dio istraživanja o stereotipima potvrđuje visok stupanj generalizacije kad je riječ o pogledu većinskog stanovništva na romsku nacionalnu manjinu. Visok stupanj slaganja većinskog stanovništva s predloženim osobinama Roma ukazuje na znatno stereotipno viđenje romske zajednice. Hrvatićev zaključak kako se pripadnici drugih skupina u „pravilu ne doživljavaju kao pojedinci, već kroz stereotipe“ (Hrvatić, 2011, 11), potvrđen je provedenim istraživanjem. Rezultati istraživanja korespondiraju s rezultatima istraživanja iskazivanja stereotipa provedenog početkom devedesetih godina prošlog stoljeća (Hrvatić, 1996) gdje je uočeno da se većinsko stanovništvo u najvećem postotku slaže s predloženim negativnim stereotipima o romskom stanovništvu.

Rezultati istraživanja iskazivanja stereotipa većinskog stanovništva Međimurske županije prema Romima iz prostorne perspektive upućuju na nekoliko zaključaka. U vidu postavljene hipoteze, rezultati ukazuju da bez obzira na prostornu udaljenost od romskih naselja i bez obzira u kojem dijelu Međimurja ispitanici živjeli, razlike u iskazivanju stereotipa ne pokazuju nikakvu statističku značajnost. Unutar samog Međimurja nisu zabilježene regionalne razlike u iskazivanju stereotipa između ispitanika koji žive u Gornjem Međimurju i onih koji žive u prostoru Donjeg Međimurja. Ujednačenost iskazivanja stereotipa prema Romima zabilježena je i prilikom analize odgovora ispitanika prema tri prostorne cjeline Međimurja: Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom.

Na lokalnoj prostornoj razini istraživanja, na razini naselja sa i bez romskog naselja u svojem sastavu ili neposrednoj blizini, također nisu zamijećene statistički značajne razlike u iskazivanju stereotipa. Samo u jednom slučaju, kod stereotipa „Romi ne održavaju higijenu“ uočena je statistički značajna razlika između ispitanika na mikroprostornoj razini naselja.

Percepcija Romskog stanovništva, barem dok je riječ o stereotipima, prilično je ujednačena na prostoru čitave Međimurske županije. Ne ovisi niti o prostornoj udaljenosti ispitanika od romskih naselja niti o prebivalištu ispitanika u nekoj od prostornih cjelina

Međimurja. Prostorna dimenzija iskazivanja stereotipa prema Romima, temeljem predočenih rezultata, nema nikakvu važnost koju bi valjalo uzimati u obzir prilikom promišljanja i razvijanja određenih mjera i aktivnosti s ciljem smanjenja stereotipa prema romskoj zajednici.

Mogućnost i učestalost prostornog kontakta s Romima, dakle, ne igra ulogu u iskazivanju stereotipa prema pripadnicima romske nacionalne manjine. Istraživanje je pokazalo da jedinu značajnu ulogu od svih provjerenih varijabli ima osobno negativno iskustvo s pripadnicima romske nacionalne manjine. Navedeno potvrđuje Hrvatićev zaključak da „Stereotipi često nastaju zbog asocijativnog povezivanja događaja i procesuiranja informacija (Hrvatić, 2011, 11). Očito je da doživljavanje negativnog iskustva ima kudikamo veći značaj za stereotipno viđenje romske zajednice od, primjerice, pozitivnog vlastitog iskustva koje na iskazivanje stereotipa nema utjecaja, kako pokazuju rezultati provedenog istraživanja.

U skladu s navedenim rezultatima može se zaključiti da je opovrgnut dio hipoteze o stereotipima da *Prostorna blizina i stalan prostorni kontakt većinskog stanovništva i Roma smanjuju razinu socijalne distance i iskazivanje stereotipa.*

Kako „stereotipi uspostavljaju i aktiviraju granice s Drugim“ (Šakaja, 2001, 35), visoka razina iskazivanja stereotipa većinskog stanovništva prema Romima zasigurno održava snažnom etničku granicu kao socijalni konstrukt međunacionalnih odnosa. Specifična obilježja Roma, prepoznatljivi kulturni elementi i obrasci ponašanja pojačani generalizacijom u smislu projekcije na cjelokupnu manjinsku zajednicu otežavaju i inhibiraju integrativne procese. Kako navodi Barth (1969), „etnička granica usmjerava socijalni život što podrazumijeva često vrlo kompleksnu organizaciju ponašanja i socijalnih odnosa“ (Barth, 1969, 15).

Kompleksnosti situacije pridonosi i neočekivano visok stupanj slaganja samih Roma Bajaša s predloženim stereotipnim karakteristikama osobinama Roma. U navedenoj situaciji nameću se dva moguća zaključka. Prvi govori da Romi Bajaši sami sebe percipiraju kroz pogled većinskog stanovništva. Većinsko stanovništvo, odnosno Hrvati u Međimurskoj županiji predstavljaju referentnu društvenu skupinu čija prava i status se žele dostići procesima integracije i/ili asimilacije, te i sami Romi koji teže integraciji ili asimilaciji na drugačiji način gledaju pripadnike vlastite nacionalne manjine i to na način kako očekuju da ih vide Hrvati.

Drugi i vjerojatniji zaključak kazuje da predložene stereotipne karakterne osobine Roma u velikoj mjeri imaju uporište u stvarnim osobinama, odnosno obrascima ponašanja pripadnika romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji. U slučaju ispravnosti navedenog zaključka šanse za uspješnu integraciju pripadnika romske nacionalne manjine niže su od očekivanih. Sustav vrijednosti koji se nazire iz istraživanjem predloženih osobina postaje velik ograničavajući faktor uspješnoj integraciji. Prihvatiti drugoga i drugačijeg s različitim sustavom

vrijednosti od sustava vrijednosti većinskoga naroda, Hrvata u Međimurskoj županiji u ovome slučaju, predstavlja gotovo nepremostiv problem. Integracija osoba drugačijih kulturnih osobina, ali istog ili sličnog sustava vrijednosti puno je lakša od integracije osoba različitog sustava vrijednosti. U svjetlu navedenog, Romima, kao i cijeli niz stoljeća do sada, preostaje mogućnost asimilacije u kojoj prihvaćaju sustav vrijednosti većinskog stanovništva ili daljnja segregacija i marginalizacija uz čvrsto neodstupanje od vlastitih etnokulturnih osobitosti i sustava vrijednosti kao jednog od elementa vlastitog identiteta.

„Sukobljavanje pojedinaca u različitim socijalnim situacijama objašnjavaju se postojanjem specifičnih kulturnih obilježja. Nerijetko se, onda, specifične kulturne karakteristike pojavljuju kao bitna prepreka u procesu integracije“ (Šućur, 2000, 215). Kulturne karakteristike koje navodi Šućur, predstavljene u ovome istraživanju s četrnaest karakternih osobina većinom negativne konotacije, jedan su od razloga neprihvatanja Roma. Visoka razina slaganja i većinskog stanovništva i samih Roma Bajaša o navedenim karakteristikama ukazuju na prije spomenutu različitost sustava vrijednosti većinskog stanovništva i manjinske romske zajednice.

Pitanje značajnih i trajnih etnokulturnih razlika vrijednosne dimenzije nameće zaključak o teško ostvarivoj integraciji Roma. Ukoliko ne prihvate asimilaciju kao način izjednačavanja mogućnosti s većinskim stanovništvom, zadržavanjem vlastitih vrijednosno određenih etnokulturnih obilježja ostat će kao zajednica neprihvaćeni i nadalje marginalizirani. U tom smislu Babić ističe da su Romi „tradicijom, usmenom predajom, načinom života najtipičniji primjer za skupinu koja perpetuira marginalnost kao „uhodanu“ egzistencijalnu zbilju, po svemu sudeći teško promjenjivu“ (Babić, 2004, 331).

Iako je asimilacija manjinskih skupina jedan od ključnih problema suvremenih društava (Bogdanić, 2004), za pripadnike Romske nacionalne manjine ona predstavlja jedino moguće rješenje u smjeru izjednačavanja prava i mogućnosti u relativno kratkom vremenskom periodu. Integracija kao jedini ispravan i prihvatljiv način uklapanja pripadnika romske nacionalne manjine u većinsko hrvatsko društvo značajno je otežana identitetskim odrednicama, etnokulturnim obilježjima i vrijednosnim sustavom čije zadržavanje teoretski pojam integracije podrazumijeva.

Unatoč većinskoj dragovoljnosti, „asimilacija se nije uvijek odvijala na dobrovoljnoj bazi ili kao spontani proces, nego je često bila rezultat socijalnog pritiska“ (Ratkai i Sümeghy, 2001, 95). Društvena očekivanja većinskog stanovništva, kao i zahtjev prihvaćanja obrazaca ponašanja većinskog društva kao uvjeta uključenju Roma u većinsko društvo potvrda su

postojanja navedenog socijalnog pritiska i u slučaju Roma u Međimurskoj županiji i Republici Hrvatskoj.

Postojanost snažne etničke granice između Roma i većinskog stanovništva potvrđuju i rezultati izražavanja socijalne distance. Kao i u mnogim dosadašnjim istraživanjima socijalne distance u Hrvatskoj Romi predstavljaju nacionalnu manjinu spram koje se izražava vrlo visoka razina socijalne distance. Istraživanja i na uzorku učeničke populacije ukazuju na visoku socijalnu distancu prema Romima (Previšić 1996).

Unutar Republike Hrvatske zasigurno postoje značajne regionalne razlike u iskazivanju socijalne distance prema Romima. Regionalne razlike u iskazivanju socijalne distance ističe Hrvatić kada spominje prostor Međimurja kao regije niže socijalne distance prema Romima (Hrvatić, 2004). Nižu socijalnu distancu prema Romima u Međimurju objašnjava prostornom blizinom i mogućnošću većeg socijalnog kontakta s Romima. Istraživanje socijalne distance iz 2006. provedeno u prostoru Istre, Like i Gorskog kotara također ukazuje na postojanje regionalnih razlika u iskazivanju socijalne distance (Banovac i Boneta, 2006). Pritom izvode zaključak o potvrdi opće pretpostavke „o razlikama u djelovanju etniciteta na razini lokalnih zajednica“ (Banovac i Boneta, 2006, 42). Pojam „lokalnih zajednica“ u prethodnom citatu prvenstveno valja shvaćati u smislu regionalne prostorne razine na kojoj su dokazane razlike u iskazivanju socijalne distance. Lokalno-prostorni obrasci unutar pojedinih hrvatskih regija u smislu razlika iskazivanja socijalne distance dosad nisu dovoljno istraženi. Šlezak i Šakaja (2012) koristeći mali i slučajni uzorak ukazuju na pojavu prostorno uvjetovanih socijalnih odnosa na lokalnoj razini. Pozivajući se na preporuku iz navedenog rada o potrebi opširnijeg istraživanja na većem i kvalitetnijem uzorku ispitanika, ovaj rad otkriva (ne)postojanje lokalnih unutarregionalnih razlika u različitim aspektima socijalnih odnosa spram Roma. Rezultati ovoga rada na neki način opovrgavaju prethodno uočene razlike u spomenutom istraživanju. Istovremeno, u prethodnom istraživanju uočena pojava niže razine prihvaćanja Roma kao neposrednog susjeda nego osobnog prijatelja u rezultatima novoga istraživanja u ovome radu nailazi na djelomičnu potvrdu. Ispitanici iz kategorije „daleko“ u jednakoj mjeri prihvaćaju Rome kao osobnog prijatelja i kao neposrednog susjeda (19,67%) čime ponovno do izražaja dolazi prostorni aspekt socijalnog odnosa spram Roma u vidu smanjenja spremnosti na stalan prostorni kontakt s Romima u odnosu na očekivanu razinu sukladnu teoriji socijalne distance o većoj prihvaćenosti u manje intimnim predloženim odnosima.

Rezultati istraživanja pokazuju da su, barem kad je riječ o Međimurskoj županiji, unutarregionalne razlike iskazivanja socijalne distance prema Romima vrlo male. Iskazivanje socijalne distance ispitanika Gornjeg i Donjeg Međimurja, odnosno Gornjeg Međimurja,

Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom ukazuju na nepostojanje značajne razlike subregionalne prostorne razine. Lokalno-prostorna razina istraživanja koja je uzela u obzir (ne)postojanje romskog naselja unutar administrativnih granica pojedinih naselja, odnosno graničnu udaljenost od pet kilometara od najbližeg romskog naselja, pokazala je pomalo neočekivane rezultate. Upravo zbog prostorne blizine i mogućnosti većeg socijalnog kontakta s Romima bilo bi, kao što je to slučaj na dokazanoj regionalnoj razini, za očekivati smanjenu socijalnu distancu kod ispitanika u naseljima u kojima postoji romsko naselje za razliku od ispitanika koji žive dalje od međimurskih romskih naselja. Rezultati, ipak, pokazuju zanemarive razlike u razini socijalne distance prema Romima i to u svih sedam socijalnih kontakata obuhvaćenih Bogardusovom skalom kao instrumentom istraživanja.

Navedeni rezultati upućuju na zaključak o opovrgavanju hipoteze da *Prostorna blizina i stalan prostorni kontakt većinskog stanovništva i Roma smanjuju razinu socijalne distance i iskazivanje stereotipa*. Kako je navedena hipoteza u dijelu stereotipa opovrgnuta, rezultati istraživanja socijalne distance opovrgavaju njezin drugi dio i zaokružuju je kao hipotezu opovrgnutu u cjelini. Napomena koju ovdje valja, ipak, izreći je da se radi o „prostornoj blizini i stalnom prostornom kontaktu“ na lokalnoj, unutarregionalnoj, odnosno unutar županijskoj razini.

Dio rezultata koji se odnosio na međusobno iskazivanje socijalne distance Roma Bajaša i ostalih Roma također su važan dio predmetnoga istraživanja. Na početku rada postavljena hipoteza „*Romi u Međimurju dvostruko su neprihvaćeni, i od većinskog stanovništva i od ostatka romske zajednice u Hrvatskoj*“ u potpunosti je potvrđena. Visoka razina socijalne distance većinskog stanovništva potvrdila je valjanost prvog dijela hipoteze. Neprihvaćenost Roma Bajaša od ostatka romske zajednice potvrđena je visokom razinom socijalne distance podjednake prema nekim drugim izabranim narodima ili nacionalnim manjinama koju iskazuju pripadnici ostalih romskih skupina obuhvaćeni istraživanjem. Unatoč pripadnosti zajedničkoj romskoj nacionalnoj manjini, razlike između samih Roma, pogotovo Roma Bajaša i pripadnika ostalih romskih skupina predstavljaju veliku prepreku međusobnom prihvaćanju. Međusobna jezična barijera svakako je jedan od važnijih elemenata nepostojanja osjećaja pripadnosti jedinstvenoj zajednici. Dodatna politička razjedinjenost romskih lidera temeljena prvenstveno na pripadnosti različitim romskim skupinama dodatno otežava definiranje zajedničkih ciljeva i zahtjeva, ali i zajedničkog djelovanja u smjeru poticanja integracije romske zajednice u Hrvatskoj. I Tatalović napominje da je s ciljem bolje integracije „od posebne važnosti da se oni sami što bolje organiziraju i da se tako pojača i olakša komunikacija među njima“ (Tatalović, 2003, 15).

Dio istraživanja kojim je u različitim socijalnim aspektima provjeren odnos većinskog stanovništva prema Romima također svojim rezultatima pridonosi boljem razumijevanju međusobnih odnosa i rasvjetljuje obilježja socijalne strukture prostora Međimurske županije. Kako je fokus ovoga rada prostorna dimenzija socijalnih odnosa, naglasak analize i sami zaključci prvenstveno su vezani uz prostorne odnose i prostornu perspektivu. Svakako da provedeno istraživanje otvara mogućnost analize i novih spoznaja i u nekim drugim znanstvenim područjima. Ipak, zbog održanja fokusa na definiranom cilju istraživanja ostale su dimenzije ovom prilikom zanemarene. Zsigurno će buduće analize pridonijeti da i neke dodatne spoznaje temeljene na provedenom istraživanju ugledaju svjetlo dana.

Rezultati analize odgovora većinskog stanovništva grupirani u šest aspekata socijalnih odnosa uzimajući u obzir prostornu blizinu ispitanika najbližim romskim naseljima, pomalo neočekivano, upućuju na nepostojanje statistički značajnih razlika u odgovorima. Iznimku čini „zdravstveni aspekt“ koji svojim rezultatima govori u prilog postojanja statistički značajnih razlika između odgovora ispitanika na lokalnoj razini. Zanimljivo je da, suprotno očekivanjima, upravo ispitanici kategorije „blizu“ u statistički značajnijoj mjeri Rome i prostor naseljen Romima vide kao zdravstvenu prijetnju. Objašnjenje ovog naizgled neočekivanog rezultata može se objasniti boljim osobnim uvidom ispitanika u stvarna obilježja romskih naselja, higijenske i zdravstvene uvjete života romskih stanovnika, kao i odnos Roma prema neposrednom okolišu svojeg životnog prostora. Hrpe otpada, neuredan okoliš stvarnost su romskih naselja koju vide ponajprije pripadnici većinskog stanovništva koji žive blizu Roma.

Usporedba odgovora ispitanika Gornjeg i Donjeg Međimurja pokazuje nepostojanje statistički značajnih razlika niti za jedan od istraživanih socijalnih aspekata. Slična je situacija i pri analizi odgovora triju istraživanih prostornih cjelina Međimurja: Gornjeg Međimurja, Čakovca s okolicom i Donjeg Međimurja. Dok jedan od statističkih testova ukazuje na postojanje rubne vrijednosti statističke značajnosti za *zdravstveni aspekt*, drugi test navedenu značajnost ne pokazuje. Prema tome, može se zaključiti da socijalni odnos prema romskom stanovništvu u Međimurskoj županiji nije prostorno uvjetovan, odnosno da samo u jednom, zdravstvenom aspektu, možemo eventualno govoriti o prostorno uvjetovanom odnosu prema Romima.

Dosad navedeno upućuje na zaključak da hipoteza „*U odnosu većinskog stanovništva prema Romima postoje prostorno uvjetovane razlike*“ nije potvrđena, odnosno da je možemo smatrati valjanom samo u jednom od šest istraživanjem obuhvaćenih aspekata.

Rezultat analize koji se ističe kao najznačajniji za definiranje odnosa prema Romima govori o ključnoj ulozi doživljavanja osobnog negativnog iskustva s Romima. Iz navedenog

nameće se zaključak o odgovornosti samih Roma za prihvaćanje i integraciju pripadnika romske nacionalne manjine u većinsko društvo u smislu sprečavanja pripadnika vlastite zajednice u oblicima ponašanja koja pripadnici većinskog naroda mogu doživjeti kao negativno iskustvo.

Provedenim istraživanjem uočeno je da samo manji dio Roma ističe želju za napuštanjem romskih naselja. Većina njihovih odgovora koji se odnose na želju za odlaskom u „selo“, odnosno u „grad“ predstavlja zapravo želju za odmakom iz etnički homogenih u etnički raznolikija okolna područja. Navedena želja mogla bi se okarakterizirati i kao želja za asimilacijom. U tom smislu Allen i Turner (1996) navode kako članovi manjinske grupe imaju tendenciju da se fizički odmaknu od etničkih zona u etnički raznolikija područja. To fizičko preseljenje predstavlja prostornu asimilaciju što dodatno pojačava kulturnu asimilaciju i povećava ekonomsku asimilaciju pripadnika tih etničkih skupina.

Da je i u Međimurskoj županiji prisutan i proces asimilacije potvrđuju primjeri određenog broja romskih obitelji koje su napustile romska naselja i preselile se u većinski hrvatska naselja. Kod takvih je obitelji u pravilu riječ o osobama koje su napustile romski način života i prihvatile način života većinskog stanovništva. U gotovo svim takvim slučajevima radi se o osobama koje imaju zaposlenje, koje puno ulažu u školovanje vlastite djece i koje se teško svojim načinom života mogu razlikovati od okolnog većinskog stanovništva. Relativno nedavno započet proces preseljenja pojedinih romskih obitelji u većinski hrvatska naselja potvrđuje intenzifikaciju asimilacije kao procesa u Međimurskoj županiji koji ima i svoj prostorni odraz u razmještanju pripadnika romske nacionalne manjine. U tom smislu i Massey navodi da je i mjera u kojoj su etničke grupe kulturno i ekonomski asimilirane naznačena prostornim obrascima stanovanja pripadnika etničke grupe (Massey, 1985).

Dok je asimilacija za određen dio današnjih Roma jedini izlaz iz postojećeg marginalnog položaja u društvu, jaki otpor asimilaciji drugog dijela romskog nacionalnog korpusa predstavlja osnovni mehanizam očuvanja kulturne posebnosti i vlastitog identiteta. Barany u tom smislu navodi: „Romska kultura i otpor asimilaciji mnogih od njih su prokletstvo i spasenje ovog naroda. Njihova marginalnost nije samo pružala mogućnost lake prepoznatljivosti nego im je omogućila da zadrže svoj jedinstveni identitet unatoč (i moguće upravo zbog) nevjerojatnih prepreka“ (Barany, 1994, 326).

Unatoč promjeni načina života spomenutih preseljenih obitelji, kao i promjeni načina života dijela Roma koji još uvijek žive u romskim naseljima, integracija Roma i nadalje predstavlja ogroman izazov. „Romska povijest, tradicija, kultura, jezik i pojava su dovoljno različiti od populacija koje ih okružuju čime se njihova integracija i/ili asimilacija suočava s

naizgled nepremostivim teškoćama kako za njih, tako i za njihove sugrađane“ (Barany, 1994, 322). Različitost Roma u odnosu na većinsko stanovništvo predstavlja veliku prepreku međusobnog prihvaćanja i uvažavanja kao jednakopravnih članova društva. Čak i u situacijama posvemašnje promjene načina života i napuštanja romskih kulturnih obrazaca ponašanja pripadnici većinskog društva uvijek ih gledaju kao građane drugog reda i prepoznaju prema specifičnim vidljivim antropobiološkim obilježjima (Djurović, 2002). Dok su kod određenog dijela romske populacije spomenuta antropobiološka obilježja poput tamnije puti prisutna, kod određenog dijela romske populacije u Međimurju takva obilježja nije moguće zamijetiti. Zbog specifičnih prezimena međimurskih Roma poput Oršuš, Oršoš, Ignac, Balog, Bogdan, Kalanjoš ili Horvat uz u osobnom kontaktu prepoznavanje činjenice o nedovoljnom poznavanju hrvatskog jezika, prepoznavanje pripadnika romske nacionalne manjine olakšano je i u situaciji nepostojanja prepoznatljivih vanjskih fizičkih osobina. Unazad nekoliko godina kako bi doskočili i toj prepreci dio Roma u Međimurskoj županiji odlučuje se na promjenu vlastitog „romskog“ prezimena i prihvaćanje uobičajenih prezimena većinskog stanovništva. Kako je u situaciji prisutnog procesa asimilacije kultura većinske populacije opće poznata, postojeći problem svodi se na pitanje bijega od stigme osobe manjinske zajednice i glumljenja drugog podrijetla (Barth, 1969).

Pitanje prepoznavanja Drugog i drugačijeg kao jednakovrijednog člana društvene zajednice svakako je jedna od temeljnih zadaća današnjih društava. Hrvatska ni po čem nije izuzeta iz navedene potrebe. Shvaćanje da se integrativni procesi valjaju poticati od najranije dobi prepoznao je i hrvatski obrazovni sustav. U tom smislu Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje, te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje navodi kako „socijalna i građanska kompetencija – obuhvaća osposobljenost za odgovorno ponašanje, pozitivan i tolerantan odnos prema drugima, međuljudsku i međukulturnu suradnju, uzajamno pomaganje i prihvaćanje različitosti; samopouzdanje, poštovanje drugih i samopoštovanje; osposobljenost za učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, zajednici i društvu, te djelovanje na načelima pravednosti i mirotvorstva“ (MZOŠ, 2011, 17). U tom smislu Gajić naglašava važnost odgoja i obrazovanja za razvoj tolerantnijeg društva: „Obrazovne institucije, prije svega škole, imaju zadatak formirati nove generacije kako u pogledu usvajanja znanja o demokraciji, tako i u smislu razvoja i njegovanja međuljudskih i međuetničkih odnosa te uvažavanja različitosti“ (Gajić, 2011, 105).

Dio problema integracije Roma svakako proizlazi iz samog njihovog identiteta. Kako je „Etnički identitet povezan s kulturno određenim skupom vrijednosnih normi“ (Barth, 1969, 25), romski sustav vrijednosti predstavlja veliku prepreku integraciji i prihvaćanju Roma od strane

većinskog stanovništva. Skup vrijednosnih normi romskog stanovništva koje su prema Barthu kulturno određene u mnogim se dijelovima znatno razlikuje od sustava vrijednosti većinskog stanovništva. Možda najočitiji primjer takve razlike u Međimurskoj županiji jest pitanje priskrbliivanja materijalnih sredstava za život. Dok je Međimurje poznato po visokoj razini poduzetnosti, marljivosti i radišnim ljudima koji uvijek pronalaze način vlastitim radom priskrbiti sredstva za život, Romi koristeći sve blagodati socijalnog sustava pronalaze dodatne mogućnosti manipulacije tog istog sustava i dolaska do većih nezaslužениh primanja bez uloženog truda i vlastitog rada. Dok je većinskom stanovništvu „sramota“ na bilo koji drugi način doći do sredstava za život osim vlastitim radom, Romi nasuprot tome pronalaze sve moguće načine da do tih sredstava dođu bez vlastitog rada. Navedena kulturološka razlika koja je i dio identiteta kako manjinske, tako i većinske zajednice u Međimurju, često se stavlja u prvi plan kao osnovni problem neprihvatanja Roma. Dakle, pitanje neprihvatanja Roma i otežane integracije prvenstveno je ekonomske naravi koja se kroz generalizaciju preslikava na cijelu etničku zajednicu.

S druge strane Babić naglašava da bi „svako nasilno i prebrzo mijenjanje romskog načina života zadiralo u ono što ih čini posebnima (i što je njima najdragocjenije), njihov identitet, a bilo bi protivno usvojenim standardima i normama civilnoga i demokratskog okruženja u koji se Hrvatska želi uključiti“ (Babić, 2004, 335).

Integracija Roma predstavlja jedan od ultimativnih ciljeva europskih društava kojima su ljudska prava i zaštita manjina visoko na listi društvenih prioriteta. Republika Hrvatska svakako se svojim strateškim i zakonodavnim okvirom može svrstati među takva društva. Sve mjere i aktivnosti koje se u tom smislu provode predstavljaju odgovor na potrebu romskog stanovništva za integracijom u većinsko društvo.

Ipak, u današnje vrijeme u Međimurskoj županiji u kojoj Romi svakim danom čine sve veći udio stanovništva županije, što je posljedica demografskih obilježja prirodnog kretanja romskog stanovništva, pitanje integracije Roma postaje potreba većinskog stanovništva. Imajući na umu slabu kvalitativnu strukturu romskog stanovništva poput razine obrazovanja, zaposlenosti ili opće gospodarske aktivnosti u situaciji intenzivnog rasta broja i udjela romskog stanovništva Međimurske županije shvatljivo je da pitanje integracije polako ali sigurno postaje prioritetno pitanje većinskog dijela društva Međimurske županije. U tom smislu Šlezak navodi da „kao jedino rješenje ublažavanja gospodarski negativnoga utjecaja romskoga stanovništva nameće se potreba hitne i neodgodive integracije romske manjine u većinsko društvo Međimurske županije (Šlezak, 2013, 40).

Hancock u svojem djelu u kojem u prvom licu opisuje Rome govori „...mi smo, nakon svega, narod koji nikad nije započeo rat, koji nikad nije pokušao svrgnuti tuđu vladu i koji nikad nije bio ekonomska ili politička prijetnja bilo kome“ (Hancock, 2002, 32). Danas, nažalost, Romi na specifičan način predstavljaju, ne doduše ekonomsku prijetnju, ali svakako ekonomski teret za pojedine jedinice lokalne samouprave Republike Hrvatske. Kako je u ranijim poglavljima bilo navedeno, Romi su koncentrirani u svega nekoliko jedinica lokalne samouprave u čijim se administrativnim granicama nalaze romska naselja s velikim brojem pripadnika romske nacionalne manjine. Zakon o socijalnoj skrbi, naime, propisuje u svojim člancima 41. i 42. obvezu jedinica lokalne samouprave priznavanje naknade za troškove stanovanja primateljima zajamčene minimalne naknade do iznosa polovice iznosa zajamčene minimalne naknade (Sabor Republike Hrvatske, 2018). Kako su Romi u neproporcionalno velikom broju primatelji zajamčene minimalne naknade, navedena obveza svakako predstavlja veliko financijsko opterećenje za nekolicinu jedinica lokalne samouprave u Međimurskoj županiji u kojima navedena obveza doseže iznos od 10 % ukupnog proračuna.

Upravo se ekonomski aspekt integracije danas čini jednom od ključnih karika kad je riječ o romskoj nacionalnoj manjini, odnosno pitanje privređivanja sredstava za život pripadnici većinskog stanovništva ističu kao osnovnu prepreku prihvaćanju Roma. „Romska ekonomija jedno je od najistaknutijih obilježja koje razlikuje manjinu kao različitu kulturu. Nisu zanimanja ono što ih posebno razlikuje, već je to odnos prema radu. Stoga, moguće je govoriti o romskoj ekonomiji kao aspektu kulture“ (Sibley, 1992, 117). Upravo spomenuti odnos prema radu i način privređivanja sredstava za život koji je posve različit između većinskog stanovništva i Roma kamen su spoticanja na putu bolje suradnje, međusobnog uvažavanja i prihvaćanja.

Korak naprijed u procesu boljeg prihvaćanja Roma može biti recentni proces nešto intenzivnijeg zapošljavanja Roma. Posljedice iseljavanja iz Republike Hrvatske osjećaju se i u Međimurskoj županiji gdje u mnogim strukama, pogotovo građevinskom i metalnom sektoru sve više nedostaje radne snage. U navedenoj situaciji poslodavci se, u nedostatku drugog izvora, okreću romskom stanovništvu kao domicilnom bazenu potencijalne radne snage. Navedena okolnost koja istovremeno korespondira i povećanim završavanjem srednjoškolskog obrazovanja mladih Roma unazad nekoliko godina zasigurno pridonosi većoj zapošljivosti Romskog stanovništva. Za očekivati je da će primjer sve većeg broja Roma, koji u ovom trenutku još uvijek nije velik, utjecati i na percepciju romskog stanovništva u Međimurskoj županiji. Imajući na umu prije spomenutu važnost ekonomske komponente kao etnokulturne razlike Roma i većinskog stanovništva i kao jedne od generatora neprihvaćanja Roma, jače i brojnije zapošljavanje romskog stanovništva imat će za posljedicu promjenu ekonomskih

stavova i odnosa prema radu samih Roma, ali i drugačiju percepciju i razinu prihvaćanja većinskog stanovništva. Nedostatak radne snage u Međimurskoj županiji, iako općenito negativna pojava, mogao bi imati i svoje pozitivne posljedice po Međimursku županiju. Ukoliko se navedeni proces zapošljavanja Roma nastavi i još više intenzivira, navedeno bi moglo postati dosad najveći korak uspješnijoj integraciji romskog stanovništva u Međimurskoj županiji i Republici Hrvatskoj.

Sagledavajući integraciju Roma kao potrebu većinskog stanovništva i uzimajući u obzir rezultate koji govore u prilog smanjenoj potrebi i želji samih Roma za vlastitom integracijom nedvojbeno je potrebno postaviti nekoliko pitanja. Je li integracija Romima potrebna? Jesu li očekivanja većinskog stanovništva o integraciji Roma pritisak na navedenu zajednicu? Jesu li pristupi integraciji koji su društveno prihvatljivi većinskoj zajednici prihvatljivi i Romima kao pripadnicima manjinske zajednice? Očekuje li većinsko stanovništvo integraciju koja podrazumijeva očuvanje identitetskih odrednica romskog stanovništva ili očekuje asimilaciju? Je li uopće model integracije koji Republika Hrvatska promiče svojim strateškim i zakonodavnim okvirom prihvatljiva za integraciju Roma? U tom smislu i Kymlicka navodi da „zapadni pristupi jednostavno mogu biti nerelevantni ili beskorisni, te pokušaji njihovog nametanja protiv želje ili tradicije lokalnog stanovništva mogu biti kontraproduktivni u smislu etničkih odnosa“ (Kymlicka, 2002, 2).

Dosad izložene rezultate i izvedene zaključke u svjetlu definiranog cilja rada i postavljenih hipoteza valja sumirati i objedinjeno ukazati na njihovo potvrđivanje, odnosno odbacivanje.

Od pet postavljenih hipoteza na početku rada, njih tri su u potpunosti potvrđene, jedna djelomično potvrđena, a jedna je opovrgnuta.

Prva postavljena hipoteza „*Prostorna segregacija romskog stanovništva s vremenom se povećava*“ potvrđena je kvantitativnom analizom segregacijskih pokazatelja. U većini istraživanih dimenzija prostorne segregacije rezultatima je potvrđeno povećanje pokazatelja prostorne segregacije romskog stanovništva.

Druga postavljena hipoteza „*U odnosu većinskog stanovništva prema Romima postoje prostorno uvjetovane razlike*“ samo je djelomično potvrđena. Naime, u većini istraživanih aspektima socijalnih odnosa nisu utvrđene razlike u odnosu spram Roma. Zdravstveni aspekt predstavlja iznimku među istraživanim aspektima čime se, barem u navedenom aspektu, potvrđuje valjanost postavljene hipoteze.

Treća postavljena hipoteza „*Prostorna blizina i stalan prostorni kontakt većinskog stanovništva i Roma smanjuju razinu socijalne distance i iskazivanje stereotipa*“ rezultatima je ovoga rada opovrgnuta. Prema svim istraživanim lokalno-prostornim kategorijama ispitanika nisu utvrđene sttistički značajne razlike u iskazivanju steretipa i socijalne distance prema Romima. Prostorna blizina i stalan prostorni kontakt s Romima nemaju ulogu u vidu smanjenja stereotipa i iskazivanja socijalne distance prema Romima. Neke druge varijable, prvenstveno doživljaj vlastitog negativnog iskustva s Romima pokazale su se ključnima u definiranju vlastitog odnosa spram Roma.

Četvrta hipoteza „*Romi u Međimurju dvostruko su neprihvaćeni, i od većinskog stanovništva i od ostatka romske zajednice u Hrvatskoj*“ našla je potvrdu u rezultatima ovoga rada. Visoka socijalna distanca i iskazivanje stereotipa većinskog stanovništva prema Romima s jedne strane i znatna socijalna distanca pripadnika ostalih romskih skupina prema međimurskim Romima Bajašima potvrđuju njihovu dvostruku neprihvaćenost.

Posljednja, peta hipoteza „*Većinsko stanovništvo Rome percipira kao prijjetnju*“ potvrđena je dijelom istraživanja o sigurnosnom aspektu socijalnih odnosa. Percepcija romske zajednice i prostora naseljenog Romima kao prijetećih velika je prepreka uspješnijim integracijskim procesima i uključivanju romske zajednice u međimursko, odnosno hrvatsko društvo.

Rezultati provedenoga istraživanja iz prostorno-geografske perspektive ukazuju na prepoznavanje prostora naseljenog Romima kao etničkih otoka s vrlo uočljivim obilježjima. Specifičnosti romskog kulturnog pejzaža navedenoga prostora predstavljaju elemente drugosti Roma i utječu na percepciju prostora naseljenog Romima kao prijetećeg. Unatoč nepostojanju, odnosno zanemarivom utjecaju prostorne blizine i mogućnosti češćeg prostornog kontakta s Romima na iskazivanje stereotipa, socijalne distance i stavova prema Romima, prostor ostaje integralni problem isključenosti Roma iz dominantnih društvenih zbivanja. Prostorna segregacija s trendom porasta njenih vrijednosti i konkretan prostor naseljen Romima predstavljen specifičnom naseljenošću romskih naselja i nadalje ostaju važan element percepcije Roma kao Drugih i njihove neprihvaćenosti. Dok se prilikom osmišljavanja mjera i aktivnosti s ciljem bolje integracije Roma ne treba previše obazirati na pitanje prostorne blizine većinskog stanovništva i Roma, pitanje samog romskog prostora i njegove percepcije predstavlja važan čimbenik uspješnog procesa integracije. Stoga je pitanje uređenja romskih naselja, promjene njihove vizure i odmak od dosadašnje percepcije romskog kulturnog pejzaža nezaobilazna prostorno-geografska karika uspješnije integracije romske nacionalne manjine kako u međimursko, tako i u društvo Republike Hrvatske u cjelini.

7. LITERATURA I IZVORI

1. Allen, J. P., Turner, E. 1996: Spatial patterns of immigrant assimilation, *The Professional Geographer* 48, 140-155.
2. Anić, V., Goldstein, I., 2000: *Rječnik stranih riječi*, Novi liber, Zagreb
3. Anselin, L., 1995: Local Indicators of Spatial Association – LISA, *Geographical Analysis* 27, 93-115.
4. Babić, D., 2004: Stigmatizacija i identitet Roma – pogled „izvana“: slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 315 – 338.
5. Balent, J., 1990: Romsko pitanje sa socijalnog aspekta, *Međimurje* 17, 73 – 80.
6. Banovac, B. 2004: (Re)konstrukcija socijalnog prostora periferije prilog istraživanju kolektivnih identiteta u hrvatskoj periferiji, *Revija za sociologiju* 35 (3-4), 95-112.
7. Banovac, B., Boneta, Ž., 2006: Etnička distanca i socijalna (dez)integracija lokalnih zajednica, *Revija za sociologiju*, 37 (1-2), 21-46.
8. Barany, Z., D. 1994: Living on the Edge: The East European Roma in Postcommunist Politics and Societies, *Slavic Review*, 53 (2), 321-344.
9. Barany, Z. 2001: Romani Electoral Politics and Behaviour, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1, 1-13.
10. Barth, F., 1969: Introduction, u *Ethnic Groups and Boundaries*, (ur. Barth, F.), Little, Brown and Company, Boston, 9 – 38.
11. Bilić, Z., 1990: Zapošljavanje, *Međimurje* 17, 89 – 94.
12. Blašković, M., Magdalenić, I., 1990: Kriminalitet, *Međimurje* 17, 63 – 69.
13. Bogardus, E. S., 1925a: Social Distance and Its Origins, *Journal of Applied Sociology* 9, 216-226.
14. Bogardus, E. S., 1925b: Measuring Social Distance, *Journal of Applied Sociology* 9, 299-308.
15. Bogardus, E. S., 1933: A Social Distance Scale, *Sociology and Social Research* 17, 265-271.
16. Bogdanić, A., 2004: Multikulturalno građanstvo i Romkinje u Hrvatskoj, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 339 – 365.
17. Bogdanović, D., Nikić, D., Petrović, B., Kocić, B., Jovanović, J., Nikolić, M., Milošević, Z., 2007: Mortality of Roma Population in Serbia, 2002-2005, *Croatian Medical Journal*, 48, 720 – 726

18. Brown, L.A., Chung, S.-Y., 2006: Spatial segregation, segregation indices and the geographical perspective, *Population, space and place* 12, 125-143.
19. Bunjac, B., 2008: Prvi Romi u općini Podturen, <http://povijest.net/sadrzaj/hrvatska/regionalno/454-prvi-romi-u-opini-podturen.html> (14. 12. 2009.)
20. Bunjac, B., 2011: Mjesta stradavanja Roma u Međimurju u Drugom svjetskom ratu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 43, 373-398.
21. Bunjac, B., 2014: Prvi Romi u Međimurju prema matičnim knjigama, izlaganje na Okruglom stolu *Multikulturalnost u odgoju i obrazovanju – Međimurje danas*, 8. travnja 2014., Čakovec
22. Ciglar, V., 1990: Stavovi učenika prema školi, *Međimurje* 17, 41 – 48.
23. Cipek, Z., 1990: Urbanizacija naselja, *Međimurje* 17, 95 – 100.
24. Clebert, J-P., 1967: *Cigani*, Stvarnost, Zagreb
25. Conzen, M. P., 1993: Culture Regions, Homelands, and Ethnic Archipelagos in the United States: Methodological Considerations, *Journal of Cultural Geography* 13 (2), 13-29.
26. Cosgrove, D., 2004: Landscape and Landschaft, *GHI Bulletin* 35, 57-71.
27. Crljenko, I. 2008: Izraženost identiteta u gradskoj toponimiji kvarnerskih i istarskih gradova, *Hrvatski geografski glasnik* 70 (1), 67-90.
28. Čačić-Kumpes, J., Kumpes, J., 2005: Etničke manjine: elementi definiranja i hijerarhizacija prava na razliku, *Migracijske i etničke teme* 21 (3), 173-186.
29. Čorkalo, D., Kamenov, D., 2003: National Identity and Social Distance: Does In-Group Loyalty Lead to Outgroup Hostility?, *Review of Psychology* 10 (2), 85-94.
30. Djurović, B., 2002: Social and Ethnic Distance Towards Romanies in Serbia, *Facta Universitatis* 2 (9), 667-681.
31. Dragun, M., 2000: Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma, *Društvena istraživanja* 46-47, 317-333.
32. Dugonjić, I., 1990: Iz bogatstva prakse sa siromašnima, *Međimurje* 17, 81 – 88.
33. Duncan, O. D., Duncan, B., 1955: A Methodological Analysis of Segregation Indices. *American Sociological Review* 20, 210-217.
34. Đurić, R., 1987: *Seobe Roma: Krugovi pakla i venac sreće*, Beogradski izdavačko – grafički zavod, Beograd

35. Europska komisija, 2011: Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6717&langId=en> (15.05.2018.)
36. Evans, M. J., Roberts, A., Nelson, P. 2001: Ethnographic Landscapes, *Cultural Resources Management CRM* 24 (5), 53-57.
37. Feitosa, F. F., Camara, G., Monteiro, A. M. V., Koschitzki, T., Silva, M. P. S., 2004: Spatial measurement of residential segregation, VI Brazilian Symposium in Geoinformatics, GeoInfo 2004, Campos do Jordão, http://www.dpi.inpe.br/gilberto/papers/segregation_geoinfo2004.pdf (26. 01. 2009.)
38. Feitosa, F. F., Camara, G., Monteiro, A. M. V., Koschitzki, T., Silva, M. P. S., 2007: Global and Local Spatial Indices of Urban Segregation, *International Journal of Geographical Information Science* 21(3), 299-323.
39. First-Dilić, R., 1985: Prostorna stabilizacija i udomaćivanje Roma, *Sociologija sela* 23, 35-53.
40. Fonseca, I., 1996: *Burry Me Standing. The Gypsies and Their Journey*, Random House, New York
41. Fonseca, I., 2005: *Sahranite me uspravno*, Naklada Pelago, Zagreb
42. Gajić, O., 2011: Interkulturalna dimenzija kurikuluma građanskog odgoja i demokratizacija obrazovanja, *Pedagoški istraživanja* 8 (1), 103-116.
43. Galogaža, A., 1985: Socijalna i zdravstvena zaštita Roma, *Sociologija sela* 23, 69-80.
44. Giddens, A., 2007: *Sociologija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
45. Golubić, M., 1990: Alkoholizam, *Međimurje* 17, 115 – 116.
46. Hancock, I., 2002: *We are the Romani people*, University of Hertfordshire press, Hatfield
47. Heršak, E., 1998: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
48. Hodžić, A., 1985: Životni standard romskih domaćinstava, *Sociologija sela* 23, 27-34.
49. Horvat, A., 2009: *Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Vol.46 No.2
50. Hrvatić, N., 1994a: Interkulturalni pristup odgoju i izobrazbi djece Roma u Hrvatskoj, u *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj, zbornik radova* (ur. Hrvatić, N.), Macinec, 25. studenog 1994., Savez udruženja Roma Hrvatske, Macinec, 8-15.
51. Hrvatić, N., 1994b: Prema konceptualizaciji hrvatskog modela sustava odgoja i izobrazbe za djecu Rome, u *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj, zbornik*

- radova (ur. Hrvatić, N.), Macinec, 25. studenog 1994., Savez udruženja Roma Hrvatske, Macinec, 94-101.
52. Hrvatić, N., 1996: Romi u interkulturalnom okružju, *Društvena istraživanja* 25-26, 913-933.
53. Hrvatić, N., 2000: Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 46-47, 267 – 290.
54. Hrvatić, N., 2004: Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 367 – 385.
55. Hrvatić, N., 2005: Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 177-200.
56. Hrvatić, N., 2009: Prilozi za povijest odgoja i obrazovanja Roma u Hrvatskoj, *Anali za povijest odgoja* 8, 19-34.
57. Hrvatić, N., 2011: Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima, *Pedagogijska istraživanja* 8 (1), 7-18.
58. Hrvatić, N., 2014: *Novi put - Nevo drom - Nove kalja: Interkulturalni pristup odgoju i obrazovanju Roma u Hrvatskoj*, Odsjek za pedagogiju - Filozofski fakultet u Zagrebu i Općina Pitomača, Zagreb i Pitomača
59. Hrvatić, N., Ivančić, S., 2000: Povijesno – socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 46-47, 251 – 266.
60. Ignac, D., 1996: Slika iz naselja Donja Dubrava, *Romano akharipe-Glas Roma* 6, 16.
61. Jalšovec, F., 1990: Planiranje obitelji, *Međimurje* 17, 113 – 114.
62. Jargowsky, P.A., Jeongdai, K., 2005: A measure of spatial segregation: The generalized neighborhood sorting index, http://www.npc.umich.edu/publications/workingpaper05/paper03/jargowsky_kim_21_mar2005.pdf (29. 07. 2008.)
63. Josipović, D., Repolusk, P., 2003: Demographic characteristics of the Romany in Prekmurje, *Acta Geographica Slovenica*, 43 (1), 127–147.
64. Katunarić, V., 1991: Dimenzije etničke distance u Hrvatskoj, u: *Sociologijski aspekti položaja naroda i međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj* (ur. Bahtijarević, Š., Lazić, M.), Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 129-139.
65. Kemeny, I., 1999: The Structure of Hungarian Roma Groups in Light of Linguistic Changes, *Regio* 1, 3-14.
66. Kermek-Sredanović, M., 1990: Teškoće jezika, *Međimurje* 17, 49 – 62.

67. Kliček, S., Lončar, J., 2016: Analysis of migration trends and functions of areas inhabited by Roma: Example of Međimurje County (Croatia) and the settlement of Kuršanec, *International scientific Journal Geographica Pannonica*, 20 (4), 227-241
68. Kymlicka, W., 2002: Multiculturalism and minority Rights. West and East, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 4, 1-25
69. Lee, C. M., Culhane, D. P., 1998: A perimeter-based clustering index for measuring spatial segregation: a cognitive GIS approach, *Environment and Planning B: Planning and Design* 25, 327-343.
70. Mackie, D.M., Hamilton, D.L., Susskind, J., Rosselli, F., 1996: Social Psychological Foundations of Stereotype Formation, u *Stereotypes and Stereotyping*, ur. Macrae, C.N., Stangor, C., Hewstone, M., The Guilford Press, New York, London.
71. Majerić-Varga, Z., 1990: Razvoj dječje zdravstvene zaštite – počeci, *Međimurje* 17, 103 – 108.
72. Malešević, S., Uzelac, G., 1997: Ethnic Distance, Power and War: the Case of Croatian Students, *Nations and Nationalism* 3 (2), 291-298.
73. Martin, J., 2008: Identitet, u *Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova* (ur. Atkinson, D.; Jackson, P.; Sibley, D.; Washbourne, N.; ur. hrv. izdanja Šakaja, L.), Disput, Zagreb
74. Martori, J. C., Hoberg, K., Suriñach, J., 2005: Segregation measures and spatial autocorrelation. Location patterns of immigrant minorities in the Barcelona Region, 45th Congress of the European Regional Science Association, Vrije Universiteit Amsterdam, <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa05/papers/225.pdf> (24. 01. 2009.)
75. Marushiakova, E., Popov, V., 2001: Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti, u *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe* (ur. Guy, W.), University of Hertfordshire Press, Hatfield, 33-53.
76. Massey, D. 1985: Ethnic residential segregation: A theoretical and empirical review. *Sociology and Social Research* 69,315-350.
77. Massey, D. S., Denton, N. A., 1988: The Dimensions of Residential Segregation, *Social Forces* 67, 281-315.
78. McGarty, C., Yzerbyt, V.Y., Spears, R., 2002: Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation, u *Stereotypes as Explanations. The formation of meaningful beliefs about social groups*, ur. McGarty, C., Yzerbyt, V.Y., Spears, R., Cambridge University Press, Cambridge

79. Mesić, M., 2002: *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*, Filozofski fakultet, Zavod za Sociologiju, Zagreb
80. Mesić, M., 2006: *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb
81. Miletić, G-M., 2005: Uvjeti stanovanja i stambene aspiracije Roma, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 159-176.
82. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011: Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje, te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, MZOŠ, Zagreb.
83. Mišetić, A., 2005: Sociokulturna obilježja romskoga stanovništva, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 111-132.
84. Mitchell, D., 1995: There's not such Thing as Culture: Towards a Reconceptualization of the Idea of Culture in Geography, *Transactions*, Institute of British Geographers 20, 102-116.
85. Morill, R. L., 1991: On the measure of geographic segregation, *Geography Research Forum* 11, 25-36.
86. Nikšić, B., 2004: Romi u Mađarskoj: situacija i perspektive na pragu 21. stoljeća, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 387 – 402.
87. Novak, J., 2004: Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativan uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 403 –432.
88. Novak Milić, J., 2007: Hrvatski i romski u prvim godinama školovanja, u *Drugi jezik hrvatski* (ur.Cvikić,L.), Profil, Zagreb, 92-97.
89. Olujčić, I., Radosavljević, P., 2007: Jezik Roma Bajaša, u *Drugi jezik hrvatski* (ur. Cvikić, L.), Profil, Zagreb, 102-110.
90. Ovčar, S., 1990: Organizacija obrazovanja, *Međimurje* 17, 31-40.
91. Park, R. E., 1924: The Concept of Social Distance As Applied to the Study of Racial Attitudes and Racial Relations, *Journal of Applied Sociology* 8, 339 – 344.
92. Pokos, N., 2005: Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 35-52.
93. Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001.: Stanovništvo prema narodnosti, po gradovima / općinama, DZS, <http://www.dzs.hr> (29. 07. 2008.)

94. Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2011.: Stanovništvo prema narodnosti, po gradovima / općinama, DZS, <http://www.dzs.hr> (24.04.2018.)
95. Posavec, K., 2000: Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Europi – od izгона do integracije, *Društvena istraživanja* 46-47, 229 – 250.
96. Previšić, V., 1996: Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim skupinama, *Društvena istraživanja* 25-26, 859 – 874.
97. Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP), 2014: Atlas romskih naselja Međimurske županije, <http://www.hr.undp.org/content/dam/croatia/docs/Research%20and%20publications/socialinclusion/UNDP-HR-ATLAS-ROMA-MEDJIMURJE-2014.pdf>
98. Radosavljević, P., 2009: Elementi utjecaja hrvatskog jezika na govor Bajaša u Belom Manastiru, *Romanoslavica* 45, 79-88.
99. Radosavljević, P., 2012: Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj, u *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije*, Naučni skupovi Srpske akademije nauka i umetnosti, knjiga CXXXIX, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 33, 435-447.
100. Raduški, N., 2004: Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 433 – 445.
101. Ratkai, A., Sümeghy, Z., 2001: Conditions of Ethnic Minorities in the South Plain Region, *Acta Climatologica et Chorologica* 34-35, 93-107.
102. Reardon, S. F., Firebaugh, G., 2002: Response: Segregation and social distance – a generalized approach to segregation measurement, *Sociological Methodology* 32, 85-101.
103. Reardon, S. F., O'Sullivan, D., 2004: Measures of spatial segregation, *Sociological Methodology* 34 (1), 121-162.
104. Rogić, I., 2005: Neke socijalnoekološkijske odrednice romskih naselja, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 53-90.
105. Sabor Republike Hrvatske, 1990: *Ustav Republike Hrvatske*, Republika Hrvatska, Zagreb
106. Sabor Republike Hrvatske, 2002: *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*, Republika Hrvatska, Zagreb

107. Sabor Republike Hrvatske, 2018: *Zakon o socijalnoj skrbi*, Republika Hrvatska, Zagreb
108. Sačer -Starčević, D., 1990: Za dječje zdravlje – danas, *Međimurje* 17, 109 – 112.
109. Sibley, D., 1992: Outsiders in society and space, u *Inventing Places: Studies in Cultural Geography*, (ur. Anderson, K; Gale, F), Longman Cheshire, Melbourne, 107 –122.
110. Sikimić, B., 2005a: Banjaši na Balkanu, u *Banjaši naBalkanu: Identitet etničke zajednice* (ur. Sikimić, B.), Balkanološki institut SANU, Beograd, 7-12.
111. Sikimić, B., 2005b: Banjaši u Srbiji, u *Banjaši naBalkanu: Identitet etničke zajednice* (ur. Sikimić, B.), Balkanološki institut SANU, Beograd, 249-275.
112. Sikimić, B., 2006: Transborder Ethnic Identity of Banyash Roma in Serbia, *TRANS, internet journal for cultural sciences* 16, http://www.inst.at/trans/16Nr/14_4/sikimic16.htm (14. 12. 2009.)
113. Sikimić, B., 2008. Karavlahs in Bosnia and Herzegovina Today, u *The Romance Balkans* (ur. Sikimić, B., Ašić, T.), Balkanološki institut SANU, Beograd, 227-246.
114. Sorescu Marinković, A., 2008. The Bayash in Croatia: Romanian Vernaculars in Baranja and Medjmurje, u *The Romance Balkans* (ur. Sikimić, B., Ašić, T.), Balkanološki institut SANU, Beograd, 173-226.
115. Stangor, C., Schaller, M., 1996: Stereotypes as Individual and collective representations, u *Stereotypes and Stereotyping*, ur. Macrae, C.N., Stangor, C., Hewstone, M., The Guilford Press, New York, London.
116. Šakaja, L., 1998: Kultura kao objekt geografskog proučavanja, *Društvena istraživanja* 7 (3), 461-484.
117. Šakaja, L., 1999: Kultura, kulturni pejzaž i etničnost, u *Kultura, etničnost, identitet*, (ur. Čačić – Kumpes, J.), Institut za migracije i narodnosti, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 69 – 76.
118. Šakaja, L., 2001: Stereotipi mladih zagrepčana o Balkanu: Prilog proučavanju imaginativne geografije, *Revija za sociologiju* 32 (1-2), 27-37.
119. Šakaja, L., 2008: Kulturna geografija, ili zašto se stvari na različitim mjestima događaju različito (pogovor), u *Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova* (ur. Atkinson, D.; Jackson, P.; Sibley, D.; Washbourne, N.; ur. hrv. izdanja Šakaja, L.), Disput, Zagreb

120. Šakaja, L., Šlezak, H., 2013: The Romani (Gypsies) in the Social Space of Post-socialist Countries: The Example of Croatia, u: *Major Issues of the European Space, 2013*, eBook edition, Faculty of Arts, University of Porto, Porto
121. Šiber, I., 1997: War and the Change in Social Distance Toward the Ethnic Minorities in Croatia, *Politička misao* 34 (5), 3-26.
122. Šikić-Mićanović, L., 2005: Romkinje i uvjeti njihova života, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 201-218.
123. Škarić-Jurić, T., Zajc, M., Smolej Narančić, N., Barbalić, M., Peričić Salihović, M., Barać Lauc, L., 2006: Calcaneous Ultrasonographic Assessment of Bone Mineral Density in the Roma Minority Population of Croatia – Preliminary Report, *Coll. Antropol.* 30 (4), 761 – 765.
124. Škarić-Jurić, T., Martinović Klarić, I., Smolej Narančić, N., Drmić, S., Peričić Salihović, M., Barać Lauc, L., Miličić, J., Barabalić, M., Zajc, M., Janičijević, B., 2007: Trapped between Tradition and Transition – Anthropological and Epidemiological Cross-sectional Study of Bayash Roma in Croatia, *Croatian Medical Journal*, 48, 708 – 719.
125. Šlezak, H., 2009b: Prostorna segregacija romske stanovništva u Međimurskoj županiji, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 65 – 81.
126. Šlezak, H. 2010a: Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – primjer romskog naselja Kuršanec, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 77-100.
127. Šlezak, H., 2010b: *Demogeografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju*, magistarski rad, Zagreb
128. Šlezak, H. 2013: Uloga Roma u demografskim resursima Međimurske županije, *Sociologija i prostor* 51 (1), 21-43.
129. Šlezak, H., Šakaja, L. 2012: Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima, *Hrvatski geografski glasnik* 74 (1), 91-109.
130. Štambuk, M., 2000a: Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja* 46-47, 197 – 210.
131. Štambuk, M., 2000b: Romi u Hrvatskoj devedesetih, *Društvena istraživanja* 46-47, 291 – 315.
132. Štambuk, M., 2005: Obilježja romskih obitelji – kućanstva, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 91-110.
133. Šućur, Z., 2000: Romi kao marginalna skupina, *Društvena istraživanja* 46-47, 211 – 227.

134. Šućur, Z., 2005: Siromaštvo kao sastavnica sociokulturnog identiteta Roma, u *Kako žive hrvatski Romi*, (ur. Štambuk, M.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 133-158.
135. Tatalović, S., 2003: Integriranost Roma u društveni život Hrvatske, <http://www.stina.hr/download/broj18.doc> (16. 12. 2009.)
136. The Rights of Minorities. A Declaration of Liberal Democratic Principles Concerning Ethnocultural and National Minorities and Indigenous Peoples, 2001, Fridrich Naumann Stiftung, Potsdam.
137. Vijeće Europske Unije, 2009: Council Conclusions on Inclusion of the Roma, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/108377.pdf (15.05. 2018)
138. Vijeće Europske Unije, 2013: Preporuke Vijeća EU o djelotvornim mjerama integracije Roma u državama članicama, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex:32013H1224\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex:32013H1224(01)) (15.05.2018.)
139. Vlada Republike Hrvatske, 2003: Nacionalni program za Rome, <http://www.umrh.hr/Nacionalni%20program%20za%20Rome.pdf> (11. 01. 2010.)
140. Vlada Republike Hrvatske, 2005: Akcijski plan desetljeća za uključivanje Roma, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb
141. Vlada Republike Hrvatske, 2012: Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine
142. Vlada Republike Hrvatske, 2017: Operativni programi za nacionalne manjine 2017. – 2020., [https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Zaklju%C4%8Dak%20Vlade%20RH%20i%20OP%20za%20nm%20\(3\).pdf](https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Zaklju%C4%8Dak%20Vlade%20RH%20i%20OP%20za%20nm%20(3).pdf) (15.05.2018.)
143. Vojak, D., 2004a: Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske, *Migracijske i etničke teme* 20 (4), 447 – 476.
144. Vojak, D., 2004b: Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850.-1910.. *Časopis za suvremenu povijest*, 36(2), 701-728.
145. Vojak, D., 2005a: Romi u Podravini (1880. – 1941.), *Podravina* 4 (7), 107 – 124.
146. Vojak, D., 2005b: Bilješke iz povijesti Roma u Slavoniji, 1850. – 1941., *Scrinia Slavonica* 5, 432 – 461.
147. Vojak, D., 2005c: Doprinos Franje Fanceva proučavanju povijesti romskog stanovništva u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 3 (77), 421 – 438.

148. Vojak, D., 2005d: Zbornik za narodni život i običaje i rukopisne zbirke arhiva odbora za narodni život i običaje kao izvor za proučavanje povijesti romskog stanovništva na području Hrvatske u razdoblju od kraja XIX. stoljeća do 1941.. *Etnološka tribina : Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 34-35(27-28), 207-236.
149. Vojak, D., 2009: Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje „ciganskoga pitanja“ u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX st., *Društvena istraživanja* 6 (104), 1153-1171.
150. Vojak, D., 2010: O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?, *Historijski zbornik*, 63 (1), 215-240.
151. Vojak, D., 2013: Iz povijesti Roma u 18. stoljeću: Nikola Škrlec Lomnički o Romima u spisima Status actualis, Projectum i Descriptio.. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31(-), 197-215.
152. Vojak, D., 2016: “Anketa o kolonizaciji cigana” ili pokušaj koloniziranja Roma u Savskoj banovini. *Časopis za suvremenu povijest*, 48(2), 431-458.
153. Vojak, D., 2017: Stradanje Roma u Ludbregu za vrijeme Drugoga svjetskog rata. *Podravina : časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 16(32), 97-116.
154. Vresk, M., 1987: Geografski koncept – pokušaj pojednostavljene reinterpetacije, *Geografski glasnik* 49 (1), 16-21.
155. Vresk, M., 2002: *Grad i urbanizacija. Osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb
156. Wong, D. W. S., 2001: Desktop and Internet GIS Development for Spatial Segregation Analysis, 21st Annual ESRI International User Conference <http://gis.esri.com/library/userconf/proc01/professional/papers/pap275/p275.htm> (29. 07. 2008.)
157. Wong, D. W. S., 2003: Spatial Decomposition of Segregation Indices: A Framework Toward Measuring Segregation at Multiple Levels, *Geographical Analysis* 35 (3), 179-194.
158. Wong, D. W. S., 2004: Comparing traditional and spatial segregation measures: a spatial scale perspective, *Urban Geography*, 25 (1), 66-82.
159. Wong, D. W. S., 2005: Formulating a general spatial segregation measure, *The Professional Geographer* 57 (2), 285-294.

160. Yatsko, M. S., 1997: *Ethnicity in Festival Landscapes: An Analysis of the Landscape of Jaialdi '95 as a Spatial Expression of Basque Ethnicity*, Master's Thesis, <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-2230102449761431/>
161. Yoors, J., 1987: *The Gypsies*, Waveland Press, Inc., Long Grove
162. Zajc, M., 2007: Anthropological and epidemiological study of Bayash Roma population in Croatia, *European Anthropological Association Summer School eBook* 1, 209 – 215.
163. Zajc, M., Smolej Narančić, N., Škarić-Jurić, T., Miličić, J., Barbalić, M., Meljanec Salopek K., Martinović Klarić, I., Janičijević, B., 2006: Body Mass Index and Nutritional Status of the Bayash Roma from eastern Croatia. *Coll. Antropol.* 30 (4) 783-787.
164. Zupančič, J. 2003: Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov, u *Evropa, Slovenija in Romi*, zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. Februarja 2002., 107-123.
165. Zupančič, J. 2006: Terenski indikatorji kot raziskovalna metoda v socialni in politični geografiji, *Dela* 25, 7-14.
166. Zupančič, J., 2007: Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji, *Dela* 27, 215 – 246.
167. Zupančič, J., 2014: *Romi in romska naselja v Sloveniji*, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana
168. Župarić – Iljić, D., Gregurović, M. 2013: Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, vol. 22 (1), 41-62.

PRILOZI

Prilog 1. Ispitanici većinskog stanovništva prema gradu / općini prebivališta

Grad /općina prebivališta	Broj ispitanika
Belica	5
Čakovec	38
Dekanovec	5
Domašinec	11
Donja Dubrava	5
Donji Kraljevec	5
Mala Subotica	12
Goričan	12
Gornji Mihaljevec	5
Kotoriba	13
Mursko Središće	11
Nedelišće	34
Orehovica	12
Podturen	10
Prelog	14
Pribislavec	13
Selnica	5
Strahoninec	5
Sveta Marija	5
Sveti Juraj na Bregu	6
Sveti Martin na Muri	5
Šenkovec	5
Štrigova	4
Vratišinec	5

Prilog 2. Ispitanici većinskog stanovništva prema mjestu stanovanja

Mjesto prebivališta	Broj ispitanika
Belica	5
Čakovec	31
Dekanovec	5
Domašinec	11
Donja Dubrava	5
Donji Kraljevec	5
Dragoslavec Selo	4
Držimurec	12
Goričan	12
Gornji Kuršanec	6
Gornji Mihaljevec	1
Kotoriba	13
Kuršanec	7
Mursko Središće	11
Nedelišće	14
Orehovica	12
Podturen	10
Prelog	14
Pribislavec	13
Selnica	3
Merhatovec	2
Strahoninec	5
Sveta Marija	5
Sveti Juraj na Bregu	6
Sveti Martin na Muri	5
Šenkovec	5
Štrigova	4
Trnovec	14
Vratišinec	5

POPIS GRAFIČKIH PRILOGA

- Sl. 1. Administrativna podjela Međimurske županije
- Sl. 2. Romska zastava
- Sl. 3. Nacionalna struktura stanovništva Međimurske županije 2011.
- Sl. 4. Broj Roma u županijama Republike Hrvatske 2011. godine
- Sl. 5. Zastupljenost Roma u ukupnom stanovništvu po županijama Republike Hrvatske 2011.
- Sl. 6. Udjeli romskog stanovništva hrvatskih županija u ukupnom romskom stanovništvu 2011.
- Sl. 7. Broj Roma u gradovima i općinama Međimurske županije 2011.
- Sl. 8. Zastupljenost Roma u stanovništvu gradova i općina Međimurske županije 2011.
- Sl. 9. Dimenzije prostorne segregacije
- Sl. 10. Lokacijski kvocijent romske manjine u Međimurskoj županiji 2001.
- Sl. 11. Lokacijski kvocijent romske manjine u Međimurskoj županiji 2011.
- Sl. 12. Romska naselja u Međimurskoj županiji
- Sl. 13. Izdvojenost romskog dijela naselja Goričan, stanje 2014.
- Sl. 14. Izdvojenost romskog dijela naselja Gornji Kuršanec, stanje 2014.
- Sl. 15. Izdvojenost romskog dijela naselja Hlapičina, stanje 2014.
- Sl. 16. Izdvojenost romskog dijela naselja Kotoriba, stanje 2014.
- Sl. 17. Izdvojenost romskog dijela naselja Kuršanec, stanje 2014.
- Sl. 18. Izdvojenost romskog naselja Kvitrovec od naselja Domašinec, stanje 2014.
- Sl. 19. Izdvojenost romskog naselja Lončarevo od naselja Podturen, stanje 2014.
- Sl. 20. Izdvojenost romskog dijela naselja Orehovica, stanje 2014.
- Sl. 21. Odvojenost romskog naselja Parag od naselja Trnovec s većinskim stanovništvom, stanje 2014.
- Sl. 22. Odvojenost romskog naselja Piškorovec od naselja Držimurec s većinskim stanovništvom, stanje 2014.
- Sl. 23. Izdvojenost romskog dijela naselja Pribislavec, stanje 2014.
- Sl. 24. Izdvojenost romskog naselja Sitnice od grada Mursko Središće, stanje 2014.
- Sl. 25. Romska naselja Parag, stanje 2014.
- Sl. 26. Romska naselja Kuršanec, stanje 2014.
- Sl. 27. Plan romskog naselja Kuršanec iz 2009. godine
- Sl. 28. Planski izgrađen dio romskog naselja Kuršanec
- Sl. 29. Romska naselja Kvitrovec, stanje 2014.

- Sl. 30. Razlika u prostornom uređenju romskog naselja Kvitrovec i naselja Domašinec s većinskim stanovništvom, stanje 2014.
- Sl. 31. Romsko naselje Kotoriba, stanje 2014.
- Sl. 32. Tipiski objekti u romskom naselju u Kotoribi
- Sl. 33. Infrastrukturalna priprema prostornog širenja romskog naselja Orehovića, stanje 2014.
- Sl. 34. Infrastrukturalna priprema prostornog širenja romskog naselja Lončarevo, stanje 2014.
- Sl. 35. Infrastrukturalna priprema prostornog širenja romskog naselja Piškorovec, stanje 2014.
- Sl. 36. Romsko naselje Piškorovec prije infrastrukturnog uređenja
- Sl. 37. Romsko naselje Piškorovec neposredno nakon infrastrukturnog uređenja
- Sl. 38. Infrastrukturalna priprema prostornog širenja romskog naselja Pribislavec, stanje 2014.
- Sl. 39. Infrastrukturalna priprema prostornog širenja romskog naselja Sitnice, stanje 2014.
- Sl. 40. Centralni dio romskog naselja Kuršanec
- Sl. 41. Minijaturan stambeni objekt novijeg datuma izgradnje u naselju Kuršanec
- Sl. 42. Drveni stambeni objekt u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 43. Moderan stambeni objekt u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 44. Dvorište nakon kiše u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 45. Dvorište nakon kiše u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 46. „Posuđivanje struje“ u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 47. Pripadnici romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji prevoze drva biciklima
- Sl. 48. Kuhanje ljeti izvan objekta u romskom naselju Piškorovec
- Sl. 49. Ručna pumpa za vodu u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 50. Stari nekvalitetni stambeni objekti u središnjem dijelu romskog naselja Kuršanec
- Sl. 51. Stari nekvalitetni stambeni objekti u središnjem dijelu romskog naselja Kuršanec
- Sl. 52. Stari nekvalitetni stambeni objekti u središnjem dijelu romskog naselja Kuršanec
- Sl. 53. Površinom mali stambeni objekt u romskom naselju Goričan
- Sl. 54. Površinom mali stambeni objekt u romskom naselju Piškorovec
- Sl. 55. Površinom mali i izvedbom nekvalitetan stambeni objekt u romskom naselju Piškorovec
- Sl. 56. Površinom mali stambeni objekt u romskom naselju Kotoriba
- Sl. 57. Neuređeni prilaz i zadržavanje vode nakon kiše u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 58. Okolni prostor odaje romski način života, romsko naselje Kuršanec
- Sl. 59. Ograđeno i uređeno dvorište u romskom naselju Kuršanec
- Sl. 60. Spolna struktura ispitanika većinskog stanovništva
- Sl. 61. Dobna struktura ispitanika većinskog stanovništva

- Sl. 62. Indeks opsega socijalnog kontakta prema istraživanim prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.
- Sl. 63. Indeks distance socijalnog kontakta prema istraživanim prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.
- Sl. 64. Postotak potvrdnih odgovora o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema Romima za većinsko stanovništvo prema kategorijama „blizu“ i „daleko“
- Sl. 65. Indeks opsega socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
- Sl. 66. Indeks distance socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
- Sl. 67. Postotak potvrdnih odgovora o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema Romima za većinsko stanovništvo prema kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
- Sl. 68. Indeks opsega socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom
- Sl. 69. Indeks distance socijalnog kontakta prema kategorijama Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom
- Sl. 70. Postotak potvrdnih odgovora o prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata prema Romima za većinsko stanovništvo prema kategorijama Gornjeg Međimurja, Donjeg Međimurja i Čakovca s okolicom
- Sl. 71. Indeksi opsega socijalnog kontakta i indeksi distance socijalnog kontakta Roma Bajaša prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.
- Sl. 72. Indeksi opsega socijalnog kontakta i indeksi distance socijalnog kontakta ostalih Roma prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.
- Sl. 73. Indeksi opsega socijalnog kontakta ostalih Roma i Roma Bajaša prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.
- Sl. 74. Indeksi distance socijalnog kontakta ostalih Roma i Roma Bajaša prema izabranim narodima i nacionalnim manjinama.
- Sl. 75. Postotak potvrdnih odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o međusobnom prihvaćanju ponuđenih socijalnih kontakata
- Sl. 76. Odgovori Roma Bajaša na pitanje o željenom mjestu preseljenja
- Sl. 77. Odgovori ostalih Roma na pitanje o željenom mjestu preseljenja

POPIS TABLICA

- Tab. 1. Usporedba nacionalnog izjašnjavanja Roma i Rumunja i romskog i rumunjskog materinjeg jezika prema popisima 2001. i 2011.
- Tab. 2. Izjašnjavanje Roma o materinjem jeziku
- Tab. 3. Nacionalna struktura stanovništva Međimurske županije 2011.
- Tab. 4. Romi u županijama Republike Hrvatske 2011.
- Tab. 5. Romi u gradovima i općinama Međimurske županije 2001. i 2011.
- Tab. 6. Lokacijski kvocijent romskog stanovništva u Međimurskoj županiji 2001. i 2011.
- Tab. 7. Administrativna pripadnost, geografske koordinate i procjena broja stanovnika romskih naselja u Međimurskoj županiji sredinom 2018.
- Tab. 8. Pravni status i legaliziranost gradnje u romskim naseljima u Međimurskoj županiji, stanje 2015.
- Tab. 9. Prometna infrastruktura romskih naselja u Međimurskoj županiji
- Tab. 10. Infrastrukturna opskrbljenost romskih naselja u Međimurskoj županiji
- Tab. 11. Funkcije romskih naselja u Međimurskoj županiji 2018. godine
- Tab. 12. Dobna struktura ispitanika većinskog stanovništva
- Tab. 13. Analiza dobi ispitanika većinskog stanovništva
- Tab. 14. Uzorak ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na blizinu romskih naselja, razina naselja
- Tab. 15. Uzorak ispitanika većinskog stanovništva prema mjestu prebivališta, regionalna razina dvije razine
- Tab. 16. Uzorak ispitanika većinskog stanovništva prema mjestu prebivališta, regionalna razina tri razine
- Tab. 17. Ispitanici neromskog stanovništva prema nacionalnosti
- Tab. 18. Ispitanici većinskog stanovništva prema vjeroispovijesti
- Tab. 19. Ispitanici većinskog stanovništva prema političkom opredjeljenju
- Tab. 20. Odnos ispitanika većinskog stanovništva prema religiji
- Tab. 21. Obrazovna struktura ispitanika većinskog stanovništva
- Tab. 22. Odgovori većinskog stanovništva na pitanje jesu li ikad upoznali Roma ili Romkinju
- Tab. 23. Odgovori na pitanja o vlastitim negativnim i pozitivnim iskustvima s pripadnicima romske nacionalne manjine
- Tab. 24. Navedena negativna iskustva ispitanika s pripadnicima romske nacionalne manjine na pitanje otvorenog tipa o opcionalnom navođenju negativnih iskustava

- Tab. 25. Navedena pozitivna iskustva ispitanika s pripadnicima romske nacionalne manjine na pitanje otvorenog tipa o opcionalnom navođenju pozitivnih iskustava.
- Tab. 26. Spolna struktura ispitanika Roma Bajaša
- Tab. 27. Dobna struktura ispitanika Roma Bajaša
- Tab. 28. Mjesta rođenja ispitanika Roma Bajaša
- Tab. 29. Ispitanici Romi Bajaši prema mjestu prebivališta
- Tab. 30. Obrazovna struktura ispitanika Roma Bajaša
- Tab. 31. Spolna struktura ispitanika pripadnika ostalih romskih skupina
- Tab. 32. Dobna struktura ispitanika Roma Bajaša
- Tab. 33. Mjesta rođenja ispitanika ostalih romskih skupina
- Tab. 34. Mjesta prebivališta ispitanika Roma ostalih etničkih skupina
- Tab. 35. Ispitanici Romi ostalih etničkih skupina prema vjeroispovijesti
- Tab. 36. Ispitanici Romi ostalih etničkih skupina prema razini obrazovanja
- Tab. 37. 20 najčešćih karakteristika Roma iskazanih od većinskog stanovništva i Roma Bajaša
- Tab. 38. Analiza odgovora većinskog stanovništva na ponuđene karakterne osobine Roma
- Tab. 39. Analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – razina naselja
- Tab. 40. T-test statističke značajnosti iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – razina naselja
- Tab. 41. Analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – regionalna razina s dvije cjeline
- Tab. 42. Statistička analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – regionalna razina s dvije cjeline
- Tab. 43. Analiza iskazivanja stereotipa iz prostorne perspektive – regionalna razina s tri cjeline
- Tab. 44. ANOVA test – regionalna razina s tri cjeline
- Tab. 45. Analiza odgovora Roma Bajaša na ponuđene karakterne osobine Roma
- Tab. 46. Analiza odgovora Roma neBajaša na ponuđene karakterne osobine Roma
- Tab. 47. Usporedba odgovora na ponuđene karakterne osobine Roma
- Tab. 48. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika većinskog stanovništva o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama
- Tab. 49. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta ispitanika većinskog stanovništva prema izabranim narodima/nacionalnim manjinama
- Tab. 50. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“

- Tab. 51. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika većinskog stanovništva o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“
- Tab. 52. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
- Tab. 53. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika većinskog stanovništva o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
- Tab. 54. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta s izabranim narodima/nacionalnim manjinama prema prostornim kategorijama Gornjeg i Donjeg Međimurja
- Tab. 55. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika Roma Bajaša o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama
- Tab. 56. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta Roma Bajaša prema izabranim narodima/nacionalnim manjinama
- Tab. 57. Postotak potvrdnih odgovora ispitanika ostalih Roma o prihvaćanju predloženih socijalnih odnosa s izabranim narodima/nacionalnim manjinama
- Tab. 58. Indeks opsega socijalnog kontakta i indeks distance socijalnog kontakta ostalih Roma prema izabranim narodima/nacionalnim manjinama
- Tab. 59. Analiza odgovora većinskog stanovništva - aspekt integracije
- Tab. 60. Analiza odgovora većinskog stanovništva - aspekt diskriminacije i prava Roma
- Tab. 61. Analiza odgovora većinskog stanovništva - sigurnosni aspekt
- Tab. 62. Analiza odgovora većinskog stanovništva - kulturni aspekt
- Tab. 63. Analiza odgovora većinskog stanovništva - zdravstveni aspekt
- Tab. 64. Analiza odgovora većinskog stanovništva - ekonomski aspekt
- Tab. 65. Analiza odgovora većinskog stanovništva - društveni aspekt
- Tab. 66. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema spolu ispitanika
- Tab. 67. T-test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema spolu ispitanika
- Tab. 68. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema dobi ispitanika
- Tab. 69. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema spolu ispitanika: ANOVA test
- Tab. 70. Aritmetička sredina rangova prema vjeroispovijesti ispitanika
- Tab. 71. KruskalWallis Test statističke značajnosti odgovora ispitanika prema vjeroispovijesti
- Tab. 72. Aritmetička sredina rangova prema razini obrazovanja ispitanika

- Tab. 73. KruskalWallis Test statističke značajnosti odgovora ispitanika prema razini obrazovanja
- Tab. 74. Aritmetička sredina rangova prema političkom opredjeljenju ispitanika
- Tab. 75. KruskalWallis Test statističke značajnosti prema političkom opredjeljenju ispitanika
- Tab. 76. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.
- Tab. 77. T- test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama „blizu“ i „daleko“.
- Tab. 78. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje i Donje Međimurje
- Tab. 79. T- test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje i donje Međimurje
- Tab. 80. Analiza odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom
- Tab. 81. ANOVA test statističke značajnosti odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom
- Tab. 82. Višestruka usporedba (Tukey test) odgovora većinskog stanovništva prema prostornim kategorijama Gornje Međimurje, Donje Međimurje i Čakovec s okolicom
- Tab. 83. Analiza odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog negativnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine
- Tab. 84. T-test odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog negativnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine
- Tab. 85. Analiza odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog pozitivnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine
- Tab. 86. T-test odgovora ispitanika većinskog stanovništva u odnosu na postojanje osobnog pozitivnog iskustva s pripadnicima romske nacionalne manjine
- Tab. 87. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu životom i želji za promjenom načina života.
- Tab. 88. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu životom i želji za promjenom načina života.
- Tab. 89. Statistička analiza odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu vlastitim životom
- Tab. 90. T-test statističke značajnosti odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o zadovoljstvu vlastitim životom

- Tab. 91. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o želji za napuštanjem romskog naselja
- Tab. 92. Usporedba odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o procjeni prihvaćenosti Roma od strane Hrvata
- Tab. 93. Statistička analiza odgovora Roma Bajaša i ostalih Roma o prihvaćenosti Roma od strane Hrvata
- Tab. 94. T-test statističke značajnosti odgovora Roma o prihvaćenosti Roma od strane Hrvata
- Tab. 95. Analiza odgovora većinskog stanovništva o odgovornosti subjekata za integraciju Roma
- Tab. 96. Usporedba aritmetičkih sredina odgovora ispitanika većinskog stanovništva, Roma Bajaša i ostalih Roma o odgovornosti ponuđenih subjekata za integraciju Roma.
- Tab. 97. T-test statističke značajnosti ukupnosti odgovora o odgovornosti za integraciju Roma između Roma Bajaša i ostalih Roma

SUMMARY

The paper discusses the perspectives and problems of integration of the Roma ethnic community in Croatia on the example of Međimurje County, which represents the space of the largest number and concentration of the Roma population. The Roma population in Međimurje County, though participating in a common area with the majority population, with its specific cultural elements builds and maintains a strong ethnic boundary towards the local population thus hampering and reducing the possibilities of its own integration.

For the purpose of understanding the cause-and-effect relations and integration problems, different characteristics of the Roma ethnic community in Međimurje from the spatial-geographical perspective were explored. An analysis of the spatial distribution of Roma population in Međimurje County was carried out with an emphasis on the occurrence and trends of spatial segregation. The characteristics of the Roma cultural landscape, ie numerous specific features of Roma settlements, were explored as well.

The survey questionnaire also explored local spatial patterns in expressing attitudes, stereotypes and social distances towards Roma, whose results point to the significance of the spatial aspect of Roma integration.

Apart from the spatial patterns of majority population relation to the Roma national minority, the phenomenon of autostereotyping of Bayash Roma and other Roma groups in Croatia was also explored. An important indicator of the double nonacceptance of the Bayash Roma in Međimurje is the result of the mutual social distance between the Bayash Roma and members of other Roma communities in Croatia.

Studying the space occupied by minority members is important in terms of understanding the social relations between the majority and the minority. Space inhabited by Bayash Roma in Međimurje County is marked by spatial segregation. This work shows the increase of spatial segregation in the most observed segregation dimensions in the last interim period. At the beginning of the work, the hypothesis "Spatial segregation of the Roma population in time increases" was confirmed by the quantitative analysis of segregation indicators.

Besides the quantitative indicators, the increase of spatial segregation, ie continuation of spatial segregation relations between Roma and majority population in Međimurje County is also evident from the spatial development of Roma settlements. Extreme segregation presence of Roma national minority in only a few Roma settlements, their recent spatial

development, as well as the conducted infrastructural preparation for their future expansion, indicate a further continuation of spatial segregation relations. The encouragement of the Roma population to stay in Roma settlements through reduced communal compensation to the lowest possible level, the free division of building sites, the preparation of new streets in Roma settlements with already established communal infrastructure will surely have a continuation, and increase in the concentration dimension of spatial segregation of the Roma population. The explored segregation relations certainly have had and will have a significant impact in the future as well, in terms of aggravating circumstances for the integration of Roma. While on the one hand spatial segregation and specific inhabitation in the form of Roma ethnic archipelago and the life of Roma in isolated Roma settlements will be an obstacle to contact with the majority population, it will at the same time be a factor in preserving Roma lifestyles, cultural patterns and, ultimately, Roma identity.

Inhabitation of Roma in Roma settlements also affects other aspects of social intercourse between Roma and the majority population. Although the Republic of Croatia is striving for a society that recognizes and accepts diversity, Roma is most often not seen as an equal user of the common social space. Recognition of the Roma cultural landscape of Roma settlements intensifies the prejudice and fear of Roma. In the value system of the population majority, the rules of space use and spatial organization are profoundly embedded. The Roma's disturbance of local homogeneity of space to the majority population provokes a sense of threat.

The low quality of life of the Roma population has its spatial reflection in the landscape of Roma settlements whose spatial structure differs from the norms of spatial planning of the majority population. Roma settlements through their cultural landscape as a spatial reflection of Roma lifestyles reinforce the Roma minority's otherness. Moreover, Roma settlements are perceived as threatening areas, as confirmed by research in the security aspect of social relations. Answers of the majority population in terms of agreement or total agreement with the claims that "Roma represent a security problem in Međimurje", that "I'm insecure walking around Roma settlements", "Roma endanger the stability of Međimurje", that the vast majority of the majority population „are afraid to go in a Roma settlement“ and that "regular police patrols should be organized in Roma settlements" confirm the perception of Roma as a threatening community, as well as the perception of space inhabited by Roma as a threatening one. As mentioned above, the hypothesis that "Roma population is perceived as a threat" is certainly confirmed.

The conducted survey of the social relations between the majority population and Roma in the Međimurje County included expression of stereotypes, social distance and attitudes

towards Roma. At the same time, apart from the relations of the majority population and the Roma, relations between Bayash Roma and other Roma communities were explored as well. The carried out survey can certainly contribute to a better understanding of the social structure of the space in which the Roma are present.

Part of the stereotype research confirms a high degree of majority population's generalization of the Roma national minority. The high degree of consensus of the majority population with the proposed features of Roma points to a considerably stereotypical view of the Roma community.

The results of the survey of the stereotypes of the majority population of the Međimurje County towards Roma from the spatial perspective point to a few conclusions. In view of the hypothesis set, the results indicate that regardless of the spatial distance from the Roma settlements and no matter which part of Međimurje the respondents lived, the differences in stereotypes show no statistical significance. Within Međimurje there were no regional differences in the representation of stereotypes among the respondents living in Upper Međimurje and those living in Lower Međimurje area. The homogeneity of the stereotype representation of Roma was also recorded when analyzing the respondents' response to the three spatial units of Međimurje: Upper Međimurje, Lower Međimurje and Čakovec with its surrounding area.

At the local spatial level of research, at the level of settlements with and without Roma settlement in their composition or close proximity, no statistically significant differences in stereotyping were also noticed. Only in one case, in the stereotype "Roma do not maintain the hygiene", there was a statistically significant difference between the respondents at the micro spatial settlement level.

The perception of the Roma population, at least as far as stereotypes are concerned, is fairly uniform in the entire Međimurje County. It does not depend on the spatial distance of respondents from Roma settlements nor on the residency of the respondents in any of the spatial units of Međimurje. The spatial perspective of expressing stereotypes about Roma, based on the results presented, has no significance that should be taken into account when considering and developing certain measures and activities aimed at reducing stereotypes towards the Roma community.

The possibility and frequency of physical contact with Roma, therefore, does not play a role in expressing stereotypes to members of the Roma national minority. The research has shown that the only significant variable is a personal negative experience with members of the Roma national minority. Obviously, having negative experiences has a greater significance for

the stereotypical view of the Roma community than, for example, their own positive experience that has no impact on the stereotype, as the research results show.

According to the above results, it can be concluded that a hypothesis „Proximity and constant spatial contact between the majority population and Roma reduce the level of social distance and stereotyping“ is denied in part of stereotypes.

The high level of stereotyping of the majority population towards Roma certainly holds a strong ethnic boundary as a social construct of inter-ethnic relations. The specific characteristics of Roma, recognizable cultural elements and patterns of behavior enhanced by generalization in terms of projections to the entire minority community, hamper and inhibit integrative processes.

The unexpectedly high degree of Bayash Roma's agreement of the proposed stereotype character of the Roma contributes to the complexity of the situation. There are two possible conclusions to be drawn in this situation: The first states that Bayash Roma perceive themselves through the view of the majority population. The majority population, ie the Croats in Međimurje County, represent a reference social group whose rights and status are to be achieved through integration and / or assimilation processes, and Roma themselves who seek integration or assimilation in a different way are looking at members of their own national minority in the way they expect to Croats see them.

Another and more likely conclusion is that the proposed stereotypical character traits of Roma largely have a bearing on the real traits of the Roma minority in Međimurje County. In the case that the aforementioned conclusion is true, the odds for successful integration of Roma national minorities are lower than expected. The value system that emerges from the research of the mentioned character traits becomes a major limiting factor for successful integration. Accepting someone with a different system of values from the system of values of the majority people, the Croats in Međimurje County in this case, is an almost overwhelming problem. Integrating people of different cultural traits, but the same or similar value system is much easier than integrating people of different value systems. The Roma, same as for centuries so far, have the possibility of assimilation in which they accept the system of values of the majority population or further segregation and marginalization with a strong preserving their own ethno-cultural characteristics and value systems as one of the elements of their own identity.

The issue of significant and lasting ethno-cultural differences in the value dimension raises the conclusion of the difficult integration of Roma. If they do not accept assimilation as a way of equalizing opportunities with the majority population, retaining their own value-

specific ethno-cultural features, they will remain unacceptable and further marginalized community.

Although assimilation of minority groups is a negative phenomenon of modern societies, it is the only possible solution for members of the Roma national minority in the direction of equalization of rights and opportunities in a relatively short period of time. Integration as the only correct and acceptable way to integrate Roma national minorities into a major Croatian society is significantly hampered by identity determinants, ethno-cultural features and value system whose retention theoretical notion of integration implies.

The social expectations of the majority population, as well as the demand for accepting forms of behavior of the majority society as a condition for Roma inclusion in the majority society, confirm the existence of social pressure in the case of Roma in Međimurje County and the Republic of Croatia.

The persistence of a strong ethnic boundary between Roma and the majority population is also confirmed by the results of the level of expression of social distance. As in so many social studies in Croatia, the Roma represent a national minority towards which is expressed a very high level of social distance.

Previous research of social distance in Croatia indicates the existence of significant regional differences in the expression of social distance. Local-spatial patterns within certain Croatian regions in terms of the differences in the expression of social distances have so far not been sufficiently explored.

The research results show that, at least as far as Međimurje County is concerned, the intra-regional differences in the social distance of Roma are very small. Representing the social distance of the respondents of Upper and Lower Međimurje, or Upper Međimurje, Lower Međimurje and Čakovec with its surrounding area indicate that there is no significant difference in the subregional spatial level. The local-spatial level of research that took into account the existence of a Roma settlement within the administrative boundaries of individual settlements, or a five-kilometer distance from the nearest Roma settlement, showed some unexpected results. Due to the spatial proximity and the possibility of greater social contact with Roma, it would be normally, as is the case at the proven regional level, to expect a reduced social distance among the respondents in settlements in which there is a Roma settlement, unlike respondents living beyond Roma neighborhoods in Međimurje. The results, however, show negligible differences in the level of social distance towards Roma in all seven social contacts covered by the Bogardus scale as a research instrument.

The above results point to the conclusion and lead to denial of the hypothesis that „Spatial proximity and constant spatial contact between the majority population and Roma reduce the level of social distance and stereotyping“. As the hypothesis mentioned in the section of the stereotype is denied, the results of social distance research denounce its second part and round it as a hypothesis denied as a whole. However, the note that is here needed to mention is that it is "spatial and permanent spatial contact" at the local, intra-regional ie intra-county level. Part of the results related to the mutual representation of the social distance of Roma Bayash and other Roma are also an important part of the subject research. At the beginning of the paper, the hypothesis "Roma in Međimurje is twice as unacceptable, and from the majority population and from the rest of the Roma community in Croatia" is fully confirmed. The high level of social distance of the majority population confirmed the validity of the first part of the hypothesis. The unavailability of Roma Bayash from the rest of the Roma community has been confirmed by a high level of social distance equidistant with other chosen peoples or national minorities reported by members of other Roma groups covered by the survey. Despite belonging to a common Roma national minority, the differences between Roma themselves, especially the Roma of Bayash and members of other Roma groups, represent a major obstacle to mutual acceptance. Mutual language barrier is certainly one of the most important elements of the lack of sense of belonging to a single community. An additional political disintegration of Roma leaders, based primarily on belonging to different Roma groups, makes it more difficult to define common goals and requirements, but also impedes joint action in the direction of fostering the integration of the Roma community in Croatia.

A part of the study, which in many social aspects has verified the relation of the majority population to Roma, also contributes to its better results by better understanding of the relationship between the two, and the characteristics of the social structure of the area of Međimurje County. As the focus of this paper is the spatial perspective of social relations, the emphasis of analysis and the conclusions themselves are primarily related to spatial relations and spatial perspectives. Certainly, research carried out opens up the possibility of analyzes and new discoveries and in some other scientific areas. However, due to the focus on the defined research objective, perspectives have been ignored on this occasion. Surely, future analyzes will contribute to some of the more perceptual findings based on the conducted research to see the light of day.

The results of the analysis of the response of the majority population grouped into six aspects of social relations, taking into account the spatial proximity of respondents to the nearest Roma settlements, somewhat unexpectedly, point to the absence of statistically significant

differences in responses. The exception is a "health aspect" which, with its results, suggests that there are statistically significant differences between respondents at the local level. Interestingly and contrary to expectations, the respondents of the category "close" to the statistically significant extent Roma and the area inhabited by the Roma are seeing as a health threat. An explanation of this seemingly unexpected result can be explained by a better personal insight into the actual features of Roma settlements, the hygienic and health conditions of Roma people, as well as the Roma relationship to the immediate environment of their living space. The piles of the waste, the messy and dirty environment are the reality of Roma settlements, which are mostly seen by members of the majority population living near Roma.

The comparison of respondents from Upper and Lower Međimurje shows the absence of statistically significant differences for either of the examined social aspects. Similar situation is also in the analysis of the answers of the three explored spatial units of Međimurje: Upper Međimurje, Čakovec with surrounding area and Lower Međimurje. While one of the statistical tests indicates a marginal value of statistical significance for the health aspect, the second test does not indicate the significance. It can be concluded, therefore, that the social relationship towards the Roma population in Međimurje County is not spatially conditioned, ie that in only one, health aspect, we may possibly talk about a spatially conditioned relationship with the Roma.

So far, the conclusion suggests that the hypothesis "There are spatially conditioned differences in relation to the majority population towards Roma" is not confirmed, that is, we can only be considered valid in one of the six aspects covered.

The outcome of the analysis highlighted as the most important in defining Roma relations speaks of the key role of having personal negative experiences with Roma. From this, a conclusion is made that the responsibility of the Roma to accept and integrate members of the Roma national minority into a majority society lies on themselves in the sense of preventing members of their own community from behavioral patterns that members of the majority people can experience as a negative.

The research carried out has shown that only a smaller part of Roma emphasizes the desire to leave Roma settlements. Most of their responses to the desire to go to the "village" or "the city" are actually the desire to move from ethnically homogeneous to more ethnically diverse surrounding areas. The desire for physical displacement is a spatial assimilation that further enhances cultural assimilation and increases the economic assimilation of members of these ethnic groups.

Even in the Međimurje County, the mentioned assimilation process is confirmed by examples of a certain number of Roma families who left Roma settlements and moved to the majority Croatian settlements. Such families, in general, are people who have left the Roma way of life and have adopted the way of life of the majority population. In almost all such cases, it is about people who have jobs and invest largely in their own children's education and which are difficult to distinguish from the surrounding majority population. Relatively recently started process of relocating some Roma families to the majority of Croatian settlements confirms the intensification of assimilation as a process in Međimurje County, which also has a spatial reflection on the deployment of members of the Roma national minority.

While for a certain part of today's Roma assimilation might be the only exit from the existing marginal position in society, strong resistance to the assimilation of the other part of the Roma national corpus is a basic mechanism for preserving cultural identity and identity.

Despite the changing lifestyles of the abovementioned displaced families and the changing lifestyles of Roma who are still living in Roma settlements, Roma integration continues to be a huge challenge. The diversity of Roma in relation to the majority population represents a major obstacle to mutual acceptance and respect as equal members of society. Even in situations of completely changing lifestyles and abandoning Roma cultural patterns of behavior, members of the majority society are always looking at them as Others and recognizing them according to specific visible features. While in some parts of the Roma population there is a dark-skinned bodily characteristic, in some parts of the Roma population in Međimurje such characteristics can not be observed. Because of the specific surnames of Međimurje Roma such as Oršuš, Oršoš, Ignac, Balog, Bogdan, Kalanjoš or Horvat, in personally identifying the fact of insufficient knowledge of the Croatian language, recognition of members of the Roma national minority is also facilitated in the absence of recognizable external physical characteristics. For several years now, to solve that issue, a part of Roma in the Međimurje County decides to change their own "Roma" surname and accept the usual surnames of the majority population.

Part of the Roma integration problem certainly comes from their own identity. The Roma system of values, as a determinant of identity, represents a major obstacle to the integration and acceptance of Roma by the majority population. The set of values of the Roma population in many parts differs considerably from the system of values of the majority population. Perhaps the most obvious example of such a difference in Međimurje County is the issue of supplying material resources for life. While Međimurje is well-known for its high level of entrepreneurship, diligence and working people who always find the way for their own work

to provide life support, the Roma, using all the benefits of the social system, find additional possibilities of manipulating the same system and coming to larger unproductive benefits without investing effort and own work. While for the majority population is "shameful" to have access to living resources in any way other than their own work, Roma, on the other hand, find all possible ways to get these funds without their own work. The aforementioned cultural difference, which is part of the identity of both the minority and the majority communities in Međimurje, is often placed in the foreground as the basic problem of the failure of the Roma. Thus, the issue of non-acceptance of Roma and difficult integration is primarily an economic one, mapped through generalization to the whole ethnic community.

Today, in Međimurje County, where Roma make an increasing share of the population of the county, every day, as a consequence of the demographic characteristics of the natural movement of the Roma population, the issue of Roma integration becomes the need of the majority population. Bearing in mind the weak qualitative structure of the Roma population, such as the level of education, employment or general economic activity in the situation of the intensive growth of the number and share of Roma population of Međimurje County, it is understandable that the issue of integration slowly but surely becomes a priority issue for the majority of Međimurje County.

The economic aspect of integration nowadays is one of the key links in the Roma minority, ie the issue of the earning of living resources for members of the majority population, as a basic obstacle to the acceptance of Roma. Relationship to work and the way of earning of living resources that is completely different between the majority population and Roma is a stumbling block on the path of better co-operation, mutual respect and acceptance.

A step forward in the process of better accepting Roma can be a recent process of more intensive employment of Roma. The consequences of emigration from the Republic of Croatia are also felt in Međimurje County where in many branches, especially in the construction and metal sector, there is a growing lack of workforce. In the aforementioned situation, in the absence of another source, employers turn to the Roma population as a home base of potential workforce. The aforementioned circumstance, which at the same time corresponds to the increased completion of secondary education of young Roma, for some years, certainly contributes to the greater employability of the Roma population. It is to be expected that the example of an increasing number of Roma, which is still not large at the moment, will also affect the perception of the Roma population in Međimurje County. Bearing in mind the above-mentioned importance of the economic component as an ethnocultural difference between Roma and the majority population and as one of the generators of non-acceptance of Roma,

stronger and more employment of the Roma population will have the effect of changing the economic attitudes and relations towards the work of Roma themselves, but also a different perception and acceptance level majority population. The lack of labor force in Međimurje County, although generally negative, could have its positive consequences for the Međimurje County. If the mentioned process of Roma employment continues and intensifies, the mentioned may have become the biggest step towards a more successful integration of the Roma population in Međimurje County and the Republic of Croatia.

The results of the conducted research in the light of the spatial-geographic perspective point to the recognition of the area inhabited by Roma as ethnic islands with very noticeable features. The specifics of the Roma cultural landscape of the mentioned space represent the elements of the otherness of Roma and affect the perception of the area inhabited by Roma as a threatening one. Despite the absence or negligible impact of spatial proximity and the possibility of a more frequent physical contact with Roma to express stereotypes, social distances and attitudes towards Roma, the space remains an integral problem of exclusion of Roma from dominant social events. Spatial segregation with the trend of increasing its values and a concrete area inhabited by Roma is represented by the specific populations of Roma settlements and remain an important element of perception of the Roma as Other and their disapproval. While the question of the spatial proximity of the majority population and Roma is to be overlooked when designing measures and activities aimed at better integration of Roma, the issue of the Roma space itself and its perception is an important factor in a successful integration process. Therefore, the issue of arrangement of Roma settlements, their changes in the landscape and the departure from the perception of the Roma cultural landscape is an unavoidable spatial-geographical link for the more successful integration of the Roma national minority both in the society of Međimurje county and in the society of the Republic of Croatia as a whole.

ŽIVOTOPIS I POPIS OBJAVLJENIH RADOVA AUTORA

Hrvoje Šlezak rođen je 1976. u Zagrebu gdje je završio osnovnoškolsko obrazovanje. Srednjoškolsko obrazovanje započinje pohađanjem Gimnazije „Lucijan Vranjanin“ u Zagrebu, a završava ga 1994. maturom gimnazijskog programa Srednje škole Hvar. Iste godine upisuje studij geografije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kojeg završava 2000. godine nakon odsluženog vojnog roka.

Rad u struci započinje kao apsolvent radom u nekoliko zagrebačkih osnovnih škola. Nakon tri godine rada provedenih na zamjenama i djelomično radom van struke, 2003. zapošljava se kao profesor geografije na neodređeno radno vrijeme u Osnovnoj školi Kuršanec u Međimurskoj županiji. Dvije godine nakon početka rada u navedenoj školi s obitelji preseljava iz Zagreba u Međimurje gdje i danas živi sa suprugom i petero djece.

Akademski stupanj magistra znanosti stječe 2010. obranom rada pod naslovom „Demogeografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju“. Nakon magistarskog rada, više stručnih i znanstvenih članaka te izlaganja na domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima upisuje doktorski studij geografije.

Tijekom 2016. godine obnaša dužnost zamjenika ministra u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, a od studenog 2016. do travnja 2018. bio je na dužnosti državnog tajnika u Ministarstvu znanosti i obrazovanja. Tijekom obnašanja navedenih dužnosti bio je zadužen za sustav ranog, predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja te obrazovanja odraslih.

2019. godine zapošljava se na mjestu predavača na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, odsjeku u Čakovcu gdje i danas radi.

Ocjenski radovi:

Šlezak, H., 2000: *Zagrebačko željezničko čvorište*, diplomski rad, Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, mentor dr. sc. Miroslav Sić, red. prof.

Šlezak, H., 2010: *Demogeografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju*, magistarski rad, Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, mentor dr. sc. Laura Šakaja, izv. prof.

Objavljeni znanstveni radovi:

Šlezak, H. 2009: Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 65 – 81.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=74083

Šlezak, H. 2010: Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – primjer romskog naselja Kuršanec, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 77-100.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=97314

Šlezak, H., Šakaja, L. 2012: Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima, *Hrvatski geografski glasnik* 74 (1), 91-109.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=128711

Šlezak, H. 2013: Uloga Roma u demografskim resursima Međimurske županije, *Sociologija i prostor* 51 (1), 21-43.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150107

Šakaja, L., Šlezak, H. 2013: The Romani (Gypsies) in the Social Space of Post-socialist Countries: The Example of Croatia, u: *Major Issues of the European Space, 2013*, eBook edition, Faculty of Arts, University of Porto, Porto

<http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/12352.pdf>

Izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu:

Šlezak, H. 2009: Perspectives of Roma education in Croatia – Case study of elementary school Kursanec, *Stockholm International Conference on the Discrimination and Persecution of Roma, Sinti and Travellers. Stockholm University, Sweden, 5-7 March 2009.*

Lapat, G., Šlezak, H. 2011: *The Roma students' perception of the importance of education*, monografija međunarodnog znanstvenog skupa Suvremene strategije učenja i poučavanja, Pula, 91-104.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=106022

Šakaja, L., Šlezak, H. 2012: *The Roma („Gypsies“) in the Social Space of the Post-socialist Countries. The Example of Croatia*, 7th study Seminars on the Overarching Issues of the European Area, Anfiteatro Nobre, Facultadede Letras da Universidade do Porto, Portugal, 25 e 26 de Maio, 2012.

Vojak, D., Lapat, G., Šlezak, H. 2015: *Iz povijesti i sadašnjosti obrazovanja Roma u Hrvatskoj*, Prvi naučni skup s međunarodnim učešćem: Nastava i nauka u vremenu i prostoru, Leposavić, Republika Srbija, 06. – 07. 03. 2015.

Izlaganje na domaćem znanstvenom skupu:

Šlezak, H., Lapat, G. 2012: *Interkulturalna kompetencija učitelja u školama s romskom djecom*, Drugi kongres pedagoga Hrvatske, Opatija, 24. – 26. 09. 2012.

<http://www.pedagogija.hr/wp-content/uploads/2012/09/KNJIGA-3.pdf>

Objavljeni stručni radovi:

Šlezak, H. 2005: Aralsko jezero, *Meridijani* 99, 54-57

Šlezak, H. 2009: Romi u Međimurju, *Meridijani* 133, 80-85.

Ilić, M., Šlezak, H. 2008: Međimurje, u *Zamejska Hrvaška*, Ljubljansko geografsko društvo, Ljubljana, 5-20.

Šlezak, H. 2011: Recentna obilježja prirodnog kretanja stanovništva Međimurske županije, *Zbornik radova Međimorskog veleučilišta u Čakovcu* 2 (1), 134-142.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=106236

Ostali radovi:

Šlezak, H. 2010: Međimurska vinska cesta, *Zbornik radova Međimorskog veleučilišta u Čakovcu* 1 (2), 84-91.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=99084

ANKETNI UPITNIK ZA VEĆINSKO STANOVNIŠTVO

Ovim upitnikom želimo istražiti stavove stanovnika Hrvatske o problematici Roma. Upitnik je u potpunosti anonim i nigdje se ne upisuje Vaše ime i prezime. Pojedinačni rezultati neće se dati na uvid trećim osobama. Važno je isključivo Vaše mišljenje i iskrenost u odgovorima. Podaci dobiveni upitnikom koristit će se isključivo za znanstvene potrebe. Ljubazno Vas molimo da nam izađete u susret i pomognete u provođenju ovog istraživanja. Trajanje ankete je oko petnaest minuta. Unaprijed zahvaljujemo!

OPĆI PODACI O ISPITANIKU

Upitnik VS Br. _____

1. Spol M Ž
2. Godina rođenja _____
3. Mjesto (i zemlja) rođenja _____
4. Mjesto stanovanja _____
5. Nacionalnost _____
6. Vjeroispovijest _____
7. Najviša završena škola
 - 1) bez škole ili nezavršena osnovna škola
 - 2) osnovna škola
 - 2) srednja škola
 - 3) viša škola, 1. stupanj fakulteta ili stručni studij
 - 4) fakultet, umjetnička akademija ili sveučilišni studij

8. Kod političkog opredjeljenja govori se o "ljevcici" i "desnici". Gdje biste se Vi sa svojim uvjerenjem smjestili na ovoj skali političkoga spektra? (Molimo zaokružite jednu brojku.)

Ljevica	Lijevi centar	Centar	Desni centar	Desnica
1	2	3	4	5

9. Kako biste definirali svoj odnos prema religiji?

- 1) Uvjereni sam vjernik/ca i prihvaćam sve što moja vjera uči
- 2) Religiozan/na sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči
- 3) Dosta razmišljam o tome, ali nisam načisto vjerujem li ili ne
- 4) Prema religiji sam ravnodušan/na
- 5) Nisam religiozan/na, iako nemam ništa protiv religije
- 6) Nisam religiozan/na i protivnik/ca sam religije

10. Jeste li ikada upoznali Roma ili Romkinju?

- 1) da
- 2) ne

11. Jeste li imali osobna negativna iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine?

- 1) da
- 2) ne

12. Ako jeste, ukoliko želite navedite kakva ste negativna iskustva imali

13. Jeste li imali osobna pozitivna iskustava s pripadnicima romske nacionalne manjine?

- 1) da
- 2) ne

14. Ako jeste, ukoliko želite navedite kakva ste pozitivna iskustva imali

15. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. *Uopće se ne slažem;*
2. *Uglavnom se ne slažem;*
3. *Niti se slažem niti se ne slažem;*
4. *Uglavnom se slažem;*
5. *U potpunosti se slažem.*

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Tvrdnje	UOPĆE SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	NITI SE SLAŽEM NITI SE NE	UGLAVNOM SE SLAŽEM	U POTPUNOSTI SE SLAŽEM
15.1	Integracija Roma ugrožava domaće stanovništvo.	1	2	3	4	5
15.2	Romi imaju prevelika prava.	1	2	3	4	5
15.3	Za Rome je krađa prihvatljivo ponašanje.	1	2	3	4	5
15.4	Romi se neće nikad uklopiti u hrvatsko društvo zbog svoje različitosti .	1	2	3	4	5
15.5	Romska naselja izvor su zaraznih bolesti.	1	2	3	4	5
15.6	Romi su teret za gospodarski razvoj Međimurske županije.	1	2	3	4	5
15.7	Integracija Roma je nepoželjna jer podrazumijeva veća prava Roma nego većinskog stanovništva.	1	2	3	4	5
15.8	Smetalo bi mi da moje dijete pohada razred ili druži s romskom djecom.	1	2	3	4	5
15.9	Romi uzrokuju pad cijena nekretnina u njihovoj blizini.	1	2	3	4	5
15.10	Ne bih imao/la ništa protiv pozvati Roma na druženje u moj dom.	1	2	3	4	5
15.11	Romi u Međimurskoj županiji su diskriminirani .	1	2	3	4	5

15.12	Romska su naselja prljava i predstavljaju zdravstvenu prijetnju u zajednici .	1	2	3	4	5
15.13	Romi predstavljaju sigurnosni problem u Međimurju	1	2	3	4	5
15.14	Romi su dobro došli jer mogu pridonijeti kulturnom bogatstvu i raznolikosti hrvatskoga društva.	1	2	3	4	5
15.15	Integracija Roma je nemoguća jer oni nikad neće postati slični hrvatskom stanovništvu.	1	2	3	4	5
15.16	Volio/voljela bih da Romi priskrbljuju sredstva za život vlastitim radom.	1	2	3	4	5
15.17	Romi predstavljaju prijetnju zaraze epidemijama u lokalnoj zajednici.	1	2	3	4	5
15.18	Smetalo bi mi da netko iz moje obitelji sklopi brak s Romom / Romkinjom.	1	2	3	4	5
15.19	Romima se često pripisuju nedjela koja nisu učinili.	1	2	3	4	5
15.20	Romi su opterećenje za porezne obveznike.	1	2	3	4	5
15.21	Nesigurno je sam šetati u blizini romskih naselja.	1	2	3	4	5
15.22	Romi svojom kulturom ugrožavaju hrvatsku kulturu.	1	2	3	4	5
15.23	Smetalo bi mi živjeti u neposrednoj blizini romskog naselja.	1	2	3	4	5
15.24	Ako se žele integrirati, Romi se moraju odreći svojeg identiteta, običaja i kulture.	1	2	3	4	5
15.25	Ne isplati se baviti poljoprivredom u blizini romskog naselja zbog učestalih krađa	1	2	3	4	5
15.26	Romska su djeca prenositelji opasnih bolesti u školama.	1	2	3	4	5
15.27	Voljan / voljna sam popričati s Romom koji me zaustavi na cesti	1	2	3	4	5
15.28	Romska kultura ne treba se miješati s hrvatskom kulturom.	1	2	3	4	5
15.29	Romi su nezaštićeni i izloženi nasilju	1	2	3	4	5
15.30	Socijalnu pomoć Romi trebaju odraditi društveno korisnim radom.	1	2	3	4	5
15.31	Romi su ustvari lopovi i kriminalci .	1	2	3	4	5
15.32	Hrvatsko bi se društvo trebalo bolje upoznati s romskom kulturom.	1	2	3	4	5
15.33	Sela u blizini romskih naselja nemaju budućnost.	1	2	3	4	5
15.34	Smetalo bi mi živjeti u istoj ulici gdje žive Romi.	1	2	3	4	5
15.35	Romi bi trebali biti zastupljeniji u izvršnoj vlasti gradova, općina i Međimurske županije.	1	2	3	4	5
15.36	Romi ugrožavaju stabilnost Međimurja.	1	2	3	4	5
15.37	Romi žive na teret društva.	1	2	3	4	5
15.38	Romi su veliki zagađivači okoliša.	1	2	3	4	5
15.39	Romi zlorabe sustav socijalne pomoći.	1	2	3	4	5
15.40	Romska naselja moraju biti dovoljno izolirana i udaljena od naselja s hrvatskim stanovništvom.	1	2	3	4	5
15.41	Integracija Roma je dobra samo ako će se potpuno stopiti u hrvatsko društvo.	1	2	3	4	5
15.42	Svjetski dan Roma treba redovito obilježavati u Međimurju.	1	2	3	4	5
15.43	Vlasti trebaju spriječiti brojnije doseljavanje Roma u Međimurje.	1	2	3	4	5
15.44	Bojim se ići u romsko naselje.	1	2	3	4	5
15.45	Romska naselja puna su droge i alkohola.	1	2	3	4	5

15.46	Romi puno i teško rade.	1	2	3	4	5
15.47	Integracija Roma može pridonijeti većoj raznolikosti i kulturnom bogatstvu hrvatskoga društva	1	2	3	4	5
15.48	Romima treba pomoći ostvariti sva prava navedena u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina.	1	2	3	4	5
15.49	U Međimurju ima previše Roma.	1	2	3	4	5
15.50	Romi imaju svoje mjesto u gospodarstvu Međimurja.	1	2	3	4	5
15.51	Ako žele, Romi trebaju moći slobodno izražavati svoje vlastite običaje i tradiciju.	1	2	3	4	5
15.52	U romskim naseljima bi trebalo organizirati svakodnevne policijske ophodnje.	1	2	3	4	5

16. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.
Mogući odgovori su:

1. *Uopće se ne slažem;*
2. *Uglavnom se ne slažem;*
3. *Niti se slažem niti se ne slažem;*
4. *Uglavnom se slažem;*
5. *U potpunosti se slažem.*

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Osobine Roma	UOPĆE SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	NITI SE SLAŽEM NITI SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE SLAŽEM	U POTPUNOSTI SE SLAŽEM
16.1	Romi su nekulturni.	1	2	3	4	5
16.2	Romi su alkoholičari.	1	2	3	4	5
16.3	Romi su nasilni.	1	2	3	4	5
16.4	Romi su neuredni.	1	2	3	4	5
16.5	Romi su drogeraši.	1	2	3	4	5
16.6	Romi su lijeni.	1	2	3	4	5
16.7	Romi su lopovi.	1	2	3	4	5
16.8	Romi su bezobrazni.	1	2	3	4	5
16.9	Romi su neodgovorni.	1	2	3	4	5
16.10	Romi su snalažljivi.	1	2	3	4	5
16.11	Romi ne održavaju higijenu	1	2	3	4	5
16.12	Romi su veseli.	1	2	3	4	5
16.13	Romi su lažljivi.	1	2	3	4	5
16.14	Romi ne brinu o djeci.	1	2	3	4	5

17. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. *Uopće ne snose odgovornost;*
2. *Vrlo malo snose odgovornost;*
3. *Ne znam, ne mogu procijeniti;*
4. *Djelomično snose odgovornost;*
5. *U potpunosti snose odgovornost.*

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Za integraciju Roma snose odgovornost:	Uopće ne snose odgovornost	Vrlo malo snose odgovornost	Ne znam, ne mogu procijeniti	Djelomično snose odgovornost	U potpunosti snose odgovornost
17.1	Lokalna zajednica u kojoj Romi žive	1	2	3	4	5
17.2	Nevladine organizacije (udruge)	1	2	3	4	5
17.3	Humanitarne organizacije	1	2	3	4	5
17.4	Vjerske zajednice (Crkva)	1	2	3	4	5
17.5	Županijska vlast	1	2	3	4	5
17.6	Državna vlast (Vlada i ministarstva)	1	2	3	4	5
17.7	Međunarodne organizacije	1	2	3	4	5
17.8	Obrazovne institucije (škole, vrtići, fakulteti)	1	2	3	4	5
17.9	Sami Romi	1	2	3	4	5
17.10	Netko drugi (Navedite tko)	1	2	3	4	5

18. Na koliku ste bliskost spremni prema pojedinim narodima? U sljedećoj tablici navedene su različite skupine i neki mogući odnosi s pripadnicima svake od njih. Stavite znak + u toliko kućica koliko vam vaši osjećaji nalažu. Stavite znak + gdje pristajete na određeni kontakt, a znak – gdje ne pristajete. Popunite sva polja (+ ili -).

Mogući odgovori su:

1. *Bračni odnos;*
2. *Osobni prijatelj;*
3. *Neposredni susjed;*
4. *Suradnik na poslu;*
5. *Stanovnik u mojoj zemlji;*
6. *Posjetitelj u mojoj zemlji;*
7. *Izbaciti iz moje zemlje.*

Odgovore dajte prema prvom osjećaju pri svakom pojedinom slučaju. Ne postoje točni i krivi odgovori. Svaku narodnost percipirajte kao cjelinu. Nemojte imati na umu najbolje ili najgore pripadnike koje možda poznajete, nego mislite na sliku koju imate o cijelom narodu.

Br.	Skupina	BRAČNI ODNOS	OSOBNI PRIJATELJ	NEPOSREDNI SUSJED	SURADNIK NA POSLU	STANOVNIK U MOJOJ ZEMLJI	POSJETITELJ U MOJOJ ZEMLJI	ISTJERAO BIH GA IZ MOJE ZEMLJE
18.1.	Slovenci							
18.2.	Mađžari							
18.3.	Srbi							
18.4.	Romi							
18.5.	Albanci							
18.6.	Kinezi							
18.7.	Sirijci							
18.8.	Doseljenici iz zapadnoeuropskih zemalja							
18.9.	Doseljenici iz SAD-a ili Kanade							
18.10.	Doseljenici iz zemalja bivše Jugoslavije							
18.11.	Doseljenici iz Afrike							
18.12.	Doseljenici s Bliskog istoka							

JOŠ JEDNOM NAJLJEPŠE ZAHVALJUJEMO NA SURADNJI!

8.3	Volio/voljela bih da su Romi bojom kože slični hrvatskom narodu.	1	2	3	4	5
8.4	Vlasti trebaju spriječiti brojnije doseljavanje Roma u Međimurje.	1	2	3	4	5
8.5	Ako se žele integrirati, Romi se moraju odreći svojeg identiteta, običaja i kulture.	1	2	3	4	5
8.6	Socijalnu pomoć Romi trebaju odraditi društveno korisnim radom.	1	2	3	4	5
8.7	Nesigurno je sam šetati u blizini romskih naselja.	1	2	3	4	5
8.8	Romska naselja puna su droge i alkohola.	1	2	3	4	5
8.9	U romskim naseljima bi trebalo organizirati svakodnevne policijske ophodnje.	1	2	3	4	5
8.10	Za Rome je krađa prihvatljivo ponašanje.	1	2	3	4	5

9. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. Uopće se ne slažem;
2. Uglavnom se ne slažem;
3. Niti se slažem niti se ne slažem;
4. Uglavnom se slažem;
5. U potpunosti se slažem.

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Osobine Roma	UOPĆE SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	NITI SE SLAŽEM NITI SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE SLAŽEM	U POTPUNOSTI SE SLAŽEM
9.1	Romi su nekulturni.	1	2	3	4	5
9.2	Romi su alkoholičari.	1	2	3	4	5
9.3	Romi su nasilni.	1	2	3	4	5
9.4	Romi su neuredni.	1	2	3	4	5
9.5	Romi su drogeraši.	1	2	3	4	5
9.6	Romi su lijeni.	1	2	3	4	5
9.7	Romi su lopovi.	1	2	3	4	5
9.8	Romi su bezobrazni.	1	2	3	4	5
9.9	Romi su neodgovorni.	1	2	3	4	5
9.10	Romi su snalažljivi.	1	2	3	4	5
9.11	Romi ne održavaju higijenu	1	2	3	4	5
9.12	Romi su veseli.	1	2	3	4	5
9.13	Romi su lažljivi.	1	2	3	4	5
9.14	Romi ne brinu o djeci.	1	2	3	4	5

10. Ocjenom od 1 – 5 navedite koliko ste zadovoljni svojim životom.

1 2 3 4 5

11. Želite li promijeniti svoj način života?

- 1) da
- 2) ne

12. Ako da, što biste promijenili u svojem životu?

13. Imate li želju odseliti van naselja (kvarta, ulice) gdje sada živite?

- 1) da
- 2) ne

14. Ako da, kamo biste odselili?

15. Prihvaćaju li Hrvati Rome?

- 1) da
- 2) ne

16. Ako mislite da ne, koji su razlozi neprihvatanja?

17. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. *Uopće ne snose odgovornost;*
2. *Vrlo malo snose odgovornost;*
3. *Ne znam, ne mogu procijeniti;*
4. *Djelomično snose odgovornost;*
5. *U potpunosti snose odgovornost.*

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Za integraciju Roma snose odgovornost:	Uopće ne snose odgovornost	Vrlo malo snose odgovornost	Ne znam, ne mogu procijeniti	Djelomično snose odgovornost	U potpunosti snose odgovornost
17.1	Lokalna zajednica u kojoj Romi žive	1	2	3	4	5
17.2	Nevladine organizacije (udruge)	1	2	3	4	5
17.3	Humanitarne organizacije	1	2	3	4	5
17.4	Vjerske zajednice (Crkva)	1	2	3	4	5
17.5	Županijska vlast	1	2	3	4	5
17.6	Državna vlast (Vlada i ministarstva)	1	2	3	4	5
17.7	Međunarodne organizacije	1	2	3	4	5
17.8	Obrazovne institucije (škole, vrtići, fakulteti)	1	2	3	4	5
17.9	Sami Romi	1	2	3	4	5
17.10	Netko drugi (Navedite tko) _____	1	2	3	4	5

18. Na koliku ste bliskost spremni prema pojedinim narodima? U sljedećoj tablici navedene su različite skupine i neki mogući odnosi s pripadnicima svake od njih. Stavite znak + u toliko kućica koliko vam vaši osjećaji nalažu. Stavite znak + gdje pristajete na određeni kontakt, a znak – gdje ne pristajete. Popunite sva polja (+ ili -).

Mogući odgovori su:

- 1. Bračni odnos; 2. Osobni prijatelj; 3. Neposredni susjed; 4. Suradnik na poslu; 5. Stanovnik u mojoj zemlji; 6. Posjetitelj u mojoj zemlji; 7. Izbaciti iz moje zemlje.**

Odgovore dajte prema prvom osjećaju pri svakom pojedinom slučaju. Ne postoje točni i krivi odgovori. Svaku narodnost percipirajte kao cjelinu. Nemojte imati na umu najbolje ili najgore pripadnike koje možda poznajete, nego mislite na sliku koju imate o cijelom narodu.

Br.	Skupina	BRAČNI ODNOS	OSOBNI PRIJATELJ	NEPOSREDNI SUSJED	SURADNIK NA POSLU	STANOVNIK U MOJOJ ZEMLJI	POSJETITELJ U MOJOJ ZEMLJI	ISTJERAO BIH GA IZ MOJE ZEMLJE
18.1.	Slovinci							
18.2.	Mađžari							
18.3.	Srbi							
18.4.	Hrvati							
18.5.	Albanci							
18.6.	Romi Bajaši							
18.7.	Kinezi							
18.8.	Sirijski							
18.9.	Doseljenici iz zapadnoeuropskih zemalja							
18.10.	Doseljenici iz SAD-a ili Kanade							
18.11.	Doseljenici iz zemalja bivše Jugoslavije							
18.12.	Doseljenici iz Afrike							
18.13.	Doseljenici s Bliskog istoka							

JOŠ JEDNOM NAJLJEPŠE ZAHVALJUJEMO NA SURADNJI!

ANKETNI UPITNIK ZA ROME BAJAŠE

Ovim upitnikom želimo istražiti stavove stanovnika Hrvatske o problematici Roma. Upitnik je u potpunosti anonim i nigdje se ne upisuje Vaše ime i prezime. Pojedinačni rezultati neće se dati na uvid trećim osobama. Važno je isključivo Vaše mišljenje i iskrenost u odgovorima. Podaci dobiveni upitnikom koristit će se isključivo za znanstvene potrebe. Ljubazno Vas molimo da nam izađete u susret i pomognete u provođenju ovog istraživanja. Trajanje ankete je oko petnaest minuta. Unaprijed zahvaljujemo!

OPĆI PODACI O ISPITANIKU

Upitnik **RB** Br. _____

1. Spol M Ž
2. Godina rođenja _____
3. Mjesto (i zemlja) rođenja _____
4. Mjesto stanovanja _____
5. Nacionalnost _____
6. Vjeroispovijest _____
7. Najviša završena škola
 - 1) Nikada išao/la u školu
 - 2) Nezavršena osnovna škola
 - 3) Osnovna škola
 - 4) Srednja škola

8. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. Uopće se ne slažem;
2. Uglavnom se ne slažem;
3. Niti se slažem niti se ne slažem;
4. Uglavnom se slažem;
5. U potpunosti se slažem.

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Tvrdnje	UOPĆE SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	NITI SLAŽEM NITI SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE SLAŽEM	U POTPUNOSTI SE SLAŽEM
8.1	Volio/voljela bih da Romi priskrbljuju sredstva za život vlastitim radom.	1	2	3	4	5
8.2	Romska naselja moraju biti dovoljno izolirana i udaljena od hrvatskih naselja.	1	2	3	4	5

8.3	Volio/voljela bih da su Romi bojom kože slični hrvatskom narodu.	1	2	3	4	5
8.4	Vlasti trebaju spriječiti brojnije doseljavanje Roma u Međimurje.	1	2	3	4	5
8.5	Ako se žele integrirati, Romi se moraju odreći svojeg identiteta, običaja i kulture.	1	2	3	4	5
8.6	Socijalnu pomoć Romi trebaju odraditi društveno korisnim radom.	1	2	3	4	5
8.7	Nesigurno je sam šetati u blizini romskih naselja.	1	2	3	4	5
8.8	Romska naselja puna su droge i alkohola	1	2	3	4	5
8.9	U romskim naseljima bi trebalo organizirati svakodnevne policijske ophodnje.	1	2	3	4	5
8.10	Za Rome je krađa prihvatljivo ponašanje.	1	2	3	4	5

9. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. *Uopće se ne slažem;*
2. *Uglavnom se ne slažem;*
3. *Niti se slažem niti se ne slažem;*
4. *Uglavnom se slažem;*
5. *U potpunosti se slažem.*

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Osobine Roma	UOPĆE SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	NITI SE SLAŽEM NITI SE NE SLAŽEM	UGLAVNOM SE SLAŽEM	U POTPUNOSTI SE SLAŽEM
9.1	Romi su nekulturni.	1	2	3	4	5
9.2	Romi su alkoholičari.	1	2	3	4	5
9.3	Romi su nasilni.	1	2	3	4	5
9.4	Romi su neuredni.	1	2	3	4	5
9.5	Romi su drogeraši.	1	2	3	4	5
9.6	Romi su lijeni.	1	2	3	4	5
9.7	Romi su lopovi.	1	2	3	4	5
9.8	Romi su bezobrazni.	1	2	3	4	5
9.9	Romi su neodgovorni.	1	2	3	4	5
9.10	Romi su snalažljivi.	1	2	3	4	5
9.11	Romi ne održavaju higijenu	1	2	3	4	5
9.12	Romi su veseli.	1	2	3	4	5
9.13	Romi su lažljivi.	1	2	3	4	5
9.14	Romi ne brinu o djeci.	1	2	3	4	5

10. Ocjenom od 1 – 5 navedite koliko ste zadovoljni svojim životom.

1 2 3 4 5

11. Želite li promijeniti svoj način života?

1) da

2) ne

12. Ako da, Što biste promijenili u svojem životu?

13. Imate li želju odseliti van romskog naselja?

1) da

2) ne

14. Ako da, kamo biste odselili?

15. Prihvataju li Hrvati Rome?

1) da

2) ne

16. Ako mislite da ne, koji su razlozi neprihvatanja?

17. Molimo Vas da na skali od 1 do 5 ocijenite koliko se slažete s izrečenim tvrdnjama.

Mogući odgovori su:

1. Uopće ne snose odgovornost;
2. Vrlo malo snose odgovornost;
3. Ne znam, ne mogu procijeniti;
4. Djelomično snose odgovornost;
5. U potpunosti snose odgovornost.

Zaokružite svoj odgovor.

Br.	Za integraciju Roma snose odgovornost:	Uopće ne snose odgovornost	Vrlo malo snose odgovornost	Ne znam, ne mogu procijeniti	Djelomično snose odgovornost	U potpunosti snose odgovornost
17.1	Lokalna zajednica u kojoj Romi žive	1	2	3	4	5
17.2	Nevladine organizacije (udruge)	1	2	3	4	5
17.3	Humanitarne organizacije	1	2	3	4	5
17.4	Vjerske zajednice (Crkva)	1	2	3	4	5
17.5	Županijska vlast	1	2	3	4	5
17.6	Državna vlast (Vlada i ministarstva)	1	2	3	4	5
17.7	Međunarodne organizacije	1	2	3	4	5

17.8	Obrazovne institucije (škole, vrtići, fakulteti)	1	2	3	4	5
17.9	Sami Romi	1	2	3	4	5
17.10	Netko drugi (Navedite tko)	1	2	3	4	5

18. Na koliku ste bliskost spremni prema pojedinim narodima? U sljedećoj tablici navedene su različite skupine i neki mogući odnosi s pripadnicima svake od njih. Stavite znak + u toliko kućica koliko vam vaši osjećaji nalažu. Stavite znak + gdje pristajete na određeni kontakt, a znak – gdje ne pristajete. Popunite sva polja (+ ili -).

Mogući odgovori su:

1. Bračni odnos; 2. Osobni prijatelj; 3. Neposredni susjed; 4. Suradnik na poslu;
5. Stanovnik u mojoj zemlji; 6. Posjetitelj u mojoj zemlji; 7. Izbaciti iz moje zemlje.

Odgovore dajte prema prvom osjećaju pri svakom pojedinom slučaju. Ne postoje točni i krivi odgovori. Svaku narodnost percipirajte kao cjelinu. Nemojte imati na umu najbolje ili najgore pripadnike koje možda poznajete, nego mislite na sliku koju imate o cijelom narodu.

Br.	Skupina	BRAČNI ODNOS	OSOBNI PRIJATELJ	NEPOSREDNI SUSJED	SURADNIK NA POSLU	STANOVNIK U MOJOJ ZEMLJI	POSJETITELJ U MOJOJ ZEMLJI	ISTJERAO BIH GA IZ MOJE ZEMLJE
18.1.	Slovinci							
18.2.	Mađari							
18.3	Srbi							
18.4	Hrvati							
18.5	Albanci							
18.6	Lacatarii							
18.7	Kinezi							
18.8	Sirijci							
18.9	Doseljenici iz zapadnoeuropskih zemalja							
18.10	Doseljenici iz SAD-a ili Kanade							
18.11	Doseljenici iz zemalja bivše Jugoslavije							
18.12	Doseljenici iz Afrike							
18.13	Doseljenici s Bliskog istoka							

JOŠ JEDNOM NAJLJEPŠE ZAHVALJUJEMO NA SURADNJI!